

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 47

Частина 2

**Одеса
2019**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Члени редакційної колегії:

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор

Гавкалова Н.Л. – доктор економічних наук, професор

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Дзієканські Павел – доктор економічних наук, професор

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Піллелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу

Пономаренко Т.В. – доктор економічних наук, доцент

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стеблянко І.О. – доктор економічних наук, доцент

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:
<https://doi.org/10.32843/bses>

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 11 від 25.11.2019 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Цибульська Е.І., Марченков М.О., Осокін С.С.
МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 7

Черевко Я.О., Донцова Н.О., Серова А.М.
ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 11

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Квасній О.Р.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
У КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ..... 16

Пакуліна А.А., Снісар З.Ю., Пакуліна Г.С.
ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОНТРОЛІНГУ
В УПРАВЛІННІ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА..... 21

Цимбалюк І.О.
ГЕНЕЗИС ТЕОРІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ..... 26

Шевченко Г.М., Петрушенко М.М.
ОЗДОРОВЧА РЕКРЕАЦІЯ У ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ
В РАМКАХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ..... 31

**РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Кисельова Р.А.
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ АЛГОРИТМУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ
РИЗИКІВ У ВОДОГОСПОДАРСЬКО-МЕЛІОРАТИВНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ..... 36

**РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

Бурбело О.А., Патріарх Т.В., Бурбело С.О.
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ..... 41

Дакі Н.І., Андрієнко О.І.
ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ..... 48

РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Супрун А.А., Арієнчук А.М.
ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ: МОЖЛИВОСТІ І РИЗИКИ..... 53

Белікова Т.В., Марченко О.В., Бобровський І.Ю.
УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ..... 58

Борисова Л.Є., Колесник О.О.
БАНКІВСЬКИЙ БІЗНЕС В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ..... 62

Горбачова О.М., Сухопер Я.І.
АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 68

Євтушенко М.В., Корольова Н.М.
КОНЦЕПЦІЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ОЦІНКИ
ВАРТОСТІ КАПІТАЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 73

Зозуля Д.С.
УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ПОХІДНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ..... 80

Кміть В.М., Кувіков О.С.
ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛЕННЯ ПОДАТКІВ ІЗ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ..... 84

Малиновська Ю.Б.
РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ:
ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ ПОСТКРИЗОВОГО ЕТАПУ..... 92

Марченко О.В., Белікова Т.В., Скорняков А.С. УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ БАНКУ.....	97
Павленко О.П. ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	101
Петрушка О.В. ФІНАНСОВІ ШАХРАЙСТВА У СТРАХОВІЙ СФЕРІ.....	106
Плікус І.Й., Гордєєва А.В., Тесля Н.О. ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЄДИНОЇ МОДЕЛІ ОБЛІКУ ОРЕНДИ.....	111
Рубанов П.М. ВИКОРИСТАННЯ ФІНТЕХ-ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ БАНКІВ.....	116
Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	121
Ярема Я.Р., Білозір В.І. СУЧАСНИЙ СТАН ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	127
РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Долбнєва Д.В. СУЧАСНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	133
Кудлаєва Н.В., Круць С.В. ОСОБЛИВОСТІ КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБИВАРТОСТІ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ.....	138
Лесняк В.О. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ВИКОРИСТАННЯ ТА УТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ.....	145
Пушкарьова О.Ю. МЕХАНІЗМ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗПОРЯДНИКАМИ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ.....	151
Соколенко Л.Ф. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖКГ.....	158
Черненко К.В. ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ТРАНСАКЦІЙНИМИ ВИТРАТАМИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ.....	162
РОЗДІЛ 10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Павлюк О.О., Павлюк Є.Д. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ СТРАТЕГІЇ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ.....	167
Шевчук І.Б., Депутат Б.Я., Тарасенко О.Є. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ Й РИЗИКИ.....	173
РОЗДІЛ 11. РЕЦЕНЗУВАННЯ	
Шарко М.В. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЖУКОВОЇ О.Ю., ПАРСЯКА В.Н., ЖУКОВА Ю.Д. «ІННОВАЦІЙНИЙ АУТСОРСИНГ В УПРАВЛІННІ МУЛЬТИСЕРВІСНИМ ІНЖИНІРИНГОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ».....	178

CONTENTS

SECTION 4. ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Tsybulska Eleonora, Marchenkov Mykhailo, Osokin Semen
METHOD OF ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF IMPLEMENTATION
OF ENTERPRISE INVESTMENT POLICY.....7

Cherevko Yaroslav, Dontsova Nataliia, Sierova Adelina
THE SURVEY OF THE APPROACHES TO ESTIMATING
THE ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY LEVEL.....11

SECTION 5. PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Kvasnii Oksana
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS
FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES
IN THE CONTEXT OF STRENGTHENING THE LOCAL TAX INSTITUTE.....16

Pakulina Alevtyna, Snisar Zlata, Pakulina Hanna
THE USE OF THE CONCEPT OF CONTROLLING IN THE MANAGEMENT
OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE.....21

Tsymbaliuk Iryna
GENESIS OF THE REGIONAL INCLUSIVE DEVELOPMENT THEORY.....26

Shevchenko Hanna, Petrushenko Mykola
WELLNESS AND RECREATION IN THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE
WITHIN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS.....31

SECTION 6. ECONOMY OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ENVIRONMENTAL DEFENCE

Kyseliova Rima
THEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE IDENTIFICATION ALGORITHM
OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC RISKS IN THE WATER MANAGEMENT
AND RECLAMATION COMPLEX OF UKRAINE.....36

SECTION 7. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Burbelo Oleg, Patriarch Tatiana, Burbelo Sergii
THE ECONOMIC SECURITY OF THE REGION IN TERMS OF THREATS.....41

Daki Natalia, Andrienko Oleksandr
PERSONALITY MANAGEMENT FEATURES OF MILITARY FORMATIONS.....48

SECTION 8. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Suprun Anatoly, Ariienchuk Anastasiia
INNOVATION ACTIVITY OF INSURANCE COMPANIES:
OPPORTUNITIES AND RISKS.....53

Belikova Tetiana, Marchenko Olha, Bobrovsky Yhor
ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF A BANK ACTIVITY.....58

Borysova Larysa, Kolesnik Olga
BANKING IN THE AGE OF DIGITAL ECONOMY.....62

Horbachova Oksana, Suhoper Yana
ANALYSIS OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE AVIATION ENTERPRISE.....68

Yevtushenko Maryna, Koroleva Natalia
THE CONCEPT OF CASH FLOW FOR VALUE ESTIMATION
OF CORPORATE ENTERPRISES CAPITAL.....73

Zozulia Denys
UKRAINIAN MARKET OF DERIVATIVE SECURITIES
ON THE BACKGROUND OF GLOBAL TRENDS.....80

Kmit' Vira, Kuvikov Oleksandr
FEATURES OF MANAGING TAXES FROM INDIVIDUALS.....84

Malynovska Yuliya DEVELOPMENT OF STATE OWNED ENTERPRISES IN UKRAINE: POST-CRISIS PRIORITIES AND CHALLENGES.....	92
Marchenko Olha, Belikova Tetiana, Skorniyakov Anton THE MANAGEMENT OF CURRENCY OPERATIONS FOR A BANK.....	97
Pavlenko Oksana PARADIGMS OF AGRICULTURAL MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	101
Petrushka Olena FINANCIAL FRAUDS IN THE INSURANCE FIELD.....	106
Plikus Iryna, Gordeeva Alina, Teslya Natalya PRACTICAL ISSUES OF APPLICATION OF A SINGLE MODEL OF ACCOUNTING FOR LEASE.....	111
Rubanov Pavlo THE USE OF FINTECH INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF MODERN BANKS.....	116
Khomutenko Vira, Khomutenko Alla COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF OBJECTS OF STATE OWNERSHIP MANAGEMENT.....	121
Yarema Yaroslav, Bilozir Volodymyr CURRENT STATUS OF TAXATION OF INDIVIDUAL INCOME IN UKRAINE.....	127
SECTION 9. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Dolbneva Deniza MODERN FORMS OF INTERNAL AUDIT ORGANIZATION AND THE EXPEDIENCY OF THEIR USE IN UKRAINE'S ENTERPRISES ACTIVITIES.....	133
Kudlaieva Nataliia, Kruts Svitlana FEATURES OF CALCULATING THE COST OF THE SOFTWARE PRODUCT.....	138
Lesnyak Vladimir PECULIARITIES OF THE METHODS OF INTERNAL AUDIT OF OPERATIONS ON THE USE AND MAINTENANCE OF FIXED ASSETS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	145
Pushkarova Olena THE MECHANISM OF THE BUILDING AN EFFECTIVE INTERNAL CONTROL SYSTEM BY THE ADMINISTRATORS OF BUDGET FUNDS.....	151
Sokolenko Liudmyla DIGITALIZATION OF ACCOUNTANCY ACCOUNTING AT HOUSING AND COMMUNAL ENTERPRISES.....	158
Chernenko Kseniia FORMULATION OF THE REGULATIONAL, ANALYTICAL AND ORGANIZATIONAL ECONOMIC MECHANISM OF THE MANAGEMENT OF THE TRANSMISSIONAL SHOPS OF APPLICATION BLOCKS.....	162
SECTION 10. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY	
Pavluk Olena, Pavluk Yevhen METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING THE INTERNAL CAPITAL MANAGEMENT OF BANK.....	167
Shevchuk Iryna, Deputat Bohdan, Tarasenko Olexander DIGITALIZATION AND ITS IMPACT ON UKRAINE'S ECONOMY: ADVANTAGES, CHALLENGES, THREATS AND RISKS.....	173

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

METHOD OF ASSESSMENT OF EFFICIENCY OF IMPLEMENTATION OF ENTERPRISE INVESTMENT POLICY

УДК 658.152

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-35>

Цибульська Е.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки та права

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

Марченков М.О.

аспірант

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

Осокін С.С.

магістрант

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»

Tsybulska Eleonora

Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Marchenkov Mykhailo

Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Osokin Semen

Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

У статті обґрунтовано необхідність розроблення підходу до оцінки ефективності реалізації інвестиційної політики. Мета дослідження – розроблення методики оцінки ефективності реалізації інвестиційної політики підприємства. Методи дослідження – аналіз, синтез та статистичні методи обробки даних. Запропоновано для оцінки стану інвестиційної політики та її ефективності використовувати інтегральний показник, який розраховується як середнє геометричне набору показників на підставі даних фінансової звітності. Доведено необхідність використання фінансових коефіцієнтів як складових елементів загального інтегрального показника ефективності інвестиційної політики. Практична цінність розробленої методики – по результатам оцінки можна провести оцінку ефективності вкладень наявних інвестиційних ресурсів. Застосування розробленої методики сприяє пошуку нових напрямів інвестиційної політики з метою підвищення її ефективності.

Ключові слова: методика, інвестиційна політика, оцінка, ефективність, функція бажаності, інтегральний показник ефективності реалізації інвестиційної політики.

В статті обґрунтовано необхідність розроблення підходу до оцінки ефективності

реалізації інвестиційної політики. Цель исследования – разработка методики оценки эффективности реализации инвестиционной политики предприятия. Методы исследования – анализ, синтез и статистические методы обработки данных. Предложено для оценки состояния инвестиционной политики и ее эффективности использовать интегральный показатель, который рассчитывается как среднеегеометрическое набора показателей на основании данных финансовой отчетности. Доказана необходимость использования финансовых коэффициентов в качестве составных элементов общего интегрального показателя эффективности инвестиционной политики. Практическая ценность разработанной методики заключается в том, что по результатам оценки можно провести оценку эффективности вложений имеющихся инвестиционных ресурсов. Применение разработанной методики способствует поиску новых направлений инвестиционной политики с целью повышения ее эффективности.

Ключевые слова: методика, инвестиционная политика, оценка, эффективность, функция желательности, интегральный показатель эффективности реализации инвестиционной политики.

The need to develop an approach to assessing the effectiveness of the implementation of investment policies, taking into account the characteristics of the investment process in the modern economy is justified in the article. It is shown that evaluation results are needed to adjust the complex of measures taken in the framework of investment policy, both in the medium and long term. The purpose of the study is to develop a methodology for evaluating the effectiveness of the enterprise's investment policy. Such tasks are solved in the study to achieve the goal: development of an algorithm for the method of calculation of the integral index of investment policy effectiveness; selection and justification of a system of indicators for evaluating the effectiveness of investment policy implementation. Research methods are analysis, synthesis and statistical methods of data processing. It is suggested to use integral indicator which is calculated as a geometric mean set of indicators based on financial reporting data, including the balance sheet and the income statement to estimate the state of investment policy and its effectiveness. The need to use financial ratios and structural values of assets and sources of financing as components of a common integral indicator of the effectiveness of investment policy is proved. The choice of the presented set of factors having financial orientation is not accidental. Successful implementation of investment policy measures involves profitable investment of own and borrowed resources in order to obtain maximum income and achieve a certain economic effect. The practical value of the developed method lies in the fact that according to the results of the assessment, a comparative analysis of the quality of management of available investment resources at various companies can be carried out. Application of the developed methodology allows us to assess the structure of existing assets and sources of financing; the effectiveness of investments of existing investment resources in certain types of assets; contributes to the search for new areas of investment policy in order to increase its efficiency and, as a result, leads to increased competitiveness of the company, strengthen its financial stability and increase its market capitalization.

Key words: methodology, investment policy, evaluation, efficiency, desirability function, integral indicator of the effectiveness of investment policy implementation.

Постановка проблеми. В економічному процесі інвестиції займають центральне місце, що, своєю чергою, зумовлює загальне зростання економіки та окремих суб'єктів господарювання. Внаслідок інвестування зростають обсяги виробництва, капіталізація фірм, підвищується рівень їхньої конкурентоспроможності.

Одним зі складників ефективної інвестиційної діяльності є продумана інвестиційна політика. Проблема оцінки ефективності інвестиційної

політики завжди перебувала і буде перебувати у центрі уваги як учених, так і керівників підприємств. Для наукових організацій та інвесторів, що функціонують в умовах ринкових відносин, найбільш важливим стає питання про перспективну вигідність інвестиційних процесів, що здійснюються у формі інвестиційних проєктів – їхньої кінцевої науково-технічної, соціальної, екологічної та економічної ефективності. На основі результатів оцінки ефективності інвестиційної політики

керівництво може гнучко і своєчасно коригувати хід інвестиційної діяльності на підприємстві, що дуже важливо в динамічному та швидкоплинному бізнес-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Суттєвий внесок у розвиток теоретико-методичних основ управління інвестиційною діяльністю суб'єктів господарювання зробили вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти: Г. Бірман, І. Бланк, В. Бочаров, А. Бистряков, П. Віленський, Л. Гітман, А. Гойко, В. Гриньова, М. Джонк, А. Загородній, В. Захарченко, А. Ідрисов, А. Марголін, А. Маршалл, І. Мейо, А. Мертенс, Ю. Несветаєв, А. Пересада, В. Пономаренко, К. Рейлі, В. Федоренко, Р. Холт, В. Царьов, Д. Черваньов, Є. Четиркін, В. Шеремет, У. Шарп, Є. Шилов, С. Шмідт ін.

Узагальнюючи праці провідних учених у галузі оцінки ефективності інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, зокрема Г. Бірмана [1], І. Бланка [2], Л. Гітмана [3], Д. Єндовицького [4], В. Ковальова [5], М. Рімера [6], У. Шарпа [7], А. Шеремета [8], О. Ястремської [9], можна зробити висновок, що головну увагу приділено розрахунку ефективності в рамках інвестицій та окремих інвестиційних проєктів. Але вся діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з інвестуванням із метою досягнення корисного ефекту, проходить у рамках формування та реалізації інвестиційної політики. Таким чином, виникає потреба в розробленні критеріїв для оцінки ефективності самої інвестиційної політики.

Результати оцінки необхідні для коригування комплексу заходів, що вживаються в рамках інвестиційної політики, як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі. У зв'язку із цим досить актуальним є розроблення підходу до оцінки ефективності реалізації інвестиційної політики, що враховує особливості формування і реалізації інвестиційної політики в умовах сучасної економіки.

Постановка завдання. Мета дослідження – розроблення методики оцінки ефективності реалізації інвестиційної політики підприємства. Для досягнення мети в роботі вирішуються такі завдання:

1) розроблення алгоритму методики розрахунку інтегрального показника ефективності інвестиційної політики;

2) відбір та обґрунтування системи показників для оцінки ефективності реалізації інвестиційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для оцінки стану інвестиційної політики та її ефективності необхідний певний кількісний показник, за допомогою якого можна провести порівняльний аналіз якості управління наявними інвестиційними ресурсами в різних компаніях.

Як такий кількісний критерій може бути використаний розроблений загальний інтегральний показник ефективності інвестиційної політики.

Методика розрахунку інтегрального показника ефективності інвестиційної політики передбачає такий алгоритм:

– формування набору показників – чинників фінансово-інвестиційної роботи компаній і організацій;

– збір інформації для розрахунку вибраних показників за аналізований період за певною сукупністю компаній;

– безпосередній розрахунок характеристик, що визначають фінансово-господарську діяльність вибраних компаній;

– оцінка ступеня бажаності для кожного з вибраних показників факторів;

– розрахунок загального інтегрального показника бажаності;

– розроблення напрямів інвестиційної політики з метою підвищення інтегрального показника її ефективності.

Головне значення розрахунків під час застосування методу функції бажаності зводиться до співвідношення поточного значення того чи іншого показника бажаному значенню, якими можуть виступати:

– максимальне значення показника за сукупністю компанії або за розглянутий проміжок;

– модальне значення, тобто значення, яке найбільш часто зустрічається у досліджуваній сукупності компаній або за певний період;

– нормативне значення, визначене на практиці та яке використовується найчастіше.

Показники, які застосовуються для формування оцінки загального інтегрального показника ефективності інвестиційної політики, розраховуються на підставі даних фінансової звітності, зокрема бухгалтерського балансу і звіту про прибутки та збитки.

Основний сенс застосування даної методики полягає у розрахунку за сукупністю компаній інтегрального показника ефективності інвестиційної політики, за підсумковими значеннями якого можна оцінити, наскільки ефективно використовуються виробничі та фінансові ресурси.

Функція бажаності (D) являє собою середню геометричну бажаностей окремих показників-чинників:

$$D = \sqrt[m]{d_1 \cdot d_2 \cdot \dots \cdot d_i}, \quad (1)$$

де d – бажаність i -го показника-чинника;

m – кількість показників-чинників, які використовуються для розрахунку.

Для розрахунку узагальненої бажаності використовується система показників-чинників, які відображають структуру наявних у компанії інвестиційних ресурсів і напрями їх вкладення, рентабельність і віддачу відповідних активів та зобов'язань. Можна виділити такі показники: частка оборотних активів у загальній величині активів організації; коефіцієнт автономії (фінансової

незалежності); оборотність оборотних активів; віддача необоротних активів; рентабельність активів; рентабельність власного капіталу; коефіцієнт майна виробничого призначення; коефіцієнт оборотності короткострокових зобов'язань.

Вибір представленої сукупності чинників, що мають фінансову спрямованість, не випадковий. Успішна реалізація заходів інвестиційної політики передбачає вигідне вкладання власних і позикових ресурсів із метою отримання максимального доходу і досягнення певного економічного ефекту. Своєю чергою, збалансоване зростання доходів компанії призводить до підвищення її фінансової стійкості і стабільності розвитку в довгостроковій перспективі. Саме тому як складові елементи загального інтегрального показника ефективності інвестиційної політики використано фінансові коефіцієнти і структурні величини активів та джерел їх фінансування.

Узагальнена величина отриманої функції бажаності буде служити тим інтегральним показником ефективності реалізації інвестиційної політики, що характеризує її стан за певний проміжок часу. Ґрунтуючись на теоретичному обґрунтуванні параметрів функції бажаності, можна виділити інтервали інтегрального показника, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Інтервали інтегрального показника ефективності функції бажаності

Значення функції бажаності	Характеристика ефективності реалізації інвестиційної політики
0,2 – 0,4	Низка ефективності
0,4 – 0,6	Задовільна ефективність
0,6 – 0,8	Середня ефективність
0,8 – 1,0	Висока ефективність

Визначення верхньої і нижньої меж для кожної групи проводиться за допомогою статистичних методів. Для розрахунку скористаємося умовою, що максимальне значення, до якого прагне функція бажаності, становить 1, а мінімальне – 0,2.

Для визначення величини інтервалу використовується формула:

$$i = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{n}, \quad (2)$$

де X_{\max} – максимальне значення функції бажаності;
 X_{\min} – мінімальне значення функції бажаності;
 n – число груп.

Таким чином, величина інтервалу становитиме:

$$i = \frac{1,0 - 0,2}{4} = 0,2.$$

Розрахунок загального інтегрального показника з використанням функції бажаності можна здійснювати в динаміці з тим, щоб провести оцінку якості здійснюваної інвестиційної політики протягом певного проміжку часу. Порівнюючи показники за кілька років, роблять висновок про поліпшення

або погіршення використання наявних інвестиційних ресурсів, що, своєю чергою, викликає потребу в пошуку і розробленні нових напрямів інвестиційної політики.

Порівняння загального інтегрального показника в динаміці за кілька років дає можливість зробити висновок про те, в якому році більш ефективно використовувалися інвестиційні ресурси. Прагнення до підвищення кількісної характеристики даного показника, своєю чергою, сприяє поліпшенню якості здійснюваної інвестиційної політики, викликає необхідність пошуку нових напрямів вкладень інвестиційних ресурсів компанії з метою отримання максимального доходу.

Розглянемо більш детально практичні аспекти застосування методики визначення загального інтегрального показника ефективності реалізації інвестиційної політики з використанням функції бажаності.

Для кожного з наведених вище показників-чинників устанавлюємо бажані значення:

– бажано, щоб частка оборотних активів перебувала в межах 0,6, або 60% від загальної вартості активів компанії, інакше підприємство буде мати «важку» структуру активів. А це зробить його досить чутливим до зміни попиту на його продукції чи послуги внаслідок дії операційного важеля. Бажане значення частки оборотних активів пояснюється тим, що даний вид активів є більш мобільним і має більшу оборотність порівняно з необоротними активами. Відповідно, відбувається більш швидка віддача вкладених ресурсів та отримання прибутку;

– коефіцієнт автономії є найважливішим показником, що характеризує фінансову стійкість компанії, він показує питому вагу загальної суми власного капіталу в загальному обсязі всіх коштів, якими володіє компанія. Для даного коефіцієнта бажано, щоб він перевищував 0,5, або 50%, у загальній валюті балансу. Однак занадто велике значення даного показника не є позитивним моментом у діяльності компанії, тому що свідчить про нездатність керівництва використовувати й позикові кошти. У світовій практиці оптимальним є значення коефіцієнта автономії на рівні 0,6, тобто щоб частка власного капіталу в загальному обсязі коштів компанії становила 60%, у цьому разі вартість акцій акціонерної компанії на біржі має максимальну ціну [2; 7; 8];

– коефіцієнт майна виробничого призначення характеризує частку основних засобів, запасів та незавершеного виробництва в загальній вартості всіх активів компанії, а його бажане значення для організації вважається рівним 0,5.

Для інших показників бажаним є найбільше значення, отримане за аналізований період з досліджуваної сукупності компаній. Якщо деякі показники відсутні в досліджуваному періоді або набувають

від'ємних значень, то для розрахунку узагальнюючого показника їх значимість встановлюється на рівні 0,2 (як найменш бажане значення).

Для розрахунку загального інтегрального показника ефективності інвестиційної політики підприємства використовуємо матрицю вихідних значень виділених показників-чинників. Після розрахунку всіх рівнів значущості визначається інтегральний показник ефективності інвестиційної політики підприємства за наведеною раніше формулою (1).

Висновки з проведеного дослідження. Розроблена методика розрахунку узагальнюючого інтегрального показника ефективності реалізації інвестиційної політики відіграє важливу роль в оцінці її стану й управлінні інвестиційними ресурсами організації.

Застосування даної методики дає змогу оцінити структуру наявних активів та джерела їх фінансування, ефективність вкладень наявних інвестиційних ресурсів у ті чи інші види активів; сприяє пошуку нових напрямів інвестиційної політики з метою підвищення її ефективності й, як результат, призводить до підвищення конкурентоспроможності компанії, зміцнення її фінансової стійкості та зростання її ринкової капіталізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов / пер. с англ. Москва : Банки и биржи ; ЮНИТИ, 2014. 631 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : учебный курс. Киев : Эльга-Н ; Ника Центр, 2010. 448 с.
3. Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования : учебник для вузов / пер. с англ. Москва : Дело, 2010. 1008 с.
4. Ендовицкий Д.А. Анализ и оценка эффективности инвестиционной политики коммерческих организаций: методология и методика. Воронеж : ВГУ, 2013. 288 с.
5. Ковалев В.В., Иванов В.В., Лялин В.А. Инвестиции : учебник. Москва : Велю, 2013. 440 с.
6. Ример М.И., Касатова А.Д., Матиенк Н.Н. Экономическая оценка инвестиций ; 2-е

изд. ; под общ. ред. М.И. Римера. Санкт-Петербург : Питер, 2014. 480 с.

7. Шарп У.Ф., Александер Г.Д., Бэйли Д.В. Инвестиции / пер. с англ. Москва : ИНФРА, 2011. 1028 с.

8. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. Москва : ИНФРА-М, 2013. 237 с.

9. Ястремська О.М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади : наукове видання. Харків : ХДЕУ, 2004. 472 с.

REFERENCES:

1. Birman, G. & Shmidt, S. (2014) Jekonomicheskij analiz investicionnyh proektov [Economic analysis of investment projects]. Moscow: Banks and exchanges; JuNITI. (in Russian)
2. Blank, I.A. (2010) Investicionnij menedzhment [Investment management]. Kyiv: Jel'ga-N. (in Russian)
3. Gitman, L.Dzh. & Dzhonk, M.D. (2010). Osnovy investirovanja [Basics of investing]. Moscow: Delo [in Russian]. 1008 p.
4. Endovitskiy D.A. (2013) Analiz i otsenka effektivnosti investitsionnoy politiki kommercheskih organizatsiy: Metodologiya i metodika [Analysis and evaluation of the effectiveness of the investment policy of commercial organizations: methodology and methodology]. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian]. 288 p.
5. Kovalev V.V., Ivanov V.V., Lyalin V.A. (2013). Investitsii [Investments]. Moscow: Ltd «TK Velyu». (in Russian)
6. Rimer M.I., Kasatova A.D., Matienk N.N.(2014). Ekonomicheskaya otsenka investitsiy [Economic valuation of investments]. St. Petersburg: Piter. (in Russian)
7. Sharp, U., Aleksander, G. & Bjejli, Dzh. (2011). Investicii [Investments]. Moscow: INFRA – M. (in Russian)
8. Sheremet A.D., Negashev E.V. (2013). Metodika finansovogo analiza deyatelnosti kommercheskih organizatsiy [Methods of financial analysis of the activities of commercial organizations]. Moscow: INFRA – M. (in Russian)
9. Yastremska O.M. (2004) Investytsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv: metodolohichni ta metodychni zasady: naukove vydannia [Investment activity of industrial enterprises: methodological and methodological principles]. Kharkiv: Publisher Kharkiv State Economic University. (in Ukrainian)

ОГЛЯД ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THE SURVEY OF THE APPROACHES TO ESTIMATING THE ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY LEVEL

УДК 658.012

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-36>

Червко Я.О.

аспірант

Національний аерокосмічний
університет
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Донцова Н.О.

магістрант

Національний аерокосмічний
університет
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Сєрова А.М.

магістрантка

Національний аерокосмічний
університет
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Cherevko Yaroslav

National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»

Dontsova Nataliia

National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»

Sierova Adelina

National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»

У статті розглянуто проблеми трактування поняття «економічна безпека підприємства». Приведено твердження даного поняття різними авторами. На основі досліджень учених, які займалися вивченням економічної безпеки підприємства, сформовано нове визначення даної категорії. Сформовано підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства на дві групи. У першій розглянуто пороговий метод, відображено основні індикатори економічної безпеки підприємства та їх порогові значення. Також було виокремлено недоліки даного методу. У другій групі розглянуто комплексний метод на основі розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, який можна визначити декількома способами. Розглянуто ресурсно-функціональний метод та спосіб оцінки економічної безпеки підприємства за допомогою сукупного критерію. Відзначено метод оцінки економічної безпеки підприємства на основі теорії економічних ризиків.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, поняття економічної безпеки підприємства, підходи до оцінювання, методи оцінки, індикатори, інтегральний показник.

В статті розсмотрены проблемы трактовки понятия «экономическая безопас-

ность предприятия». Приведены утверждения данного понятия различными авторами. На основании исследований ученых, занимавшихся изучением экономической безопасности предприятия, выведено новое определение данного понятия. Разделены подходы к оценке экономической безопасности предприятия на две группы. В первой рассмотрен пороговый метод, отражены основные индикаторы экономической безопасности предприятия и их пороговые значения. Также выделены недостатки данного метода. Во второй группе рассмотрен комплексный метод на основе расчета интегрального показателя экономической безопасности, который можно определить несколькими способами. Рассмотрены ресурсно-функциональный метод и способ оценки экономической безопасности предприятия с помощью совокупного критерия. Отмечен метод оценки экономической безопасности предприятия на основе теории экономических рисков.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, понятие экономической безопасности предприятия, подходы к оцениванию, методы оценки, индикаторы, интегральный показатель.

The article surveys such term as «economic security of enterprise». It is a definition given by Oleinikov E.A., Dikan V.L., Zabrodsky V.A. in different versions. These definitions are different and inaccurate that is negative affects the further study of economic security. The purpose of the work is to develop own concept of «economic security of enterprise» and generalize the methods of assessment of this indicator. Based on the scientist's studies of the economic security of the enterprise, a new definition of this term was determined. The approaches to assessing the economic security of enterprises were divided into two groups: an assessment based on the calculation of groups' indicators which represent economic security; assessment of the full enterprise, based on the calculation of the integral indicator. The first group is considered the threshold method, and its variations of gradations, also there were the main indicators of the economic security of the enterprise and their threshold values. The disadvantages of this method are revealed in our article. The second group considered a comprehensive method based on the calculation of an integrated indicator of economic security, which can be determined in several ways, as the amount of some integrate indicators or as a weighted sum of the functional components of the economic security of the enterprise. The resource-functional method was also examined. This method describes assessing the economic security of an enterprise using the integrate criterion. The sense of this method is company develops various measures to protect against threats and evaluates the economic result for each threat. Method of economic security the enterprise based on the theory of economic risks and types of enterprise risk were also represented. The conclusion is made, that due to many interpretations of the concept «economic security of enterprise», there are many ways to assessing the level of economic security of any enterprise, but there is no determined integrate level. The integrated concept of «economic security of enterprise» was formulated, which could increase the level of accurate security of the enterprise applying the considered methods.

Key words: economic security of the enterprise, concept of economic security of the enterprise, assessment approaches, assessment method, indicators, integral index.

Постановка проблеми. Вивчення проблеми економічної безпеки підприємства та пошуку методів оцінки її рівня є важливим елементом для стратегічного управління підприємством, його ефективної діяльності, стабільного розвитку та уникнення можливих загроз, проте це питання почало активно вивчатися тільки у минулому столітті. Через недостатню кількість інформаційних джерел та практичного вивчення даної теми термін «економічна безпека підприємства» є досить

емним та водночас розпливчастим. Саме ця проблема інколи заважає точно і правильно оцінити рівень економічної безпеки підприємства, що, своєю чергою, ставить компанію під загрозу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням визначення поняття «економічна безпека підприємства» присвячено праці таких учених, як О. Ареф'єв, Є. Олейніков, В. Дикань, Г. Васильєв, Г. Козаченко, М. Кизим, М. Бендіков та ін. Їхні трактування є різноманітними, що

негативно впливає на подальше вивчення економічної безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення трактування поняття «економічна безпека підприємства» різними вченими. На основі розглянутих трактовок необхідно сформулювати власне узагальнене поняття, проаналізувати та вивести основні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні існує багато наукових трактувань поняття «економічна безпека підприємства». Відобразимо їх у табл. 1.

Економічна безпека підприємства (ЕБП) – це стан, у якому існує урегульована система фінансового, інтелектуального, кадрового, техніко-технологічного, політико-правового, інформаційного, екологічного та силового складників для найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, що робить підприємство стійким до зовнішніх та внутрішніх загроз, сприяє своєчасному ліквідуванню ризиків, пристосуванню компанії до нових умов, у результаті чого організація досягає стабільного розвитку.

Підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства поділяються на дві групи:

1) оцінка на основі розрахунку показників функціональних груп, якими представлена економічна безпека;

2) оцінка у цілому по підприємству на основі розрахунку інтегрального показника.

Однією з форм першого підходу є спрощений індикаторний (пороговий) метод. Для кожного показника, що характеризує діяльність підприємства в різних його функціональних сферах, визначається граничне (порогове) значення. За допомогою порівняння фактичних значень показників з індикаторами визначається рівень ЕБП [12].

Пороговий метод використовується в різних варіаціях і може давати або дві градації – небезпечно/безпечно, або більшу кількість градацій, наприклад нормальний стан, передкризовий, кризовий, критичний та ін. Суть даного методу – визначаються загрози або способи захисту, за кожною загрозою визначаються показники і порогові значення. Пороговий метод використовує критерій: якщо хоча б один показник не відповідає, то стан небезпечний [13].

Таблиця 1

Визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Автори	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
Є. Олейніков	Економічна безпека підприємства – стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому [1, с. 14]
В. Дикань, І. Назаренко	Економічна безпека підприємства – стан захищеності діяльності підприємства від усіх видів загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх; стан, за якого забезпечуються стабільне функціонування і прогресивний розвиток підприємства, досягається шляхом максимального ефективного використання наявних ресурсів і швидкої адаптації до умов середовища, що змінюється [2, с. 72]
В. Забродский, Н. Капустин	Економічна безпека – це кількісна й якісна характеристика властивостей фірми, яка відображає здатність «самовиживання» та розвиток в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної безпеки [3, с. 35]
Е. Вегнер-Козлова	Безпека підприємства – це стан, за якого йому не загрожує небезпека [4, с. 189]
А. Козаченко, В. Пономарьов, А. Ляшенко	Економічна безпека підприємства – наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням [5, с. 53]
В. Мак-Мак	Економічна безпека – це стан об'єкта (підприємства) в системі його зв'язків із погляду здатності до стійкості (виживання) і розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, дій непередбачуваних і важко прогнозованих факторів [6, с. 32]
Г. Васильєв, Е. Халикова	Економічна безпека підприємства – забезпечення захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, організовується адміністрацією та колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру [7, с. 15]
М. Бендіков	Економічну безпеку підприємства трактує як результат захисту виробничого, інноваційно-інвестиційного, трудового, соціально-економічного потенціалу підприємства від прямих або непрямих економічних загроз [8, с. 20]
Д. Ковальов	Тлумачить економічну безпеку як захищеність функціонування компанії від руйнівних чинників зовнішнього середовища, а також здібність своєчасно ліквідувати ризики або пристосуватися до нових умов [9, с. 47]
К. Горячева	Розуміє поняття «економічна безпека» як стабільний стан економіки організації, яка тримає рівновагу і стійкість до негативного впливу факторів; має стійкий ефективний розвиток діяльності [10, с. 4]
В. Геєць, Н. Кизим, Т. Клебанова, А. Черняк	Економічна безпека – це характеристика, суть якої полягає у нормальному функціонуванні економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи і безболісного включення в світову економічну систему. Залежно від суб'єкта виділяють економічну безпеку особистості, підприємства і держави [11, с. 97]

Відобразимо в табл. 2 основні індикатори ЕБП та їхні порогові значення.

Для оцінки рівня ЕБП пороговий метод має такі недоліки:

1. Немає зіставлення отриманих результатів.
2. Відсутнє порівняння з поведінкою і станом системи в майбутньому.

Розглянемо другий підхід до оцінювання економічної безпеки підприємства.

Р.М. Арзуманов для оцінки економічної безпеки за допомогою інтегрального показника запропонував використовувати систему показників оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства. Такий підхід дає змогу оцінювати тільки поточний фінансово-економічний стан підприємства, але не дає змоги оцінювати розвиток підприємства в перспективі (методика не використовує оцінку стратегічних рішень) [14].

Однією з форм такого підходу є комплексний метод оцінки ЕБП на основі розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, який має декілька варіантів розрахунку.

Інтегральний показник фінансово-економічної безпеки підприємства можна визначати як суму відповідних комплексних показників:

$$S_{\text{ЕБП}} = S_{\text{У}} + S_{\text{ПФ}} + S_{\text{ДА}} + S_{\text{РС}} + S_{\text{ІП}}, \quad (1)$$

де $S_{\text{ЕБП}}$ – інтегральний показник фінансово-економічної безпеки підприємства, бали; $S_{\text{У}}$ – комплексний показник оцінювання ефективності управління, бали. Його визначення здійснюється на основі розрахунку таких показників, як: рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, загальна рентабельність продажу з валового прибутку, рентабельність продукції; $S_{\text{ПФ}}$ – комплексний показник оцінювання платоспроможності та фінансової стійкості, бали. Розраховується на основі таких коефіцієнтів: поточної ліквідності, абсолютної ліквідності, співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості, забезпечення власними обіговими коштами, маневреності власного капіталу; $S_{\text{ДА}}$ – комплексний показник

оцінювання ділової активності, бали. Містить такі складники: показник оборотності активів, показник оборотності основних засобів, показник оборотності оборотних активів, показник оборотності грошових коштів, показник оборотності власного капіталу; $S_{\text{РС}}$ – комплексний показник оцінювання ринкової стійкості, бали. Охоплює таку групу критеріїв: коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт маневреності оборотних активів, коефіцієнт мобільності та індекс постійного активу; $S_{\text{ІП}}$ – комплексний показник оцінювання інвестиційної привабливості, бали. Оцінювання інвестиційної привабливості здійснюється шляхом розрахунку таких показників: коефіцієнт чистого доходу, чистого прибутку на акцію, коефіцієнт реінвестування прибутку, стійкого економічного зростання, маржі прибутку [15].

Також для оцінювання рівня ЕБП розраховуються оцінки функціонування фінансового, інтелектуального, кадрового, техніко-технологічного, політико-правового, інформаційного, екологічного та силового блоків. Інтегральна оцінка є зваженою сумою такого вигляду:

$$I = \sum_{i=1}^n a_i k_i, \quad (2)$$

де k_i – величина оцінки окремого критерію по i -му функціональному блоку; a_i – питома вага значущості i -й функціонального складника (розраховується експертним методом); n – число функціональних складників (блоків) ЕБП [16].

Також можна представити в оцінці ЕБП ресурсно-функціональний підхід як стан ефективного використання корпоративних ресурсів або потенціалу. Суть даного методу – підприємство розробляє різні заходи щодо захисту від загроз і за кожним оцінює економічний результат.

На основі цього методу рівень економічної безпеки пропонується оцінювати на основі сукупного критерію шляхом зважування і підсумовування окремих функціональних критеріїв, що визначаються за допомогою порівняння можливої

Таблиця 2

Індикатори економічної безпеки підприємства та їхні порогові значення

Показник	Складові елементи показників	Порогові значення
Виробничий	Динаміка виробництва (темпи росту)	$T_{\text{п}} > T_{\text{в}} > T_{\text{а}} > 100$, де $T_{\text{п}}$, $T_{\text{в}}$, $T_{\text{а}}$ – темпи зміни прибутку, обсягів продажу та суми активів (сукупного капіталу)
	Рентабельність продукції	Не менше 13%
Фінансово-економічні	Рентабельність продаж	Не менше 15%
	Рентабельність активів	Не менше 6%
	Ліквідність абсолютна	0,25-0,3
	Ліквідність швидка	0,8-1
	Ліквідність поточна	1,5-2
	Коефіцієнт автономії	0,5-0,7
Соціальні	Коефіцієнт позикового капіталу	<0,7
	Рівень заборгованості по заробітній платі	залежить від галузі підприємства
	Втрати робочого часу	залежить від галузі підприємства
	Вікова та кваліфікаційна структура кадрів	залежить від галузі підприємства

величини шкоди, яка може бути заподіяна підприємству (організації), її ефективності заходів щодо запобігання такому збитку. Сукупний критерій економічної безпеки необхідно співставити з минулорічним. Якщо його значення зростає, то рівень економічної безпеки поліпшується [13].

Нижче представлено формулу знаходження сукупного критерію економічної безпеки:

$$СКЕБ = \sum_{i=1}^n k_i d_i, \quad (3)$$

де k_i – значення часток критеріїв соціально-економічної безпеки підприємства; d_i – питома вага важливості функціональних складників соціально-економічної безпеки, причому $\sum_{i=1}^n d_i = 1$; n – кількість функціональних складників соціально-економічної безпеки підприємства.

Також існує такий метод оцінки ЕБП як метод на основі теорії економічних ризиків. Можна виділити такі ризики, що пов'язані з виробничою діяльністю: організаційні, ринкові, кредитні, юридичні, техніко-виробничі. Суть даного методу – за різними загрозами розраховується збиток. Збиток порівнюється з величиною прибутку, доходу, майна [13].

Висновки з проведеного дослідження. У науковій статті підтверджено, що поняття «економічна безпека підприємства» є багатограним поняттям, тому що кожен учений трактує його по-своєму. Через це різноманіття трактувань цього питання існує багато підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, які визначають не загальний рівень економічної безпеки, а лише її окремих складників. Отже, сформульовано узагальнене поняття «економічна безпека підприємства», що дає змогу більш точно визначити рівень ЕБП за допомогою розглянутих методів її оцінювання.

Розглянуті методи оцінки економічної безпеки підприємства мають свої недоліки та переваги. Для ефективної оцінки важливим елементом є зіставлення результатів із попереднім періодом, що допоможе більш точно зрозуміти, яких заходів треба вжити. Також ЕБП слід розглядати всебічно, урахувавши внутрішнє та зовнішнє середовище. Проаналізувавши цінність кожного з методів, вирішено, що комплексний метод оцінки є найефективнішим. Його треба розраховувати на основі інтегрального показника функціональних складників економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Экономическая безопасность : учебник / под ред. Е.А. Олейникова. Москва : Экзамен, 2004. 768 с.
2. Дикань В.Л., Назаренко І.Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки, оцінки ризиків та ймовірності банкрутства підприємства : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2011. 142 с.

3. Забродский В.А., Капустин Н.Т. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы. *Бизнес Информ*. 1999. С. 27–30.

4. Вегнер-Козлова Е.О. Экономико-правовые основы безопасности предприятий : учебное пособие. Екатеринбург : Урал. ун-т, 2015. 100 с.

5. Козаченко Г.В., Пономарьев В.П., Ляшенко О.М. Экономическая безопасность предприятия: сущность та механизм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.

6. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия как субъект частной правоохранительной деятельности : монографія. Москва : Спутник+, 2003. 256 с.

7. Васильев Г.А., Халикова Э.А., Васильев Г.А. Экономическая безопасность предприятия в современных условиях. *Экономика и современный менеджмент: теория и практика* : учебное пособие. Новосибирск : СибАК, 2011.

8. Энциклопедический словарь бизнесмена: менеджмент, маркетинг, информатика / за заг. ред. М. Молдованова. Київ : Техніка, 2013. 856 с.

9. Ільїн В. Формування стратегії управління конкурентоспроможності аграрних підприємств України в умовах глобалізації. *Часопис економічних реформ*. 2013. С. 99–105.

10. Казанджі А. Теоретичні аспекти управління виробничою діяльністю аграрних підприємств. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки*. 2014. С. 30–38.

11. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие : монографія / за ред. В.М. Геся. Харків : ІНЖЕК, 2006. 240 с.

12. Литвинов А., Литвинова В. Определение уровня экономической безопасности предприятия аналитико-графическим методом. Одеса, 2014. С. 94–103.

13. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. Санкт-Петербург : Алетей, 2009.

14. Арзуманов Р.М. Методология организации системы оценки экономической безопасности предприятия. *Инновационные подходы к социальному управлению и экономике*. 2015. С. 20–23.

15. Методика реалізації інтегрального підходу оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємств. URL: https://pidruchniki.com/78212/finansii/metodika_realizatsiyi_integralnogo_pidhodu_otsinki_rivnya_finansovo-ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriyemstva (дата звернення: 07.11.2019).

16. Вартанян В.М., Скачков А.Н., Ревенко Д.С. Обзор и анализ моделей и методов оценивания уровня экономической безопасности предприятия. *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии*. 2012. С. 163–166.

REFERENCES:

1. Olejnikova E.A. (ed.) (2004) *Ekonomicheskaja bezopasnos* [Economic security]. M.: Ekzamen. (in Russian)
2. Dikan V.L., Nazarenko I.L. (2011) *Kompleksna metodyka vyznachennja rivnja ekonomichnoji bezpeky, ocinky ryzykiv ta imovirnosti bankrutstva pidpriyemstva* [Comprehensive methodology for determining the level of economic security, risk assessment and bankruptcy probability of the enterprise]. X.: UkrDAZT. (in Ukrainian)

3. Zabrodskij V.A., Kapustin N.T. (1999) *Teoreticheskie osnovy ocenki ekonomicheskoy bezopasnosti otrasli i firmy* [The theoretical basis for assessing the economic security of the industry and the company]. pp. 27–30. (in Russian)
4. Vegner-Kozlova E.O. (2015) *Ekonomiko-pravovye osnovy bezopasnosti predpriyatij* [Economic and legal foundations of enterprise security]. Ekaterinburg. (in Russian)
5. Kozachenko G.V., Ponomarov V.P., Ljashenko O.M. (2003) *Ekonomichna bezpeka pidpryemstva: sutnist ta mehanizm zabezpechennja* [Economic safety of enterprises: daily life and mechanics of security]. K. : Libra. (in Ukrainian)
6. Mak-Mak V.P. (2003) *Sluzhba bezopasnosti predpriyatija kak subjekt chastnoj pravoohranitelnoj dejatel'nosti* [The security service of the enterprise as a subject of private law enforcement]. M. : Sputnik+. (in Russian)
7. Vasilev G.A., Halikova J.A. (2011) *Ekonomicheskaja bezopasnost predpriyatija v sovremennyh uslovijah* [Economic security of the enterprise in modern conditions]. *Ekonomika i sovremennij menedzhment: teorija i praktika* [Economics and modern management: theory and practice]. Novosibirsk : SibAK. (in Russian)
8. Moldovanova M. (ed.) (2013) *Encyklopedichnij slovnyk biznesmena: menedzhment, marketing, informatika* [Encyclopedic vocabulary of businessmen: management, marketing, information science], K. : Tehnika. (in Ukrainian)
9. Iljin V. (2013) *Formuvannja strategij upravlinnja konkurentospromozhnosti agrarnih pidpryemstv Ukrajinny v umovah globalizacyi* [Formulation of strategic management of the competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine in the minds of globalization]. pp. 99–105. (in Ukrainian)
10. Kazandzhi A. (2014) *Teoretichni aspekty upravlinnja vyrobnychoju dijalnistju agrarnyh pidpryemstv* [Theoretical Aspects of Management of the Violnichnyy Dyalnistyu of Agricultural Enterprises]. pp. 30–38. (in Ukrainian)
11. Kizim M.O., Gejec V.M., Klebanova T.S., Chernjak O.I. (2006) *Modeljuvannja ekonomichnoji bezpeky: derzhava, region, pidprjemstvo* [Model of economic safety: power, region, business], (ed. Gejca V.), Kharkiv : Inzhtek. (in Ukrainian)
12. Litvinov A., Litvinova V. (2014) *Opredelenie urovnja ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija analitiko-graficheskim metodom* [Determining the level of economic security of the enterprise by analytical-graphic method]. Odessa : pp. 94–103. (in Russian)
13. Shlykov V.V. (2009) *Kompleksnoe obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija* [Integrated ensuring economic security of the enterprise]. SPb.: Aletejja. (in Russian)
14. Arzumanov R.M. (2015) *Metodologija organizacii sistemy ocenki ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija* [The methodology of organizing a system for assessing the economic security of an enterprise]. *Innovacionnye podhody k socialnomu upravleniju i ekonomike* [Innovative Approaches to Social Management and Economics]. pp. 20–23. (in Russian)
15. *Metodyka realizacii integralnogo pidhodu ocinky rivnja finansovo-ekonomichnoji bezpeky pidpryemstva* [The methodology of the implementation of the integrated approach to assessing the financial and economic security of enterprises]. Available at: https://pidruchniki.com/78212/finansy/metodika_realizatsiyi_integralnogo_pidhodu_otsinki_rivnya_finansovo-ekonomichnoyi_bezpeki_pidpryemstva (accessed 07 November 2019).
16. Vartanjan V.M., Skachkov A.N., Revenko D.S. (2012) *Obzor i analiz modelej i metodov ocenivanja urovnja jekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija* [Review and analysis of models and methods for assessing the level of economic security of an enterprise]. *Otkrytye informacionnye i kompjuternye integrirovannye tehnologii* [Open Information and Computer Integrated Technologies]. Kharkiv: pp. 163–166. (in Russian)

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ
ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS
FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES
IN THE CONTEXT OF STRENGTHENING THE LOCAL TAX INSTITUTE

У статті здійснено теоретичне узагальнення та розроблено практичні рекомендації щодо формування податкового потенціалу місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Для нарощення податкових надходжень місцевих бюджетів визначено потенційні зміни в системі оподаткування на місцевому рівні: удосконалення системи адміністрування місцевих податків та зборів в напрямі дотримання справедливого розподілу податкового тягаря та підвищення питомої ваги майнових податків у складі податкових надходжень місцевих бюджетів; запровадження місцевих податків із визначеним цільовим спрямуванням; оптимізація збирання податків за рахунок удосконалення податкового адміністрування. Обґрунтовано напрями імплементації ефективних практик майнового оподаткування в країнах ЄС у систему оподаткування в Україні в контексті вдосконалення процедури адміністрування податків на майно в частині реєстрації речових прав на нерухоме майно, врахування окремих чинників під час диференціації об'єктів оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, та проведення нормативної грошової оцінки земель.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве оподаткування, майнові податки, фінансова децентралізація, місцевий бюджет.

В статье осуществлено теоретическое обобщение и разработаны практические

рекомендации по формированию налогового потенциала местных бюджетов в условиях финансовой децентрализации. С целью наращивания налоговых поступлений местных бюджетов определены потенциальные изменения в системе налогообложения на местном уровне: совершенствование системы администрирования местных налогов и сборов в направлении соблюдения справедливого распределения налогового бремени и повышение удельного веса имущественных налогов в составе налоговых поступлений местных бюджетов; введение местных налогов с определенным целевым направлением; оптимизация сбора налогов за счет совершенствования налогового администрирования. Обоснованы направления имплементации эффективных практик имущественного налогообложения в странах ЕС в системе налогообложения в Украине в контексте усовершенствования процедуры администрирования налогов на имущество в части регистрации прав на недвижимое имущество, учет отдельных факторов при дифференциации объектов налогообложения недвижимого имущества, отличного от земельного участка, и проведения нормативной денежной оценки земель.

Ключевые слова: территориальная община, местное налогообложение, имущественные налоги, финансовая децентрализация, местный бюджет.

УДК 336.225.62

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-37>

Квасній О.Р.

аспірант

Дрогобицький державний університет
імені Івана Франка

Kvasnii Oksana

Drohobych State Pedagogical University
named after Ivan Franko

In the article the theoretical synthesis was made and practical recommendations for the formation of the tax potential of local budgets in the conditions of financial decentralization were developed. It is substantiated that the tax potential of local budgets varies due to the varying capacity of the territories to generate tax revenues to the corresponding budgets. The main weaknesses of the taxation system at the level of local budgets are identified, among them: low fiscal role of local taxes and fees; absence of legally defined right of local self-government bodies in the issue of introduction of own taxes and fees in the territory of the corresponding administrative-territorial unit; the lack of interconnection and dependence between the level and quality of provision of public services in the community and taxpayer's efforts of the population; undeveloped taxes that would directly reflect the tax policies of local authorities. In order to increase the tax revenues of local budgets, potential changes in the tax system at the local level have been identified: broadening the powers of local self-government in tax matters at the local level; change in the system of collecting PIT in the direction of its improvement as the main budget-forming for the territorial tax community; improvement of the system of administration of local taxes and fees in the direction of maintaining a fair distribution of the tax burden and increasing the proportion of property taxes in the composition of tax revenues of local budgets; introduction of local taxes with a specific target direction; optimization of tax collection by improving tax administration. The directions of the implementation of effective taxation practices in the EU countries in the taxation system in Ukraine in the context of improving the procedure for administering property taxes in terms of the registration of real rights to real estate, the consideration of certain factors in the differentiation of objects of taxation of immovable property, different from the land, and conducting normative monetary valuation of land.

Key words: territorial community, local taxation, property taxes, financial decentralization, local budget.

Постановка проблеми. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні спрямована на забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування базо-

вого рівня до виконання власних повноважень та надання населенню якісних соціальних послуг. У цьому контексті на передові позиції виступає питання використання наданих на місцевий рівень

повноважень для забезпечення соціально-економічного розвитку території. Оскільки фінансовою основою спроможності територіальної громади є доходна частина місцевих бюджетів, саме питання ефективного залучення надходжень до бюджету є ключовим та вимагає особливої уваги. При цьому, зважаючи на напрям дослідження, слід зауважити, що найширші повноваження у сфері залучення доходів до місцевих бюджетів органи самоврядування мають стосовно місцевих податків і зборів, основу яких становлять майнові податки. Отже, дослідження проводитиметься саме стосовно справляння цих податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням дослідження теоретичних аспектів і практичних напрямів розвитку територіальних громад присвячено праці українських та зарубіжних учених, серед них: І. Благун, А. Вагнер, О. Василик, М. Васильєва, Н. Власюк, М. Гапонюк, Т. Гринько, О. Кириленко, Д. Ковалевич, В. Кравченко, Т. Мединська, І. Озеров, В. Опарін, І. Сазонець, В. Хомутенко, І. Янжул, В. Яцюта та ін. Вивченням проблеми формування інституту місцевого оподаткування займаються такі вчені: Н. Бикадорова, Н. Горський, С. Каламбет, Н. Кашина, Н. Клімова, А. Коломієць, А. Мельник, М. Маламед, Х. Патицька, О. Сидорець, Л. Тарангул та ін. Попри це, у вітчизняній науковій літературі недостатньо дослідженими є питання, пов'язані з розвитком місцевого оподаткування на рівні територіальних громад в умовах фінансової децентралізації та системних змін в економіці та сфері державного управління.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення організаційно-економічних засад розвитку місцевого оподаткування на рівні територіальних громад та визначення ролі органів місцевого самоврядування в забезпеченні ефективності справляння місцевих податків до бюджетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцентуючи саме на напрямках активізації форму-

вання податкового потенціалу місцевого бюджету, слід звернути увагу на роль майнових податків як складника місцевих податків та зборів. Відповідно до класифікації Міжнародного валютного фонду, до складу податків на майно віднесено податки, які підлягають сплаті за використання, володіння або передачу майна, стягуються через рівні проміжки часу або лише один раз, або у разі зміни права власності [4]. Зважаючи на особливості розподілу надходжень майнових податків між бюджетами різних рівнів (рис. 1), помітною є переважна передача доходів від майнового оподаткування на рівень територіальних громад, передусім у податкових системах країн Східної Європи.

Доцільність зарахування майнових податків до місцевих бюджетів полягає у двох аспектах. По-перше, механізм цього податку буде ефективним лише у разі безпосередньої взаємодії платника та органів місцевого самоврядування, оскільки на місцевому рівні є можливим контроль його сплати до бюджету. По-друге, цей податок характеризується на рівні науковців та економістів як прогресивний, оскільки прийнято вважати, що земельні ділянки та будівлі перебувають здебільшого у власності багатих осіб, що забезпечує ефективний розподіл податкового навантаження. Проте для окремих країн (країн Східної Європи та України зокрема) в силу відповідної економічної культури таке твердження не відповідає дійсності [1, 2; 4; 5], тому податковий тягар лягає на плечі незахищених верств населення, у результаті чого відбувається нерівномірний та несправедливий розподіл навантаження щодо сплати податку. У цьому контексті саме на рівні органів місцевого самоврядування дана проблема може бути вирішена, оскільки за безпосередньої взаємодії управлінської ланки з населенням можливе уникнення зазначених ризиків.

Ця проблема і можливі ризики, які вона про-вокує, є характерними сьогодні для України в контексті справляння податку на нерухоме майно,

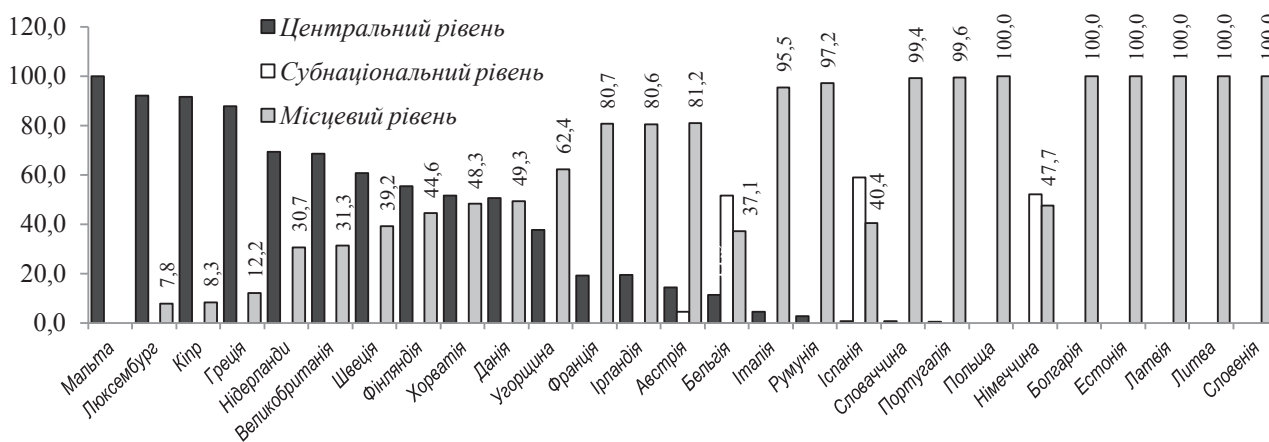

Рис. 1. Перерозподіл надходження майнових податків між бюджетами різних рівнів у країнах ЄС, 2017 р.

Джерело: складено за [3]

відмінного від земельної ділянки. Запровадження даного податку розглядалося спочатку з позиції забезпечення податкового навантаження на платників, які володіють або орендують приміщення, площа яких суттєво більша за середньоукраїнський показник, що давало змогу оподатковувати заможних власників нерухомості та мало сприяти ефективному використанню майна, що спричинило б пошкваллення на ринку нерухомості.

Попри це, змінами до Податкового кодексу від 28.12.2014 податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, обкладаються квартири площею понад 60 кв. м, та житлові будинки площею понад 120 кв. м, а також об'єкти нежитлової нерухомості. Отже, під оподаткування, відповідно до законодавства, підпадають усі верстви населення. Це вимагає особливої уваги з боку органів місцевого самоврядування під час установа правил сплати податку на території відповідної громади, адже таке право визначене законодавцем за органами управління місцевого рівня. Так, відповідно до п. 266.4.2 Податкового кодексу, сільські, селищні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад установають пільги з податку, що сплачується на відповідній території. Визначення пільг для фізичних осіб має здійснюватися виходячи з їх майнового стану та рівня доходів; з об'єктів нежитлової нерухомості – залежно від майна, яке є об'єктом оподаткування. Разом із тим на рівні територіальних громад такі законодавчо обґрунтовані інструменти вирівнювання податкового навантаження та одночасної максимізації надходження податку на нерухомість, що сприятиме не лише акумулюванню додаткового фінансового ресурсу до бюджету, а й формуванню позитивного іміджу органів місцевого самоврядування серед мешканців громади та досягненню соціальної справедливості під час розподілу податкового навантаження, не використовуються повною мірою.

Основною умовою ефективного адміністрування податків на майно є вірне визначення бази оподаткування. Правильним із погляду максимально ефективного розподілу податкового навантаження є визначення бази оподаткування відповідно до розрахованої ринкової вартості майна. Проте використання даного механізму можливе лише за умови відповідного рівня розвитку ринку нерухомості, оскільки методи оцінки вартості майна будуються, передусім, на основі порівняння вартості різних об'єктів, їх місця розташування тощо. Саме тому в країнах Західної Європи визначення бази оподаткування майновими податками на основі оцінки ринкової вартості майна є широко поширеним, проте у країнах Східної Європи, як і в Україні, де ринок нерухомості почав розвиватися порівняно недавно і не є достатньо розвиненим, процес оцінки не побудований на основі визначення ринкової вартості майна.

У цих країнах і в Україні база оподаткування нерухомого майна визначається за площею будівлі. Разом із тим для дотримання принципу соціальної справедливості в різних країнах використовується низка коефіцієнтів для диференціації сум податку, який мають сплачувати платники, залежно від чинників впливу. Наприклад, уваги заслуговує механізм визначення бази оподаткування нерухомого майна в Румунії та Болгарії (табл. 1).

Урахування такої чисельності коефіцієнтів значно ускладнює систему та сам процес адміністрування податку, проте дає змогу за відсутності можливості розрахунку бази оподаткування на основі визначення ринкової вартості об'єкта забезпечити певне наближення сум сплати за кожним конкретним об'єктом до такої вартості. Слід зауважити, що в даному разі здійснюється врахування чинників, які забезпечують комплексну оцінку нерухомості, а саме: типу будівлі, її площі, віку, приєднання до комунікацій та типу поселення. Таким чином, на центральному рівні забезпечується справедливий розподіл податкового навантаження.

В Україні, як уже зазначалося, повноваження з визначення бази оподаткування та диференціації податкових ставок передано на рівень територіальної громади. Органами місцевого самоврядування в Україні переважно виділяються три чинники впливу під час установа податкових ставок на нерухоме майно, а саме: зонування в межах поселення; платник податку; тип будівлі. Оскільки визначення особливостей установа податку передано на місцевий рівень, чинники впливу не характеризуються однорідністю та не встановлюються по всіх громадах, що здебільшого нівелює їхню роль як забезпечення принципу соціальної справедливості під час оподаткування майна.

Таким чином, доцільним є акцентування уваги з боку органів державної влади на забезпеченні проведення консультування та роз'яснювальної роботи з представниками органів місцевого самоврядування з приводу використання наявних інструментів для нарощення податкового потенціалу місцевих бюджетів у частині справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Варто рекомендувати органам місцевого самоврядування диференціювати об'єкти, які підлягають оподаткуванню, за такими чинниками: 1. Тип поселення, в якому знаходиться будівля, за такими критеріями: видом поселення (місто/село); віддаленістю від центрів економічного розвитку – обласних центрів, міст обласного значення, районних центрів; виділення зон у межах міст. 2. Платник податку. 3. Тип будівлі. 4. Амортизаційні характеристики будівлі: вік; будівельні характеристики; фізичний стан об'єкта оподаткування. 5. Підключення до комунікацій.

Суттєвою проблемою під час оподаткування нерухомості в Україні є рівень охопленості об'єктів

Особливості врахування чинників впливу під час визначення бази оподаткування нерухомого майна в Румунії та Болгарії

Румунія	Болгарія
Тип будівлі	
1) житлова будівля з бетонними сталевими каркасами або із зовнішніми стінами з обпаленої цегли або інших матеріалів, які отримані внаслідок термічної чи хімічної обробки; 2) житлова будівля з дерев'яними зовнішніми стінами, з натурального каменю або інших матеріалів, які не піддаються термічній обробці 3) нежитлові споруди з бетонними сталевими каркасами або із зовнішніми стінами з обпаленої цегли або інших матеріалів, які піддаються термічній хімічній обробці; 4) нежитлові споруди з дерев'яними стінами, натурального каменю або інших матеріалів, які не піддаються термічній хімічній обробці	1) житлова будівля: - квартира; - будинок; 2) нежитлова будівля 1) кількість поверхів у будівлі, у разі квартири – поверху, на якому вона розташована; 2) фізичний стан будівлі; 3) наявність окремих поліпшень: індивідуального опалювального обладнання, системи кондиціонування, поліпшених віконних систем, шумо- та теплоізоляції, особливостей покрівельних матеріалів, зовнішнього і внутрішнього декору під час визначення бази оподаткування для будівель, які використовуються у виробництві і сільському господарстві, враховується висота від підлоги до стелі приміщень; коефіцієнт застосовується, коли висота більша чотирьох метрів
Наявність комунікацій	
Стан підключення до: водопостачання, водовідведення, мережі електроенергії, теплопостачання	Стан підключення до: водопостачання, водовідведення, мережі електроенергії, теплопостачання, телефонної лінії, вулично-дорожньої мережі
Вік будівлі	
1) База оподаткування знижується на 20%, якщо будівлі більше 50 років 2) База оподаткування знижується на 10% для будівель, побудованих 30–50 років тому	Ураховується річний відсоток амортизації будівлі на основі визначених особливостей її будівництва
Площа будівлі	
Для житлових приміщень площею понад 150 кв. м, база оподаткування зростає на 5% на кожні додаткові 50 кв. м	База оподаткування розраховується на основі площі будівлі, проте жодних коефіцієнтів та знижень не передбачено
Тип поселення	
Визначено 5 типів поселень та 4 зони в межах самих поселень	Визначено коефіцієнти місця розташування будівлі залежно від типу поселення та зони в його межах

Джерело: складено за [6; 7]

оподаткування. Згідно з Податковим кодексом, база оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, обчислюється контролюючим органом на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що безоплатно надаються органами державної реєстрації прав на нерухоме майно та/або на підставі оригіналів відповідних документів платника податків, зокрема документів на право власності. У контексті зазначеного з позиції повноти справляння податку на нерухоме майно можна виділити дві основні проблеми: по-перше, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно не містить повної інформації стосовно переліку нерухомості, що підлягає оподаткуванню, оскільки його база даних формується на основі наявних документів у фізичних осіб про право власності на нерухоме майно; по-друге, в Україні немає законодавчо визначеної відповідальності фактичних власників житлових будинків за відсутність у них документів на право власності на будинок чи квартиру.

У результаті в нашій державі, зокрема в селах, близько ½ житлових будинків, які знаходяться у приватній власності, є такими, у власників яких

відсутні юридичні документи про право на власність, а отже, вони не сплачують податку на нерухомість до місцевого бюджету. Для вирішення зазначеної проблеми доцільно розширити перелік тих юридичних документів, на основі яких формується база оподаткування майна. Такими документами слід визнати технічний паспорт або книгу погосподарського обліку. Разом із тим це доволі спірне питання, оскільки саме документи про право власності дають змогу де-юре визнати об'єкт майном особи. Проте з позиції забезпечення максимізації справляння податку на нерухоме майно розширення документів дасть змогу швидко й ефективно подолати проблему.

Стосовно іншого майнового податку – плати за землю існують основні чинники, які визначають особливості функціонування механізму його справляння. До них віднесено податкову базу, проведеної її оцінки та встановлення ставок під час справляння податків.

В Україні під час визначення бази оподаткування платою за землю застосовується нормативна грошова оцінка землі. Відповідно до Податкового кодексу, вона визначається як капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, визначений,

відповідно до законодавства, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. Проведення нормативної грошової оцінки затверджується згідно з рішенням органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, а також відповідно до договору. Розрахунок здійснюють землевпорядні компанії, які й розробляють технічну документацію з проведення нормативної оцінки.

Станом на початок 2018 р. в нашій державі здійснюється масова нормативна грошова оцінка земель. Проте такий метод проведення оцінки характеризується суттєвими недоліками. Так, Методикою нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, Методикою нормативної грошової оцінки земель населених пунктів визначено проведення розрахунку вартості землі на основі таких підходів: для земель, які знаходяться в межах населених пунктів, – на основі обсягів витрат коштів на забезпечення освоєння й облаштування території; для земель, які знаходяться за межами населених пунктів сформовано чіткі нормативи рентного доходу для визначених категорій земель; для земель сільськогосподарського призначення – на основі врахування підходів до природно-сільськогосподарського районування і бонітування ґрунтів.

Таким чином, йдеться про використання значної кількості показників, часто застарілих даних (як у разі бонітування ґрунтів) та таких, які не відповідають дійсності. Це не лише ускладнює процес нормативної грошової оцінки земель, а й не сприяє ефективному справлянню плати за землю до місцевого бюджету.

Висновки з проведеного дослідження.

Як висновок, досліджуючи особливості справляння майнових податків в Україні та країнах ЄС, слід зауважити, що використання в нашій державі ефективних підходів до визначення бази оподаткування нерухомого майна нині неможливе. І визначення бази справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на основі введення оцінки ринкової вартості будівель, і плати за землю на основі оцінки ринкової вартості землі вимагає розвинутого ринку нерухомого майна. Разом із тим сьогодні слід говорити про вдосконалення методів оцінки, які застосовуються в нашій державі, через застосування відповідних коефіцієнтів диверсифікації вартості об'єктів оподаткування відповідно до чинників впливу на їхню реальну вартість. У цьому контексті слід звернутися до можливості імплементації досвіду країн Східної Європи, якими ефективність використання таких коефіцієнтів доведена на практиці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ali M., Fjeldstad O-H., Katena L. (2017) Property taxation in developing countries / Bergen: Chr. Michelsen Institute. URL: <https://www.cmi.no/publications/6167-property-taxation-in-developing-countries> (дата звернення: 06.12.2019).
2. Bahl Roy W., Linn Johannes F. (1992) Urban public finance in developing. New York: Oxford University Press. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/963911468739534803/Urban-public-finance-in-developing-countries> (дата звернення: 06.12.2019).
3. European property tax guide summary. Gerald eve international. URL: https://www.geraldeve.com/pdf/European_Property_Tax_Guide_DECEMBER-2016.pdf (дата звернення: 06.12.2019).
4. International Monetary Fund: Government finance statistics manual. 2014. P. 93. URL : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/gfs.htm> (дата звернення: 06.12.2019).
5. Kenyon Daphne A., Langley Adam H., and Paquin Bethany P. (2012) Rethinking Property Tax Incentives for Business. Policy focus report. Lincoln institute of land policy. URL: <https://communitywealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/paper-kenyon-et-al.pdf> (дата звернення: 06.12.2019).
6. Property tax in Hungary. Angloinfo. URL: <https://www.angloinfo.com/how-to/hungary/money/hungarian-taxes/property-taxes> (дата звернення: 06.12.2019).
7. Property tax regimes in Europe. The global urban economic dialogue series. UN-HABITAT. 84 p.

REFERENCES:

1. Ali M., Fjeldstad O-H., Katena L. (2017) Property taxation in developing countries / Bergen: Chr. Michelsen Institute. Available at: <https://www.cmi.no/publications/6167-property-taxation-in-developing-countries> (accessed 6 December 2019).
2. Bahl Roy W., Linn Johannes F. (1992) Urban public finance in developing. New York: Oxford University Press. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/963911468739534803/Urban-public-finance-in-developing-countries> (accessed 6 December 2019).
3. European property tax guide summary. Gerald eve international. Available at: https://www.geraldeve.com/pdf/European_Property_Tax_Guide_DECEMBER-2016.pdf. (accessed 6 December 2019).
4. International Monetary Fund: Government finance statistics manual 2014, P. 93. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/gfs.htm> (accessed 6 December 2019).
5. Kenyon Daphne A., Langley Adam H., and Paquin Bethany P. (2012) Rethinking Property Tax Incentives for Business. Policy focus report. Lincoln institute of land policy. Available at: <https://communitywealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/paper-kenyon-et-al.pdf> (accessed 6 December 2019).
6. Property tax in Hungary. Angloinfo. Available at: <https://www.angloinfo.com/how-to/hungary/money/hungarian-taxes/property-taxes> (accessed 6 December 2019).
7. Property tax regimes in Europe. The global urban economic dialogue series. UN-HABITAT.

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

THE USE OF THE CONCEPT OF CONTROLLING IN THE MANAGEMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

УДК 330.162

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-38>

Пакуліна А.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Снісар З.Ю.

студентка
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Пакуліна Г.С.

аспірантка
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Pakulina Alevtyana

Kharkov National University of Civil
Engineering and Architecture

Snisar Zlata

Kharkov National University of Civil
Engineering and Architecture

Pakulina Hanna

Kharkov National University of Civil
Engineering and Architecture

Метою дослідження авторів було визначити роль контролінгу персоналу та встановити взаємозв'язки між його елементами в системі органів управління підприємством. Автори розробили модель контролінгу персоналу на основі компетентнісного підходу. Рекомендовано використовувати модель у системі управління підприємством. Модель ураховує можливість вбудовування контролінгу в організаційно-функціональну структуру управління і наявність обмежень у застосуванні. Вдосконалення управління персоналом підприємства на основі концепції контролю, розроблення та адаптація теоретичних основ і методичної бази контролінгу мають велике значення для різних видів економічної діяльності. Реалізація інструментарію контролінгу персоналу в розробленій на основі компетентнісного підходу у ході проведеного дослідження моделі повинна здійснюватися з використанням сучасних інформаційних технологій. Це дасть змогу посилити управлінський вплив на процеси вдосконалення системи управління та підвищити ефективність використання персоналу підприємства.

Ключові слова: контролінг, кадровий потенціал, підприємство, управління персоналом, концепція, управлінське рішення, ефективність.

Целью авторов было определить роль контроллинга персонала и установить взаимосвязи между его элементами в системе органов управления предприятием. Авторы разработали модель контроллинга персонала на основе компетентностного подхода. Рекомендовано использовать модель в системе управления предприятием. Модель учитывает возможности внедрения контроллинга в организационно-функциональную структуру управления и наличие ограничений в применении. Совершенствование управления персоналом предприятия на основе концепции контроля, разработка и адаптация теоретических основ и методической базы контроллинга имеют большое значение для различных видов экономической деятельности. Реализация инструментария контроллинга персонала в разработанной на основе компетентностного подхода в ходе проведенного исследования модели должна осуществляться с использованием современных информационных технологий. Это позволит усилить управленческое воздействие на процессы совершенствования системы управления и повысит эффективность использования персонала предприятия.

Ключевые слова: контроллинг, кадровый потенциал, предприятие, управление персоналом, концепция, управленческое решение, эффективность.

Management technologies of personnel controlling allow to provide information-analytical and methodical support of making effective personnel decisions at the enterprise. The relevance and complexity of the phenomena under consideration served as the basis for choosing the topic of the study conducted by the authors. The aim of the study was to determine the role of controlling personnel potential and establish relationships between its elements in the system of management of enterprises. The authors developed a model of personnel controlling based on the competence approach. The model takes into account the possibility of embedding controlling in the organizational and functional structure of management and the presence of restrictions in the application. Improvement of personnel management of the enterprise on the basis of the concept of controlling, development and adaptation of theoretical bases and methodical base of controlling are important for the region. The availability of highly qualified personnel, which meets the modern needs of enterprise management bodies, is an important condition for improving the efficiency of the use of resources in the region and achieving the strategic goals of socio-economic development of the territory. The effectiveness of management is determined by the resulting economic effect, socio-political results of the authorities, improving the level and quality of life of the population of the territory. Personnel controlling is defined by the authors as a system of information and analytical support of planning, coordination, control and optimization of all elements of the personnel management system. It is aimed at the effective functioning of enterprises in the region within the framework of strategic development programs. Personnel controlling contributes to the effective use and improvement of professional competencies of personnel of enterprises in the region. Personnel controlling requires the use of innovative personnel practices and technologies. The introduction of personnel controlling into the practice of functioning of management bodies of enterprises of the region, which integrates administrative, economic and socio-psychological methods of personnel management, will increase the quantitative and qualitative performance indicators of the region at various levels.

Key words: controlling, personnel potential, enterprise, personnel management, concept, management decision, efficiency.

Постановка проблеми. Упровадження контролінгу персоналу в діяльність господарюючих суб'єктів регіону вже давно довело свою ефективність, його різноманітні функції (діагностична, координаційна, інформаційна, коригуюча та ін.) забезпечують проведення комплексної оцінки кадрового потенціалу, реалізацію програм його розвитку, підтримку системи кадрового планування, контроль і моніторинг зовнішніх і внутрішніх чинників системи управління персоналом. Актуальність і складний характер розглянутих явищ послужили підставою вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло питань, присвячених проблемам розвитку системи контролінгу та управління персоналом, досліджено у працях таких науковців, як: І.Є. Давидович [1], Н.В. Замятіна [2], С.Л. Пакулін [3; 4], Л.О. Сухарєва [5], І.С. Феклістова [6], Ю.А. Ципкін [6]. Продовження реформування економіки держави, модернізація системи публічного управління, що зумовлені необхідністю вирішення складних завдань соціально-економічного розвитку України та її регіонів, вимагає від персоналу підприємства навичок адаптації до мінливих

технологічних, економічних і суспільних умов, орієнтації на професійний розвиток у майбутньому. Для досягнення цього в системі управління кадровим потенціалом підприємств регіону необхідно використовувати раціональні методи та інструменти, засновані на наукових підходах, що мають інноваційний характер. Одним із таких методів є контролінг персоналу, управлінські технології якого дають змогу забезпечити інформаційно-аналітичну та методичну підтримку прийняття ефективних кадрових рішень на підприємствах регіону.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити роль контролінгу персоналу та встановити взаємозв'язки між його елементами в системі органів управління соціально-економічним розвитком регіону; розробити модель контролінгу персоналу на основі компетентнісного підходу до системи управління територіальним соціально-економічним комплексом з урахуванням обґрунтування можливості його вбудовування в організаційно-функціональну структуру і наявності обмежень у застосуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Удосконалення управління персоналом регіонального соціально-економічного комплексу на основі концепції контролінгу, розроблення й адаптація теоретичних основ і методичної бази контролінгу мають велике значення для регіону, оскільки наявність висококваліфікованого кадрового складу, відповідного сучасним потребам органів управління соціально-економічним комплексом, є визначальною умовою підвищення результативності використання його ресурсів, досягнення стратегічних цілей розвитку території. При цьому результативність управління соціально-економічним комплексом визначається не тільки отриманим економічним ефектом, а більшою мірою соціально-політичними результатами діяльності органів влади, підвищенням рівня й якості життя населення.

У ході проведеного дослідження нами визначено роль контролінгу персоналу і встановлено взаємозв'язки між його елементами в системі органів управління територіальним соціально-економічним комплексом.

Рівень розвитку вітчизняної системи управління персоналом істотно відстає від даного процесу в розвинених країнах унаслідок впливу історичних, культурних, економічних та інших чинників [1, с. 47]. На основі дослідження сучасних тенденцій у розвитку концепції управління персоналом, заснованої на еволюції теорії менеджменту, нами встановлено три ключові етапи: донауковий, науковий періоди і період цифрового менеджменту персоналу, у складі яких виділено концептуальні щаблі розвитку теорії управління персоналом, дано характеристику його підсистем, для кожної з яких визначено ключові функції кадрових служб.

Даний підхід дав змогу обґрунтувати, що в новій концепції управління персоналом в умовах розвитку цифрового менеджменту персоналу його об'єктом виступає не працівник як такий і не його діяльність, а компетенції і компетентність співробітників. Тому місією кадрового менеджменту стає досягнення комплементарності між неспецифічними і специфічними індивідуальними та організаційними компетенціями персоналу.

У сучасних умовах застосування інноваційних технологій у управлінні персоналом тягне за собою зміни в інших сферах діяльності (у використанні ресурсів, у способах вибудовування взаємин із партнерами, у підвищенні результативності праці та ін.) [4, с. 78]. Широкі потреби в даних технологіях відчуває й соціально-економічний комплекс, в якому формується кадровий склад, здатний вирішувати складні завдання, пов'язані з досягненням стратегічних цілей розвитку території.

Застосування інноваційних технологій вимагає використання ефективного інструментарію в управлінні персоналом, де велика роль відводиться контролінгу персоналу. Він дає змогу визначити взаємозв'язок концепцій управління з ефективністю управління регіоном. При цьому ефективність є інтегральною і структурованою характеристикою управління соціально-економічним комплексом, а контролінг є інструментом, який дає змогу визначити й керувати ним.

Ключова роль контролінгу персоналу в системі управління підприємством полягає у його функціях, завдяки яким управління як процес приймає характер циклічної цілісності й дає змогу прив'язати прийняття кадрових управлінських рішень до інструментів збору необхідної актуальної та достовірної інформації.

У ході проведеного дослідження нами розроблено модель контролінгу персоналу на основі компетентнісного підходу в системі управління підприємством з урахуванням обґрунтування можливості його вбудовування в організаційно-функціональну структуру і наявності обмежень у застосуванні.

Персонал в органах управління підприємством є найважливішим ресурсом, від ефективності використання якого залежать результати розвитку сучасного українського суспільства, ефективність реалізації реформ і програм [7, с. 86]. Нині спостерігається зменшення чисельності працівників в органах управління територіальним соціально-економічним комплексом. Це пояснюється оптимізацією бюджетів і скороченням ресурсів, що спрямовуються на утримання органів управління соціально-економічним комплексом, як реакція на наслідки економічної кризи в Україні і складної політичної обстановки. Проведений аналіз кадрових проблем системи управління територіальним соціально-економічним комплексом дав змогу виділити чотири ключові групи цілей, які можна

покласти в основу вдосконалення сучасної системи управління персоналом: створення прозорої кадрової політики, що працює на підвищення престижності роботи в територіальних соціально-економічних комплексах; підвищення ефективності роботи апарату управління й якості наданих соціально-економічним комплексом послуг; формування нової моделі цінностей, орієнтованої на служіння громадянам, ініціативність і добропорядність працівників; підвищення ефективності роботи кадрових служб за допомогою створення сучасних і технологічних систем повного циклу управління соціально-економічним комплексом. Виходячи із цього, основу моделі організаційно-функціональної структури системи управління персоналом територіального соціально-економічного комплексу повинна становити прозора кадрова політика, яка складається з двох підсистем: стратегічної і тактичної. Сама структура системи управління персоналом повинна бути представлена функціональними підсистемами: формування персоналу комплексу; використання персоналу; розвиток персоналу; інформаційне забезпечення і контролінг персоналу територіального соціально-економічного комплексу; нормативно-правове регулювання.

Доцільність застосування контролінгу пояснюється перевагами потенційних можливостей від створення ефективної системи управління персоналом територіального соціально-економічного комплексу.

Однією з головних актуальних проблем в управлінні персоналом територіального соціально-економічного комплексу в Україні є слабка професійна компетентність як простих працівників, так і керівників. Від рівня професіоналізму, якості роботи, результативності управлінської діяльності керівників територіального соціально-економічного комплексу залежать рівень життя українців, стабільність політики та економіки регіонів і країни у цілому, ефективність реалізації реформ, що проводяться, і розроблених модернізаційних програм.

Найважливішим показником, що визначає імідж працівника управління підприємством, є його компетентність – здатність застосовувати знання, вміння, навички та особистісні якості для успішної діяльності в різних сферах професійної управлінської діяльності. До професійних компетенцій можуть бути зараховані лише ті знання, вміння, навички та ціннісні орієнтації, які необхідні для здійснення професійної діяльності на підприємстві.

Важливою перевагою компетентнісного підходу до управління персоналом є переорієнтація цілей управління з вирішення оперативних кадрових проблем на стратегічні цілі управління підприємством, що виходять за межі звичайної відповідальності кадрової служби. Концепція виходить із того, що недостатньо просто підвищити компетентність, удосконалити навички і поведінку співробітни-

ків. Необхідне зростання продуктивності праці та організаційні зміни, які підвищать ефективність роботи у цілому. Відповідно до цього, нами пропонується авторська модель функціонування контролінгу персоналу на основі компетентнісного підходу в органах управління. У запропонованій моделі нами виділено чотири функціональні блоки: 1) блок інформаційно-аналітичного забезпечення управління територіальним соціально-економічним комплексом. Він формує організаційно-функціональну модель системи управління персоналом; 2) блок моделі компетенцій територіального соціально-економічного комплексу. Він формує систему оцінки компетенцій працівників і визначає їхній кваліфікаційний потенціал; 3) блок моніторингу та аналізу. Він формує систему діагностики і контролю компетенцій працівників у системі контролінгу персоналу територіального соціально-економічного комплексу; 4) блок регулювання діяльності менеджменту персоналу територіального соціально-економічного комплексу. Він визначає функціонал системи управління персоналом і напрями її розвитку. Взаємодія функціональних блоків дає змогу оптимально реалізовувати інструментарій контролінгу персоналу для підвищення компетентності працівників територіального соціально-економічного комплексу.

Функціонування запропонованої моделі засноване на принципах системності, компетентності і професіоналізму, мерітократії (орієнтації на найкращі практики менеджменту), процесного підходу та проєктного управління, які необхідні для створення й удосконалення менеджменту персоналу. Запропонована авторська модель дає змогу: врахувати вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на систему управління персоналом територіального соціально-економічного комплексу; визначити ключові етапи, процеси та компоненти реалізації механізму контролінгу персоналу в системі менеджменту персоналу, взаємозв'язок із підсистемами та учасниками управління, серед яких особливу роль відіграють споживачі послуг територіального соціально-економічного комплексу, що беруть участь у системі оцінки працівників; під час формування системи планових контролінгових показників для реалізації компетентнісного підходу використовувати розроблені в ході дослідження моделі компетенцій для оцінки кваліфікаційного потенціалу і системи мотивації, яка буде включати ключові показники ефективності для оцінки ефективності персоналу; розкрити взаємозв'язок процесів контролінгу персоналу щодо наділення їх змістовними функціями з розвитку процесів повного циклу управління персоналом і масштабування кадрових інновацій в територіальному соціально-економічному комплексі. Це дасть змогу реалізовувати єдину прозору кадрову політику, орієнтовану на найкращі кадри.

Реалізація інструментарію контролінгу персоналу в запропонованій моделі повинна здійснюватися з використанням сучасних інформаційних технологій, що дасть змогу посилити управлінський вплив на процеси вдосконалення системи управління і підвищення компетентності персоналу територіального соціально-економічного комплексу.

Функціонування контролінгу персоналу має здійснюватися на основі застосування сучасних автоматизованих інформаційних систем, а також включати в себе систему збалансованих оперативних і стратегічних планових та оціночних показників, застосування моделей компетенцій під час оцінки, підбору та розвитку професійного потенціалу персоналу органів управління територіальним соціально-економічним комплексом. Особлива роль у цих умовах буде відводитися проєктному управлінню в особі крос-функціональних команд, орієнтованих на кінцевого користувача. Вони замінять бюрократичний процес із прийняттям управлінських рішень у результаті взаємодії великої кількості менеджерів із різних територіальних відомств.

Контролінг персоналу в системі цифрового управління буде виконувати такі завдання: координувати менеджмент персоналу на трьох рівнях: стратегічному, оперативному та проєктному; сприяти вирішенню управлінських завдань шляхом використання інноваційних кадрових технологій; створювати рівні умови для внеску всіх учасників у роботу крос-функціональних команд; сприяти усвідомленню, чіткій регламентації і розподілу ролей учасників цифрових команд, підбору і закріпленню «потрібних людей» у «потрібних місцях». При цьому головним завданням кадрового контролінгу стане налагодження аналітичної рефлексії всіх учасників системи територіальної цифрової платформи щодо питань управління персоналом. Модель рефлексії системи показників оцінки діяльності персоналу органів управління територіальним соціально-економічним комплексом у цифровій кадровій платформі на основі застосування інструментарію контролінгу спрямована на збільшення частки менеджерів, які беруть участь в управлінні проєктами й атестуються за сучасними методиками і критеріями з вищими показниками оцінок за результатами атестації. Методологічну основу становитиме атестація за методикою, що зв'язує оцінку ефективності службовців (на підставі рівня виконання індивідуальних ключових показників ефективності) й оцінку за компетенціями.

Висновки з проведеного дослідження. Реалізація інструментарію контролінгу персоналу в розробленій на основі компетентнісного підходу у ході проведеного дослідження моделі повинна здійснюватися з використанням сучасних інформаційних технологій, що дасть змогу посилити

управлінський вплив на процеси вдосконалення системи управління та підвищити компетентність персоналу територіального соціально-економічного комплексу.

Формування висококваліфікованого кадрового складу органів управління територіальним соціально-економічним комплексом вимагає використання найкращих кадрових практик і технологій. Це дасть змогу вирішувати завдання з реалізації кадрової політики на підприємствах відповідно до стратегічних цілей України.

Перспективними є подальші наукові дослідження зі створення і впровадження нових методик оцінки ефективності службовців на підставі рівня виконання індивідуальних ключових показників ефективності, взаємопов'язаних з оцінкою за компетенціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Давидович І.Є. Контролінг. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 552 с.
2. Замятіна Н.В Місце контролінгу в системі управління сучасним підприємством. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 324–328. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/55.pdf (дата звернення: 30.11.2019).
3. Controlling system tools / S.L. Pakulin et al. *Universum View 9. Economics and management* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернігів, 8 грудня 2018 р. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. С. 110–117.
4. The mechanism of enterprise management based on the system of strategic controlling / S.L. Pakulin et al. *Universum View 4. Economics and management* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. С. 72–80.
5. Сухарева Л.А., Петренко С.Н. Контролінг – основа управління бізнесом. Київ : Ельга, Ника-Центр, 2002. 208 с.
6. Управление персоналом агропромышленного комплекса / И.С. Феклистова и др. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2019. 287 с.
7. Pakulina H.S., Pakulina A.A. Controlling in the system of innovative management of a civil engineering enterprise. *Universum View 3* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 25 жовтня 2018 р. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. С. 84–90.

REFERENCES:

1. Davydovych I.Ye. (2008) *Kontrolinh* [Controlling]. Kyiv: Center of educational literature. (in Ukrainian)
2. Zamiatina N.V. (2016) *Mistse kontrolinhu v systemi upravlinnia suchasnym pidpriemstvom* [The place of controlling in the management system of a modern enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo : Elektronne naukove fakhove vydannia Mukachevskoho derzhavnoho universytetu* [Economy and society: electronic scientific professional edition of Mukachevo state University] (electronic journal), no. 7, pp. 324–328. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/55.pdf (accessed 30 November 2019).

3. Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina H.S. (2018) Controlling system tools. Proceedings of the *Universum View 9. Economics and management: international scientific-practical conference (Ukraine, Chernigov, December 8, 2018)*, Vinnitsa: LLC "Nylan-LTD", pp. 110–117.

4. Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina H.S. (2018) The mechanism of enterprise management based on the system of strategic controlling. Proceedings of the *Universum View 4. Economics and management: international scientific-practical conference*, Vinnitsa: LLC "Nylan-LTD", pp. 72–80.

5. Sukhareva L.A., Petrenko S.N. (2002) *Kontrolling – osnova upravleniya biznesom* [Controlling – the basis of business management]. Kyiv: Elga, Nika-Center. (in Russian)

6. Feklistova I.S., Tsyarkin Yu.A., Pakulin S.L., Dolgushkin N.K. (2019) *Upravlenie personalom agroprymyshlennogo kompleksa* [Personnel management of agro-industrial complex]. Moscow: UNITI-DANA. (in Russian)

7. Pakulina H.S., Pakulina A.A. (2018) Controlling in the system of innovative management of a civil engineering enterprise. Proceedings of the *Universum View 3: international scientific-practical conference (Ukraine, Poltava, October 25, 2018)*, Vinnitsa: LLC "Nylan-LTD", pp. 84–90.

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

GENESIS OF THE REGIONAL INCLUSIVE DEVELOPMENT THEORY

У статті здійснено дослідження еволюції моделей та концепцій регіонального зростання, які сформували теоретичний фундамент інклюзивного бачення регіонального розвитку. Сформовано схематично-наглядний опис генезису теорії інклюзивного розвитку регіону. На основі логічно-концептуального аналізу основних ідей, що обґрунтовувалися прихильниками різних теорій розміщення та регіонального зростання, виокремлено сім періодів розвитку наукових течій, які здійснили внесок у становлення інклюзивного підходу до соціально-економічного піднесення. Доведено, що теорія інклюзивного зростання пройшла короткий, однак стрімкий шлях еволюції, формуючись під впливом загальних тенденцій розвитку суспільства з певними обставинами і вихідними умовами. Розкрито сутність інклюзії та наведено підходи науковців і міжнародних організацій до трактування інклюзивного розвитку, визначення основних його складників.

Ключові слова: теорії регіонального розвитку, генезис теорії інклюзивного розвитку регіону, регіон, інклюзивний розвиток, інклюзія, зниження бідності.

В статті осуществлено исследование эволюции моделей и концепций регионального роста, которые сформировали теоретический фундамент инклюзивного видения регионального развития. Сформировано схематическое описание генезиса теории инклюзивного развития региона. На основе логико-концептуального анализа основных идей, которые обосновывались сторонниками различных теорий размещения и регионального роста, выделены семь периодов развития научных течений, совершивших вклад в становление инклюзивного подхода к социально-экономическому подъему. Доказано, что теория инклюзивного роста прошла короткий, но стремительный путь эволюции, формируясь под влиянием общих тенденций развития общества с определенными обстоятельствами и исходными условиями. Раскрыта сущность инклюзии и приведены подходы ученых и международных организаций относительно трактовки инклюзивного развития, определены основные его составляющие.

Ключевые слова: теории регионального развития, генезис теории инклюзивного развития региона, регион, инклюзивное развитие, инклюзия, снижение бедности.

УДК 332.122

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-39>

Цимбалюк І.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

Tsymbaliuk Iryna

Lesya Ukrainka Eastern European
National University

The article investigates the evolution of regional growth models and concepts that have formed the theoretical foundation for an inclusive vision of regional development. It has been found that over the period of its existence, the problem of regional development has led to the emergence of a large number of theories that reflect different approaches to its solution. In each of them, a key role is played by one of the growth factors, or increased attention is given to a specific objective within a specific regional policy. The schematic and supervisory description of the inclusive regional development theory genesis has been formed. On the basis of logical and conceptual analysis of the main ideas, which were justified by the supporters of different theories of location and regional growth, six periods of scientific trends development were identified, which contributed to the formation of an inclusive approach to socio-economic uplift. It is proved that the theory of inclusive growth has passed a short but rapid path of evolution, formed under the influence of general tendencies of a society development with certain circumstances and starting conditions. It is determined that modern development is uneven. The fast-growing economies of several countries are increasingly confronted with deepening socio-economic inequality and the problem of social exclusion. Such trends have led to the proliferation of inclusive growth and concentration studies in the economic literature and a focus on equal access to health services, human capital development, environmental sustainability, increased social protection and food security as factors of global security. The essence of inclusion is disclosed and approaches of scientists and international organizations on interpretation of inclusive development, definition of its main components are given. The above approaches to understanding inclusive development indicate that there is no commonly accepted definition and common understanding of this process today. However, this theory has been widely accepted by a wide range of specialists, and the importance of inclusive economic growth has been recognized by leading international organizations.

Key words: regional development theories, genesis of the inclusive regional development theory, region, inclusive development, inclusion, poverty reduction.

Постановка проблеми. Протягом періоду свого існування проблематика регіонального розвитку спричинила появу великої кількості теорій, що відображають різні підходи до її вирішення. У кожній із них ключову роль відводиться одному з чинників зростання або посилена увага приділяється конкретній цілі у рамках визначеної регіональної політики.

За сучасних умов реформи децентралізації акцент у підвищенні ефективності регіонального розвитку робиться саме на місцевому рівні, тому дослідження генезису теорій регіонального розвитку та зародження інклюзивної концепції соціально-економічного зростання внаслідок еволюції поглядів на визначені пріоритети розвитку просторових систем набувають особливої ваги в контексті перспектив їх адаптації до потреб місцевого управління розвитком регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Засади теорії інклюзивного розвитку заклали у своїх дослідженнях закордонні вчені: R. Anand, E. Ianchovichina, J. Gupta, Gable S. Lundstrom, C. Vegelin та ін. Серед вітчизняних науковців сучасну парадигму розвитку регіону розкривають А.В. Кожина, М.І. Мельник, В.К. Сапун, В.П. Селезньова, О.Д. Прогнімак та ін. Критично осмислюючи проблематику регіонального зростання, вони відзначали різні аспекти цього процесу, здійснюючи систематизацію існуючих підходів, та виділяли логічно-наслідковий зв'язок їх виникнення. Водночас генезис інклюзивної концепції зростання, яка була створена не так давно і набула особливого поширення останніми роками, розкритий фрагментарно, що зумовлює необхідність поглиблення досліджень теоретичного базису її формування для систематизації та комплексного подання опрацьованого матеріалу.

Постановка завдання. Метою статті є огляд наукових концепцій зростання та регіональної економіки для розкриття генезису теорії інклюзивного розвитку регіону, його сутності та складників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж розвитку суспільства вчені намагалися знайти вирішення проблем, які виникали у той чи інший історичний період, обґрунтовуючи відповідні наукові концепції та гіпотези, формуючи систему уявлень про закономірності функціонування економічної, соціальної, культурної, екологічної та інших сфер діяльності людини.

Пошук ефективної моделі регіонального розвитку призвів до виникнення низки теорій, які своїм завданням ставлять забезпечення соціально-економічного зростання і добробуту населення. Однак кожна з них по-своєму інтерпретує цільові пріоритети та шляхи досягнення цих завдань, обґрунтовує відмінний набір інструментів і засобів їх досягнення.

Теорія розвитку регіону являє собою цілісну систему взаємопов'язаних принципів, ідей, висновків та уявлень про зв'язки між явищами і процесами, що пояснюють тенденції змін соціально-економічного зростання.

Теорія інклюзивного зростання пройшла короткий, однак стрімкий шлях еволюції, формуючись під впливом загальних тенденцій розвитку суспільства з певними обставинами і вихідними умовами (історичними, політичними, ресурсними тощо), а також проблем, що набували більшої ваги в той чи інший період.

Тривалий час у наукових дискусіях із питань територіального розвитку економічне зростання вважалося найважливішим чинником, однак із часом акценти почали зміщуватися в бік нематеріальних вимірів якості життя. Стало очевидним, що економічного зростання недостатньо для поліпшення добробуту населення [1, с. 103]. Тяжка екологічна ситуація внаслідок техногенної діяльності, низка соціально-політичних проблем довели, що оцінка економічних, соціальних чи інших процесів суто з позиції фінансової та матеріальної рентабельності є недосконалою.

Виклики сучасного регіонального розвитку змінили цільові орієнтири з економічних пріоритетів на задоволення потреб людини як основного чинника та ресурсу соціально-економічного зростання. Основними критеріями зростання сьогодні стали параметри фізичного й духовного здоров'я, освіти та можливості самореалізації людини. Усе це дало підґрунтя для формування концепції інклюзивного розвитку, яка розширює традиційні моделі економічного зростання, акцентуючи увагу на значимості людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту.

Аналіз і систематизація моделей та концепцій, які заклали теоретичний фундамент інклюзивного бачення регіонального зростання, дали змогу сформулювати схематично-наглядний опис генезису теорії інклюзивного розвитку регіону, наведений на рис. 1.

Необхідно підкреслити, що всі теорії розвитку тісно пов'язані між собою. Інколи одну теорію

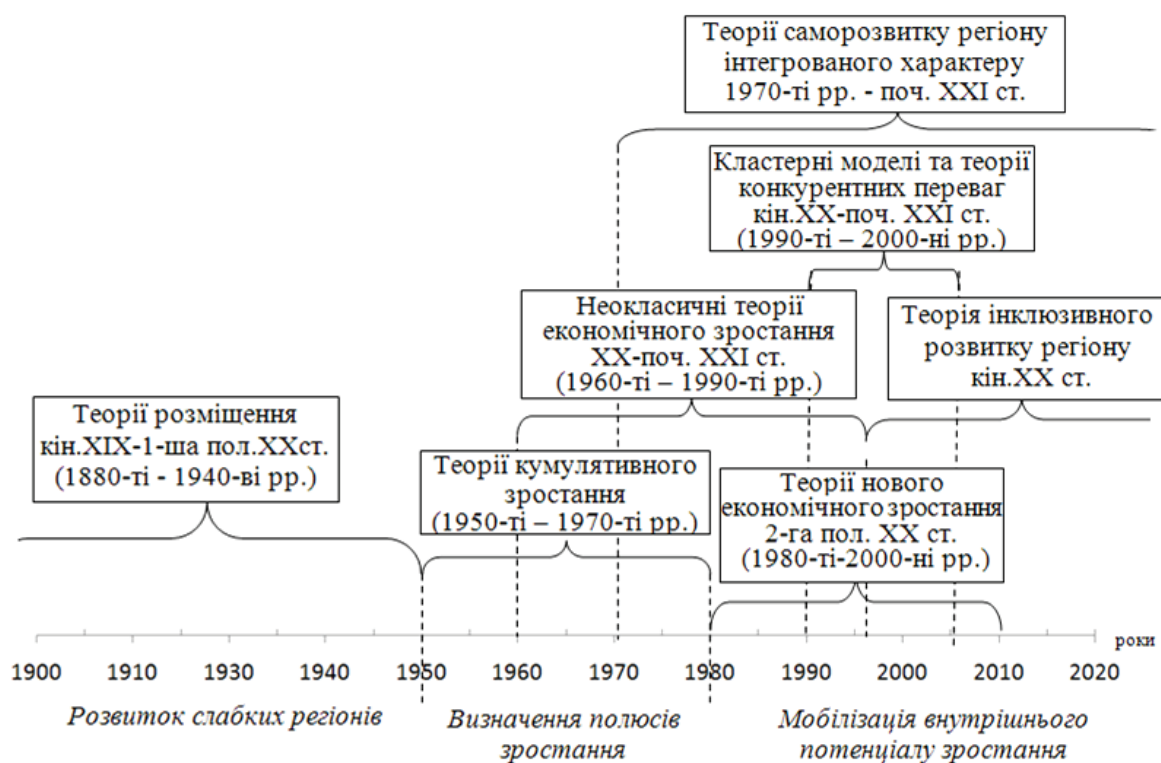

Рис. 1. Генезис теорії інклюзивного розвитку регіону

Джерело: узагальнено автором

дослідники відносять до різних груп, що пояснюється складними явищами процесів розвитку, до яких часто неможливо застосувати жорсткі рамки конкретної моделі або концепції.

Відрізняючись за фундаментальними підходами, теорії пропонують різні механізми впливу на стан територій з урахуванням розміщення економічних об'єктів, їх взаємодії із зовнішнім середовищем, взаємодії і партнерства на місцевому рівні, людського потенціалу та ін. Певною мірою кожна з них відображає сутність процесів будь-якого регіону на якомусь етапі його розвитку. При цьому вектор наукових досліджень у цій сфері зміщується з макrorівня на макrorівень.

На основі логічно-концептуального аналізу основних ідей розглянутих теорій можна виокремити сім періодів розвитку наукових течій, які здійснили внесок у становлення інклюзивного підходу до соціально-економічного зростання регіону:

1-й – теоретичне обґрунтування моделей територіальної організації виробництва; забезпечення розвитку за рахунок оптимального розміщення та зменшення витрат, зокрема транспортних;

2-й – регіональний розвиток ототожнюється з економічним зростанням, характерним є посилення ролі виробництва та продуктивності праці;

3-й – дослідження спрямовуються на формування полюсів зростання; каталізатором регіонального розвитку виділяється місто як центр виникнення чинників росту; розглядається вплив центру на периферійні території та закономірності поширення чинників розвитку;

4-й – посилення конкурентних відносин зумовило активізацію досліджень щодо визначної ролі міцних власних позицій у розвитку регіону; акцент зміщується на дослідження ендегенних чинників зростання;

5-й – на регіональний розвиток починають чинити вплив глобалізація, інформатизація та розвиток міжнародних відносин;

6-й – виникають теорії інтегрованого характеру, які своїм завданням ставлять комплексні цілі – досягнення соціального, економічного та екологічного розвитку, підвищення якості життя населення;

7-й – основними показниками територіального розвитку стають параметри фізичного й духовного здоров'я, освіти та можливості самореалізації людини при цьому відповідальність за розвиток регіонів покладається на місцеву владу.

Ідеї інклюзивного розвитку з'явилися у другій половині ХХ ст., зосереджуючись на різних рівнях, включаючи індивідуальність, державу та міжнародні відносини. Вперше термін інклюзії було застосовано в 1970-х роках у США, але тоді виділяли лише соціальну інклюзію, під якою розуміли збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, коли кожна людина як індивідуальність сприймається суспільством і має можливість повноцінно брати участь у соціумі [2, с. 179].

Інклюзивний підхід забезпечує справедливі можливості і рівноправ'я для економічних учасників, дає змогу залучити більшу частину трудових ресурсів до ефективної діяльності, що супроводжується вигодами, принесеними кожному сектору економіки та різним верствам суспільства.

Розглядаючи поняття інклюзії, О.Д. Прогнімак трактує його як збільшення ступеню участі усіх громадян соціуму у процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів [3]. Інклюзивний розвиток заснований на такому типі економічного зростання, який дає змогу відчути його результати кожному члену суспільства, охоплюючи всі сфери його життя.

Дж. Гупт та К. Вегелін стверджують, що інклюзивне зростання не лише створює нові економічні можливості, а й забезпечує рівний доступ до них для всіх верств суспільства, особливо бідних [4].

О. Янчовичина та Гейбл С. Лундстрем трактують інклюзивне зростання як підвищення темпів зростання та збільшення розміру економіки шляхом надання рівних умов для інвестицій та збільшення можливостей для продуктивної зайнятості [5].

О. Хоменко у своїх дослідженнях указує, що інклюзивне економічне зростання передбачає рівноправний та справедливий розподіл благ, створення умов для повного використання трудового потенціалу та соціальної залученості з метою подолання бідності, базуючись на принципах сталого розвитку [6].

Узагальнюючи наведені підходи, погоджуємося з ствердженням М.І. Мельник щодо наявності різнобічного трактування поняття «інклюзивний розвиток», яке розглядається як економічний розвиток на основі скорочення бідності та нерівності, а також як процес максимальної участі населення у визначенні орієнтирів та забезпеченні зростання; надання рівних можливостей реалізації власного людського потенціалу для всього населення незалежно від соціально-економічних умов, статі, місця проживання, віросповідання, етнічних коренів тощо [7]. Тобто інклюзивний розвиток буде здійснюватися на поєднанні рівних можливостей і рівності доступу до результатів праці.

Наведені підходи до розуміння інклюзивного розвитку свідчать про те, що сьогодні не існує загальноприйнятого визначення й єдиного уявлення про цей процес. Однак ця теорія була досить активно сприйнята широким колом фахівців, а значимість інклюзивного зростання економіки визнана провідними міжнародними організаціями (табл. 1).

Реалізація заходів у межах інклюзивного розвитку повинна сприяти скороченню міжрегіональної диференціації, досягнути чого можна, стимулюючи

9. OECD. Inclusive Growth. Global forum on Development. 2019. URL: <https://www.oecd.org/inclusive-growth/#introduction> (дата звернення: 01.12.2019).

10. Employment, Social Affairs & Inclusion. European Commission., 2019. URL: <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en> (дата звернення: 01.12.2019).

11. Anand R. et al. Inclusive Growth: Measurement and Determinants. IMF Working Paper, 2013. P. 3. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13135.pdf>. (дата звернення: 01.12.2019).

12. World Economic Forum. What is Inclusive Growth? 2019. URL: <https://www.weforum.org/agenda/archive/inclusive-growth/> (дата звернення: 01.12.2019).

REFERENCES:

1. Kozhyna A.V. (2018) Teoriia inkliuzyvnogo mistsevoho rozvytku ta yii vzaiemozv'iazok z teoriiami terytorialnoho rozvytku [Inclusive local development theory and its relationship with territorial development theories]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. Kyiv. pp. 102–109. (in Ukrainian)

2. Sapun V.K., Seleznova V.R. (2018) Kontseptsii inkliuzyvnogo zrostannia v ekonomitsi [The concept of inclusive growth in the economy.] *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa*. no. 10, pp. 177–181.

3. Prohnyak O.D. (2018). Inkliuzyvnyi rozvytok Ukrainy: pereshkody vs perspektyvy [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs perspectives]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, vol. 1(51), pp. 187–197.

4. Gupta J., Vegelin C. (2016). Sustainable development goals and inclusive development International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Vol. 16(3). P 33-448. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z> (accessed 25 November 2019).

5. Ianchovichina E., and Lundstrom Gable S. (2012). "What is Inclusive Growth?" in *Commodity Prices and Inclusive Growth in Low-Income Coun-*

tries, ed. by R. Arezki, C. Pattillo, M. Quintyn, and M. Zhu, International Monetary Fund. Available at: <http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/WhatIsIG.pdf?resourceurlname=WhatIsIG.pdf> (accessed 18 October 2019).

6. Khomenko O. (2018) Theoretical and practical aspects of chinese economy's inclusive development. *Kitaēznavčī doslidžennâ*, no. (1), pp. 69–76. (in Ukrainian)

7. Melnyk M.I. Shchehliuk S.D., Leshchukh I.V., Yaremchuk R.Ye. (2019) Inkliuzyvnyi vymir rozvytku mist – tsestriv dilovoi aktyvnosti Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy : naukova dopovid [Inclusive dimension of development of cities - centers of business activity of Ukraine: trends and prospects: scientific report]. NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy»; nauk. red. M.I. Melnyk. Lviv. (in Ukrainian)

8. The World Bank (2015) *Ending Poverty and Sharing Prosperity*. Global Monitoring Report 2014/15. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2015. 240 p. Available at: <http://pubdocs.worldbank.org/en/637391444058280425/GMR-2014-Full-Report.pdf> (accessed 01 December 2019).

9. OECD (2019) Inclusive Growth. Global forum on Development. Available at: <https://www.oecd.org/inclusive-growth/#introduction> (accessed 01 December 2019).

10. European Commission (2019) Employment, Social Affairs & Inclusion. Available at: <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en> (accessed 01 December 2019).

11. Anand R. et al. (2013) Inclusive Growth: Measurement and Determinants. IMF Working Paper. P. 3. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13135.pdf> (in English) (accessed 01 December 2019).

12. World Economic Forum (2019). What is Inclusive Growth? Available at: <https://www.weforum.org/agenda/archive/inclusive-growth/> (in English) (accessed 01 December 2019).

ОЗДОРОВЧА РЕКРЕАЦІЯ У ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ В РАМКАХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ¹

WELLNESS AND RECREATION IN THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE WITHIN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

УДК 338.48:502.131:477.7

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-40>

Шевченко Г.М.

д.е.н., с.н.с. відділу економічного регулювання природокористування Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України

Петрушенко М.М.

д.е.н., с.н.с. відділу економічного регулювання природокористування Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України

Shevchenko Hanna

Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research National Academy of Sciences of Ukraine

Petrushenko Mykola

Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research National Academy of Sciences of Ukraine

У статті проведено аналіз стану та особливостей оздоровчої рекреації у Причорноморському регіоні у взаємозв'язку із Цілями сталого розвитку в Україні. Порівняно з іншими районами Причорноморський економічний район посідає одну з лідируючих позицій за показниками стану здоров'я, мінімізації впливу захворюваності на працездатність і економії витрат на відпочинок. У середині регіону протягом 2015–2018 рр.: за станом здоров'я поступається Херсонська область; витрати на відпочинок найвищі в Миколаївській області; найнижчі витрати на охорону здоров'я – в Одеській області. Запропоновано організаційно-економічний інструментарій удосконалення оздоровчої рекреації згідно із Цілями сталого розвитку в Україні, такими як: сприяння життєстійкості населення шляхом розвитку соціально орієнтованого відпочинку; підтримання розвитку населення шляхом підвищення якості рекреаційних послуг та підвищення платоспроможності. Охарактеризовано інклюзивність Цілей і встановлено імперативи розвитку оздоровчої рекреації як однієї з пріоритетних соціально-економічних сфер.

Ключові слова: оздоровча рекреація, Цілі сталого розвитку, інклюзія, організаційно-економічний інструментарій, Причорноморський регіон.

В статье проведен анализ состояния и особенностей оздоровительной рекреации

в Причерноморском регионе во взаимосвязи с Целями устойчивого развития в Украине. По сравнению с другими районами Причерноморский экономический район занимает одну из лидирующих позиций по показателям состояния здоровья, минимизации воздействия заболеваемости на работоспособность и экономии расходов на отдых. Внутри региона в течение 2015–2018 гг.: по состоянию здоровья уступает Херсонская область; расходы на отдых самые высокие в Николаевской области; низкие расходы на здравоохранение – в Одесской области. Предложен организационно-экономический инструментарий совершенствования оздоровительной рекреации в соответствии с Целями устойчивого развития в Украине, такими как: содействие жизнестойкости населения путем развития социально ориентированного отдыха; поддержание здоровья населения путем повышения качества рекреационных услуг и повышение платежеспособности. Охарактеризована инклюзивность Целей и установлены императивы развития оздоровительной рекреации как одной из приоритетных социально-экономических сфер.

Ключевые слова: оздоровительная рекреация, Цели устойчивого развития, инклюзия, организационно-экономический инструментарий, Причерноморский регион.

The article carried out an analysis of the state and features of wellness and recreation in the Black Sea region in interconnection to the Sustainable Development Goals in Ukraine. Compared to other areas, the Black Sea economic region has one of the leading positions on indicators of health, on minimizing the impact of morbidity on work capacity and on cost savings spending on rest. Within the region during 2015-2018 years: Kherson region is inferior to the state of health; the highest rest expenses are in Mykolayiv region; the lowest healthcare costs are in Odesa region. The organizational-economic instruments for improving wellness and recreation in line with the Sustainable Development Goals in Ukraine are proposed. The goals of recreation development, respectively: to advance the life resilience of the population through the development of socially-oriented recreation, to maintain the health of the population by rising the quality of recreational services and increasing solvency, ensuring safe working conditions and improving efficiency through optimization of the work-rest regime, increasing the accessibility of environmentally-oriented wellness and recreation through the expansion of the network of green recreation facilities and the modernization of infrastructure. The inclusivity of the Goals is characterized and the imperatives for the development of wellness and recreation as one of the priority socio-economic spheres are established: well-being: as a combination of different aspects of human health is its highest value; nature: an environment where the processes of restoration of human forces and their rest occur; inclusion: the current situation, the stage of society's life requires the involvement of all its members in the processes of recuperation; experience: in the conditions of competitiveness, for practical purposes the feeling, experience, emotions of the person are used ;concept and policy: the sustainable development, embodied in its Global Goals, with the support of states and the international community; technology and innovation: IT, innovation in transport, social networks, etc. – allow to maximize opportunities for recreation; markets and institutions: creation of regulated space to increase the demand and supply of ecosystem recreational services.

Key words: wellness and recreation, Sustainable Development Goals, inclusion, organizational-economic instruments, Black Sea region.

Постановка проблеми. Економіка Причорноморського регіону має суттєву перевагу порівняно з більшістю регіонів України – її природно-рекреаційний потенціал. Протягом останніх п'яти років спостерігається зростання попиту населення країни на сезонний внутрішній туризм у напрямку Одеської, Миколаївської та Херсонської областей із метою відпочинку та оздоровлення. Зважаючи на особливості вітчизняного оздоровчого туризму, розуміння яких виходить за межі економічних, соціальних та культурних чинників, слід визнати, що загалом

якість рекреаційних послуг в українській частині Причорномор'я поступається порівняно з його іншою географічною частиною. У напрямі підвищення конкурентоспроможності постає питання про необхідність ґрунтовних системних змін у формуванні ринку оздоровчої рекреації та туризму на Півдні України. Водночас країна стає на шлях повної підтримки держави принципів сталого розвитку, у тому числі такої сфери національної економіки, а також важливої соціальної сфери та складника природокористування, як оздоровча рекреація.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом (0119U103141).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оздоровча рекреація знаходить своє відображення у наукових публікаціях про курортне господарство, туризм, релевантне навколишнє середовище. Т.А. Сафранов та ін. [1] проводять аналіз екологічних аспектів урбанізованої території. Г.М. Брусільцева [2] досліджує лікувально-оздоровчий туризм у Харківському регіоні. Стратегічний розвиток при цьому розглядається у межах курорту й як такий, що має три цілі: створення комфортних умов для відпочинку, розвиток туристичної інфраструктури, активний маркетинг. С.К. Харічков та ін. [3] розглядають економічні, соціальні, екологічні та політичні завдання розвитку рекреаційно-туристичної сфери Причорноморського регіону на основі аналізу стратегій розвитку областей регіону.

Розвиток оздоровчої рекреації та туризму на міжнародному рівні висвітлено в роботах [4-6].

Водночас питання встановлення відповідності цілей розвитку оздоровчої рекреації (як однієї з вітчизняних соціально-економічних сфер) Цілям сталого розвитку потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, мета дослідження полягає у проведенні аналізу стану та особливостей оздоровчої рекреації у Причорноморському регіоні у взаємозв'язку із Цілями сталого розвитку в Україні, що найбільш релевантні досліджуваній соціально-економічній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні відсутній закон про рекреацію. Про її роль можна частково дізнатися із Закону України «Про курорти» [7]. Зокрема, курорт визначено як «освоєну природну територію на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні» (ст. 1). Рекреаційна цін-

ність природних територій курортів України визначається поряд із їх лікувальною, профілактичною, реабілітаційною, природоохоронною, науковою цінністю (ст. 36). Реалізація загальнодержавних і місцевих програм освоєння земель оздоровчого та рекреаційного призначення належить до повноважень обласних державних адміністрацій у сфері діяльності курортів (ст. 41).

Дослідження питань, які мають відношення до відпочинку, оздоровлення та більш широко – відновлення сил людей, має дуже великий спектр. Про стан оздоровчої рекреації в регіоні говорять, передусім, цифри про здоров'я населення. Кінцева мета рекреації – добробут і його головний складник – фізичне і психічне здоров'я. У табл. 1 представлено результати порівняльної оцінки стану здоров'я за економічними районами України [8].

Причорноморський регіон (економічний район) поряд із Карпатським і Подільським районами лідирує за показником самооцінки стану здоров'я («добрий» і «поганий» стан) і посідає першу позицію у відповіді на питання про вплив захворюваності на працездатність і життєву активність (мінімізація впливу).

Водночас Причорноморський регіон має один із найнижчих показників споживчих грошових витрат на відпочинок і культуру, а також охорону та здоров'я (економія витрат).

Детальніше за областями Причорноморського регіону – рис. 1: станом на 2018 р. населення (домогосподарства) Одеської області має найвищий рівень грошових доходів порівняно з Херсонською та Миколаївською областями та середнім рівнем в Україні. Проте витрати на відпочинок і охорону здоров'я тут майже найнижчі.

Загалом аналіз даних, наведених вище у таблицях і на рис. 1, наводить на логічний висновок: в Україні у цілому та її регіонах зокрема низький

Таблиця 1

Самооцінка стану здоров'я за економічними районами, 2018 р.

Економічні райони	Кількість населення, що самооцінило стан здоров'я, тис осіб	У т. ч. оцінили стан здоров'я, %, як:			Кількість осіб, які повідомили, що хворіли за останні 12 місяців, тис осіб	Частка осіб, %, які повідомили, що перенесені захворювання негативно вплинули на:		Кількість осіб, які повідомили, що мають хронічні (6 місяців і більше) захворювання або проблеми зі здоров'ям, тис осіб
		добрий	задовільний	поганий		повсякденну працездатність	життєву активність	
Східний	5170,9	41,4	49,9	8,7	4783,7	9,8	28,8	2407,2
Донецький	2941,1	44,7	44,0	11,3	2109,1	19,6	25,1	1239,1
Придніпровський	5901,6	45,3	44,0	10,7	4845,8	18,6	33,5	2307,2
Причорноморський	4511,7	51,5	39,4	9,1	3264,8	4,4	9,1	1512,8
Подільський	3843,5	47,7	40,0	12,3	3180,2	28,7	44,0	1596,0
Центральний	5849,9	53,3	37,6	9,1	4812,4	15,6	65,8	2164,5
Карпатський	5952,7	58,5	32,7	8,8	5011,8	9,6	18,1	2242,2
Поліський	4378,3	49,5	38,9	11,6	3454,6	16,8	31,2	1542,1

Джерело: сформовано на основі [8]

Таблиця 2

**Грошові витрати домогосподарств за економічними районами, 2018 р.
(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн і %)**

Економічні райони	Споживчі грошові витрати	Споживчі грошові витрати на оплату путівок на бази відпочинку тощо	Споживчі грошові витрати на відпочинок і культуру			Споживчі грошові витрати на охорону здоров'я		
			Разом	Товари	Послуги	Разом	Товари	Послуги
Східний	6090,27*	5,67	145,95	79,90	66,05	308,39	186,03	122,36
	90,2**	0,1	2,2	1,2	1,0	4,6	2,8	1,8
Донецький	5647,83	13,46	109,71	71,19	38,52	212,88	125,44	87,44
	90,6	0,2	1,8	1,2	0,6	3,4	2,0	1,4
Придніпровський	6941,89	24,02	156,05	96,81	59,24	388,74	222,47	166,27
	88,4	0,3	2,0	1,2	0,8	5,0	2,9	2,1
Причорноморський	6515,87	8,61	107,14	58,01	49,13	243,04	133,37	109,67
	93,9	0,1	1,5	0,8	0,7	3,5	1,9	1,6
Подільський	6156,96	3,08	84,47	42,49	41,98	333,93	223,07	110,86
	89,7	0,0	1,2	0,6	0,6	4,9	3,3	1,6
Центральний	7925,05	12,02	196,10	71,29	124,81	364,45	194,73	169,72
	93,5	0,1	2,3	0,8	1,5	4,2	2,3	1,9
Карпатський	7984,43	8,00	179,30	73,94	105,36	351,47	212,21	139,26
	90,2	0,1	2,0	0,8	1,2	4,0	2,4	1,6
Поліський	5789,52	10,46	112,91	41,15	71,76	311,44	167,00	144,44
	88,2	0,2	1,7	0,6	1,1	4,7	2,5	2,2

Джерело: сформовано на основі [8]

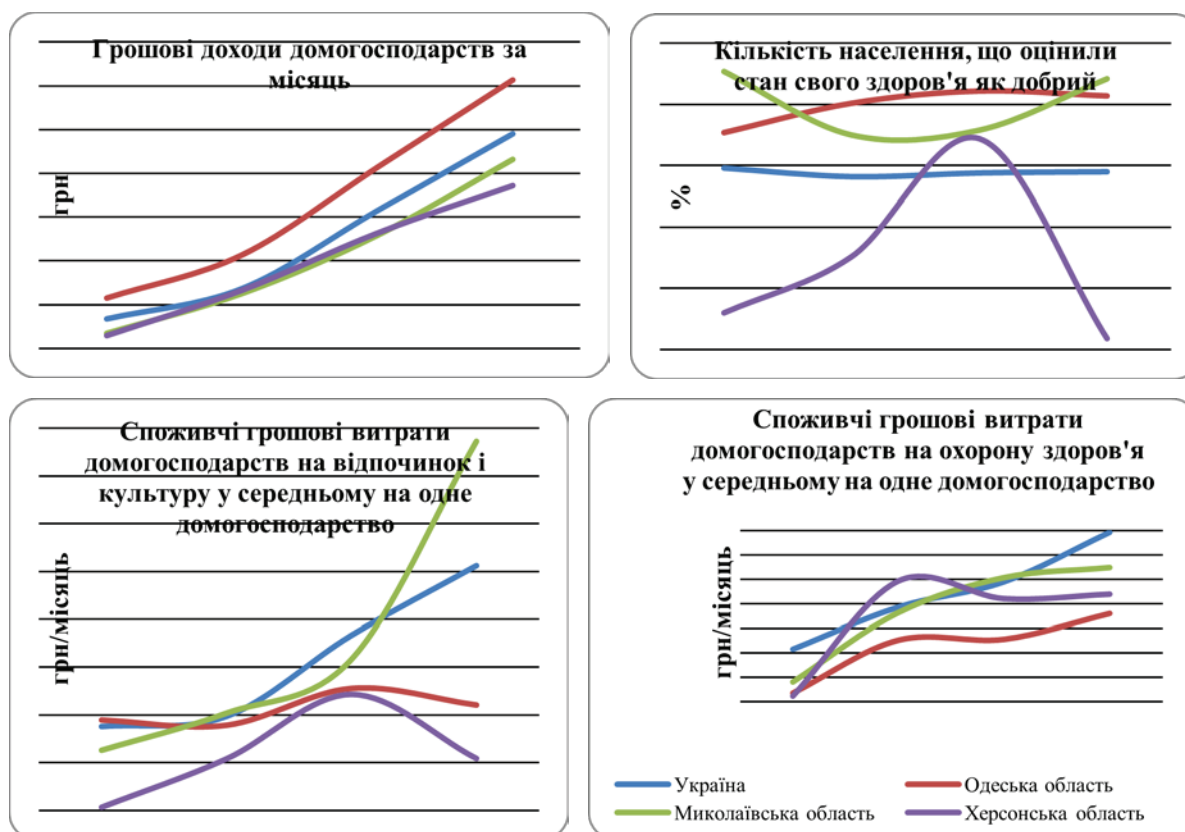

Рис. 1. Динаміка доходів і стану здоров'я населення в українському Причорномор'ї

Джерело: сформовано на основі [8]

рівень добробуту. Населення намагається скорочувати і так невисокі витрати на те, що є справді цінним – здоров'я та відпочинок, який прямо пов'язаний зі здоров'ям.

Цілі сталого розвитку оздоровчої рекреації виходять із того, що вона є, по-перше, соціально-економічним процесом (щодо відновлення сил людини для життя і роботи) і, по-друге, рекреація

є сукупністю об'єктів (інфраструктурою), за допомогою яких цей процес відбувається (відповідно цілі 1, 3, 8 та ціль 11 у табл. 3).

По суті, фразою «для всіх» визначено роль інклюзивного (всеохоплення, включення) підходу в рамках нового етапу реалізації концепції сталого розвитку. 17 Цілей – це деталізація трьох аспектів концепції; наслідок того, що сталий розвиток всупереч критиці, що існувала і не послабіла впродовж останніх чотирьох десятиліть, залишається провідною концепцією людства. Новий тренд – говорити про складність проблем, яких багато (щонайменше 17), не применшувати проблемність ситуацій [11].

Аналіз особливостей постановки Цілей сталого розвитку – 2030 дає змогу зробити висновок про їх інклюзивність: один з основних акцентів уваги – на тому, щоб включити якомога більше членів суспільства (як тих, хто потребує допомоги та підтримки, так і тих, кого можна долучити до прийняття управлінських рішень) у площину реалізації Цілей. При цьому під час вибору сфер та інструментів їх реалізації в пріоритеті ті, які поєднують у своєму потенціалі два аспекти і більше. Для рекреації це соціальні, економічні, природно-екологічні, а також історико-культурні аспекти. Інакше кажучи, інклюзивний характер Цілей спричинив актуалізацію таких сфер, як оздоровча рекреація, а також підтримку їхнього розвитку за допомогою адекватного складності проблеми сталості комплексу управлінських інструментів.

Імперативи розвитку оздоровчої рекреації (як однієї з пріоритетних соціально-економічних сфер) такі:

1. Добробут: як поєднання різних аспектів здоров'я людини – її найвища цінність (цільова функція).

2. Природа: середовище, де відбуваються процеси відновлення сил людини, її відпочинку.

3. Інклюзія: сучасна ситуація, етап життя суспільства потребують включення всіх його членів у процеси відновлення сил.

4. Досвід (враження): в умовах конкурентоспроможності в практичних цілях використовують відчуття, досвід, емоції людини.

5. Концепція та політика: сталий розвиток, утілений у його Глобальних цілях за підтримки держав і міжнародної спільноти.

6. Технологія та інновації: ІТ, інновації в транспорті, соціальні мережі тощо дають змогу максимізувати можливості для відпочинку.

7. Ринок та інститути: створення регульованого простору для зростання попиту та пропозиції екосистемних рекреаційних послуг.

Усупереч тому, що рекреація в структурі національної економіки та ВВП України майже не відображена як впливовий складник (відсутня як самостійна галузь господарювання; важко відобразити відсоток доходів, спричинений підвищенням працездатності трудових ресурсів унаслідок оздоровлення та відпочинку населення), загальносвітові тенденції спонукають підвищувати акцент уваги до цієї сфери. Наведені вище імперативи виходять за межі концепції сталого розвитку, повертають до розуміння сутності добробуту (в якому фізичне, духовне та емоційне здоров'я нерозривно поєднане зі здоров'ям соціальним і фінансовим) і встановлюють довгострокові орієнтири збалансованого (соціально-ринкового, інклюзивного, інноваційного) розвитку оздоровчої рекреації в Україні.

Таблиця 3

Організаційно-економічний інструментарій удосконалення оздоровчої рекреації згідно із Цілями сталого розвитку в Україні

Ціль сталого розвитку	Ціль розвитку оздоровчої рекреації	Інструменти за пріоритетністю застосування
1 – Подолання бідності	Підвищення життєстійкості населення через розвиток соціально спрямованої рекреації	Субсидії, дотації, пільгові кредити; громадський тиск; компроміс; цінові інструменти
3 – Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці	Підтримання здоров'я населення через поліпшення якості рекреаційних послуг і підвищення платоспроможності	Платежі за забруднення та природокористування; спільне прийняття рішень; консенсуальне прийняття рішень; сприяння на ринку негрошовими формами
8 – Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	Забезпечення безпечних умов праці та підвищення працездатності шляхом оптимізації режиму «робота – відпочинок»	Екологічне страхування; екологічний аудит та експертиза; екологічний моніторинг; згладжування конфліктів; структура системи винагород; соціо-екологічний консалтинг
11 – Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів	Підвищення доступності екологічно орієнтованої оздоровчої рекреації через розгалуження мережі зелених місць відпочинку та модернізацію інфраструктури	Прискорена амортизація природоохоронних фондів; екологічні та природно-ресурсні цільові програми; екологічна освіта та виховання; рішення територіальних органів; прийняття рішень за участю третіх осіб

Джерело: складено авторами на основі [9; 10]

Висновки з проведеного дослідження.

На основі порівняльного аналізу даних про стан здоров'я та витрати на охорону здоров'я та відпочинок населення в економічних районах України та в областях Причорноморського регіону зроблено висновок про приблизно рівну ситуацію, яка свідчить про низький рівень добробуту населення. Можна говорити про те, в якому районі чи області нижче чи вище рівень здоров'я чи витрат на його охорону, але в абсолютних значеннях цифри показують негативну картину. Якщо абстрагуватися від абсолютних значень, то порівняно з іншими районами Причорноморський економічний район має одну з лідируючих позицій за всіма представленими показниками; всередині регіону протягом 2015–2018 рр.: за станом здоров'я поступається Херсонська область; витрати на відпочинок найвищі в Миколаївській області; найнижчі витрати на охорону здоров'я – в Одеській області. Запропоновано організаційно-економічний інструментарій удосконалення оздоровчої рекреації згідно із Цілями сталого розвитку в Україні. Охарактеризовано інклюзивність Цілей і встановлено імперативи розвитку оздоровчої рекреації як однієї з пріоритетних соціально-економічних сфер.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. SWOT-аналіз екологічної складової урбанізованої території (на прикладі міста Одеса) / Т.А. Сафранов та ін. *Український гідрометеорологічний журнал*. 2019. № 23. С. 121–134.
2. Брусильцева Г.М. Особливості стратегічного управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму на регіональному рівні. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/33.pdf (дата звернення: 06.12.2019).
3. Харічков С.К., Воробйова О.А., Дишловий І.М. Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Українському Причорномор'ї. *Регіональна економіка*. 2009. № 2. С. 23–30.
4. Csirmaz E., Peto K. International trends in recreational and wellness tourism *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 32. P. 755–762.
5. Hunt C.A., Harbor L.C. Pro-environmental tourism: Lessons from adventure, wellness and eco-tourism (AWE) in Costa Rica. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. 2019. URL : <https://doi.org/10.1016/j.jort.2018.11.007>.
6. Sustainable development at the Black Sea / European MSP Platform. 2019. Bucharest. URL: <https://www.msp-platform.eu/events/sustainable-development-black-sea> (дата звернення: 06.12.2019).
7. Про курорти : Закон України № 2026-III від 05.10.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (дата звернення: 06.12.2019).
8. Доходи та умови життя / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2019).
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 06.12.2019).

10. Петрушенко М.М. Прогнозування та регулювання розвитку національної економіки: соціоприродні й економічні протиріччя : монографія. Суми : Університетська книга, 2013. 336 с.

11. Kumar R. Critics of the Sustainable Development Goals were wrong. Here's why / World Economic Forum. 2017. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/turns-out-sdg-critics-were-wrong/> (дата звернення: 06.12.2019).

REFERENCES:

1. Safranov T.A., Prykhodko V.Yu., Shanina T.P., & Huseva K.D. (2019) SWOT-analiz ekolohichnoy skladovoy urbanizovanoj terytorii (na prykladi mista Odesa) [SWOT-analysis of the ecological component of the urban area (on the example of the city of Odessa)]. *Ukraynskyj hidrometeorolohichnyj zhurnal*. no. 23, pp. 121–134.
2. Brusiltseva H.M. (2015) Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnya rozvytkom likuvalno-ozdorovchoho turizmu na rehionalnomu rivni [Features of strategic management of health tourism development at the regional level]. *Efektivna ekonomika*. no. 11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/33.pdf (accessed 06 December 2019).
3. Kharichkov S.K., Vorobyova O.A., & Dyslovyy I.M. (2009) Stratehichni oryentyry rozvytku rekreatyino-turystychnoy sfery v Ukraynskomu Prychornomor'ji [Strategic guidelines for the development of the recreational and tourist sector in the Ukrainian Black Sea]. *Rehionalna ekonomika*. no. 2, pp. 23–30.
4. Csirmaz E., Peto K. (2015) International trends in recreational and wellness tourism *Procedia Economics and Finance*. vol. 32, pp. 755–762.
5. Hunt C.A., Harbor L.C. (2019) Pro-environmental tourism: Lessons from adventure, wellness and eco-tourism (AWE) in Costa Rica. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2018.11.007>
6. Sustainable development at the Black Sea (2019) European MSP Platform. Bucharest. Available at: <https://www.msp-platform.eu/events/sustainable-development-black-sea> (accessed 06 December 2019).
7. Pro kurorty (2019) Zakon Ukrayny No. 2026-III vid 05.10.2000. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (accessed 06 December 2019).
8. Dokhody ta umovy zhyttya [Income and living conditions] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayny (in Ukrainian). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 06 December 2019).
9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrayny na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030] / Ukaz Prezydenta Ukrayny vid 30.09.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (accessed 06 December 2019).
10. Petrushenko, M.M. (2013) Prohnozuvannya ta rehulyuvannya rozvytku natsionalnoy ekonomiky: sotsiopryrodni y ekonomichni protyrichchya [Forecasting and regulating the development of the national economy: socio-natural and economic contradictions]. Sumy: Universytetska knyha. (in Ukrainian)
11. Kumar R. Critics of the Sustainable Development Goals were wrong. Here's why (2017) World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/turns-out-sdg-critics-were-wrong/> (accessed 06 December 2019).

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩАТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ АЛГОРИТМУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У ВОДОГОСПОДАРСЬКО-
МЕЛІОРАТИВНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИTHEORETICAL SUBSTANTIATION OF THE IDENTIFICATION ALGORITHM
OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC RISKS IN THE WATER MANAGEMENT
AND RECLAMATION COMPLEX OF UKRAINE

У статті обґрунтовано необхідність управління еколого-економічними ризиками у водогосподарсько-меліоративному комплексі України та теоретично обґрунтовано алгоритм ідентифікації еколого-економічних ризиків у водогосподарсько-меліоративному комплексі. Визначено ідентифікацію еколого-економічних ризиків під час здійснення водогосподарської діяльності на меліорованих землях та функціонування водогосподарсько-меліоративного комплексу. Запропоновано модель процедури екологічного страхування в системі водогосподарської діяльності на меліорованих землях, складниками якої є: суб'єкти екологічного страхування; умови страхування; визначення еколого-економічних ризиків; визначення страхової суми, страхового тарифу, франшизи та страхової плати; укладання договору екологічного страхування на визначений термін; дії з боку суб'єктів договору екологічного страхування у разі настання страхового випадку; припинення договору страхування.

Ключові слова: екологічне страхування, меліоровані землі, водогосподарсько-меліоративний комплекс, еколого-економічний ризик, ризик, збитки.

В статті обґрунтовано необхідність управління еколого-економічними ризиками в водохозяйственно-мелиоративном комплексе Украины и теоретически обоснован алгоритм идентификации эколого-экономических рисков в водохозяйственно-мелиоративном комплексе. Определена идентификация эколого-экономических рисков при осуществлении водохозяйственной деятельности на мелиорированных землях та функционировании водохозяйственно-мелиоративного комплекса. Предложена модель процедуры экологического страхования в системе водохозяйственной деятельности на мелиорированных землях, составляющими которой являются: субъекты экологического страхования; условия страхования; определение эколого-экономических рисков; определение страховой суммы, страхового тарифа, франшизы и страховой платы; заключение договора экологического страхования на определенный срок; действия со стороны субъектов договора экологического страхования при наступлении страхового случая; прекращение договора страхования.

Ключевые слова: экологическое страхование, мелиорированные земли, водохозяйственно-мелиоративный комплекс, эколого-экономический риск, риск, ущерб.

УДК 504.062:631.6

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-41>

Кисельова Р.А.

к.е.н., доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії економіки
Інститут зрошуваного землеробства
Національної академії
аграрних наук України

Kyseliova Rima

Institute of Irrigated Agriculture
National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine

The article substantiates the need to manage environmental and economic risks in the water and land reclamation complex of Ukraine and theoretically substantiates the algorithm for identifying environmental and economic risks in the water and land reclamation complex. The identification of environmental and economic risks in the implementation of water management on reclaimed land and the functioning of the water management and reclamation complex is determined. Considering that the water management and reclamation complex is a complex ecological and economic system, which is in a state of market transformations, we have based on a number of scientific principles (systematicity, complexity, preventative nature), risk acceptance, risk minimization, optimality, integration, targeting, risk reduction, completeness and certainty). The principles are a methodological basis for the development of a theoretical approach to the identification of risks in the system of water management activities on land reclamation and the development of an algorithm for the introduction of environmental insurance system in water management and reclamation complex. A model of the environmental insurance procedure in the system of water management on reclaimed land is proposed, the components of which are: environmental insurance entities; insurance terms; determination of environmental and economic risks; determination of the insured amount, insurance rate, deductible and insurance fee; conclusion of an environmental insurance contract for a specified period; actions on the part of the subjects of the environmental insurance contract in the event of an insured event; termination of the insurance contract. Studies have shown that the real insufficiently balanced state of the water management and reclamation complex requires the development of an appropriate organizational and economic mechanism for the introduction of environmental insurance for the risks of water management activities on the reclaimed lands. The organizational and economic mechanism of introduction of ecological insurance of risks of water management activity allows to develop the model of procedure of ecological insurance in the system of water management activities.

Key words: environmental insurance, reclaimed land, water management and land reclamation complex, environmental and economic risk, risk, damage.

Постановка проблеми. Еколого-меліоративний стан зрошуваних сільськогосподарських земель останнім часом погіршився за рахунок їх нераціонального використання, технічного старіння водогосподарських об'єктів, меліоративних систем і мереж, зменшення обсягів відновлювальних робіт, у тому числі з реконструкції об'єктів

і систем. Подальше використання меліорованих земель та об'єктів водогосподарсько-меліоративного комплексу створює загрозу виникнення еколого-економічних, технологічних, організаційних та погодно-кліматичних ризиків. Для оцінки ймовірності виникнення ризиків під час експлуатації об'єктів водогосподарсько-меліоративного

комплексу необхідно визначити рівень технічного стану водогосподарсько-меліоративного об'єкта, статистичні дані про аварії і надзвичайні ситуації, які виникали на цих об'єктах, та результати моделювання і прогнозування відповідних небезпечних подій. Кількісна оцінка ймовірності настання аварії на об'єктах водогосподарсько-меліоративного комплексу визначається за теорією надійності систем із залученням методів імовірності та математичної статистики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання екологічного страхування економіко-екологічних та природно-техногенних ризиків, які виникають унаслідок аварії на об'єктах підвищеної небезпеки, екологічних ризиків під час перевезення небезпечних вантажів, погодних ризиків у процесі вирощування сільськогосподарських культур на меліорованих землях, досліджувалися багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими. Зокрема, вагомий внесок у розвиток економіки природокористування на меліорованих землях та окремі питання теоретичного обґрунтування і запровадження в систему господарської діяльності екологічного страхування ризиків зробили вітчизняні вчені: В. Благодатний, О. Віленчук, Т. Галушкіна, В. Голян, Л. Грановська, Б. Данилишин, Г. Жуйков, Н. Ковшун, О. Козьменко, Ю. Красовська, С. Круглякова, В. Трегобчук, І. Сааджан, С. Харічков, М. Хвесик та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування алгоритму ідентифікації еколого-економічних ризиків у водогосподарсько-меліоративному комплексі. Методологічну основу дослідження становили класичні положення сучасної економічної теорії, економіки природокористування, регіональної економіки та економіки водного господарства, теорії управління, численні наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених із питань, пов'язаних із сутністю цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ідентифікацію еколого-економічних ризиків під час здійснення водогосподарської діяльності на меліорованих землях можна визначити за: рівнем еколого-економічних ризиків, оцінюванням прийнятності і надмірної небезпеки діяльності водогосподарсько-меліоративних об'єктів, пов'язаної з імовірністю настання гідродинамічної аварії, що має несприятливі наслідки для навколишнього природного середовища; проведенням екологічного аудиту водогосподарсько-меліоративних об'єктів та меліорованих земель, у результаті якого можна оцінити екологічну небезпеку та відповідальність за можливий збиток як для навколишнього природного середовища, так і для третіх осіб; управлінням еколого-економічним ризиком шляхом зниження ціни еколого-економічних ризиків за заданих обмежень на витратні ресурси. Повністю виключити виникнення техногенного ризику (ймовірність ава-

рії, катастрофи) на водогосподарському об'єкті неможливо. Сьогодні ймовірність виникнення техногенного ризику збільшилася через застарілий стан водогосподарських об'єктів. Екологічне страхування забезпечує виконання системи заходів із заохочення додаткових фінансових позабюджетних ресурсів в охорону навколишнього природного середовища і новий напрям у страховому бізнесі. Під ризиком у системі водогосподарсько-меліоративного комплексу розуміємо потенційну, кількісно вимірну ймовірність непередбаченої події з порушенням функціонування об'єкта, споруди, системи і пов'язаними наслідками у вигляді втрати, збитку, шкоди. Під час діяльності водогосподарсько-меліоративного об'єкта та господарської діяльності на меліорованих землях виникають об'єктивні та суб'єктивні ризики. Суб'єктивні ризики – ризики, які виникають у результаті прийняття неефективних і невірних управлінських рішень людиною під час управління водогосподарськими об'єктами. Об'єктивні ризики – ризики, які виникають незалежно від діяльності людини в результаті погодних, технологічних і технічних чинників. Імовірність виникнення ризику під час використання меліорованих земель – імовірність того, що під впливом природно-кліматичних чинників виникнуть економічні збитки для фермерського господарства, тобто ймовірність небажаного результату. Імовірність при цьому означає можливість одержання невизначеного результату. Діяльність водогосподарсько-меліоративного об'єкта призводить до виникнення ризиків, які наведено в табл. 1. У результаті аварії на гідротехнічному об'єкті – об'єкті підвищеної небезпеки – виникає ризик цивільної відповідальності за зобов'язаннями внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю фізичним особам, майну юридичних та фізичних осіб. Саме тому під час будівництва та експлуатації гідротехнічного об'єкта її власник або експлуатаційна організація підлягає обов'язковому екологічному страхуванню.

Умови, що забезпечують безпеку гідротехнічного об'єкта: розрахунок допустимого рівня ризику аварій на гідротехнічних об'єктах і водогосподарських систем; розроблення декларації безпеки гідротехнічного об'єкта і водогосподарської системи; застосування комплексу заходів, які максимально зменшують ризик виникнення надзвичайних ситуацій; фінансування заходів для забезпечення безпеки діяльності водогосподарсько-меліоративних об'єктів, гідротехнічних споруд і меліоративних систем Одним із найбільш ризикових видів підприємницької діяльності аграрного сектору є господарська діяльність на меліорованих землях. Низка чинників призводить до ймовірності виникнення еколого-економічних та економічних ризиків, а саме: погодні та кліматичні умови, організація та управління виробництвом, соціально-економічне середовище, людський фактор і демографічні

Види ризиків під час функціонування водогосподарсько-меліоративного об'єкта

Вид ризику	Чинники виникнення ризику
Організаційний	Неефективна система управління, різні форми власності, прогалини в законодавчо-нормативному та інституційному забезпеченні
Технічний	Моральний і фізичний знос об'єктів, споруд, систем, інженерно-конструкторські дефекти
Еколого-економічний	Імовірність виникнення екологічних і економічних збитків у результаті того, що водогосподарсько-меліоративний об'єкт, споруда чи система негативно впливають на навколишнє природне середовище
Економічний	Недостатність фінансування експлуатаційної діяльності, заходів із реконструкції та модернізації об'єктів, споруд, систем
Природний	Геологічні, гідрогеологічні, природно-кліматичні умови
Погодний	Імовірність виникнення негативних природно-кліматичних чинників (опади, град, суховії, пилові бурі, заморозки)
Соціальний	Відсутність мотивації до праці, низький рівень заробітної плати, освіти, погіршення умов проживання населення, низькі превентивні заходи з боку держави, демографічної проблеми
Катастрофічно-техногенного впливу	Підтоплення і затоплення території та інші зміни навколишнього природного середовища в результаті гідродинамічної аварії

проблеми. Господарська діяльність на меліорованих землях супроводжується можливістю виникнення ризиків, наведених у табл. 2. Сукупність економіко-екологічних, виробничих, погодних призводить до виникнення економічних ризиків. Основною частиною процесу управління природокористуванням є оцінка ймовірності виникнення екологічного, економічного, еколого-економічного, погодного, виробничого техногенного та організаційного ризиків як перша стадія попередньої страхової екологічної діяльності.

Ризиками, які виникають у результаті діяльності водогосподарсько-меліоративного комплексу та господарювання на меліорованих землях, необхідно управляти. Методи управління ризиками, а саме екологічне страхування, є ефективним засобом управління, зниження ймовірності та запобігання ризикам на макро-, мікро- та мезорівнях. Результати наукових досліджень низки вчених довели необхідність запровадження науково обґрунтованого стратегічного управління ризиками природного й техногенного характеру на основі таких принципів (табл. 3). Необхідність запровадження системи управління еколого-еко-

номічними ризиками викликана чинниками, які негативно впливають на навколишнє природне середовище та населення Херсонської області, де: розміщена значна кількість водогосподарських і меліоративних об'єктів на території; присутня підвищена ймовірність виникнення ризиків природних явищ, наслідками яких є паводки, повені, геологічні та гідрогеологічні процеси, зсуви та обвали, підтоплення й затоплення; можливе підвищення рівня ризику гідродинамічних аварій, зумовлених складністю і потужністю інженерних об'єктів та значним терміном їх роботи; існує недостатнє впровадження превентивних заходів із мінімізації виникнення еколого-економічних ризиків.

Основною метою етапу ідентифікації ризику є визначення складу (переліку) негативних випадків, які викликають погіршення якості навколишнього природного середовища і прямо або побічно (через це погіршення) наносять економічний збиток об'єкту, який підлягає екологічному страхуванню (рис. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження показали, що реальний недостатньо збалансований стан водогосподарсько-меліоративного

Таблиця 2

Види ризиків під час господарської діяльності на меліорованих землях

Вид ризику	Чинники виникнення ризику
Економіко-екологічні	Економічні та екологічні втрати від утручання в навколишнє природне середовище в результаті проведення нераціональних, незбалансованих зрошувальних меліорацій за певний проміжок часу
Погодні (погоднокліматичні)	Град, пожежа, вимерзання, ураган, буря, злива, зсув, повінь, затоплення, підтоплення, сіль, посуха
Виробничий	Незабезпеченість технікою, недостатнє внесення мінеральних добрив і засобів захисту рослин, недотримання технології вирощування сільськогосподарських культур, повне раптове знищення посівів карантинними шкідниками, хімічні засоби захисту
Економічний	Зниження врожайності сільськогосподарських культур, відсутність державних замовлень, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, кредитування, дотації, нерегульований ринок сільськогосподарської продукції, законодавчо-нормативне та інституціональне забезпечення в аграрному секторі, а також у водогосподарсько-меліоративному комплексі
Техногенний	Затоплення і підтоплення сільськогосподарських земель, порушення функціонування гідротехнічних споруд, меліоративних і дренажних систем, водогосподарських об'єктів

Принципи, на яких базується система управління ризиками техногенного і природного характеру

Принцип	Сутність
1. Прийнятності ризику	Полягає у визначенні соціально, економічно, технічно і політично обґрунтованих нормативних значень ризиків для населення, навколишнього природного середовища та об'єктів економіки [4, с. 76]
2. Превентивності	Передбачає максимально можливе і завчасне виявлення небезпечних значень параметрів стану чи процесу й ініціюючих подій, які створюють загрозу виникнення надзвичайних ситуацій [4, с. 76]
3. Мінімізації ризику	Ризик надзвичайної ситуації необхідно знижувати настільки, наскільки це можливо [4, с. 87]
4. Повноти	Ризик для життєдіяльності людини чи функціонування будь-якого об'єкта є інтегральною величиною, яка має визначатися з урахуванням усіх загроз виникнення аварій [4, с. 89]
5. Адресності	Ризиком повинен управляти той, хто його створює [4, с. 90]
6. Доцільності	Суб'єкт управління ризиком забезпечує в межах від мінімального до гранично припустимого значення ризику виходячи з наявних економічних, технічних та матеріальних ресурсів та існуючих соціальних умов [4, с. 88]
7. Інформованості	Кожний суб'єкт управління ризиком зобов'язаний регулярно повідомляти органи державної влади та місцевого самоврядування про реально можливі небезпеки виникнення ризиків [4, с. 76]
8. Системності*	Розгляд водогосподарсько-меліоративного об'єкта як еколого-економічного складника системи
9. Комплексності*	Запровадження екологічного страхування з безперервним зв'язком усіх взаємопов'язаних процесів у водогосподарсько-меліоративному комплексі
10. Оптимальності*	Прийняття оптимальних рішень під час управління ризиками у водогосподарсько-меліоративному комплексі з урахуванням присутності ненульового ризику під час функціонування водогосподарсько-меліоративних об'єктів та господарської діяльності на меліорованих землях
11. Інтегрованості*	Дає змогу сформувати єдину стратегію запровадження екологічного страхування, яка має враховувати синергетичний ефект під час функціонування водогосподарсько-меліоративних об'єктів та господарської діяльності на меліорованих землях
12. Визначеності*	Визначення конкретних чинників, які впливають на виникнення групи будь-яких ризиків

*Авторське визначення

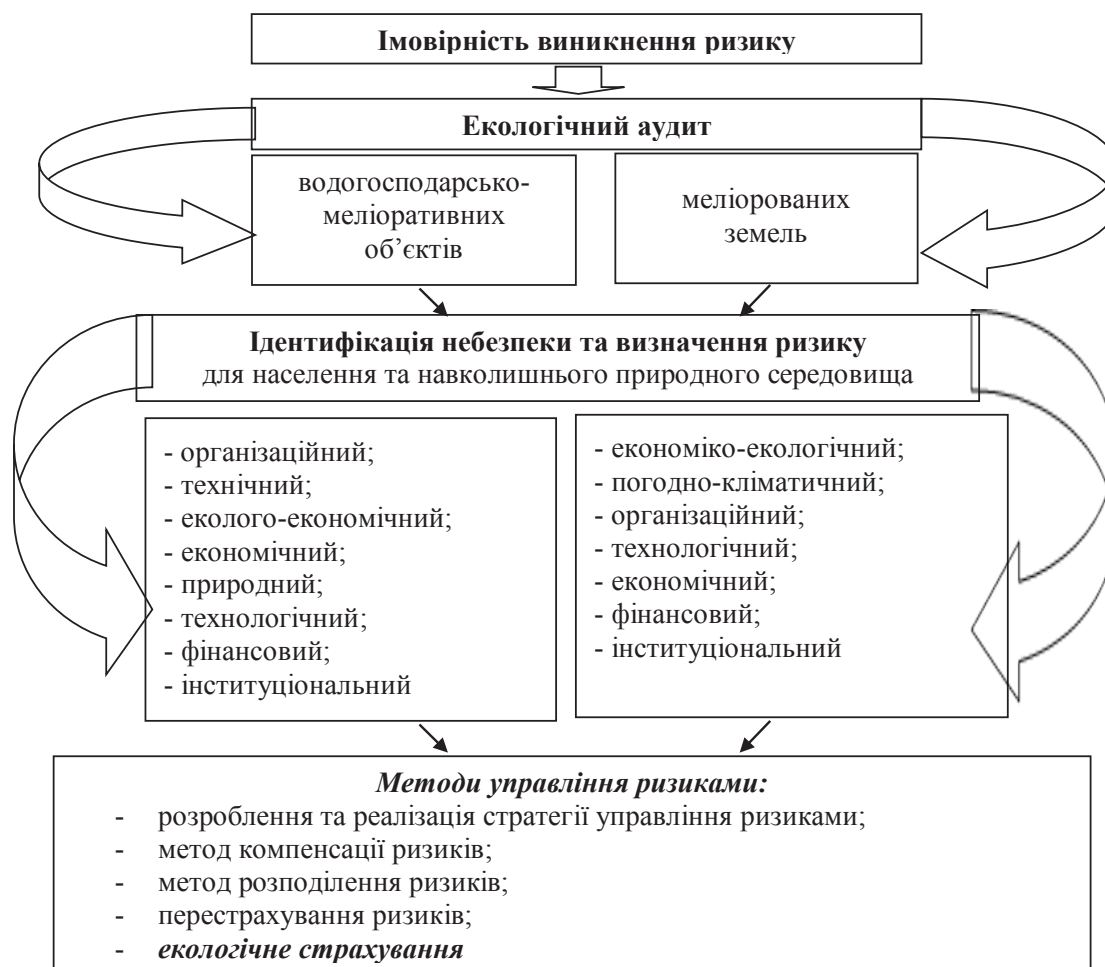

Рис. 1. Алгоритм ідентифікації ризиків в системі водогосподарської діяльності

комплексу потребує розроблення відповідного організаційно-економічного механізму запровадження екологічного страхування ризиків водогосподарської діяльності на меліорованих землях із метою мінімізації виникнення ризиків. Організаційно-економічний механізм екологічного страхування є системою організаційних, економічних, законодавчо-інституційних та управлінських дій, методів та інструментів, які забезпечують систему екологічного страхування.

На основі вищенаведеного організаційно-економічного механізму запровадження екологічного страхування ризиків водогосподарської діяльності на меліорованих землях можна розробити модель процедури екологічного страхування в системі водогосподарської діяльності, складниками якої є: суб'єкти екологічного страхування; умови страхування; визначення екологоекономічних ризиків; визначення страхової суми, страхового тарифу, франшизи та страхової плати; укладання договору екологічного страхування на визначений термін; дії з боку суб'єктів договору екологічного страхування у разі настання страхового випадку; припинення договору страхування. Розроблений організаційний механізм запровадження страхування ризиків водогосподарсько-меліоративного комплексу та модель процедури страхування дадуть змогу здійснювати безперервну процедуру екологічного страхування в системі водогосподарської діяльності з метою зниження ймовірності настання страхових випадків та відшкодування збитків третім особам під час виникнення екологоекономічних ризиків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балюк С.А., Ромащенко М.І., Сташук В.А. Наукові основи охорони та раціонального використання зрошуваних земель України. Київ : Аграрна наука, 2009. 624 с.
2. Божкова В.В. Врахування екологічних ризиків інновацій в розробці регіональної програми охорони навколишнього середовища. *Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2003. № 3-4. С. 137–142.
3. Деєва Н.Е. Організаційно-економічний механізм управління екологічними ризиками : автореф.

дис. ... канд. ек. наук : 08.08.01. Дніпропетровськ, 2004. 20 с.

4. Управление проектами / И.И. Мазур и др. Москва : Высшая школа, 2001. 875 с.

5. Немчин М.С. Методика управління ризиками інвестиційних проєктів. *Засади та інструменти активізації фінансового впливу на соціально-економічний розвиток України* : мат. Всеукраїнської міжвуз. наук.-практ. конф. Київ. 2009. С. 85–86.

6. Методика управління ризиками інвестиційних проєктів : мат. Всеукр. міжвуз. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ, 2009. С. 85–86.

7. Ушкаренко В.О. Зрошуване землеробство. Київ : Урожай, 1994. 328 с.

REFERENCES:

1. Baliuk S.A., Romashchenko M.I., Stashuk V.A. (2009) *Naukovi osnovy okhorony ta ratsionalnoho vykorystannia zroshuvanykh zemel Ukrainy* [Scientific bases of protection and rational use of irrigated lands of Ukraine]. K.: Ahrarna nauka. (in Ukrainian)
2. Bozhkova V.V. (2003) *Vrakhuvannia ekolohichnykh ryzykiv innovatsii v rozrobtsi rehionalnoi prohramy okhorony navkolyshnoho seredovyscha* [Taking into account the environmental risks of innovation in the development of a regional environmental program]. *Visnyk SNAU, seriia «Ekonomika ta menedzhment»*. no. 3-4, pp. 137–142.
3. Deeva N.E. (2004) *Organizational and economic mechanism of environmental risk management* [Organizational and economic mechanism of environmental risk management] (PhD Thesis), Dnepropetrovsk. (in Ukrainian)
4. Mazur I.I., Shapiro V.D. (2001) *Upravlenie proektami* [Project management]. M.: Vysshaya shkola. (in Russian)
5. Nemchyn M.S. (2009) *Metodyka upravlinnja ryzykamy investytsijnykh proektiv. Zasady ta instrumenty aktyvizaciji finansovogho vplyvu na socialjno-ekonomichnyj rozvytok Ukrainy* [Methodology of risk management of investment projects. Fundamentals and tools for intensifying financial impact on the socio-economic development of Ukraine] *Proceedings of the Vseukrajinsjka mizhvuz. naukovo-praktichnoi konferenciji*. Kyiv. pp. 85–86.
6. *Metodyka upravlinnja ryzykamy investytsijnykh proektiv* [Methodology of risk management of investment projects]: *materialy Vseukr. mizhvuz. nauk. - prakt. Konf* (2009). K: KNEU. pp. 85-86. (in Ukrainian)
7. Ushkarenko V.O. (1994) *Zroshuvane zemlerobstvo* [Irrigated agriculture]. K.: Urozhai. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ 4. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ THE ECONOMIC SECURITY OF THE REGION IN TERMS OF THREATS

УДК:332.021.8

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-42>

Бурбело О.А.

д.е.н., професор, професор кафедри економіки та підприємництва, заслужений діяч науки і техніки України Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Патріарх Т.В.

асистент кафедри економіки та підприємництва Інститут хімічних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Бурбело С.О.

провідний економіст Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України

Burbelo Oleg

Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Patriarch Tatiana

Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Burbelo Sergii

Institute of Economic and Legal of National Academy of Sciences of Ukraine

Розвиток економіки в Україні зазнав структурно-організаційної деформації, зумовленої зовнішньою агресією з боку РФ. Унаслідок тимчасової окупації частини території країни перед державною регіональною політикою як інституційно-правовим оформленням соціально-економічного функціонування регіонів виникли серйозні проблеми. Наслідком цього стало руйнування виробництва на окупованих територіях України і загострення соціально-економічної ситуації в інших регіонах. Ці відомі події розкрили важливість урахування інтересів кожного регіону та загрозу нехтування перспективами їхнього власного розвитку. Регіони змушені вирішувати питання розвитку на свій розсуд. Виникли нові гібридні загрози економічній безпеці регіонів. Одним із наслідків економічної блокади регіонів є процес поступового розриву економічних зв'язків з рештою регіонів, причому цей процес проходить нерівномірно. Головним завданням її забезпечення стає захист економіки від негативних впливів. Однією з умов виходу із ситуації є постійний моніторинг її рівня, підготовка і реалізація відповідних заходів.

Ключові слова: регіональна політика, економічна безпека, гібридні загрози, моніторинг, рейтингова оцінка.

Развитие экономики в Украине подверглось структурно-организационной деформации,

обусловленной внешней агрессией со стороны РФ. Вследствие временной оккупации части территории страны перед государственной региональной политикой как институционально-правовым оформлением социально-экономического функционирования регионов возникли серьезные проблемы. Следствием этого стали разрушение производства на оккупированных территориях Украины и обострение социально-экономической ситуации в других регионах. Эти известные события раскрыли важность учета интересов каждого региона и угрозу пренебрежения перспективами их собственного развития. Регионы вынуждены решать вопросы развития по своему усмотрению. Возникли новые гибридные угрозы экономической безопасности регионов. Одним из последствий экономической блокады регионов является процесс постепенного разрыва экономических связей с остальными регионами, причем этот процесс проходит неравномерно. Главной задачей ее обеспечения становится защита экономики от негативных воздействий. Одним из условий выхода из ситуации является постоянный мониторинг ее уровня, подготовка и реализация соответствующих мер.

Ключевые слова: региональная политика, экономическая безопасность, гибридные угрозы, мониторинг, рейтинговая оценка.

In modern realities, the social and economic policy of the state has shifted to the regions. In conditions of samovryadovnyia important warehouse regional policy arises ensuring economic security. The development of the economy in Ukraine suffered structural and organizational deformations due to external aggression from the Russian Federation. The consequence of these circumstances was the destruction of production in the occupied territories of Ukraine and the aggravation of the social and economic situation in other regions of the country. The study of the negative impact of these circumstances on the economy of the regions of the country is becoming extremely urgent. These known events revealed the importance of taking into account the interests of each region and the threat of neglecting the prospects of their own development. The lack of systemic solutions to regional development issues forced the regions to do this on their own. Along with this, new hybrid threats to the economic security of the regions have emerged. One of the consequences of the economic blockade of the regions is the process of gradual breaking of economic ties with other regions, and this process is uneven. The main task of the economic system of economic security at the regional level is now to protect the economy from the negative impacts and institutional needs of the population. One of the conditions for ensuring economic security is continuous monitoring and the level and preparation and implementation of appropriate preventive measures. At the present stage at creation and support of monitoring systems the use of rating systems is more appropriate. Rating is a system of sorting in the form of the list of qualities of the objects based on quantitative estimates and scoring. In practice, rating is an integral multicriteria quantitative value. It is used as a tool for evaluation of one object relative to another in many fields and activities. The main objective of the rating assessments of the region economic security is to create a convenient information and reference tool to monitor processes and identify key threats to economic security at the regional level.

Key words: regional policy, economic security, hybrid threats, monitoring, rating assessment.

Постановка проблеми. В умовах реформ, що відбуваються в Україні, акцент в реалізації соціально-економічної політики змістився в регіони, де знаходить утілення державна стратегія розвитку країни. Цей процес йде в руслі об'єктивних тенденцій розвитку самоврядування

і разом із тим накладає нові зобов'язання на регіональну політику, насамперед у частині забезпечення економічної безпеки. Політика економічної безпеки в контексті регіонального розвитку до недавнього часу була комплексом заходів держави з вирівнювання рівня індустріалізації

регіонів [1, с. 209]. Однак у сучасних умовах пріоритети змінилися.

Сучасний етап розвитку економіки України диктується структурно-організаційними деформаціями економіки, зумовленими зовнішньою агресією з боку РФ. За несприятливої дії нагромаджених макроекономічних дисбалансів російська агресія висвітлила недостатню стійкість економічної системи до внутрішніх і зовнішніх загроз [2, с. 49]. Руйнація та розкрадання виробничих основних фондів, інші незаконні дії з боку РФ призводять до комплексного розвалу економіки окупованих територій, загострення соціально-економічних проблем на території Донбасу та інших регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній і зарубіжній економічній науці склалися різні напрями досліджень, проводяться дискусії про сучасний механізм моделювання економічної безпеки як на рівні країни, так і регіону. Активно вивчається вітчизняний і зарубіжний досвід. Загальнотеоретичні, методологічні та науково-практичні дослідження з економічної безпеки представлені в публікаціях таких учених, як В. Антошкин, Я. Базилюк, З. Варналій, В. Волошін, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, В. Дікан, В. Предборський, В. Мартинюк, Н. Лаврут, С. Тульчинська, Г. Пастернак-Таранущенко та ін. [1-9; 13; 14; 16; 17; 19]. Аналіз досліджень, проведених цими авторами, показує, що існує безліч підходів до постановки проблеми забезпечення економічної безпеки, які потребують систематизації, вивчення їх теоретичної та практичної значущості в подальшому розвитку.

Серед зарубіжних учених, що займаються проблемами економічної безпеки, необхідно виділити таких, як Г. Гудленд, Х.І. Делі, Г. Келленберг, В. Кейбл, В.І. Сігов, А.О. Песоцький, Т.Ю. Феоділова та ін. [15; 20]. Однак огляд наукових публікацій із даної проблематики, представлених у періодичній пресі і монографічній літературі, показав, що, незважаючи на безсумнівну актуальність проблеми, теоретичні, методологічні та методичні аспекти забезпечення економічної безпеки регіону і підприємств потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення причинно-наслідкових зв'язків, виділення закономірностей у забезпеченні сталого розвитку економіки регіону в умовах невизначеності, мінливості зовнішнього середовища, виникнення різного типу загроз, що здійснюють негативний вплив на господарські комплекси територій у державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Негативні тенденції 2014 р. на Півдні та Сході України засвідчили недопустимість традиційних підходів до формування політики конкретних регіонів. Ці відомі події розкрили важливість урахування інтересів кожного регіону та загрозу нехтування перспективами їхнього власного розвитку. Специфіка регіонів України, у тому числі Донбасу,

зумовлювала необхідність застосування різних підходів до територій за єдиної державної регіональної політики, яка мала б містити інструменти та механізми стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів [2]. Разом із цим несистемність реалізації державної регіональної політики, тривале невирішення питання унормування розвитку регіонів (зокрема, Концепція державної регіональної політики була ухвалена лише у 2001 р., Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. – у 2006 р., а Закон України «Про засади державної регіональної політики» – лише у 2015 р.) призводили до того, що регіони були змушені самостійно і на власний розсуд вирішувати питання свого розвитку. До цього недоліку слід додати також слабкі міжрегіональні коопераційні зв'язки та законодавчу відсутність норм щодо їх зміцнення, взагалі відсутність у регіональній політиці ідей міжрегіональної консолідації та зосередженість регіонів лише на проблемах їх власного розвитку [2].

РФ усіляко сприяла приходу російських компаній та окремих бізнесменів на український ринок та їхній участі у приватизації. Станом на 2014 р. у кожному десятому з 200 найбільших підприємств України власниками були російські бізнесмени. Після початку російської агресії частину активів було продано, частину передано в управління нашвидкуруч створеним у Європі компаніям [2].

Як свідчать результати досліджень [3, с. 1], за період гібридної війни перед регіонами України постала низка викликів, які потребують цілісного сприйняття з боку держави та формування на цій основі комплексу завдань для їх оперативного вирішення.

Насамперед, це тимчасове виключення частини території країни з господарського обороту або послаблення зв'язків із такими територіями, а також формування господарських зв'язків із наявними підприємствами без урахування тимчасово виключених із господарського життя підприємств або тих, чия діяльність була призупинена чи які були зруйновані (на нині окупованих територіях).

До серйозних викликів слід також віднести такі, як: поступова втрата економічних передумов для відновлення зв'язків із підприємствами на майбутніх деокупованих територіях; відсутність чіткої політичної позиції на рівні держави щодо доцільності економічних зв'язків із майбутніми деокупованими територіями та відсутність сьогодні правових передумов для відновлення таких зв'язків.

Як відзначають експерти, «економічні зв'язки окупованих територій із рештою регіонів України й надалі обмежені та відбуваються в рамках жорсткої пропускової системи. Одним із наслідків економічної блокади регіонів є процес поступового розриву економічних зв'язків із рештою регіонів, причому цей процес проходить нерівномірно.

Найбільш впливовий великий бізнес та фінансово-промислові групи змогли забезпечити собі можливість перетину лінії розмежування та умови доступу на внутрішній і зовнішні ринки. Малий та середній бізнес, відрізаний від України, змушений або зупиняти активність, або переорієнтовуватися на роботу з російськими постачальниками (наприклад, у сфері оптової та роздрібною торгівлі). Малий бізнес дуже чутливий до стрімкого зменшення рівня доходів місцевого населення і йому складніше отримати дозволи для перетину лінії розмежування» [6, с. 5].

Дослідники цієї проблеми [3; 5; 6; 17; 20] серед загроз економічній безпеці на регіональному рівні виокремлюють такі:

- застарілість традиційних інструментів стимулювання розвитку регіонів (кошти Державного фонду розвитку регіонів, пільги) для використання на територіях, що постраждали внаслідок конфлікту;
- слабкість тенденцій стабілізації економічного розвитку в регіонах та економічного зростання, відсутність спроб збереження цілісності господарського простору та зміцнення міжрегіональної взаємодії;
- переорієнтація експортного виробництва у регіонах України внаслідок погіршення позицій Донецької області у цій галузі.

Наведений перелік доцільно доповнити такими загрозами [4]:

- збереження присутності російських банків в Україні, які продовжують контролювати значну частину фінансів бізнесу і громадян;
- контроль над важливими економічними активами в Україні, зокрема в енергетичному секторі (обленерго, облгаз), з боку російських або проросійські налаштованих власників, що робить можливим тихі диверсії (саботаж, умовні аварії та простої), впровадження шкідливого програмного забезпечення для подальших кібератак, руйнування стратегічних підприємств;
- зовнішній економічний вплив на діяльність крупних підприємств, що створює передумови для впливу на великі робітничі колективи та маніпулювання (шахтарські протести).

Про масштабність економічних утрат регіонів Донбасу від агресії РФ свідчать дані, наприклад по Донецькій області. На область припадало 4,5 млрд. дол. експорту товарів та послуг (23,3%). Дніпропетровська область забезпечувала 15% від загального експорту, а Запорізька – 6,6%. У січні-червні 2016 р. зовнішньоторговельний оборот товарами у Донецькій області зменшився на 22,8% порівняно із січнем-червнем попереднього року (експорт – на 21,2%, імпорт – на 27,5%) [4].

Якщо у 2012 р. питома вага Донецької та Луганської областей у виробництві валового регіонального продукту України становила 16,4%, то в 2015 р. вона скоротилася до 5,6% (за оцінками НБУ).

Така ситуація склалася внаслідок залишення частини підприємств із виготовлення експортної продукції на тимчасово окупованій території та взаємного скорочення обсягів торгівлі з Російською Федерацією. Такі обставини вимагають від усіх регіонів України термінового освоєння нових зовнішніх ринків, розширення географії експорту товарів.

Унаслідок тимчасової окупації частини території країни перед державною регіональною політикою як інституційно-правовим оформленням соціально-економічного функціонування регіонів виникли серйозні проблеми.

За оцінками Кабінету Міністрів України (Forbes Україна), війна, що розгорнута РФ проти нашої держави, знищила 20,0% економічного потенціалу (включно з орієнтовними доходами та валютними надходженнями). Ось такі важкі наслідки для економіки України мають відомі події 2014 р.

У подальшому під час використання таких понять, як «ризик», «небезпека», «загроза», «система безпеки», «регіон», автори дотримувалися точок зору, що викладені у дослідженнях авторів, що відображають вітчизняний та європейський досвід із вирішення проблем регіональної безпеки [6; 20].

Головними характеристиками ланцюжка «ризик – небезпека – загроза» є: ймовірність виникнення події, яка проявляється у тому, що вона може трапитися, а може й не трапитися. Сюди можна віднести й невизначеність наслідків, недетермінованість результатів здійснення ризикованої діяльності, варіабельність рівня ризику в часі та під впливом інших об'єктивних та суб'єктивних чинників, які перебувають у динаміці [6].

Поняття «регіон» передбачає характеристику його як соціальної конструкції на основі різних типологічних ознак, які покладені в основу структурування. Сутність такого підходу полягає у тому, що регіон являє собою систему соціально-економічної взаємодії економічних чинників та їх впливу на просторово-територіальні процеси, а не навпаки. Територія з притаманною природно-географічною специфікою стає однією з характеристик соціальної конструкції, яка називається регіоном [20, с. 2].

Є інші точки зору, відповідно до яких у контексті розвитку соціально-економічних систем регіон слід розглядати як елемент єдиного простору на умовно виокремленої території зі стійкими економічними і соціальними зв'язками, системою органів та інститутів, що їх регулюють. Відмінними ознаками регіону від інших утворень є локалізація повноважень із формалізованого регулювання соціальних та економічних відносин.

Регіон, таким чином, – це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва, наявністю всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю

простору і часу, що має місцеві органи управління своєю територією.

Економічна безпека – це характеристика, яка будується на взаєминах системи і середовища, як зовнішнього, так і внутрішнього. Сучасні США, Великобританія, Німеччина формують свої стратегії економічної безпеки на надлишкових, перш за все фінансових, ресурсах. Це дає змогу без шкоди економічним інтересам та економічній безпеці виділяти зони господарювання з підвищеним рівнем економічного ризику, забезпечуючи умови для стратегічної, перспективної самодостатності та конкурентоспроможності [20, с. 209].

В умовах розвитку ринкової економіки і різноманіття форм власності основним об'єктом господарського регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки виступає регіон. Саме ця ланка має всі ознаки системи, в першу чергу властивість цілісності, й є об'єктом регулювання. Як господарська система регіон являє собою частину території, на якій розвивається система зв'язків і залежностей між підприємствами та організаціями. Відповідно, регіональне управління виступає провідником загальнодержавних економічних інтересів з урахуванням, зрозуміло, специфіки регіону. Це не виключає особливих аспектів управління, дає змогу уникнути жорсткої централізації і бюрократизації господарського життя. Ефективність управління тим вище, чим вільніше в рамках єдиного економічного механізму суб'єкт господарювання може розпоряджатися своїми ресурсами. Самостійність регіонів в управлінні, формуванні і використанні бюджету, проведенні економічної політики та здійсненні стратегії економічної безпеки спирається на ресурсну базу. В умовах децентралізації вітчизняної економіки особливо актуальними і значущими як із теоретичного, так і з практичного погляду стають проблеми вдосконалення оптимізації управління ресурсним потенціалом регіону.

У літературі використовуються два поняття безпеки в регіональному контексті: «безпека регіону» (регіонів) і «регіональна безпека».

Регіональна економічна безпека багатьма авторами розуміється як тотожне поняття економічної безпеки регіону. Отже, специфіка економічної безпеки регіону полягає у можливості його економіки забезпечувати захист від впливу певних негативних впливів. Останні можуть спричиняти невиконання соціальних зобов'язань перед населенням або незадоволення потреб населення. Усі інші негативні впливи необхідно розглядати за межами економічної безпеки регіону.

Згідно з іншою думкою, економічна безпека регіону – це не тільки захищеність регіональних інтересів, а й готовність і здатність відповідних інститутів влади створювати механізми задоволення науково обґрунтованих потреб населення.

Найбільшого поширення в науково-практичному обігу отримав термін «економічна безпека регіону».

З огляду на сказане вище, пропонується розуміння сутності економічної безпеки регіону як такого стану його соціально-економічної системи, за якого забезпечується захист економіки від негативних впливів та інституційно закріплених потреб населення. Таким чином, економічна безпека регіону є оціночною категорією. Критерієм оцінки такого стану виступає задоволення потреб населення.

Потреби населення розрізняються залежно від доходів, приналежності до соціальних груп, від національно-етнічної приналежності та інших чинників, тому на рівні регіонів доцільно нормативно закріпити перелік (стандарт, еталон), який формує певний мінімум потреб населення. Проблема задоволення їх повинна перебувати в компетенції органів місцевого самоврядування [20].

Система економічної безпеки, як і будь-яка система, являє собою сукупність елементів, що функціонують як єдине ціле. Елементи всередині системи пов'язані між собою, а через зовнішнє середовище – з іншими системами за допомогою прямого і зворотного зв'язку. Кожен елемент у системі доцільно розглядати як самостійний відносно відокремлених підсистем. Дослідження поняття «економічна безпека» виявило відсутність її однакового розуміння. Бракує єдиної думки також і з приводу визначення сутності та структури системи економічної безпеки. Економічна безпека досягається не сама по собі, не в результаті взаємодії економічних агентів, зовнішнього середовища, суб'єктів управління. Такий стан можливий тільки за умови цілеспрямованої взаємодії сукупності сил і засобів, здатних протидіяти негативним впливам на економічну систему, тобто за умови створення системи економічної безпеки.

У контексті розвитку соціально-економічних систем регіон слід розглядати як елемент єдиного простору на умовно виокремленій території зі стійкими економічними і соціальними зв'язками, системою органів та інститутів, що їх регулюють. Відмінними ознаками регіону від інших утворень є локалізація повноважень із формалізованого регулювання соціальних і економічних відносин.

Регіон, таким чином, – це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва, наявністю всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю простору і часу, що має місцеві органи управління своєю територією (область, край, республіка) [20, с. 2].

Економічна безпека регіону залежить від його ресурсного та виробничого потенціалу, інвестиційного забезпечення, ступеня економічної свободи регіонів у державі, регіональної бюджетно-фінансової політики, рівня розвитку ринкової

інфраструктури, наявності підготовлених кадрів для місцевого самоврядування. Вона характеризується ступенем можливості формування ним власної економічної політики з урахуванням його специфіки та не на шкоду державі. При цьому першочергове значення має розподілення функцій управління між централізованою державною владою та регіональним управлінням.

Специфіка категорії «економічна безпека регіону» проявляється у двох елементах, які й визначають, по суті, стан економічної безпеки регіону: достатність коштів, що спрямовуються на забезпечення економічної безпеки для захисту економіки від негативних впливів; достатність коштів, що спрямовуються на задоволення потреб на рівні еталонних потреб населення [20].

Під час дослідження системи економічної безпеки та її елементів доречно дотримуватися таких положень [20]. Систему економічної безпеки регіону становлять такі її елементи: нормативні та правові акти, що регулюють галузь економічної безпеки регіону; суб'єкти управління відносинами у сфері економічної безпеки; об'єкти управління у галузі економічної безпеки; негативні впливи на стан економічної безпеки регіону та їхні наслідки; групи показників та індикаторів, що характеризують стан економічної безпеки регіону.

Із визначення економічної безпеки регіону випливає, що її об'єктом виступає соціально-економічна система. Вона включає у себе сукупність суб'єктів і об'єктів, утворену за допомогою прямих і зворотних соціальних та економічних зв'язків між ними. Останні зумовлені наявністю і реалізацією формальних та (або) неформальних інститутів, що взаємодіють між собою.

Економічна безпека регіонального рівня зачіпає загалом дві сфери: соціальну й економічну. Вона, по своїй суті, виконує роль «буфера» між зовнішнім середовищем та економікою, зовнішнім середовищем і соціальною системою, економікою й соціальною системою, і навпаки. Якщо схематично уявити рух потоків, назвемо їх впливами, то система економічної безпеки мінімізує вплив тих із них, які носять негативний характер. Іншими словами, ці впливи здатні завдати шкоди соціально-економічній системі регіону тією мірою, в якій вона не зможе задовольняти потреби населення регіону в межах установлених значень певних показників.

Природно, виникає питання: які елементи соціально-економічної системи входять у склад економічної безпеки й є об'єктами управління? З погляду задоволення нагальних потреб населення об'єктами управління в системі економічної безпеки є постачальники і виробники продукції, товарів, державних послуг, суспільних благ і житлових, комунальних та інших послуг. Серед них можуть бути комерційні та некомерційні організації, приватні й державні, резиденти і нерезиденти.

При цьому для споживача за інших рівних умов не має великого значення, яка організація виробляє продукцію (надає послуги).

Особливу групу становлять «об'єкти, що формують керовані негативні впливи». До них відносять об'єкти, що характеризують регіональну специфіку економічної безпеки конкретного регіону. Це можуть бути соціальні групи, окремі представники або структурні підрозділи влади, суб'єкти неформальної економіки та ін. Основним критерієм віднесення їх до зазначеної групи об'єктів управління економічною безпекою регіону є можливість регулювання, контролювання і за необхідності припинення діяльності, яка формує ризики та загрози. Необхідно підкреслити, що йдеться не про фактичне управління, а про можливість наявності сил і засобів.

Досягнення і подальше підтримання економічної безпеки регіону безпосередньо пов'язані з моніторингом сукупності соціально-економічних показників його розвитку [16, с. 121; 21, с. 453].

На сучасному етапі, на думку автора, замість трудомістких у створенні та підтримці моніторингових систем більш доцільним є застосування систем рейтингових оцінок. Рейтинг є системою впорядкування у вигляді списку якості об'єктів на основі кількісних та бальних оцінок. На практиці рейтинг є інтегральною багатокритеріальною кількісною величиною. Він як інструмент оцінки одного об'єкта відносно іншого застосовується у багатьох сферах та напрямках діяльності. Основним завданням рейтингових оцінок економічної безпеки регіонів є створення зручного інформаційно-довідникового інструментарію для моніторингу процесів та визначення ключових загроз економічній безпеці на регіональному рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Для подолання негативних тенденцій, зумовлених різким погіршенням соціально-економічної ситуації, тінізацією та криміналізацією бізнес-середовища внаслідок дестабілізації, спричиненої воєнними діями на Донбасі, та посилення, таким чином, структурних деформацій в економіці України, слід критично змінити підходи до державної регіональної політики.

Держава має докладати значно більше зусиль для переорієнтації бізнесу та забезпечення умов модернізації діючих підприємств. Даний процес може стати необхідною передумовою для форсування перебудови національної економіки, переорієнтації застарілих галузей та низькоконкурентного виробництва, зменшення економічного тиску з боку РФ.

На сучасному етапі замість трудомістких у створенні та підтримці моніторингових систем більш доцільним є застосування систем рейтингових оцінок. Основним їх завданням є створення зручного інформаційно-довідникового інструментарію для моніторингу процесів та визначення ключових загроз економічній безпеці на регіональному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антошкин В. Социально-экономические условия моделирования безопасности Украины на региональном уровне. *Progress in Economic Sciences*. 2014. № 1.
2. Базиліук Я.Б. Забезпечення економічної безпеки України в умовах гібридної війни. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3(36). С. 47–55.
3. Регулювання соціально-економічного розвитку Донбасу за умов гібридної війни: аналітична записка. URL: <http://www.niss.g1ov.ua/articles/2459/> (дата звернення: 18.09.2019).
4. Клименко І., Ємець А., Таран С. Економічна ситуація на окупованих територіях Донбасу: доповідь. Київ, 2015. URL: <http://newukraineinstitute.org/new/583> (дата звернення: 26.08.2019).
5. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ : НІСД, 2017. 928 с.
6. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. Київ. 2018. 106 с.
7. Волошин В.І. Інструменти мінімізації гібридних загроз економічній безпеці України. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. С. 21–26.
8. Варналій З.С., Томашевський Т.Т. Комплексне оцінювання економічної безпеки регіонів України (на прикладі Івано-Франківської області). *Економіка і регіон*. 2018. Т. 1. № 1(68). С. 5–13.
9. Дикан В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 17–25.
10. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV (зі змінами та доповненнями). URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 27.07.2019).
11. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19 (дата звернення: 20.09.2019).
12. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України от 12.02.2007 № 105/2007. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 21.07.2019).
13. Лаврут Н.С. Экономическая безопасность регионов как основа безопасности страны. URL: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/6763-2013-03-08-08-18-38001> (дата звернення: 21.07.2019).
14. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави : підручник / за ред. проф. Б. Кравченка. Київ: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. 140 с.
15. Сигов В.И., Песоцкий А.А. Безопасность экономического пространства региона: концептуальные основы и система показателей. *Экономика региона*. 2017. Т. 13. Вып. 4. С. 1236–1250. DOI : 10.17059 / 2017-4-21.
16. Стеценко С.П. Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки регіону на основі соціально-економічного моніторингу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 23. С. 121–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28 (дата звернення: 22.09.2019).

17. Стратегія економічного і соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» / А.С. Гальчинський та ін. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.

18. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. URL : <http://www.expertua> (дата звернення: 22.09.2019).

19. Тульчинська С.О. Підходи до визначення поняття «регіон» у сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. С. 2-6.

20. Феофилова Т.Ю., Большаков С.Н. Теория и методология экономической безопасности в региональном контексте : монография. Сыктывкар : ГОУ ВО КРАГСиУ, 2014. 293 с.

21. Філяр С.В. Методичне забезпечення моніторингу економічної безпеки регіонів. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 450–454.

REFERENCES:

1. Antoshkin V. (2014) Sotsyalno-ekonomycheskye uslovyia modelirovaniya bezopasnosti Ukrainy na rehyonalnom urovne [Socio-economic conditions of modeling security of Ukraine at the regional level]. *Progress in Economic Sciences* Nr 1.
2. Basiluk Y.B. (2015) Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Urainy v umovakh hibrydnoi viiny [Ensuring the Economic Security of Ukraine in a Hybrid War]. *Stratehichni priorytety* [Strategic Priorities], vol. 3, no. 36, pp. 47–55.
3. Rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Donbasu za umov hibrydnoi viiny [Regulating the socio-economic development of the Donbass in the face of hybrid war] (2015) *Analitychna zapyska* [Analytical note]. Available at: <http://www.niss.g1ov.ua/articles/2459> (accessed 18 September 2019).
4. I. Klivenko, A. Yemets, S. Taran. (2015) *Ekonomichna sytuatsiia na okupovanykh terytoriiakh Donbasu* [The economic situation in the occupied territories of Donbass] *Nova Ukraina* [New Ukraine]. Kyiv. Available at: <http://newukraineinstitute.org/new/583> (accessed 26 August 2019).
5. *Analitychna dopovid do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovishche Ukrainy v 2017 rotsi»* [Analytical Report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On Internal and External Situation of Ukraine in 2017”]. NISD.
6. Martyniuk V. (2018) *Hibrydni zahrozy Ukraini i suspilna bezpeka. Dosvid Yes i skhidnoho partnerstva* [Hybrid threats to Ukraine and public safety. Experience of the EU and the Eastern Partnership] Kyiv.
7. Voloshin V.I. (2018) *Instrumenty minimizatsii hibrydnykh zahroz ekonomichnii bezpetsi Ukrainy*. [Instruments for Minimizing Hybrid Threats to Ukraine's Economic Security] *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom* [Economy and National Economy Management], pp. 21–26.
8. Varnaliy Z.S. (2018) *Kompleksne otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy (na prykladi Ivano-Frankivskoi oblasti)* [Complex assessment of economic security of Ukrainian regions (on the example of Ivano-Frankivsk region)] *Ekonomika i rehion. Naukovyi visnyk*. [Economy and region. Scientific Bulletin] Poltava: PNTU, no. 1(68), pp. 5–13.

9. Dikan V.V., Alexandrova O.Y. (2017) Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu: sutnist, skladovi, napriamy dii [Mechanism of ensuring the economic security of the region: essence, components, directions of action], *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Bulletin of the economy of transport and industry], vol. 58, pp. 17–25.

10. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19 chervnia 2003 roku № 964-IV (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Law of Ukraine "On the Basics of National Security of Ukraine" of June 19, 2003 no. 964-IV (as amended)]. Available at: <http://www.rada.gov.ua> (accessed 27 July 2019).

11. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» vid 5 liutoho 2015 roku № 156-VIII [The Law of Ukraine "On the Principles of State Regional Policy" of 5 February 2015] no. 156-VIII. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (accessed 20 September 2019).

12. Stratehiia natsionalnoi bezopasnosti Ukrainy [National Security Strategy of Ukraine]. Approved by Presidential Decree no. 105 of 12.02.2007. Available at: <http://www.rada.gov.ua> (accessed 21 July 2019).

13. Lavrut N.S. Stratehiia natsionalnoi bezopasnosti Ukrainy [Economic security of regions as the basis of country's security]. NS Lavrut [Electronic resource] Available at: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/6763-2013-03-08-08-18-38001> (accessed 21 July 2019).

14. Pasternak-Taranushenko G.A., Kravchenko B. (1994) Ekonomichna bezpeka derzhavy [Economic security of the state]. Pidruchnyk dlia osib, shcho navchajutsia za fakhom «sluzhbovets derzhavnogo upravlinnia» [Textbook for persons studying for the specialty "public servant"]. Instytut derzhavnogo upravlinnia i samovriaduvannia pry Kabineti Ministriv Ukrainy [Institute of Public Administration and Self-Government under the Cabinet of Ministers of Ukraine].

15. Sigov V.I., Pesotsky A.A. (2017) Bezopasnost ekonomicheskogo prostranstva rehiona: kontseptualnye osnovy y sistema pokazatelei [Security of the economic space of the region: conceptual bases and system of indicators]. *Ekonomyka rehiona* [Economy of the region], vol. 13, no. 4, pp. 4–21.

16. Stetsenko S.P. (2013) Teoretychni aspekty doslidzhennia ekonomichnoi bezpeky rehionu na osnovi sotsi-

alno-ekonomichnoho monitorynhu [Theoretical aspects of the study of economic security of the region on the basis of socio-economic monitoring]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investment: practice and experience], no. 23, pp. 121–123. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_23_28 (accessed 22 September 2019).

17. Galchinsky A.S., Geyets V.M. (2004) Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy «Shliakhom Yevropeiskoi intehratsii» [The Strategy for Economic and Social Development of Ukraine "Towards European Integration"]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh. doslidzhen.*, Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia NAN Ukrainy, Ministerstvo ekonomiky ta z pytan yevropeiskoi. intehratsii Ukrainy [National Institute of Strategic. doslidzhen., Institute of Economic Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine, Ministry of Economy and Food of Europe. Integration of Ukraine], *Informatsiino-vydavnychiy tsentr derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy* [The informational and representative center of the sovereign statistics committee of Ukraine].

18. Pro zatverdzhennia metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 2.03.2007 № 60 [On approval of the methodology of calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economy of Ukraine No. 60 of March 2], (2007) Available at: <http://www/expertua> (accessed 22 September 2019).

19. Tulchinskaya S.O. (2012) Pidkhody do vyznachennia poniattia «Rehion» v suchasnykh umovakh [Approaches to defining the term "Region" in modern conditions]. *Efektivna ekonomika* [Effective Economics], no. 6, pp. 2-6.

20. Feofilova T.Y., Bolshakov S.N. (2014) Teoriya y metodolohiia ekonomicheskoi bezopasnosti v rehionalnom kontekste [Theory and methodology of economic security in the regional context]. *Syktyvkar: Hosudarstvennoe obrazovatelnoe uchrezhdenye vyssheho obrazovannia Komy respublikanskaia akademiya hosudarstvennoi sluzhby y upravleniia* [State educational institution of higher education Komi Republican Academy of Public Administration and Management].

21. Fimer S.V. (2007) Metodychne zabezpechennia monitorynhu ekonomichnoi bezpeky rehioniv [Methodical provision of monitoring of economic security of regions]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economy and Society], no. 8, pp. 450–454.

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ PERSONALITY MANAGEMENT FEATURES OF MILITARY FORMATIONS

УДК 35.082

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-43>**Дакі Н.І.**

старший викладач кафедри економіки та менеджменту Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Андрієнко О.І.

студент Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Daki Natalia

Prydunay Branch JSC «Interregional Academy of Personnel Management»

Andrienko Oleksandr

Prydunay Branch JSC «Interregional Academy of Personnel Management»

У статті проведено дослідження особливостей кадрового менеджменту військових формувань. Зокрема, визначено, що кадровий менеджмент в українських військових формуваннях сприяє вирішенню основних завдань у сфері військових бойових можливостей. Досліджено кадровий менеджмент як процес, який складається з таких елементів, як мета, завдання, об'єкт, суб'єкт, функції. Визначено сутність кожного елементу процесу кадрового менеджменту військових формувань. Наведено необхідність та очікувані результати впровадження централізованої системи управління персоналом відповідно до Концепції кадрової політики у Збройних силах, зокрема підвищення ефективності кадрового потенціалу військових формувань за рахунок досконалого управління його використанням за призначенням. Проведено дослідження особливостей оцінки ефективності кадрового потенціалу військових груп, зокрема наведено об'єкти та групи методів такої оцінки.

Ключові слова: кадровий менеджмент, кадровий менеджмент військових формувань, процес кадрового менеджменту, оцінка ефективності кадрового потенціалу.

В статье проведено исследование особенностей кадрового менеджмента военных

формирований. В частности, определено, что кадровый менеджмент в украинских военных формированиях способствует решению основных задач в сфере военных боевых возможностей. Исследован кадровый менеджмент как процесс, который состоит из таких элементов, как цели, задачи, объект, субъект, функции. Определена сущность каждого элемента процесса кадрового менеджмента военных формирований. Приведены особенности и ожидаемые результаты внедрения централизованной системы управления персоналом в соответствии с Концепцией кадровой политики в Вооруженных силах, в том числе повышение эффективности кадрового потенциала военных формирований за счет совершенного управления его использованием по назначению. Проведено исследование особенностей оценки эффективности кадрового потенциала военных группировок, в частности приведены объекты и группы методов такой оценки.

Ключевые слова: кадровый менеджмент, кадровый менеджмент военных формирований, процесс кадрового менеджмента, оценка эффективности кадрового потенциала.

The article studies the peculiarities of personnel management of military formations. In particular, it is determined that personnel management in the Ukrainian military formations contributes to the solution of the main tasks in the field of military combat capabilities. Personnel management, as a process consisting of such elements as a goal, a task, an object, a subject, functions, is investigated. The article also defines the essence of each element of the process of personnel management of military formations, including the purpose of maintaining the quantitative and qualitative characteristics of personnel at a level that provides the needs of military formations in accordance with their assigned tasks, as well as the prospects for their further development. The basic functions of personnel management of the Ukrainian military formations, such as personnel needs planning, organization of recruitment and recruitment, organization of training, military service management, personnel career management, organization of professional and social personnel development, development of organizational structures of personnel management, legal, methodical, information support of personnel management. The article describes the necessity and expected results of the implementation of the centralized personnel management system in accordance with the Concept of personnel policy in the Armed Forces, in particular, to increase the efficiency of personnel potential of military formations at the expense of perfect management of its intended use. The peculiarities of assessing the effectiveness of the personnel potential of military groups have been investigated, in particular, the objects, in particular, the effectiveness and behavior in the process of activity, the result of activity, knowledge, skills, psychological personality, personality traits and character traits and groups of methods of such assessment, in particular, annual certification and assessment, testing and training, polls, interviews, business games (training, flights, marches, shooting). It is established that assessments of the personnel potential of military formations should be based on professional, business and personal qualities, as well as on the results of its activity, personal and professional potential.

Key words: personnel management, personnel management of military units, the process of personnel management, assessment of the effectiveness of personnel potential.

Постановка проблеми. На сучасному етапі відбуваються значні структурні зміни в системі стратегічного управління сектором державної безпеки та оборони з метою своєчасного реагування та нейтралізації потенційних викликів та загроз у сфері військової та державної безпеки, створюючи дієздатні, професійні та мобільні збройні сили України, інші військові формування та правоохоронні органи. При цьому важливою проблемою є необхідність суттєвого вдосконалення кадрової політики у військових та правоохоронних органах для забезпечення якості виконання завдань, покладених на військові формування України.

Слід зазначити, що Україна як одна з країн пострадянського простору успадкувала кадрову систему, яка повністю діяла у військових форму-

ваннях та підтримувала функціонування тоталітарного режиму. Кадрова служба у військових та правоохоронних органах в Україні сьогодні реалізується за «стратегією» радянських кадрів, а всі реформи в галузі управління персоналом, як результат, головним чином, закінчуються скороченням персоналу. Сьогодні ж постає питання формування та реалізації нової національної кадрової політики, заснованої на відкритості та прозорості для суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кадрового менеджменту військових формувань досліджували такі вчені, як О.В. Коваль, О.С. Бондаренко, О.І. Грінченко, М.П. Думенко та ін.

Поряд із тим, що питання кадрового менеджменту є достатньо висвітленим у літературі,

актуальним залишається дослідження особливостей кадрового менеджменту військових формувань в умовах реформування.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей кадрового менеджменту військових формувань в умовах реформування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кадровий менеджмент в українських військових формуваннях – це специфічна форма діяльності органів управління військовою діяльністю, яка спрямована на створення, розвиток та ефективне використання кадрового потенціалу силових структур. Кадровий потенціал відноситься до сукупності кількісних та якісних характеристик особового складу, що визначає їхню здатність вирішувати поточні та потенційні завдання у сфері військових бойових можливостей.

До таких характеристик належать кількість персоналу, особисті навички, професійна кваліфікація, стать, вік та особливості роботи (праці).

З іншого боку, кадровий менеджмент можна розглядати як процес, що складається з мети, завдань, функцій, суб'єктів та об'єкта (рис. 1).

Основна мета кадрового менеджменту військових формувань – підтримка кількісних та якісних характеристик персоналу на рівні, що забезпе-

чує потреби військові формування відповідно до покладених на них завдань, а також перспективи їхнього подальшого розвитку.

Основним завданням кадрового менеджменту військових формувань є забезпечення Збройних сил особовим складом, здатним виконати покладені на них завдання на рівні, що відповідає сучасним вимогам, зокрема:

- забезпечення кадрами;
- поліпшення організації службових місць і умов цієї служби;
- ефективне використання людських ресурсів;
- професійний і соціальний розвиток кадрів;
- організація горизонтальної координації;
- вибір системи оплати праці і стимулювання;
- визнання особистих досягнень під час служби;
- здійснення цілеспрямованої кадрової політики.

Суб'єктами кадрового менеджменту військових формувань є керівники органів військового управління, яким надано право приймати кадрові рішення, а також спеціалізовані підрозділи в структурі органів управління військовою діяльністю – кадрові органи, які готують ці рішення та виконують їх.

Об'єктом кадрового менеджменту є кадрові ресурси Збройних сил України та інших військових формувань.

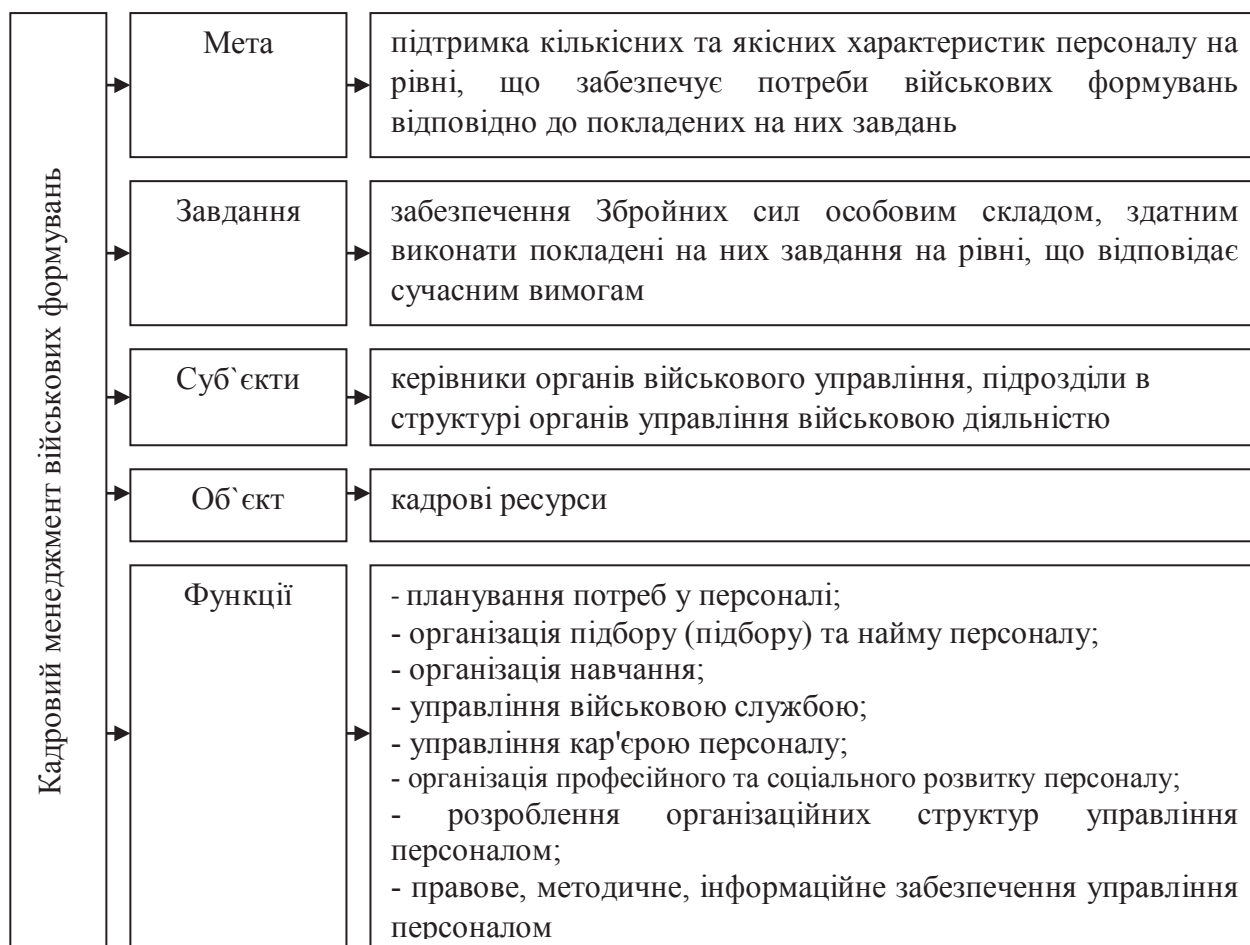

Рис. 1. Кадровий менеджмент військових формувань

До основних функцій кадрового менеджменту українських військових формувань належать:

- планування потреб у персоналі;
- організація підбору (відбору) та найму персоналу;
- організація навчання;
- управління військовою службою;
- управління кар'єрою персоналу;
- організація професійного та соціального розвитку персоналу;
- розроблення організаційних структур управління персоналом;
- правове, методичне, інформаційне забезпечення управління персоналом [1, с. 6].

Кадровий менеджмент – це процес вивчення, підбору та розміщення персоналу, управління їхньою кар'єрою.

Нові підходи до кадрового менеджменту, визначені в Концепції кадрової політики, включають, зокрема, запровадження централізованої системи управління персоналом. Централізоване управління персоналом орієнтоване на управління кар'єрою кожного службовця, з одного боку, що значно поліпшує роль командирів в оцінці діяльності підлеглих, з іншого – забезпечує контроль її об'єктивності.

Метою централізованої системи управління персоналом є управління процесом використання потенціалу особового складу у військових формуваннях [2], а мета – максимальна ефективність цього процесу в існуючих умовах використання системи.

Результатом застосування централізованої системи управління персоналом має бути:

- підвищення якості маневрів Збройних сил України підготовленим особовим складом;
- підвищення ефективності кадрового потенціалу військових формувань за рахунок досконалого управління його використанням за призначенням;
- підвищення боєздатності військових частин, підрозділів для виконання завдань.

Основні зусилля кадрового менеджменту орієнтовані на ефективне використання особового складу, яке полягає у підтримці його кількісних та якісних характеристик на рівні, що відповідає сучасним вимогам до бойових дій та збройних конфліктів.

Оцінка армії повинна бути всебічною. Оцінки повинні базуватися на професійних, ділових та особистих якостях, а також на результатах його діяльності, особистому та професійному потенціалі.

Кадровий потенціал формується інтеграцією та динамікою моментів та аспектів людського життя як особистісних якостей, загальної працездатності, військових та професійних якостей, досвіду, творчих нахилів та здібностей людини.

Ефективність кадрового менеджменту оцінюється за критерієм, який характеризує здатність підтримувати підготовку Збройних сил для виконання поставлених завдань із погляду кількісних

та якісних показників забезпечення персоналом (чисельність, якість персоналу, рівень професійної кваліфікації і морально-психологічна підготовка тощо).

Найефективніший метод управління кадровим потенціалом – результат його оцінки за параметрами, що характеризують професійний успіх та професійну діяльність військовослужбовців. Оцінка застосовується у таких сферах, як: підбір та переведення особового складу, планування та підтримка кар'єри військових, підготовка та підвищення їхньої кваліфікації, підготовка та перепідготовка резерву кандидатів для підвищення кваліфікації (призначення у тому числі на керівні посади), вдосконалення системних переваг, умов проходження служби, що сприяє мотивації до військової служби.

У перспективах розвитку системи можна виділити три об'єкти оцінювання (те, що ми оцінюємо) та чотири групи методів оцінювання, які залежать від організації процесу оцінювання (рис. 2).

Об'єктами оцінки є:

- ефективність і поведінка в процесі діяльності (результат діяльності);
- знання, вміння, навички;
- психологічна особистість (риси особистості та риси характеру).

Групи методів оцінювання включають:

- щорічну сертифікацію та оцінку;
- тестування та тренажери (стандарти);
- опитування, співбесіди;
- ділові ігри (навчання, польоти, марші, стрільби).

Актуальною проблемою військових формувань є потреба в особовому складі, який повинен мати три основні якості: професіоналізм, чесність, патріотизм.

Якість бойової підготовки, підготовка військ і, отже, безпека держави визначаються ефективністю підготовки та реалізації людського потенціалу як ключового компонента системи управління персоналом. Особовий склад військових формувань повинен пройти навчання для успішного виконання завдань. Досягнення цієї мети вимагає максимального використання потенціалу людських ресурсів, наявного в даній ситуації та певних обмежень. Управління ресурсами системи управління персоналом є обмеженим, епізодичним і не повністю відповідає його потребам [4].

Збройні сили України створили систему роботи з особовим складом. Однак досі не вдалося забезпечити належну стабільність у здійсненні основних напрямів кадрової політики у Збройних силах, зокрема щодо підбору та утримання висококваліфікованого персоналу в контексті переходу на контрактну систему військової служби.

Система кар'єрного управління не забезпечує достатнього планування та управління особовим складом, оптимального досягнення цілей задоволення потреб армії у людських ресурсах та

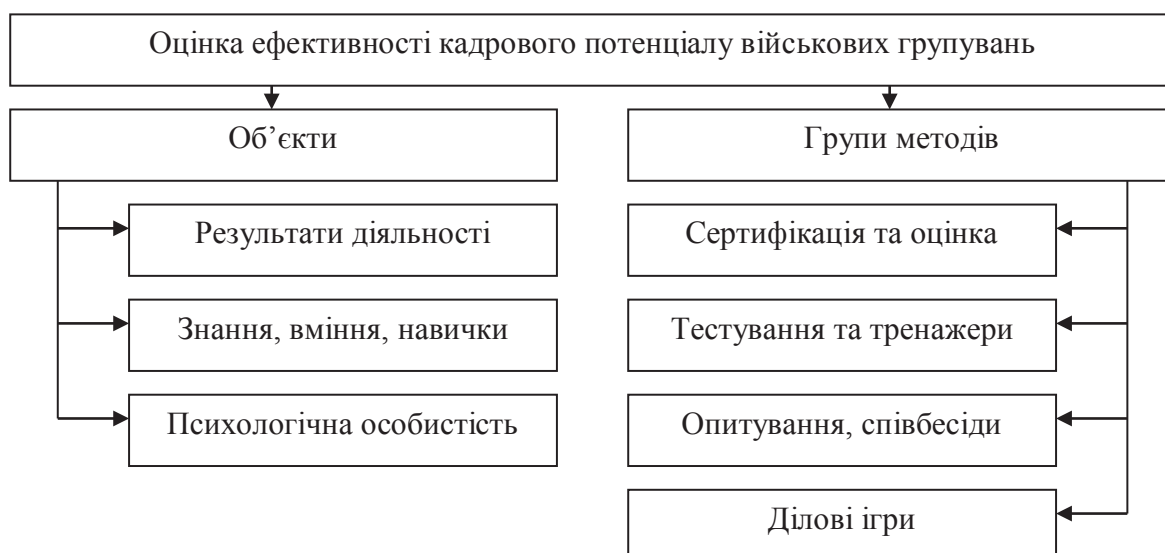

Рис. 2. Оцінка ефективності кадрового потенціалу військових групувань

здатності кожної людини реалізувати свої наміри та потенціал. Уведено типові алгоритми розвитку кар'єри, але під час подачі заявки на підвищення кваліфікації не завжди враховуються індивідуальні показники військовослужбовців та вимоги конкурсного відбору [3, с. 195].

Система оцінювання потребує вдосконалення, яке передбачає, насамперед, заходи щодо підвищення об'єктивності оцінювання. Ефективність використання групи кандидатів для просування по службі через низку об'єктивних факторів залишається недостатньою.

Загальним недоліком системи обслуговування наявного особового складу Збройних сил України є те, що нині він діє за принципом номенклатури «жорсткої вертикалі». Тобто окремі елементи системи кадрових послуг належать як до системи централізованого типу, так і до номенклатурної системи [5]. На сучасному етапі розвитку Збройних сил України можна впевнено стверджувати, що система кадрової служби належить до змішаного (комбінованого) типу, який має характеристики, притаманні лише Збройним силам України.

У період економічної нестабільності та оптимізації Збройних сил України реалізація навіть сучасних системних підходів у галузі управління військовослужбовцями є надзвичайно ризикованою, оскільки велика кількість впливів (соціальних, фінансових, матеріально-технічних) у цілому з організаційними змінами та кількістю персоналу, скорочення персоналу можуть призвести як до паралічу існуючої системи кадрових служб, так і до дискредитації на етапі впровадження нової системи. Рішення застосувати той чи інший елемент нової системи має бути повністю збалансованим та обґрунтованим [6].

Зміст і напрями кадрової політики, організація кадрової роботи не залишаються незмінними –

вони підпорядковані меті і завданням, які постають перед Збройними силами в конкретному історичному періоді. Разом із тим зберігаються основні риси та ідеї, що носять сталий і довготривалий характер та визначають основні принципи кадрової політики та кадрової роботи, які становлять основу процесів планування, підбору, підготовки, розстановки і використання кадрів [7].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Ефективність кадрового менеджменту є важливою умовою забезпечення якості виконання завдань, покладених на військові формування.

2. Сучасні умови вимагають реформування кадрового менеджменту військових формувань, щоб забезпечити виконання таких функцій: планування потреб у персоналі, організація підбору (підбору) та найму персоналу, організація навчання, управління військовою службою, управління кар'єрою персоналу, організація професійного та соціального розвитку персоналу, розроблення організаційних структур управління персоналом, правове, методичне, інформаційне забезпечення управління персоналом.

3. Про ефективність кадрового менеджменту свідчить досягнення особовим складом певних навичок та вмінь, а також відповідність певним психологічним особливостям, зокрема чесності та патріотизму. Із цією метою проводиться оцінка ефективності кадрового потенціалу за допомогою груп методів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваль О.В. Кадровий менеджмент централізованого типу як система підвищення якості кадрового потенціалу збройних сил України. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 4(39). С. 428–436.

2. Концепція кадрової політики в Збройних силах України на період до 2020 року / Міністерство оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/kadrova-politika/konczepczyia-kadrovoi-politiki-v-zbrojnih-silah-ukraini/> (дата звернення: 12.10.2019).

3. Бондаренко О.С., Нізамієв Р.М. Аналіз проблем кадрового менеджменту та кадрової політики Збройних сил України. Порівняльно-аналітичне право. 2018. Вип. 5. С. 193–196.

4. Щекін Г.В. Социальная теория и кадровая политика : монография. Киев : МАУП, 2000. 576 с.

5. Половінкін І.М., Базарний В.Т., Медвідь А.П. Кадрова політика в Збройних силах України як система управління людськими ресурсами. Вісник Національного університету оборони України. 2011. Вип. 3(22). С. 220–224.

6. Банчук-Петросова О.В. Особливості сучасної кадрової політики сектору безпеки і оборони України. Державне управління. Інвестиції: практика та досвід. 2013. Вип. 15. С. 129–132.

7. Технології управління персоналом : монографія / О.А. Гавриш та ін. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2017. 528 с.

REFERENCES:

1. Koval O.V. (2012) Kadrovi menedzhment tsentralizovanoho typu yak systema pidvyshchennia yakosti kadrovoho potentsialu zbroinykh syl Ukrainy [Personnel management of a centralized type as a system of improving the quality of personnel potential of the Ukrainian Armed Forces]. *Public administration theory and practice*. vol. 4(39), pp. 428–436.

2. The concept of personnel policy in the Armed Forces of Ukraine for the period up to 2020 / Ministry of Defense of Ukraine. Available at: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/kadrova-politika/konczepczyia-kadrovoi-politiki-v-sumerny-silah-ukraini> (accessed 12 October 2019).

3. Bondarenko O.S., Nyzameyev R.M. (2018) Analiz problem kadrovoho menedzhmentu ta kadrovoi polityky Zbroinykh syl Ukrainy [Analysis of problems of personnel management and personnel policy of the Armed Forces of Ukraine]. *Comparative and analytical law*. vol. 5, pp. 193–196.

4. Shchekin G.V. (2000) Sotsyalnaia teoriia y kadrovaia polytyka [Social Theory and Personnel Policy]. Kyiv: MAUP.

5. Polovinkin I.M., Bazarnyi V.T., Medvid A.P. (2011) Kadrova polityka v zbroinykh sylakh Ukrainy, yak systema upravlinnia liudskymy resursamy [Personnel Policy in the Armed Forces of Ukraine as a Human Resources Management System]. *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*. vol. 3(22), pp. 220–224.

6. Banchuk-Petrosova O.V. (2013) Osoblyvosti suchasnoi kadrovoi polityky sektora bezpeky i oborony Ukrainy [Features of the modern personnel policy of the security and defense sector of Ukraine]. *Governance. Investment: practice and experience*. vol. 15, pp. 129–132.

7. Havrysh O.A., Dovgan L.E., Krejdich I.M., Semchenko N.V. (2017) Tekhnolohii upravlinnia personalom [Technologies of personnel management]. Kiev: NTUU "KPI named after Igor Sikorsky".

РОЗДІЛ 5. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ:
МОЖЛИВОСТІ І РИЗИКИINNOVATION ACTIVITY OF INSURANCE COMPANIES:
OPPORTUNITIES AND RISKS

УДК 368.01

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-44>**Супрун А.А.**

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Арієнчук А.М.

студентка
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Suprun Anatoly

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Ariienchuk Anastasiia
Kryvyi Rih Economic Institute
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

Інноваційну діяльність завжди ототожнюють із ризиком, адже, незважаючи на чисельність досліджень, інноваційний продукт може бути не затребуваним на ринку і компанія втратить колосальні кошти, інвестовані у його розроблення. Страхування як особливий елемент фінансової системи має специфічні особливості інноваційного розвитку, що є результатом специфіки його функціонування. Сьогодні галузь страхування пропонує величезні можливості як для бізнесу, так і для пересічних громадян, адже нові види страхування з'являються разом із новими галузями. На сучасному етапі відносно новою галуззю у страхуванні є забезпечення кіберризиків. Переважна більшість принципово нових страхових продуктів прямо чи опосередковано пов'язана з кіберпростором, а тому актуальність кіберстрахування з кожним днем посилюється. У статті виділено три основні види страхування кібервідповідальності: кібербезпека, кібервідповідальність та страхування технологічних помилок та недоліків. Розглянуто переваги та проаналізовано можливі ризики впровадження діджиталізації у діяльність страхових компаній.

Ключові слова: інноваційна діяльність страхових компаній, страховий продукт, кіберстрахування, кібербезпека, кібервідповідальність, діджиталізація.

Инновационную деятельность всегда отождествляют с риском, ведь, несмотря на

численность исследований, инновационный продукт может быть не востребованным на рынке и компания потеряет колоссальные средства, инвестированные в его разработку. Страхование как особый элемент финансовой системы имеет специфические особенности инновационного развития, которые являются результатом специфики его функционирования. Сегодня отрасль страхования предлагает огромные возможности как для бизнеса, так и для рядовых граждан, ведь новые виды страхования появляются вместе с новыми отраслями. На современном этапе относительно новой отраслью в страховании является обеспечение безопасности киберрисков. Подавляющее большинство принципиально новых страховых продуктов прямо или косвенно связано с киберпространством, а поэтому актуальность киберстрахования с каждым днем усиливается. В статье выделены три основных вида страхования киберответственности: кибербезопасность, киберответственность и страхование технологических ошибок и недостатков. Рассмотрены преимущества и проанализированы возможные риски внедрения диджитализации в деятельность страховых компаний.

Ключевые слова: инновационная деятельность страховых компаний, страховой продукт, киберстрахование, кибербезопасность, киберответственность, диджитализация.

Innovation is always equated with risk because, despite the scale of research, an innovative product may not be in demand in the market, and the company will lose enormous investment in its development. Innovation of the corporate sector, primarily related to the possibility of commercial effect from the results of its implementation. It is no exception that the insurance industry creates new insurance products in line with market needs. Insurance as a special element of the financial system has specific features of innovative development, which is a result of the specifics of its functioning. Insurance service is a specific product characterized by such features as lack of material content and non-compliance of insurance services with basic services, which complicates their realization. In order for insurance companies to be competitive in the market, they must constantly improve their business, update the range of insurance services, improve the system of interaction with customers, and develop new sales channels. The lack of patenting of insurance services stimulates this. Today, the insurance industry offers enormous opportunities for business as well as average citizens, as new types of insurance are emerging with new industries. At the present stage, a relatively new insurance industry is cyber risk insurance. The vast majority of fundamentally new insurance products are directly or indirectly related to cyberspace, and so the relevance of cyber insurance is increasing day by day. Cyber insurance is a sub-category of the general insurance industry that offers products and services designed to protect businesses from Internet risks. Experts estimate that 62% of victims of cyber abuse are small and medium-sized businesses. In just a couple of years, the US cyber insurance market has grown from about 10 insurance companies to 50 providing offline cyber insurance policies. The article identifies three major types of cyber liability insurance - cyber security, cyber liability, and error and technological error insurance. The article discusses the benefits and the possible risks of implementing digitalization in the activities of insurance companies.

Key words: innovation activity of insurance companies, insurance product, cyber insurance, cybersecurity, cyber liability, digitization.

Постановка проблеми. Для забезпечення високорентабельної діяльності страхових компаній не лише у короткостроковому, а й у довгостроковому періоді необхідно формувати сприятливе страхове середовище, в якому будуть максимально враховані та захищені інтереси всіх суб'єктів страхування. У цьому контексті важливим постає впровадження інноваційних розробок

у сфері надання страхових послуг. Під інноваційною страховою послугою слід розуміти комплекс системних заходів, спрямованих на гармонізацію всіх етапів страхового процесу, для отримання фінансово-економічного й соціально-правового ефекту від страхування. Інноваційна страхова послуга має більш привабливі споживчі властивості порівняно з попередниками, здатна

задовольнити раніше неохоплені потреби потенційного страхувальника та базується на використанні нових технологій.

Інноваційний процес передбачає поступове формування конкурентоспроможної страхової послуги, яка за кількісними та якісними ознаками буде перевершувати свої аналоги [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням інноваційної діяльності присвячено багато праць іноземних та українських учених. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у їх дослідження зробили С. Ілляшенко, В. Александрова, В. Ландик, Ю. Бажал, О. Василенко, О. Волков, В. Геєць, М. Денисенко, Н. Сулима, О. Величко, Л. Степасюк.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення переваг та можливих ризиків упровадження діджиталізації та інновацій у діяльність страхових компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Інноваційна діяльність є завжди ризикованою, адже, незважаючи на чисельність досліджень, інноваційний продукт може бути не затребуваним на ринку і компанія втратить колосальні кошти, інвестовані у його розроблення.

Страховання як особливий елемент фінансової системи має специфічні особливості інноваційного розвитку, що є результатом специфіки його функціонування. До специфіки страхової діяльності можна віднести таке:

- Страхова компанія реалізує специфічний продукт – страхову послугу, якій притаманні такі особливості, як відсутність матеріально-речового змісту та неналежність страхових послуг до послуг першої необхідності, внаслідок чого ускладнюється їх реалізація. Страхувальники не відчувають якості придбаних страхових продуктів страхової компанії до настання страхового випадку, настання якого має ймовірнісний характер.

- Невіддільність страхової послуги від страховика, який бере на себе зобов'язання з відшкодування збитків, які відбулися внаслідок настання страхового випадку.

- Відсутність патентування страхових послуг, що означає можливість копіювання вдалих страхових продуктів конкурентами.

- Значне державне регулювання страхової діяльності, що виявляється у вимогах до платоспроможності страхових компаній, розміщені страхових резервів, регулювання страхових тарифів (якщо йдеться про обов'язкові види страхування).

Наведені особливості страхової діяльності визначають специфіку її інноваційного розвитку. Для того щоб страхові компанії були конкурентоспроможними на ринку, вони повинні постійно вдосконалювати свою діяльність, оновлювати асортимент страхових послуг, систему взаємодії з клієнтами, освоювати нові канали збуту. Відсутність патентування страхових послуг стимулює до цього [6].

Науково доведено, що для копіювання страхових продуктів конкурентам необхідно шість місяців. Проте для формування позитивного іміджу необхідно мінімум п'ять років [7, с. 136].

Сьогодні галузь страхування пропонує величезні можливості як для бізнесу, так і для пересічних громадян, адже нові види страхування з'являються разом із новими галузями, бізнес-моделями та стратегіями монетизації, технологіями та гаджетами, а також даними про поведінку клієнтів. Лише за останні 18 місяців було запущено понад 100 страхових стартапів.

Розглянемо перелік найвідоміших продуктів, що змінюються у страхуванні сьогодні:

Splitsurance (спільна страховка): Allianz Suisse використовує хмарну платформу життєвого циклу страхування КАСКО для створення та запуску нового виду страхового продукту – Splitsurance. Пропозиція орієнтована на студентів університету у Швейцарії, які спільно проживають у квартирі. За умовами даного виду страхування клієнти можуть отримати покриття відповідальності, застрахувавши до трьох найцінніших предметів на свій вибір, а також отримати знижки, якщо їхні однолітки вирішать приєднатися.

Погодинне страхування автомобіля – Civva. Працює так: страхувальник у програмі для мобільних пристроїв вводить реєстраційний номер та приблизну вартість автомобіля, який бере на деякий час у друга чи члена сім'ї, вибирає час, який потрібно покрити, фотографує машину і сплачує розраховану суму страховки. Civva інтегрується з Facebook, а також запитує різні джерела даних для перевірки даних водійських прав, біржі претензій та андеррайтингу й автоматизованого захисту від шахрайства, аби швидше перевірити покриття, ніж інші страховики.

Digital Risks (цифрові ризики) – це спеціаліст зі страхування, створений для технологічних компаній, який пропонує гнучку щомісячну оплату моделі страхування як послуги. Під час використання даної моделі страхування можна розпочати з ноутбука і закінчувати страхуванням відповідальності роботодавців та страхуванням від порушень даних у міру зростання компанії.

Back Me Up (бути батьківським прикриттям для молоді та студентів). За 15 фунтів стерлінгів страхова компанія пропонує застрахувати свої три найцінніші речі (наприклад, ноутбук, мобільний телефон тощо), що також включає втрату від крадіжок та страхування подорожей по всьому світу, а також немає щорічних контрактів.

Bought By Many (стартап із Великобританії) – це безкоштовна послуга, яка допомагає користувачам знайти можливість застрахувати незвичайні речі (домашніх тварин, подорожі, автомобіль, велосипед, взуття, гаджети, покриття страхування житла і т.д.) Страхувальники заощаджують

у середньому 18,6%. Компанія домовляється про знижки безпосередньо зі страховиками для унікальних ситуацій клієнтів.

Страховка для жінок-водіїв – Go Girl, яка нагороджує хороших водіїв нижчими преміями. До страхового покриття також входить безкоштовна машина, коли автомобіль на ремонті, законний захист, дитяче автокрісло, особистий випадок аварії та покриття вітрового скла. Компанія також страхує сумочку власниці та її вміст, якщо її викрадуть з автомобіля. Всі транзакції виконуються в режимі онлайн.

Safety Wing (Страхування кочівників) через SafetyWing – це страхування подорожей, яке створює мережу безпеки для онлайн-фрілансерів та підприємців. Компанія пропонує покриття до 250 тис. доларів у разі несподіваного захворювання або травми, включаючи прийнятні витрати на лікарню, лікаря або лікарські засоби, що відпускаються за рецептом. У планах компанії поширити свої продукти на медичне страхування подорожей найближчим часом.

Платформа Vlot пропонує аналіз життєвих ризиків та рішення щодо покриття, які плавно підлаштовуються під зміни життєвих ситуацій. Коли страхувальник стикається з несподіваними змінами у своєму житті, такими як переїзд у нове місто, одруження чи втрата роботи, він самостійно має можливість скоригувати покриття, аби не переплачувати за надмірні ризики

Революційне страхове покриття в Інтернеті та мобільних мережах на затримки рейсів на дві години і більше. Розроблена компанією AXA, з Fizzу поєднуються переваги стартапу та страхові знання глобального страховика. Вони пропонують одноразове покриття з урахуванням маршруту польоту, з автоматичною компенсацією у разі затримки, без винятків. Клієнт може придбати страховку в будь-який час після придбання квитка на рейс за п'ять днів до вильоту [8].

Наприклад, AIG розробляє стратегії, спрямовані на зростання дровоної промисловості. Пропозиції щодо політики розроблені для захисту операторів безпілотної літальної апарату від відповідальності у разі зіткнення, технічних проблем або будь-якої іншої ситуації, яка може завдати

шкоди людям чи майну на місцях. AIG пропонує додаткове покриття для дистанційного викрадення безпілотної.

Сьогодні онлайн-домагання мають досить серйозні наслідки в режимі офлайн, а тому американська страхова компанія оголосила нову політику та розробила страховий продукт, який покриває шкоду від зловживань в Інтернеті. Chubb Insurance створив особисту страховку від кібержорстокого поведіння, яка покриватиме оплату за консультування, втрачений дохід від відсторонення від роботи, а також вартість найму фірми з управління репутацією в Інтернеті, яка допоможе видалити непотрібну інформацію із сайтів. Хоча політика спрямована на батьків, чиї діти можуть стати жертвами кібержорстокого поведіння, вона також охоплюватиме дорослих, які є об'єктами домагань в Інтернеті, визначення яких страхова компанія висвітлює так: «Три чи більше дій тієї самої особи чи групи з метою цькування, погрози або залякування клієнта» [9].

Кіберстрахування – це підкатегорія загальної страхової галузі, що пропонує продукти та послуги, розроблені для захисту бізнесу від ризиків на базі Інтернету [9].

Великі та малі компанії в усіх галузях промисловості ризикують потрапити в кібератаку, за оцінками, 62% жертв кіберпорушень – це малий та середній бізнес.

Лише за пару років ринок кіберстрахування США виріс приблизно з 10 страховиків до 50, які надають автономні поліси кіберстрахування. У 2015 р. ці провайдери принесли 2,75 млрд. доларів преміальних доходів у США. Згідно з недавнім дослідженням PwC, до 2020 р. ця кількість повинна втричі перевищити 7,5 млрд. доларів [9].

Існує три основні види страхування кібервідповідальності – це кібербезпека, кібервідповідальність та страхування від помилок та технологій (рис. 1). Перші два стосуються ризиків, пов'язаних із порушенням даних. Третя стосується компаній, які надають технологічні послуги та продукцію.

Страхування кібербезпеки також відоме як «Повідомлення про конфіденційність» та «Страхування витрат на управління кризовими ситуаціями». Даний вид страхування включає покриття

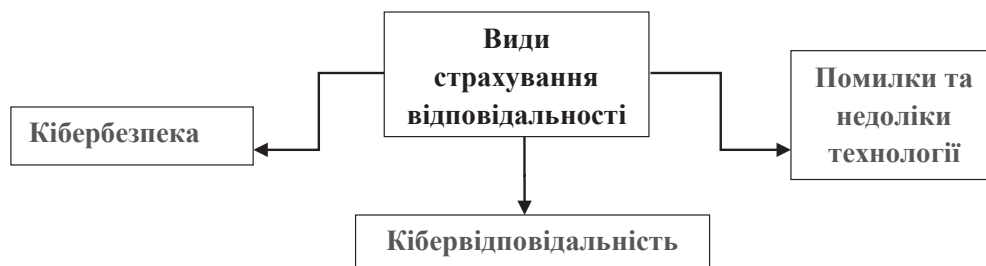

Рис. 1. Види страхування відповідальності в сфері цифрових технологій

Джерело: сформовано авторами на основі даних [10]

збитків, заподіяних стороною страхувальника та його бізнесу. Це покриття не захищає бізнес від шкоди, заподіяної третім сторонам. Страхування кібербезпеки стосується конкретно витрат на негайне реагування, пов'язаних із порушенням даних. Здебільшого з'ясується, як відбулося порушення, також повинні бути повідомлені про це постраждалі та надані послуги з моніторингу кредитування протягом одного року.

Приклади витрат, включених до покриття кібербезпеки, включають:

- витрати на експерта з криміналістики для визначення причини порушення, заходи щодо запобігання майбутнім порушенням;
- витрати на агентство зі зв'язків із громадськістю для надання допомоги у вирішенні питання;
- створення центру обробки дзвінків після страхового випадку;
- інформування про постраждалих осіб, особиста інформація яких (ідентифікація особи) була порушена;
- моніторинг кредиту цих осіб (як правило, протягом одного року);
- оплата витрат на «відновлення» викрадених ідентифікаційних даних унаслідок порушення даних (наприклад, витрат на оповіщення банків та компаній із кредитних карт).

Страхування кібервідповідальності, яке також називається страхуванням інформації та конфіденційності, покриває відповідальність страхувальника за збитки внаслідок порушення даних. Не покриваються витрати, які стосуються вартості негайного реагування. Цей вид страхування захищає підприємства, які продають товари та послуги безпосередньо в Інтернеті. Крім того, здійснюється захист підприємств, які збирають дані у своїй внутрішній електронній мережі. Найбільш поширені форми порушення даних включають особисту або фінансову інформацію, наприклад номери кредитних карток, дані банківських рахунків, номери соціального страхування, медичну інформацію, комерційну таємницю чи інтелектуальну власність.

Прикладом страхової ситуації може бути взлом автомобіля працівника та викрадення бізнес-ноутбуку або відправка електронного листа, який містить конфіденційну інформацію не тому адресату, невчасне розголошення даних або їх порушення.

Страхування технологічних помилок та недоліків, яке також називають професійною відповідальністю, або E&O, є формою покриття відповідальності, яка захищає підприємства, які надають або продають технологічні послуги та продукти. Це покриття заважає підприємствам нести повну вартість захисту від вимоги про недбалість, подану клієнтом, та збитків, присуджених у цивільному позові. Сюди можна віднести бізнес, який продає та обслуговує комп'ютерні продукти, але він також може включати графічних

дизайнерів та рекламні агентства, які створюють цифровий контент, що може завдати шкоди репутації компанії. Він охоплює комп'ютерних програмістів, які можуть створити несправний код для вебсайту, який спричинить, що бізнес надсилає продукти на неправильні адреси [10].

Страхування кібервідповідальності – це нова частина страхової галузі, котра розвивається стрімкими темпами. Ці ризики лише посилюються, оскільки все більше підприємств користуються комп'ютерами і мають підключення до мережі Інтернет.

У сучасному світі прогрес не стоїть на місці і так звана «діджиталізація» добралася й до страхового сектору. Все більше страхових компаній прагнуть йти у ногу з часом, упроваджуючи все можливі інновації. Наприклад, упровадження чат-ботів для придбання страхових полісів та обслуговування клієнта онлайн після придбання полісу.

Загалом діджиталізація на перший погляд має лише низку переваг: зменшення витрат на заробітну плату для страховиків, а також зручність придбання полісів для страхувальників не виходячи з дому. Але загалом ризиків набагато більше, сюди входять:

- витрати на створення програмного забезпечення/мобільного додатку/бота, витрати на супровід та модернізацію;
- підвищення ризику втрати конфіденційних даних клієнтів, що може закінчитися судовими тяжбами та втратою репутації;
- недосконалість системи: за наявності нестандартного випадку бот буде не в змозі вирішити проблему;
- складності у використанні: наприклад, люди похилого віку здебільшого не зможуть використовувати запропоновані нововведення, крім того, більшість людей на планеті не має підключення до Інтернету, а деякі взагалі не мають телефону;
- деякі клієнти надають перевагу спілкуванню з людьми, а не з ботами.
- ризик щодо низької капіталовіддачі на інвестиційні вкладення в розроблення нових страхових продуктів.

Щодо останнього можна навести приклад китайського страховика Ping An. Китайський страховик Ping An запланував широкомасштабні інвестиції в різноманітні технології – від штучного інтелекту до блокчейну – на суму \$22 млрд. Страхова та фінансова група Ping An більшу частину своїх коштів заробляє на реалізації пенсійних, накопичувальних, медичних, майнових страхових полісів.

Основна політика групи щодо розвитку технологій полягає в інвестуванні коштів у різноманітні стартапи, які забезпечуватимуть операційні процеси в діяльності компанії. Проектів і напрямів достатньо багато, і при цьому не всі вони є вдалими. Так, онлайн-провайдер із медичного страхування Good Doctor, до якого Ping An інвестувала

в 2018 році, втрачає гроші. Сайт Autohome, що забезпечує потреби автострахування, втратив близько чверті своєї вартості з моменту досягнення піку вартості в травні 2019 р. Платформа управління капіталом Lufax має проблеми з виходом на IPO. Схожі проблеми має фінансова компанія FinTech OneConnect, в яку також було вкладено чимало грошей [11].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що інноваційна діяльність корпоративного сектору насамперед пов'язана з можливістю отримання комерційного ефекту від результатів її впровадження. Не є винятком і галузь страхування, яка створює нові страхові продукти відповідно до потреб ринку, але будь-які нововведення, що стосуються як інноваційної діяльності, так і діджиталізації, є досить ризикованими для інвестора, адже, з одного боку – максимізація прибутку, а з іншого – великі витрати і ризик не прийняття страховальником нововведень. Звісно, діджиталізація та прогрес є рушійною силою і, безумовно, за ними майбутнє, але на даному етапі страховим компаніям потрібно проводити детальні дослідження перед упровадженням принципово нових проєктів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Страхові послуги : навчальний посібник / О.М. Віленчук та ін. ; за ред. Д.І. Деми. Київ : Алерта, 2017. 526 с.
2. Пікус Р.В., Заколюдажний В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2015. № 3. С. 72–80. DOI : dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/168-3.11.
3. Пікус Р.В. Інновації в страхуванні: світовий досвід, напрямки розвитку в Україні. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2009. № 18. С. 135–140.

4. Top 10 innovative insurance products of 2019. *Mantra labs global*. URL: <https://www.mantralabsglobal.com/blog/top-10-innovative-insurance-products-of-2019> (дата звернення: 09.11.2019).

5. Five New Types of Insurance. *FinTech Quotient*. URL: <https://gomedici.com/> (дата звернення: 30.10.2019).

6. 3 Types of Cyber Insurance Every Business Should Have. *My Insurance Question*. URL: <https://www.myinsurancequestion.com/cyber-insurance/> (дата звернення: 15.11.2019).

7. Рейтинговий журнал Insurance. URL: <https://forinsurer.com> (дата звернення: 31.10.2019).

REFERENCES:

1. Dema D., Vilenchuk O., Dem'yanyuk I. (2017) *Strakhovi posluhy [Insurance services]*. Kyiv: Alert. (in Ukrainian)
2. Pikus R.V., Zakolodyazhnyy V. (2015) *Innovatsiynyy rozvytok strakhovoyi diyal'nosti yak osnova pidvyshchennya yiyi yefektyvnosti. [Innovative development of insurance activity as a basis for improving its efficiency]*. *KNU named Tarasa Shevchenka*. №3. pp. 72–80. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/168-3.11.
3. Pikus R.V. (2009) *Innovatsiyi v strakhuvanni: svi-tovyy dosvid, napryamky rozvytku v Ukrayini [Innovations in insurance: world experience, directions of development in Ukraine]*. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky*. [Theoretical and applied issues of economics]. no. 18, pp. 135–140.
4. Mantra labs global (2019) *Top 10 innovative insurance products of 2019*. Available at: <https://gomedici.com/> (accessed 09 November 2019).
5. FinTech Quotient (2016) *Five New Types of Insurance*. Available at: <https://gomedici.com/> (accessed 30 October 2019).
6. My Insurance Question (2017) *3 Types of Cyber Insurance Every Business Should Have*. Available at: <https://www.myinsurancequestion.com/cyber-insurance/> (accessed 15 November 2019).
7. Reytynhovyy zhurnal «Insurance» [Reintin magazine "Insurance".] Available at: <https://forinsurer.com> (accessed 31 October 2019).

УПРАВЛІННЯ АНТИКРИЗОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF A BANK ACTIVITY

УДК 336.71.078.3

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-45>

Белікова Т.В.

к.е.н., доцент кафедри
фінансів та кредиту
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Марченко О.В.

к.е.н., доцент кафедри
фінансів та кредиту
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Бобровський І.Ю.

студент
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Belikova Tetiana

Kharkiv National University of Civil
Engineering and Architecture

Marchenko OIha

Kharkiv National University of Civil
Engineering and Architecture

Bobrovsky Yhor

Kharkiv National University of Civil
Engineering and Architecture

У статті розглянуто основні чинники, що впливають на фінансову кризу банку та її розвиток, що в майбутньому може призвести до банкрутства і ліквідації. Виділено чинники зменшення ризиків настання несприятливої ситуації у фінансових установах. Виділено основні етапи антикризового управління вітчизняними банками. Проаналізовано показники розвитку банківської системи України за останні роки. Проведено аналіз сучасного стану діяльності українських банків та перспектив їх розвитку, визначено чинники, що впливають на розвиток кризи, виділено основні інструменти банківського регулювання як на мікро-, так і на макрорівні, а також узагальнено сучасні методи управління антикризовою діяльністю. Розглянуто основні інструменти забезпечення фінансової стабільності банківської системи та етапи процедури управління проблемними активами, а також наведено ключові аудиторії, на які спрямовано дію антикризових інструментів.

Ключові слова: банк, банківська система, криза, антикризове управління, антикризове регулювання.

В статье рассмотрены основные факторы, влияющие на финансовый кризис

банка и его развитие, что в будущем может привести к банкротству и ликвидации. Выделены факторы уменьшения рисков наступления неблагоприятной ситуации в финансовых учреждениях. Выделены основные этапы антикризисного управления отечественными банками. Проанализированы показатели развития банковской системы Украины за последние годы. Проведен анализ современного состояния деятельности украинских банков и перспектив их развития, определены факторы, влияющие на развитие кризиса, выделены основные инструменты банковского регулирования как на микро-, так и на макроуровне, а также обобщены современные методы управления антикризисной деятельностью. Рассмотрены основные инструменты обеспечения финансовой стабильности банковской системы и этапы процедуры управления проблемными активами, а также приведены ключевые аудитории, на которые направлено действие антикризисных инструментов.

Ключевые слова: банк, банковская система, кризис, антикризисное управление, антикризисное регулирование.

The aim of article is exploring the main factors that affect to financial crisis of the bank and its development. It has highlighted the factors to reduce the risks of an adverse situation in financial institutions. It has highlighted the main stages of anti-crisis management of banks. It has analyzed the indicators of development of the banking system of Ukraine in recent years. It has summarized the analysis current state of the activity of Ukrainian banks and their development prospects. It has identified factors affecting the development of the crisis. It has highlighted the basic tools of banking regulation at both the micro and macro levels and modern methods of crisis management. It has presented key audiences targeted at anti-crisis tools. It has explored the basic tools ensuring the financial stability of the banking system. Factors that affect to financial crisis of the bank and development are divided into internal and external. Internal factors divide into organizational, technological-information and financial. External factors that directly affect financial sustainability include political and economic instability, social factors, the impact of the world economy to Ukraine, the country's investment position, and NBU monetary policy, the state of banking infrastructure. State anti-crisis regulation in the bank's sector involves the development of a set measures to counteract the negative impact of potential threats to the process of ensuring the stability and stable functioning the banking system and each individual bank. The inability to counteract the risks, as well as the lack of a resource base, are the main reasons the decline in the number of banks in the domestic banking system. Political and economic instability, financial system malfunctions and inflationary processes are the most significant factors that exacerbate the crisis in Ukraine. The aim to avoid finance crisis that could lead to bankruptcy and liquidation in the future, banks may act such as active operations with limited risk. An important aspect of the anti-crisis management system is the development mechanisms that prevent the problem situation at the stage of its prediction.

Key words: bank, banking system, crisis, anti-crisis management, anti-crisis control.

Постановка проблеми. Проблема управління антикризовою діяльністю банку є досить складним питанням у сьогоднішніх економічних умовах, оскільки значна частина українських банків працює в умовах постійних економічних та політичних змін, а також змін у законодавстві. Вплив зовнішніх, а більшою мірою внутрішніх чинників призводить до їх кризового стану та є основною причиною загальної тенденції збільшення кількості збиткових фінансових установ, що в подальшому призводить до їх ліквідації. В умовах фінансової та політичної криз завчасне управління запобіганням банкрутства підприємства, визначення перших проявів кризового стану та систематична діагностика його схильності до банкрутства зумовлюють актуальність вибраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про процес банкрутства та методи його

запобігання розглядалося у працях вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків, таких як: А. Алексеєнко, О. Барановський, І. Бланк, О. Вовчак, І.Б. Івасів, М. Коробов, В. Міщенко, С. Науменкова, Л. Примостка, Ю. Ребрик, Т. Смовженко, М. Сугоняк, О. Терещенко, Р. Кирхнер, П. Роуз та ін. Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження авторів у цій сфері, питання управління антикризовою діяльністю залишаються актуальними і потребують нових досліджень у зв'язку з постійними змінами в законодавстві, у тенденціях розвитку національної економіки, а також з євроінтеграцією країни.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасного стану діяльності українських банків та перспектив їх розвитку, визначення чинників, що впливають на розвиток кризи, виділення основних інструментів банківського регулювання як на мікро-,

так і на макрорівні, а також узагальнення сучасних методів управління антикризовою діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Зміни в напрямі розвитку країни, переорієнтація її до сучасних стандартів ЄС, зміни в законодавстві потребують уведення передових технологій управління кризовими явищами в банківській системі.

Чинники, що впливають на фінансову кризу банку та її розвиток, поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні можна умовно поділити на організаційні, технологічно-інформаційні та фінансові [1, с. 683]. До організаційних чинників можна віднести якість менеджменту в банку на кожному з рівнів управління, якість внутрішнього контролю, маркетингової політики, кадровий потенціал. Технологічно-інформаційні чинники включають стан розвитку технологій та рівень інформаційних систем. До фінансових складників належать необхідний обсяг капіталу банку, обсяг резервування, рівень ризиків, якість структури активів та пасивів, строки депозитних вкладень.

До зовнішніх чинників, які безпосередньо впливають на фінансову стійкість, належать політична та економічна нестабільність, соціальні фактори, вплив світової економіки на Україну, інвестиційна позиція країни, а також грошово-кредитна політика НБУ, стан банківської інфраструктури. Для своєчасного розпізнавання наближення фінансової кризи банки повинні постійно аналізувати свій стан, фінансовий стан контрагентів, зміни в законодавстві. Політична й економічна нестабільність, порушення регулювання фінансового механізму та інфляційні процеси слід віднести до найбільш значних чинників, які погіршують кризову ситуацію в Україні.

Регулювання діяльності українських банків із метою уникнення кризової ситуації здійснюється на макрорівні Національним банком, Кабінетом Міністрів, Верховною Радою, а також Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. На мікрорівні фінансова стійкість залежить від рішень зборів акціонерів, ради банку та його правління [2, с. 189].

Управління діяльністю банку з метою не допустити його банкрутства можуть здійснювати Державне антикризове управління, Національний банк України, а також ФГФО. Сам банк має можливість протистояти проблемним ситуаціям за допомогою антикризових, попереджувальних та відновних заходів, до яких належать такі методи, як реструктуризація фінансової установи, введення тимчасової адміністрації, проведення санаційних заходів, за умови їх узгодження з Нацбанком. Окрім того, у рамках управління антикризовою діяльністю може бути проведено реінжиніринг бізнес-процесів. Із боку НБУ робота банку регулюється за допомогою економічних нормативів.

Зменшити ризики настання несприятливої ситуації у фінансовій установі можна за допомогою дивідендної політики. Скорочення дивіден-

дів та рефінансування частини чистого прибутку в активні операції може стати передумовою поліпшення фінансового стану, збільшуючи його дохідність та платоспроможність. Важелями регулювання антикризової діяльності є також програми капіталізації, вимоги до резервів та дотримання економічних нормативів, моральне й матеріальне стимулювання працюючих [2, с. 189].

Щоб уникнути кризової ситуації, яка в майбутньому може призвести до банкрутства і ліквідації, банки можуть удатися до таких дій, як обмеження ризикових активних операцій та підвищення менш ризикових, хоча й менш прибуткових операцій, обмеження на окремі види операційної діяльності, кредитування окремих галузей економіки. Крім того, зменшення адміністративних витрат, скорочення кількості підрозділів банку можуть стати передумовами отримання додаткових фінансових ресурсів для проведення антикризових заходів. Після успішного проведення цих заходів і виходу банківської установи зі скрутного фінансового становища буде можливим розширення діяльності з подальшим нарощуванням капіталу.

Можна виділити декілька етапів антикризового управління. Перший етап – це збір інформації та виявлення чинників, що негативно вплинули на діяльність організації. Тут доцільно проводити аналітичну оцінку масштабів кризи та визначити обсяги втрат, що зазнав банк. Другий етап – попередження подальшого розвитку кризи, що базується на застосуванні операційних заходів, спрямованих на поліпшення якості активів і пасивів, підвищення ліквідності та платоспроможності, нарощування прибутку. Своєчасне реагування на негативні тенденції в роботі установи значно підвищує шанси швидко і без фінансових утрат вийти зі скрутного кризового стану. Наступний етап – нейтралізація кризового стану за допомогою всього антикризового інструментарію, мінімізація наслідків кризи. Останнім етапом є аналіз ефективності проведення процедури антикризового управління та за необхідності застосування коригуючих заходів.

Для підвищення ефективності та комплексного підходу до управління поганими активами банківської установи у кризовому стані доцільно застосувати процедуру, що складається з деяких етапів [3, с. 145]. Перший етап – це діагностика і рання ідентифікація проблем з обслуговуванням кредиту. На цьому етапі використовується аналітичний інструментарій прогнозування, спрямований на оцінку майбутніх грошових надходжень до банку від погашення кредитів. Другий етап – аналіз альтернативних варіантів стягнення заборгованості для вибору найбільш ефективного та найменш затратного способу. Третій етап – функціональний розподіл обов'язків у разі стягнення проблемної заборгованості. Наступний етап – застосування конкретних механізмів роботи з проблемними

кредитами: реструктуризація; стягнення заборгованості у судовому порядку, зокрема стягнення на предмет застави; продаж проблемних активів, у тому числі колекторам, або передача спеціально створеній установі, пов'язаній із банком. Далі проводиться контроль рівня проблемної заборгованості. Розроблення та дотримання плану-графіка зниження розміру та частки проблемних активів у структурі загальних активів банківської установи. Останнім етапом є оцінка ефективності управління проблемними активами та вжиття коригуючих заходів.

Під час вибору стратегії поведінки у кризовій ситуації слід урахувати ключові аудиторії, на яких буде спрямована дія антикризових інструментів [3, с. 166]: банки – учасники ринку, співробітників банку, вкладників – фізичних осіб, корпоративних клієнтів, клієнтів-позичальників та акціонерів банку, інституційних кредиторів, експертне середовище.

Державне антикризове регулювання банківського сектору передбачає розроблення комплексу заходів протидії негативному впливу потенційних загроз на процес забезпечення стійкості та стабільного функціонування банківської системи й кожного окремого банку. Неспроможність нейтралізувати ризики, а також недостатність ресурсної бази є основними причинами зменшення кількості банків у вітчизняній банківській системі.

Національний банк України протягом 2009–2018 рр. проводить політику виведення з ринку неплатоспроможних банків та банків із поганою репутацією. У цьому разі слід зазначити, що заявлена головна мета Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. про наближення до стандартів ЄС та створення конкурентного ринку суперечить визначенню її цілі – зменшенню кількості банків. Тому на цьому етапі розвитку банківська система України знаходиться в стані реорганізації та реструктуризації, що має вплив на механізм протидії банкрутству банків. Усі ці показники мають негативний характер.

Недовіра з боку інвесторів безпосередньо вплине на розмір іноземних інвестицій у банківський сектор. Це говорить про те, що є необхідність у вдосконаленні банківської системи і запровадженні антикризових заходів з управління,

оскільки вона є однією з нестабільних, менш захищених та важко контрольованих сфер на фінансовому ринку [4, с. 51]. Динаміку показників розвитку банківської системи України за даними Мінфіну [5] представлено в табл. 1.

Із табл. 1 видно, що кількість банків у період із 2014 по нинішній рік скоротилася зі 180 до 76 одиниць, тобто більше, ніж у два рази. З початку 2015 р. банківська система показувала від'ємні показники рентабельності активів та капіталу. Найгірші результати спостерігаються на початку 2017 р.: рентабельність активів і капіталу мала значення 12,60% і 116,74% відповідно, що свідчить про поглиблення кризової ситуації у цей період. У 2019 р. вперше за останні п'ять років спостерігаються позитивні значення рентабельності.

Для того щоб банк успішно розвивався та мав стратегічні цілі, процеси запобігання значних утрат від кризи, що розвивається, повинні спиратися на спосіб аналізу проблем, що з'являються, який полягає у розгляді банківської установи як системи взаємопов'язаних елементів, що мають глобальну мету – забезпечити своє довгочасне існування й успішний розвиток в агресивному оточенні.

Більшість міжнародних організацій для забезпечення фінансової стабільності банківської системи країни використовує інструменти банківського регулювання за трьома основними напрямками: стабільність окремого банківського інституту (мікропруденційна політика); стабільність банківської системи (макропруденційна політика); цінова стабільність та економічна активність як основи підтримки фінансової стабільності (макроекономічна політика, що містить монетарну та фіскальну).

У процесі забезпечення фінансової стабільності банківської системи пріоритетними щодо застосування є інструменти макропруденційної політики, що розподілені за підгрупами. Так, інструменти капіталу включають: контрциклічний буфер капіталів, буфер системної важливості, більш високі вимоги до якості капіталу, буфер консервації капіталу, ризик недостатності капіталу, вимоги до достатності капіталу, коефіцієнт фінансового регулювання, динамічна норма капітального покриття. Перспективними для забезпечення фінансової стабільності банківської системи України є:

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку банківської системи України

Значення на початок року	Кількість діючих банків	Процентні доходи, %	Процентні витрати, %	Рентабельність активів, %	Рентабельність капіталу, %
2014	180	78,6	52,2	0,12	0,81
2015	163	72,1	32,9	- 4,07	- 30,46
2016	117	92,5	61,9	- 5,46	- 51,91
2017	93	72,6	45,2	- 12,60	- 116,74
2018	82	77,4	44,1	- 1,93	- 15,84
2019	77	65,8	42,4	1,69	14,67
01.09.2019	76	62,8	41,2	4,75	38,32

контрциклічний буфер капіталу; буфер системної важливості; буфер консервації капіталу; більш високі вимоги до якості капіталу. Другою групою інструментів макропруденційної політики є інструменти ліквідності. Третьою групою є інструменти активів: ліміти ризикових активних банківських операцій, співвідношення суми кредитів до вартості активів, співвідношення суми заборгованості до суми доходів, співвідношення суми кредиту до доходу, ліміт на міжбанківський розмір ризику, динаміка забезпечення втрат за кредитами, межі концентрації кредитів відносно окремого сектору, обмеження кредитування, обмеження співвідношення суми кредитів до депозитів [6, с. 57].

Висновки з проведеного дослідження. Ефективне управління антикризовою діяльністю банку сприяє швидкому попередженню кризових явищ, а іноді й їх запобіганню. Важливим аспектом системи антикризового менеджменту є розроблення механізмів попередження виникнення проблемної ситуації на стадії її передбачення, тобто на етапі зародження.

Під час упровадження програми антикризового управління вкрай необхідно враховувати чинники впливу на фінансову стабільність банків, перш за все на мікрорівні, тобто виявляти проблемні місця всередині організації та своєчасно коригувати їх. Також необхідно забезпечити моніторинг чинників впливу на кризові явища на макрорівні (враховувати наявність дисбалансу у розвитку фінансового ринку, зростання системних ризиків) та метарівні (вплив фінансової глобалізації, міжнародні кризові явища).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваленко В.В., Ситник М.А. Антикризове управління у забезпеченні фінансової стійкості банків. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 681–688. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovalenko-V.-V.-3.pdf> (дата звернення: 24.10.2019).
2. Жовтанецька Я.В. Механізм антикризового управління діяльністю банків. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 187–192. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-6_0-pages-187_192.pdf (дата звернення: 24.10.2019).
3. Сирота В.С. Функціональні та інституційні аспекти антикризового менеджменту в банківських установах України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2015. 251 с. URL: <http://ubs.edu.ua/images/PDF/disertacia.pdf> (дата звернення: 24.10.2019).
4. Павленко Л.Д., Семенець В.П. Система державного антикризового управління банківською систе-

мою як основа стабільного функціонування вітчизняної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 2. С. 48–55. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2019/10.pdf (дата звернення: 24.10.2019).

5. Мінфін. Показники діяльності банків. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2015-01/> (дата звернення: 24.10.2019).

6. Лесик В.О. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Харків, 2018. 364 с. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Lesyk-V.O.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf> (дата звернення: 24.10.2019).

REFERENCES:

1. Kovalenko V.V., Sytnyk M.A. (2018) Antykrizove upravlinnia u zabezpechenni finansovoi stiiikosti bankiv [Anti-crisis management in providing financial stability of the banking]. *Infrastruktura rynku* [Market Infrastructure]. vol. 25, pp. 681 – 688. Available at: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Kovalenko-V.-V.-3.pdf> (accessed 24 November 2019).
2. Zhovtanetska Ya.V. (2015) Mekhanizm antykrizovoho upravlinnia diialnistiu bankiv [The mechanism of crisis management of banks]. *Biznes Inform* [Business Inform]. vol. 6. pp. 187–192. Available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-6_0-pages-187_192.pdf (accessed 24 November 2019).
3. Syrota V.S. (2015) Funktsionalni ta instytutsiini aspekty antykrizovoho menedzhmentu v bankivskykh ustanovakh Ukrainy [Functional and institutional aspects of crisis management in banking institutions in Ukraine]. (PhD Thesis), Kyiv: Banking University. Available at: <http://ubs.edu.ua/images/PDF/disertacia.pdf>. (accessed 24 November 2019).
4. Pavlenko L.D., Semenets V.P. (2019) Systema derzhavnogo antykrizovoho upravlinnia bankivskoiu systemoiu yak osnova stabilnogo funktsionuvannia vitchyznianoï ekonomiky [The system of state crisis management of the banking system as the basis of a stable functioning of the domestic economy]. *Investytsiï: praktyka ta dosvid* [Investment: practice and experience]. vol. 2. pp. 48–55. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2019/10.pdf (accessed 24 November 2019).
5. Minfin. Pokaznyky diialnosti bankiv (2019) [Ministry of Finance. Performance of banks]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2015-01/> (accessed 24 November 2019).
6. Lesyk V.O. (2018) Monitorynh finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy [The financial stability monitoring of the banking system]. (PhD Thesis), Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics Banking University. Available at: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/Lesyk-V.O.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf>. (accessed 24 November 2019).

БАНКІВСЬКИЙ БІЗНЕС В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ BANKING IN THE AGE OF DIGITAL ECONOMY

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-46>

Борисова Л.Є.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Колесник О.О.

старший викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Borysova Larysa

Odessa I.I. Mechnikov National University

Kolesnik Olga

Odessa I.I. Mechnikov National University

У статті розглянуто основні напрями реформування банківського сектору відповідно до нових умов макросередовища у світлі цифровізації. Вимоги сьогодення потребують від банків трансформації фінансових сервісів для поліпшення якості обслуговування клієнтів та підвищення їхньої лояльності й довіри до банків. Нова модель функціонування фінансового ринку потребує від фінансових посередників зміни бізнес-моделей відповідно до схеми фінансової екосистеми. Стирання меж між банківськими та небанківськими установами, що нині надають фінансові послуги, ставить питання про інтеграційні форми бізнесу, що передбачає об'єднання банківських та небанківських установ і має на меті створення банку за принципом «єдиного вікна», що дасть можливість банку надавати не лише традиційні фінансові послуги, а й консультаційні послуги клієнтам із приводу оформлення бухгалтерської звітності, оподаткування та юридичних питань.

Ключові слова: діджиталізація, бізнес-модель, фінансова екосистема, Інтернет речей, комодитизація.

В статье рассмотрены основные направления реформирования банковского сектора в соответствии с новыми условиями макросреды в свете цифровизации. Современные условия требуют от банков трансформации финансовых сервисов для улучшения качества обслуживания клиентов и повышения их лояльности и доверия к банкам. Новая модель функционирования финансового рынка требует от финансовых посредников изменения бизнес-моделей в соответствии со схемой финансовой экосистемы. Стирание границ между банковскими и небанковскими учреждениями, которые на данный момент предоставляют финансовые услуги, ставит вопрос об интеграционных формах бизнеса и предполагает объединение банковских и небанковских учреждений, имеет целью создание банка по принципу «единого окна», что позволит предоставлять не только традиционные финансовые услуги, но и консультационные услуги клиентам по поводу оформления бухгалтерской отчетности, налогообложения и юридических вопросов.

Ключевые слова: диджитализация, бизнес-модель, финансовая экосистема, Интернет вещей, комодитизация.

The article deals with the main directions of banking sector reform in according to the new macro environment as part of digitalization. The current situation requires transformation of banks' financial services in order to improve the quality of customer service and increase their loyalty and trust in banks. The new financial market model requires financial intermediaries to change business models according to the financial ecosystem scheme. The role of the customer account management service provider is played by the banks themselves, which are obliged to provide information to financial intermediaries without concluding a separate agreement, but with the consent of the client. In other words, non-bank payment organizations will have free access to all bank customer transaction data. In this case, banks will cease to be monopolists on this market, and will become only a repository of data, which will keep customers' accounts and lose transaction fees. Erasing the boundaries between banking and non-banking institutions currently providing financial services raises the question of integrative forms of business, which involves the integration of banking and non-banking institutions, with the aim to create bank on a "one-stop-shop" basis, which will enable the bank to provide not only traditional financial services, but also advisory services to clients regarding accounting, taxation and legal matters. Over the last ten years, technology has dramatically changed the way the financial sector works. The penetration of smartphones and Internet allows us to create new business models and schemes of interaction between financial institutions and clients. GR Capital has compiled a list of fintech trends that will be observed over the next few years. Smartphones are used by 59% of the planet's adult population. Social networks for financial services. Users of social networks share a lot of information about themselves: place of work, interests, list of friends and relatives. Receiving financial services through a mobile phone makes transactions with your smartphone conveniently and easily from anywhere in the world.

Key words: business model, financial ecosystem, digitalisation, internet of things, commoditization.

Постановка проблеми. «Діджиталізація» – це нова модель бізнесу, що охоплює людей, бізнес-процеси, Інтернет речей за рахунок широкого використання інформаційних технологій, Інтернету та всіх їхніх властивостей. Завдяки Інтернет-технологіям «цифровий бізнес» легко масштабується для всього глобального світу і може забезпечити ефективне персональне обслуговування всіх клієнтів, усюди й завжди. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю переходу банків до роботи на основі сучасних бізнес-моделей для підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню цифровізації економічних відносин достатньо уваги приділялося вітчизняними вченими, такими як В.Г. Костогриз, І.Ю. Кочума, В.М. Кукса, Т.А. Васильєва, Ф.Ф. Муршудлі, Н.М. Пантелєєва. Але єдиної концепції стосовно

розвитку банківської галузі в майбутньому досі немає. Отже, це питання потребує більш детального розгляду та всебічного аналізу.

Постановка завдання. Сьогодні найважливішою умовою функціонування банків є трансформація їхніх бізнес-моделей за принципом екосистеми. Основними конкурентами банків стають великі ІТ-компанії, підприємства зв'язку та мобільні оператори, які виграють за рахунок великої клієнтської бази та мобільних каналів збуту продукту. Метою дослідження є аналіз розвитку фінтех-галузі в Україні та розроблення пропозицій щодо трансформації форм і методів надання фінансових послуг комерційними банками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Деякі експерти називають діджиталізацію четвертою технологічною революцією, аналогічною відкриттю електрики, двигуна внутрішнього згоряння, ядерної енергетики.

Галузями, які трансформуються через «діджиталізацію», вже стали торгівля, медицина, транспорт, фінанси, державні послуги, освіта. Цьому сприяють тренди розвитку технологій і суспільного життя. Відбувається комодитизація (усуспільнення) володіння ресурсами: капіталом, виробництвом, власністю. Володіння матеріальними активами вже не є цінним, поступаючись знанню ринку, індивідуальним стосункам із клієнтами, знанню клієнтського досвіду.

Поширення телекомунікацій, як «дротяних», так і «бездротових», підвищення їх доступності та зниження вартості за зростання якості надання послуг. Росія вже досягла показника доступності широкопasmового Інтернету в 48%, що відповідає рівню Німеччини. Зростання числа «оцифрованих» даних і перехід до електронного документообігу. У міру перекладу вмісту документів і архівів у цифровий вигляд з'являється можливість їх аналітичної обробки та використання під час прийняття автоматичних управлінських рішень.

Зростання числа мобільних пристроїв – смартфонів, гаджетів, фітнес-трекерів та іншого інтелектуального обладнання класу «Інтернет речей» – може виступати у вигляді самостійного учасника бізнес-процесів. Вимогою часу є підвищення швидкості виконання операцій, внесення змін у внутрішні бізнес-процеси організації та товари, що випускаються, та надані послуги. Конкуренція вимагає високої швидкості адаптації до мінливих умов ринку і зміни нормативного регулювання. Зміна культури суспільства – нове покоління споживачів, яке виросло на інформаційних технологіях, відкидає архаїчні і несучасні способи надання послуг, отримання товарів та інструментів маркетингу. Люди не тільки не хочуть, а й відмовляються платити за пересічні, незручні і неприємні дії з користування товарами і послугами.

Непроста економічна ситуація вимагає значного підвищення ефективності діяльності за одночасного зниження витрат. По суті, інформаційні технології є сьогодні єдиним «неполітичним» інструментом виживання організацій.

За останні десять років технології кардинально змінили уявлення про роботу фінансового сектору. Проникнення смартфонів та Інтернету дає змогу створювати нові бізнес-моделі і схеми взаємодії між фінансовими організаціями та клієнтами. GR Capital збрала список fintech-трендів, розвиток яких буде спостерігатися в найближчі кілька років.

Отримання фінансових послуг за допомогою мобільного телефону. Здійснювати фінансові операції за допомогою смартфона зручно і доступно з будь-якої точки світу. Смартфон використовують 59% дорослого населення планети. Користувачі соціальних мереж повідомляють про себе багато інформації: місце роботи, інтереси, список друзів і родичів. Алгоритми аналізують цю інформацію,

щоб надавати персоналізовані фінансові послуги. Крім того, використовувати чат-боти для здійснення платежу або іншої операції не виходячи із соціальної мережі зручно і легко.

Альтернативні способи оплати. Безконтактні оплати, оплати за допомогою терміналів і QR-кодів. Кредитні маркетплейси і позики «користувач – користувачеві». Цифрові платформи з'єднують позичальників, небанківські кредитні організації та приватних інвесторів. Система дає змогу отримати кредитні кошти особам, які не можуть оформити позику в банку.

Одним із мейнстрімів банківської галузі є підвищення лояльності клієнтів. Банки використовують персоналізацію як інструмент підвищення лояльності клієнтів: вони створюють пропозиції, засновані на аналізі унікальних характеристик та орієнтовані на конкретну людину. Низка банків-гігантів уже вступила на шлях змін. У числі технотрендів банківської сфери – віддалена біометрична ідентифікація. Вона дає змогу підвищити безпеку даних клієнта, водночас спрощуючи процес взаємодії з банком. До таких відомих способів ідентифікації, як за відбитком пальця, голосом і підписом, незабаром може додатися ідентифікація за рухом.

Система запрацювала в третьому кварталі 2018 р. і буде легко симулювати будь-яку біометричну ознаку, використовуючи передові нейронні мережі й машинне навчання. План реалізації проєкту зі створення Національної біометричної платформи був затверджений ще в липні 2017 р. Вона дасть змогу банкам здійснювати біометричну ідентифікацію клієнтів через єдину державну систему ідентифікації. Механізм віддаленої ідентифікації клієнтів із використанням біометричних даних та інформації, розміщеної в єдиній системі ідентифікації й автентифікації, – це великий крок уперед, покликаний підвищити зручність банкінгу для клієнтів. Одного разу звернувшись в один банк, клієнт зможе дистанційно відкривати рахунки й отримувати інші послуги в інших.

Керівник AFC в Deutsche Bank Марія Шалімова відзначає особливий розвиток теми віддаленої ідентифікації в рамках політики KYC / AML («знай свого клієнта»/»протидія відмиванню грошей»). Це відбувається за рахунок розвитку електронних сервісів автоматичного обміну інформацією як для фізичних осіб, так і в найближчій перспективі для юридичних осіб.

Цифрова ідентифікація вимагає відповідної інфраструктури. Наприклад, за допомогою блокчейну, пірінгових технологій (P2P) можна практично безкоштовно вирішити проблему ідентифікації в торгових операціях. Проте складнощі, пов'язані з персональними даними, конфліктами в законодавстві країн, роблять використання подібних технологій вельми скрутним. Утім, можна відзначити низку позитивних змін у фінансовій сфері,

які знайшли підтримку європейських регулюючих органів.

З 13 січня в ЄС набула чинності переглянута Директива про платіжні послуги PSD2 (Revised Directive on Payment Services), яка спрямована на їх модернізацію і дасть змогу знизити вартість платіжних сервісів для кінцевого споживача. Директива змінює структуру європейського банківського та платіжного ринків, у тому числі вводить нові ролі – сервіси з ініціації платежів (PISP) і сервіси з агрегації фінансової інформації (AISP). Перші виступають посередником між споживачем і джерелом фінансування, а другі збирають інформацію про всі рахунки клієнта в усіх банках.

Роль провайдера сервісів з управління рахунками клієнтів грають самі банки, які зобов'язані надати інформацію фінансовим посередникам без укладення окремого договору, але за згодою клієнта. Іншими словами, небанківські платіжні організації матимуть вільний доступ до всіх банківських даних про транзакції клієнтів. При цьому банки перестануть бути монополістами на цьому ринку, а стануть тільки сховищем даних, які будуть вести рахунки клієнтів і позбудуться трансакційних комісій.

Для інновацій у банківській сфері характерний ефект гістерезиса, коли спочатку нова технологія виглядає непопулярною і може навіть здатися марною, однак після досягнення критичної маси постійних користувачів вона стає достатньо прибутковою фінансовою послугою.

У Верховній Раді зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій із криптоактивами», поданий групою народних депутатів. Законопроектом включено до бази оподаткування для податку на доходи фізичних осіб інвестиційний прибуток від операцій із криптоактивами, який оподатковується за ставкою 5%. Ухвалення цього законопроекту змінить структуру фінансового ринку, що потребує адекватного контролю з боку комплаєнс.

Цифровізація банківської сфери призведе до скорочення чисельності персоналу, за деякими підрахунками, до 50%, а рентабельність певних банківських послуг може знизитися до 60%. Високотехнологічні стартапи працюватимуть краще, швидше і дешевше в кредитуванні, платежах та управлінні капіталом, аніж традиційні великі банки.

Найбільші темпи зростання fintech-галузі спостерігаються у Великобританії. У вересні 2017 р. НБУ оголосив про запуск проєкту, націленого на розвиток українського fintech. Пріоритетними напрямками розвитку експерти НБУ назвали онлайн-банкінг, електронні платежі, діджитал-кредитування і технологічні продукти для страхової сфери. Згідно з індексом Fintech Adoption від EY, майже третина споживачів у світі використовує дві і більше фінансових технологій. Найбільш популярні fintech-сервіси представлено на рис. 1.

Згідно зі звітом European Fintech: Trends, Adoption and Investment, середній рівень прийняття fintech-проєктів у світі становить 33%. Лідирує тут Великобританія з показником 42%, за нею йдуть Іспанія (37%) і Німеччина (35%). Трохи менш сприйнятливі до fintech Швейцарія (30%) і Франція (27%). При цьому європейський ринок fintech за обсягом інвестицій і кількістю угод поступається американському. За перший квартал 2018 р. у США було укладено 427 угод загальним обсягом 14,2 млрд. дол., в Європі – 198 угод на 26 млрд. дол., в Азії – 162 угоди на 16,8 млрд. дол.

У 2016 р. з 27 світових fintech-компаній, які стали «єдинорогами» (компанії з капіталізацією 1 млрд. дол.), 14 стартапів інкорпоровано у США, вісім – у Китаї, п'ять – в інших країнах світу, повідомляє Visual Capitalist. Обсяг глобальних вкладень у галузь зростає щорічно майже на 50%. За даними Investment Bank, загальна вартість інвестицій у сектор зросла з 1 млрд. дол. у 2008 р. до 24 млрд. дол. у 2017 р. (рис. 2).

Ринок фінансових послуг становить близько 25 трлн. дол. на рік, отже, фінтех-галузь зацікавлена

Рис. 1. Fintech-сервіси, 2019 р.

Джерело: складено за [3]

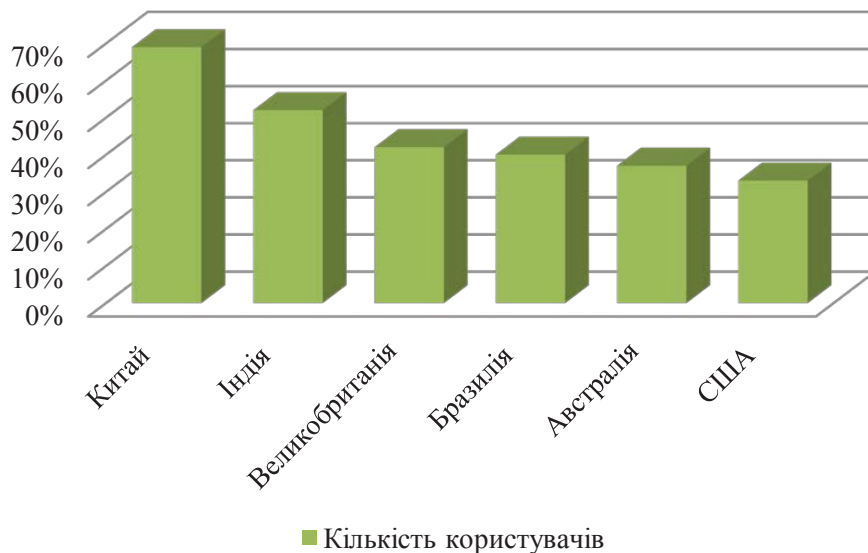

Рис. 2. Користувачі фінтех-сервісів у світі, 2019 р.

Джерело: складено за [1]

в конкуренції, тому що ринок фінпослуг є дуже перспективним. Незважаючи на відносну молодість сфери, безліч вчорашніх фінансових стартапів перетворилися на впливових гравців ринку. Так, LendingClub – сервіс, який з’єднує позичальників і кредиторів у Сполучених Штатах. Стартап обіцяє знизити ставки, відкривши ринок кредитів для багатьох учасників і підвищивши конкуренцію. Klarna – банк, що надає онлайн-послуги, спеціалізується на платіжних рішеннях для Інтернет-магазинів і на оплаті кредитів. Одне з рішень – обробка платіжних вимог магазинів і платежів клієнтів. Компанія виступає «буфером», знижуючи ризики для покупців і продавців. Robinhood – додаток для торгівлі акціями за допомогою мобільних пристроїв. Дає можливість користувачам купувати і продавати акції без будь-яких зборів. Сервіс пропонує біржові брокерські послуги для інвестицій у публічні компанії і біржові фонди США. Credit Karma – сервіс, який розраховує персональний рейтинг кредитоспроможності і допомагає поліпшити матеріальне становище. Рейтинг надається безкоштовно, але в додатку є реклама інших продуктів.

У GR Capital вважають, що потенційний перехід до відкритих API, відповідно до директиви PSD2 ЄС, прискорить розвиток fintech-сервісів в Україні. Директива передбачає, що банки за згодою клієнтів зможуть передавати їх акаунти fintech-стартапам, щоб ці дані використовувалися для створення нових продуктів або управління фінансами. Впровадження директиви PSD2 в Україні зараз на стадії ідеї, проте Національний банк активно підтримує цю ініціативу.

В Україні налічується понад 80 компаній, які розробляють інноваційні рішення для фінансової сфери. 58% fintech-проектів були засновані протягом останніх трьох років. Основні драйвери розви-

тку fintech-сфери в Україні – доступність мобільного Інтернету і смартфонів, утрата суспільної довіри до банків і незадоволеність якістю банківських сервісів (рис. 3).

Найяскравішими прикладами в українській fintech-сфері в GR Capital назвали використання Apple Pay і Google Pay. Першими цю функцію підключили «ПриватБанк» та «Ощадбанк». Нещодавно такий функціонал з’явився у Monobank, який можна вважати передовим фінансовим стартапом в Україні.

Популярними серед українців стали безконтактна оплата й оплата за допомогою PayPass у київському метро. На конференції для розробників Google I/O в травні 2018 р. імплементація безконтактної оплати в столичному метро була названа одним із найбільш прогресивних рішень у світі у цій сфері.

Технології у фінансовій сфері роблять рух капіталу більш простим, швидким і дешевим, що сприяє економічному розвитку регіону. За сім місяців 2018 р. трудові мігранти перерахували в Україну 6,35 млрд. дол. Це у п’ять разів більше, ніж прямі іноземні інвестиції за той же час. У 2017 р. грошові перекази мігрантів становили 8,3% від ВВП країни, тому сервіси для переказу коштів з-за кордону грають ключову роль у надходженні капіталу в Україну.

У 2017 р. НБУ назвав ключові платіжні системи, які використовуються для переведення грошей в Україні: Western Union, MoneyGram, IntelExpress. Однак серед українців починають набувати популярності молоді сервіси з більш низькими комісіями. TransferWise – сервіс для переказу грошей, який працює у 59 країнах. Система маршрутизує платежі шляхом перенаправлення одержувачу еквівалентного переказу, що йде в протилежному

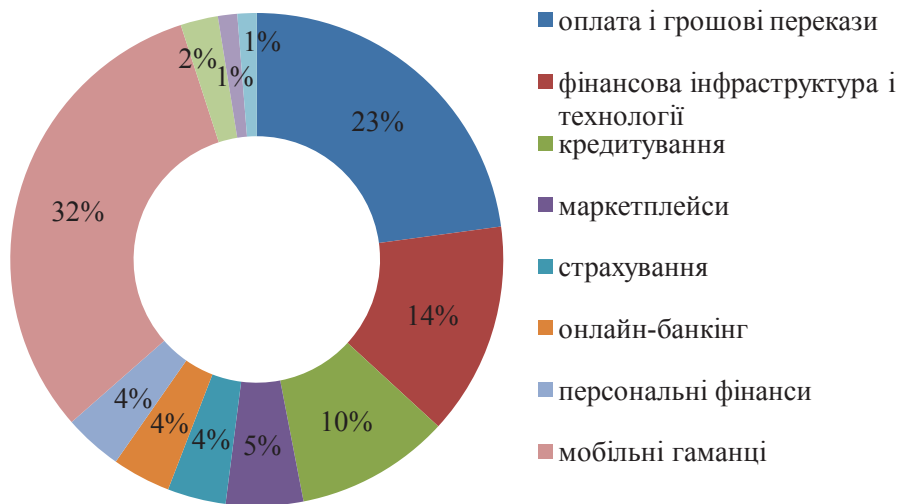

Рис. 3. Українські fintech-стартапи, 2019 р.

Джерело: складено за [4]

напрямку. Azimo – платіжний сервіс для грошових переказів між 190 країнами світу у 80 валютах. Стартап сфокусований на здійсненні грошових переказів мігрантів, які відправляють гроші сім'ї в іншій країні. Сервіс був визнаний найкращим Money-saving App за версією The Guardian.

TransferGo – міжнародна система переказу грошей для фізичних осіб і підприємств. Грошові перекази можна відправити з банківської карти або рахунку, а отримати тільки на банківський рахунок. Для переказу є 47 валют.

Використання технологій Big Data і Artificial Intelligence. Боти зі штучним інтелектом навчаються і незабаром зможуть самостійно обслуговувати навіть нестандартні запити клієнтів що допомагає запобігти випадкам шахрайства.

Ідентифікація та авторизація клієнтів – одне з найважливіших завдань для фінансових організацій. Ідентифікація користувача за голосом, відбитками пальців і завдяки розпізнаванню особи змінює уявлення про надійність і безпеку під час проведення фінансових операцій. Згідно з доповіддю PwC, 36% фінансових організацій будуть інвестувати в блокчейн-технології до 2020 р. Технологія Blockchain може стати основною платформою для галузі. Може здатися, що традиційні банки безповоротно програють фінансовим стартапам. CB Insights називає це діджитал-війною на багато фронтів: сучасним користувачам потрібні технологічні рішення, передусім для мобільних пристроїв.

Однак великі гравці активно впроваджують нові технології, щоб не втратити ринок. На відміну від стартапів великі компанії мають запас часу і ресурсів для запуску інноваційних продуктів.

Наприклад, у компанії Capital One приступили до реалізації стратегії щодо трансформації з банку в компанію з розроблення програмного забезпечення, яка також буде створювати fintech-продукти.

Поряд із цим відбуваються зрушення в корпоративній культурі та наймі. Банки і фінансові корпорації також активно інвестують у fintech-стартапи. Як пише American Banker, 82% комерційних банків США планують збільшити обсяг fintech-інвестицій у найближчі три роки. Можна припустити, що в наступні десять років ця тенденція пошириться на весь світ і банки будуть претендувати на звання ключових гравців глобального fintech-ринку. Це привід інвестувати у fintech-компанії, щоб завтра зуміти конкурувати за проекти з JP Morgan і Bank of China.

Американський комп'ютерний гігант приєднався до світових компаній, які активно інвестують в ізраїльські стартапи. Intel оголосив про запуск fintech-лабораторії в Тель-Авіві. Співробітники Центру будуть займатися розробками у сфері Інтернету речей, Blockchain і біометрії. Лабораторія буде побудована на базі fintech-хаба Floor, який фінансує китайський фонд венчурного капіталу Pando Group, а також Banco Santander, HSBC, RBS і Intesa Sanpaolo.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, високі темпи впровадження цифрових інновацій не виключають необхідності в компетентних фахівцях, які повинні будуть уміти на практиці застосовувати результати, отримані завдяки технологіям. Перехід людської свідомості на digital може зайняти десятиліття, і компанії вже зараз повинні замислитися про трансформацію культури організації у цілому і про створення довірчого середовища, що дадуть змогу створити баланс між адекватним контролем безпеки і прийнятним ризиком застосування новітніх технологій. Подальший розвиток банківського сектору в реаліях цифрової економіки буде спрямований на розвиток сервісів, мобільного та Інтернет-банкінгу, їх функціональність, доступність і безпеку. Банківські послуги повинні стати легкими й інтуїтивно зрозумілими

для клієнта, тісно вплетеними в його повсякденне життя, але при цьому надійними і безпечними. Передусім він буде фокусуватися на очікуваннях клієнтів, що змінюються, і вчитися більш ефективно доставляти цінність у цих умовах, шукати нові джерела виручки в суміжних і небанківських сферах, вибудовувати персоналізовані сервіси та продукти на підставі даних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дяченко О. Финансовая экосистема: все в одном. *NBJ: Национальный банковский журнал*. URL: <http://nbj.ru/publs/upgrade-modernizatsija-i-razvitie/2018/05/07/finansovaja-ekosistema-vse-v-odnom/index.html> (дата звернення: 22.10.2019).
2. Смирнова-Крелль О. Экосистема – кто выиграет: банк или клиент? *Retail Finance*. URL: <http://rfinance.ru/society/interviu?id=19533> (дата звернення: 02.11.2019).
3. Стогней А., Седлов Д. Банки для продвинутых. Кто предлагает клиентам больше новых технологий. *РБК*. 2016. URL: <https://www.rbc.ru/newspaper/2016/08/24/57bb7ffe9a7947340fa28c1f> (дата звернення: 16.11.2019).
4. International Telecommunication Union (ITU). URL: www.itu.int (дата звернення: 22.10.2019).
5. Трудова М.Є. Інноваційні перспективи розвитку в банківській системі України. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/83.pdf (дата звернення: 16.11.2019).
6. Пантелєєва Н.М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози. *Приазовський економічний вісник*. 2017. № 3. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf. (дата звернення: 18.11.2019).

7. Юхименко Т.В. Сучасні вектори розвитку банківського сектору в Україні та світі. *Економічна наука*. 2015. № 10. С. 130–133.

REFERENCES:

1. Dyachenko O. Finansovaya ekosistema: vse v odnom. *NBJ: Natsional'nyy bankovskiy zhurnal*. Available at: <http://nbj.ru/publs/upgrade-modernizatsija-i-razvitie/2018/05/07/finansovaja-ekosistema-vse-v-odnom/index.html> (accessed 22 October 2019).
2. Smirnova-Krell' O. Ekosistema – kto vyigraet: bank ili klient? *Retail Finance*. Available at: <http://rfinance.ru/society/interviu?id=19533> (accessed 02 November 2019).
3. Stogney A., Sedlov D. Banki dlya prodvinitykh. Kto predlagaet klientam bol'she novykh tekhnologiy. *RBK*. 2016. Available at: <https://www.rbc.ru/newspaper/2016/08/24/57bb7ffe9a7947340fa28c1f> (accessed 16 November 2019).
4. International Telecommunication Union (ITU). Available at: www.itu.int (accessed 22 October 2019).
5. Trudova M.Ye. (2016) Innovacijni perspektivi rozvitku v bankivs'kij sistemi Ukraini. *Ekonomika i suspil'stvo*. no. 3. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/83.pdf (accessed 16 November 2019).
6. Panteleeva N.M. (2017) Finansovi innovacii v umovah cifrovizacii ekonomiki: tendencii, vikliki ta zagrozi [Financial innovation in the digital economy: trends, challenges and threats] *Priazov'skij ekonomichnij visnik*. no. 3. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf. (accessed 18 November 2019).
7. Yuhimenko T.V. (2015) Suchasni vektori rozvitku bankivs'kogo sektoru v Ukraini ta sviti [Current vectors of development of the banking sector in Ukraine and in the world] *Ekonomichna nauka*. no. 10, pp. 130–133.

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА ANALYSIS OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE AVIATION ENTERPRISE

Показники фінансової стійкості доводять, наскільки ефективно підприємство здійснює операційну, фінансову та інвестиційну діяльність, показують забезпеченість оборотними засобами власними джерелами та дають змогу відповідати за своїми борговими зобов'язаннями. Статтю присвячено аналізу фінансової стійкості на прикладі авіаційного підприємства «Державне підприємство обслуговування повітряного руху України» («Украерорух») за період 2016–2018 рр. Розраховано показники оцінки фінансової стійкості, які дають змогу провести аналіз функціонування та розвитку підприємства. Проаналізовано показники забезпеченості джерелами формування запасів та витрат підприємства для оцінки фінансової ситуації підприємства на ринку. За даними дослідження доведено, що ризик є мінімальним, підприємство формується майже власними коштами, незважаючи на незначне погіршення значень деяких показників. Підприємство проводить активну діяльність, що стосується аеронавігаційних послуг, структура позикового капіталу є нормальною, робота компанії задовільна.

Ключові слова: фінансова стійкість, тип фінансової стійкості, оцінка, показники фінансової стійкості, ступінь забезпеченості запасів і витрат.

Показатели финансовой устойчивости показывают, насколько эффективно пред-

приятие осуществляет операционную, финансовую и инвестиционную деятельность, демонстрируют обеспеченность оборотных средств собственными источниками и позволяют отвечать по своим долговым обязательствам. Статья посвящена анализу финансовой устойчивости на примере авиационного предприятия «Государственное предприятие обслуживания воздушного движения Украины» за период 2016–2018 гг. Рассчитаны показатели оценки финансовой устойчивости, которые дают возможность провести анализ функционирования и развития предприятия. Проанализированы показатели обеспеченности источниками формирования запасов и затрат предприятия для оценки финансовой ситуации предприятия на рынке. Доказано, что риск минимален, компания финансируется практически собственными средствами, несмотря на незначительное ухудшение некоторых показателей. Компания ведет активную деятельность в отношении навигационных услуг, структура заемного капитала нормальная, работа компании удовлетворительная.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, тип финансовой устойчивости, оценка, показатели финансовой устойчивости, степень обеспеченности запасов и затрат.

УДК 656.7

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-47>

Горбачова О.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Національний авіаційний університет
Сухопер Я.І.
студентка
Національний авіаційний університет

Horbachova Oksana

National Aviation University
Suhoper Yana
National Aviation University

Financial soundness indicators show how efficiently an entity performs operating, financial and investment activities, demonstrates the availability of current assets and enables them to meet their debt obligations. It is very important for an enterprise to have sufficient cash equity to cover its loan capital. The financial condition of any company can be both absolutely stable and pre-crisis. If a company makes all payments on time, then you can talk about its stable financial position. All financial risks of the company are connected, first of all, with the problem of optimization of the capital structure, is with the ratio of equity and borrowed capital. In spite of all the studies conducted earlier, there is no single methodology for analyzing the financial soundness of enterprises. In order to analyze the stability of the enterprise and the selection of a specific methodology, it is also necessary to take into account the industry and the scope of activity of the selected enterprise. This will allow further forecasting of the company's financial position and its improvement. The purpose of the article is to determine, on the basis of various methods, the financial condition of the aviation enterprise Ukraine State Air Traffic Services Enterprise ("UKSATSE"), to calculate and analyze the indicators of financial stability of the company for the period 2016-2018. After conducting the research, it can be said that the Ukraine State Air Traffic Services Enterprise ("UkSATSE") for the analyzed period 2016-2018 is an absolutely stable company. According to the research, we see that the risk is minimal, the company finances almost everything at its own expense, despite a slight deterioration in the values of some indicators, the company is active in air navigation, the loan capital structure is normal, the company is satisfactory. But you need to be able to properly develop the strategy of the company, because investors and attracting external sources of financing is sometimes just necessary, that is, be able to interest lenders. Overall, in 2018, UkSATSE upgraded the quality and competitiveness of its services, took full advantage of its resource potential and ensured the modernization of its facilities.

Key words: financial stability, type of financial stability, assessment, financial sustainability indicators, degree of coverage and costs.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах усе частіше з'являється необхідність у проведенні аналізу фінансового стану підприємств та більш ретельному вивченні їхньої фінансової стійкості через нестабільність економіки країни. Для того щоб забезпечити ефективність роботи підприємства на ринку, потрібно економічно грамотне управління. Фінансова стійкість є основою забезпечення конкурентоспроможності компанії та чи не головною умовою його стабільного стану та стрімкого розвитку в сучасних умовах. Показники фінансової стійкості показують, наскільки ефективно підприємство здійснює операційну, фінансову та інвестиційну діяльність, демонструють забезпеченість оборотних засобів власними

джерелами і дають змогу відповідати за своїми борговими зобов'язаннями. Також фінансова стійкість показує незалежність підприємства від зовнішнього фінансування та відображає частку, яка фінансується за власний кошт. Дуже важливим для підприємства є те, щоб власного капіталу у грошовій формі вистачало на покриття позикового капіталу. Фінансовий стан будь-якої компанії може бути як абсолютно стійким, так і передкризовим. Якщо компанія вчасно здійснює всі платежі, тоді можна говорити про її стабільний фінансовий стан. Усі фінансові ризики компанії пов'язані, насамперед, із проблемою оптимізації структури капіталу, тобто зі співвідношенням власного і запозиченого капіталу. Незважаючи на всі проведені

раніше дослідження, не існує єдиної методики для аналізу фінансової стійкості підприємств. Для аналізу стійкості підприємства та підбору конкретної методики необхідним є також урахування галузі та сфери діяльності вибраного підприємства. Це дасть можливість подальшого прогнозування фінансового стану компанії та його поліпшення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана тема завжди була пильним об'єктом дослідження науковців. Відомі дослідження фінансової стійкості таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як О.М. Мельник, М.Л. Котляр, Н.Ф. Четова, В.М. Кремень, М.Д. Білик, К.К. Усатюк, Н.Ю. Захарова, М.І. Баканова, І.Т. Балабанова, Л. Бернштейн, А. Гроппелі та ін., але щодо фінансової стійкості саме авіаційного підприємства наразі недостатньо публікацій.

Постановка завдання. Мета статті – на основі різноманітних методик визначити фінансовий стан Державного підприємства обслуговування повітряного руху України («Украерорух»), розрахувати та проаналізувати за період 2016–2018 рр. показники фінансової стійкості компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження. ДП «Украерорух» є державним підприємством обслуговування повітряного руху України. Заснували компанію 24 грудня 1992 р., і з того часу вона є основним виробником, постачальником та продавцем послуг з аеронавігації в Україні. Діяльність підприємства контролює Міністерство інфраструктури України. Більш детально про систему державного регулювання та місце ДП «Украерорух» в ньому показано на рис. 1.

Основною метою роботи підприємства є якісне, ефективне та безпечне аеронавігаційне обслуговування як у повітрі в межах державних кордонів, так і на території відкритого моря, враховуючи всі потреби користувачів на авіаційному ринку та в Європі у цілому.

ДП «Украерорух» є надійною, прогнозованою та ефективною з економічного погляду складовою частиною інфраструктури цивільної авіації України, що дуже стрімко розвивається, враховуючи провадження діяльності об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України й європейської інтеграції та належного розвитку національної аеронавігаційної системи.

Діяльність ДП «Украерорух» можна охарактеризувати завдяки результативності обслуговування (табл. 1).

Таблиця 1

Інтенсивність повітряного руху по району польотної інформації (РПІ) України за 2018 р.

Всього виконано польотів у РПІ України	300 853
у т. ч.:	
авіакомпаніями України	106 654
іноземними авіакомпаніями	194 199
Всього виконано польотів у РПІ України	300 853
у т. ч.:	
транзитних	125 145
внутрішніх	29 593
міжнародних	146 115
із них:	
авіакомпаніями України	77 443
іноземними авіакомпаніями	68 672

Для того щоб охарактеризувати фінансовий стан підприємства, обов'язково треба визначити

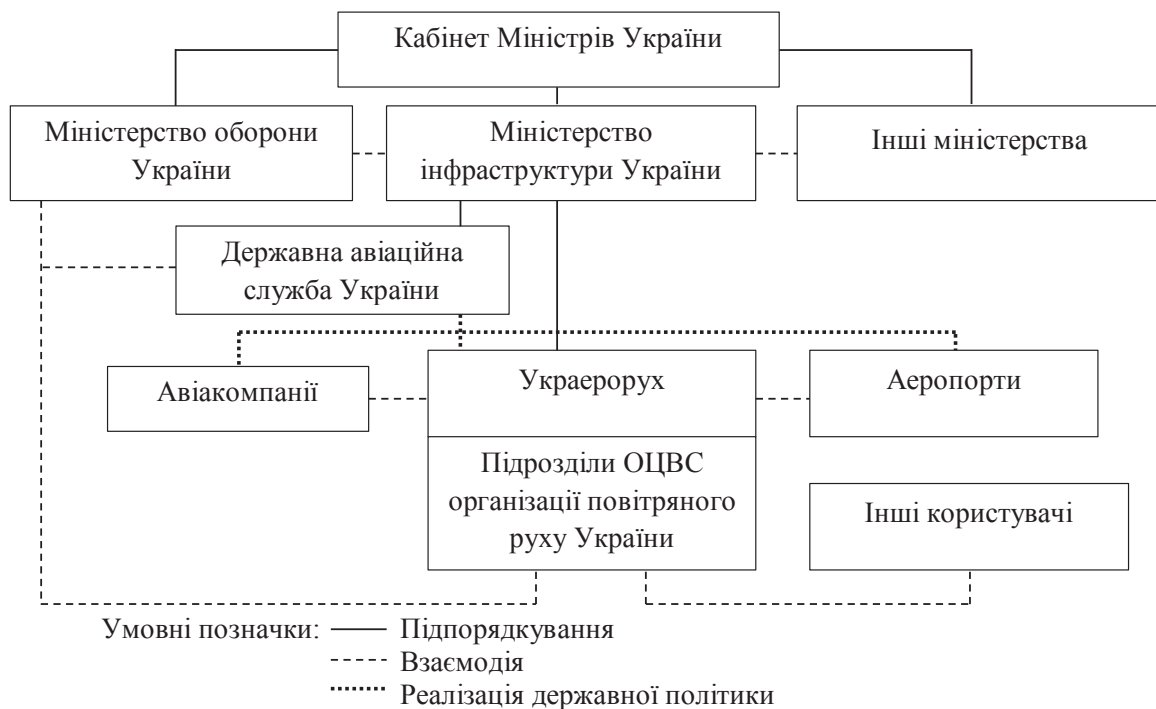

Рис. 1. Місце ДП «Украерорух» у системі державного регулювання

його фінансову стійкість (стабільність), адже це одна з головних умов нормального розвитку будь-якої компанії. Фінансова стійкість, насамперед, показує, чи здатне підприємство відповідати за всіма своїми зобов'язаннями та боргами. Також аналіз фінансової стійкості завжди цікавить інвесторів, оскільки це показовий чинник рівноваги власних та залучених коштів на підприємстві, незалежність від умов ринку та партнерів, довіра кредиторів.

Основні показники, що потрібні для оцінки фінансової стійкості, наведено в табл. 2.

Розрахунки з приводу оцінки фінансової стійкості ДП «Украерорух» за 2016–2018 рр. наведено в табл. 3.

Висновки, які можна зробити після проведення даних розрахунків:

1) значення коефіцієнта фінансової автономії (незалежності) є досить високим, що говорить про високу стійкість компанії на ринку та низький рівень ризику. Показник у 2018 р. становив 0,939, а це означає, що підприємство не залежить від позикових коштів і здатне профінансувати за рахунок власних коштів 93,9% активів;

Таблиця 2

Показники оцінки фінансової стійкості

Коефіцієнт	Характеристика	Методика розрахунку	Нормативне значення
Коефіцієнт автономії	Показує ступінь незалежності підприємства від зовнішніх позик. Є відношенням власних коштів до підсумку балансу	$(p.1495) \div (p.1900)$	>0,5
Коефіцієнт фінансової залежності	Показник є оберненим до попереднього. Його зростання спричиняє збільшення позичених коштів	$p.1900 \div p.1495$	<0,5
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Демонструє, яка частина власного капіталу задіяна для фінансування діяльності підприємства	$(p.1495 - p.1095 - p.1200) \div p.1495$	>0,4
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Показує, наскільки підприємство забезпечене ресурсами для здійснення незалежної фінансової діяльності	$(p.1495 - p.1095 - p.1200) \div p.1195$	>0,1
Коефіцієнт фінансового ризику	Розраховується як співвідношення залучених засобів і власного капіталу	$(p.1595 + p.1695 + p.1700) \div p.1495$	<0,5
Коефіцієнт фінансової стабільності	Показує, скільки гривень власного капіталу припадає на 1 грн залученого	$(p.1495) \div (p.1595 + p.1695)$	>1
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	Демонструє, яку частину основних засобів фінансують зовнішні інвестори	$p.1595 \div p.1095$	-
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Дає змогу проаналізувати, яку частку займають довгострокові зобов'язання у всіх залучених коштах	$p.1595 \div (p.1495 + p.1595)$	0,4-0,5
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	Показує загальний відсоток власного капіталу щодо капіталізованих джерел	$p.1495 \div (p.1495 + p.1595)$	0,6-0,5
Коефіцієнт поточних зобов'язань	Показує, скільки у загальній сумі зобов'язань є поточних	$p.1695 \div (p.1695 + p.1595)$	>0,5
Коефіцієнт співвідношення необоротних і власних коштів	Дає змогу побачити рівень забезпеченості необоротних активів власними коштами	$p.1095 \div p.1495$	>0,5
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	Показує, скільки у загальній сумі джерел зобов'язань є довгострокових	$p.1595 \div (p.1695 + p.1595)$	<0,2

Таблиця 3

Показники оцінки фінансової стійкості ДП «Украерорух» за 2016–2018 рр.

Показники	2016	2017	2018	Абсолютне відхилення 2018–2016
Коефіцієнт автономії	0,965	0,942	0,939	-0,026
Коефіцієнт фінансової залежності	1,036	1,061	1,065	+0,029
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,375	0,341	0,355	-0,02
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	0,911	0,848	0,847	-0,064
Коефіцієнт фінансового ризику	0,036	0,061	0,064	+0,028
Коефіцієнт фінансової стабільності	27,78	16,39	15,63	-12,15
Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	0,011	0,032	0,042	+0,031
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,007	0,021	0,027	+0,019
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	0,993	0,979	0,973	-0,02
Коефіцієнт поточних зобов'язань	0,803	0,652	0,574	-0,229
Коефіцієнт співвідношення необоротних і власних коштів	0,624	0,659	0,645	+0,021
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	0,197	0,348	0,426	+0,229

2) значення показника забезпеченості власними оборотними коштами є досить високим, що свідчить про можливість проведення активної діяльності навіть без зовнішнього фінансування компанії. Значення показника знизилася у 2018 р. порівняно з 2016 р. на 0,064, та зниження є незначним;

3) коефіцієнт маневреності власного капіталу трошки нижчий за норму, але фінансових ресурсів у компанії достатньо (35,5% власного капіталу знаходиться в мобільній формі);

4) значення коефіцієнта фінансової стабільності, незважаючи на зниження протягом періоду, є значно вищим норми, що говорить про наявність додаткових резервів для зростання ефективності (можливим є додаткове залучення позикових коштів). Також часто високе значення показника може свідчити про те, що потенціал компанії використовують не на повну силу. У 2018 р. на кожну гривню зобов'язань припадає 14,63 грн власного капіталу;

5) коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень протягом періоду зростає, що говорить про підвищення залежності компанії від зовнішніх джерел фінансування, але це можна інтерпретувати як добре розроблену стратегію підприємства, тобто це є ознакою нормальної роботи;

6) зростання коефіцієнта довгострокового залучення позикових коштів є негативним, але, оскільки підприємство має високу частку власного капіталу, інвестори та кредиторі вкладаються у підприємство охоче і стратегія є правильною;

7) структура позикового капіталу також є задовільною, показники мають лише незначні відхилення від норми.

Дуже важливим для визначення фінансової стійкості підприємства є саме вид джерел фінансування матеріальних оборотних коштів (запасів). Для їх характеристики можна використовувати трикомпонентний показник.

Для того щоб охарактеризувати ступінь забезпеченості запасів та витрат підприємства, треба визначити, з яких джерел вони формуються.

Види джерел та способи їх розрахунків:

1. Власні оборотні кошти (ВОК):

$$\text{ВОК} = \text{p.1495} - \text{p.1095} - \text{p.1200}$$

2. Власні оборотні кошти і довгострокові позикові джерела формування запасів (ВДК):

$$\text{ВДК} = \text{p.1495} - \text{p.1095} - \text{p.1200} + \text{p.1595}$$

3. Загальна величина основних джерел формування запасів (ОДК):

$$\text{ОДК} = \text{p.1495} + \text{p.1595} + \text{p.1600} - \text{p.1095} - \text{p.1200}$$

Цим показникам відповідає ще три показники забезпеченості запасів джерелами формування засобів:

1. Надлишок або нестача власних оборотних коштів:

$$\pm\Phi_{\text{вл}} = \text{ВОК} - 3$$

2. Надлишок або нестача власних оборотних коштів і довгострокових позикових джерел формування запасів:

$$\pm\Phi_r = \text{ВДК} - 3$$

3. Надлишок або нестача загальної величини основних джерел формування запасів:

$$\pm\Phi_o = \text{ОДК} - 3$$

Після цього можна визначити трикомпонентний показник типу фінансової стійкості підприємства:

$$S(\Phi) = 1, \text{ якщо } \Phi > 0$$

$$0, \text{ якщо } \Phi < 0$$

Провівши аналіз, підприємство можна віднести до одного з чотирьох виділених типів фінансової стійкості компанії:

1. Абсолютна фінансова стійкість ($\Phi = \{1,1,1\}$). Даний тип характеризується тим, що власними оборотними коштами покриваються всі запаси компанії, тобто підприємство не залежить від зовнішніх джерел фінансування. Але ця ситуація трапляється дуже рідко. Мало того, це не є добре, оскільки означає, що керівники компанії не вміють заохотити зовнішніх кредиторів чи інвесторів і стратегія підприємства є неправильно та непривабливою.

2. Нормальна фінансова стійкість ($\Phi = \{0,1,1\}$). Компанія, крім власних коштів, використовує й довгострокові залучені. Цей вид фінансової стійкості є найкращим для підприємства.

3. Хитливе фінансове становище ($\Phi = \{0,0,1\}$). За цієї моделі у підприємства спостерігаємо недостатню кількість джерел для фінансування запасів. Але якщо поповнити джерела власних засобів, скоротити дебіторську заборгованість та пришвидшити оборотність запасів, можливо відновити рівновагу.

4. Кризовий фінансовий стан ($\Phi = \{0,0,0\}$). У підприємства багато кредитів та позик, що не погашені вчасно, і прострочення кредиторської і дебіторської заборгованості. Така ситуація свідчить про те, що підприємство є на межі банкрутства.

Розрахунки з приводу оцінки фінансової стійкості ДП «Украерорух» за даним методом наведено в табл. 4.

Отже, бачимо, що протягом аналізованого періоду компанія має абсолютну фінансову стійкість. Підприємство має високу платоспроможність, джерелом покриття є власні оборотні кошти. Керівники компанії не мають або можливості, або бажання залучати кошти, що не завжди добре для підприємства, оскільки потенціал використовується не на повну.

Висновки з проведеного дослідження. Після проведення дослідження можна сказати, що Державне підприємство обслуговування повітряного руху України за аналізований період 2016–2018 рр. є абсолютно стійкою компанією. За даними дослідження бачимо, що ризик є

Оцінка фінансової стійкості ДП «Украерорух» за трикомпонентним показником

Показник	2016	2017	2018
ВОК	1 933 447	1 962 800	2 430 143
ВДК	1 970 360	2 085 463	2 616 768
ОДК	2 121 228	2 315 723	2 868 646
$\Phi_{вл}$	1 826 382	1 835 322	2 286 745
$\Phi_{т}$	1 863 295	1 957 985	2 473 370
$\Phi_{о}$	2 014 163	2 188 245	2 725 248
Запас стійкості фінансового стану, днів	135,9	128,9	134,5
Надлишок або нестача основних джерел покриття запасів на 1 грн. запасів	18,8	17,2	19
Показники типу фінансової стійкості			
Тривимірний показник	1,1,1	1,1,1	1,1,1
Тип стійкості	Абсолютна	Абсолютна	Абсолютна

мінімальним, підприємство фінансує майже все власним коштом, незважаючи на незначне погіршення значень деяких показників. Підприємство проводить активну діяльність, що стосується аеронавігації, структура позикового капіталу є нормальною, робота компанії задовільна. На нашу думку, потрібно намагатися ретельно розробляти довгострокову стратегію роботи підприємства, адже інвестори та залучення зовнішніх джерел фінансування іноді є просто необхідними, тобто треба вміти зацікавити кредиторів.

Загалом за 2018 р. ДП «Украерорух» поліпшило якість та конкурентоздатність своїх послуг, на повну скористалося ресурсним потенціалом та забезпечило модернізацію засобів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артеменко В.Г. Финансовый анализ : учебное пособие. Москва : Дело и Сервис, 2012. 365 с.
2. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика Київ : Центр учбової літератури, 2009. 328 с.
3. Выборова Е.Н. Диагностика финансовой устойчивости рынков хозяйствования. *Аудитор*. 2016. № 12. С. 37–39.
4. Давидюк Т. Бухгалтерський облік в системі управління людським капіталом: теорія та методоло-

гія : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». Житомир, 2011. 36 с.

5. Кизим М.О. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2013. 144 с.

REFERENCES:

1. Artemenko V.G. (2012) Finansovyy analiz: ucheb. posobie. [Financial Analysis: Textbook]. Moscow: "Case and serves". (in Russian)
2. Bazilinsjka O.Ya. (2009) Finansovyy analiz: teorija ta praktyka [Financial Analysis: Theory and Practice]. Kyiv: Center of Educational Literature. (in Ukrainian)
3. Vyborova E.N. (2002) Diagnostika finansovoy ustoychivosti rynkov khozyaystvovaniya [Diagnosis of financial stabililiti of economic markets]. Journal «Auditor». vol. 12, pp. 37–39.
4. Davydjuk T. (2011) Bukhghalterskyj oblik v systemi upravlinnja ljudskym kapitalom: teorija ta metodologhija [Accounting in the system in human capital management: theory and methodology] (PhD Thesis), Zhytomyr: Zhytomyr State Technological University. (in Ukrainian)
5. Kyzym M.O. (2013) Ocinka i diaghnostyka finansovoji stijkosti pidpryjemstva: monoghrafija [Assessment and diagnostics of financial stability of the enterprise]. Harkiv: View House "INZHEK". (in Ukrainian)

КОНЦЕПЦІЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ КАПІТАЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ THE CONCEPT OF CASH FLOW FOR VALUE ESTIMATION OF CORPORATE ENTERPRISES CAPITAL

УДК 336.67

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-48>**Свтушенко М.В.**асистент кафедри корпоративних
фінансів і контролінгу
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**Корольова Н.М.**к.е.н., доцент кафедри
соціології і суспільних наук
Академія праці,
соціальних відносин і туризму**Yevtushenko Maryna**Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman**Koroleva Natalia**Academy of Labor,
Social Relations and Tourism

У статті обґрунтовано концепцію грошових потоків оцінки вартості капіталу корпоративних підприємств. Акцент зроблено на методи прямої і непрямой капіталізації, дисконтування та нарощення, підходи до визначення процентної ставки порівняння грошових потоків у часі. Проведено прикладне дослідження взаємозв'язку грошових потоків та вартісних показників кондитерських підприємств через власний капітал та фінансові результати. Встановлено, що основним джерелом приросту вартості капіталу є додатні грошові потоки від операційної діяльності, а відтворювального потенціалу – від'ємні грошові потоки інвестиційної діяльності. Показано, що в умовах досліджуваних підприємств потоки від фінансової діяльності не впливають на вартість підприємства. Надано оцінку кореляційно-регресійного зв'язку чистого грошового потоку з фінансовими результатами від операційної діяльності та валовим прибутком за місячними і кумулятивними даними.

Ключові слова: грошові потоки, кошти, рух, концепція, оцінка, вартість, капітал, корпоративні підприємства.

В статье обоснована концепция денежных потоков оценки стоимости капитала кор-

поративных предприятий. Акцент сделан на методы прямой и непрямой капитализации, дисконтирования и наращивания, подходы к определению процентной ставки сравнения денежных потоков во времени. Проведено прикладное исследование взаимосвязи денежных потоков и стоимостных показателей кондитерских предприятий через собственный капитал и финансовые результаты. Установлено, что основным источником прироста стоимости капитала являются положительные денежные потоки от операционной деятельности, а воспроизводственного потенциала – отрицательные денежные потоки инвестиционной деятельности. Показано, что в условиях исследуемых предприятий потоки от финансовой деятельности не влияют на стоимость предприятия. Дана оценка корреляционно-регрессионной связи чистого денежного потока с финансовыми результатами от операционной деятельности и валовой прибыли по месячным и кумулятивным данным.

Ключевые слова: денежные потоки, средства, движение, концепция, оценка, стоимость, капитал, корпоративные предприятия.

The article discusses the concept of cash flows of valuation of capital of corporate enterprises in the conditions of transformational financial market of Ukraine. Emphasis is placed on methods of direct and indirect capitalization, discounting and escalation, approaches to determining the interest rate comparison of cash flows over time. The conceptual rule of estimating the cost of capital of corporate enterprises is formulated on the basis of the amount of present value of future net cash flows that can be obtained as a result of owning an enterprise based on the principle of continuity of its activity. An applied study of the relationship between cash flow and value of confectionery enterprises through equity and financial results. It is established that the main source of capital appreciation is positive cash flows from operating activities and reproductive potential is negative cash flows from investment activities. It is shown that under the conditions of the investigated enterprises the flows from financial activity do not affect the value of the enterprise, since they are represented by the movement of borrowed and borrowed funds, whose positive and negative vectors are mutually repaid in the long term. According to the study of the correlation-regression relationship of net cash flow with financial results from operating activities and gross profit, it is found that the first indicator shows a more dense relationship, and the second - a higher proportion of identified enterprises that have a significant relationship. More than half of the confectionery enterprises surveyed showed a significant degree of correlation-regression relationship between net cash flow and net income. It is proved that the correlation between the cumulative net cash flows and the cumulative financial results is denser compared to the indicators calculated on a monthly basis, both at the level of individual confectionery enterprises and in the aggregate as a smoothing process. It is shown that the high correlation coefficients of net cash flows and financial results on a monthly basis have enterprises with their stable trend.

Key words: cash flows, funds, movement, concept, estimation, value, capital, corporate enterprises.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стратегічна мета діяльності суб'єктів господарювання визначається на альтернативній основі залежно від їхньої організаційно-правової форми. Еволюція корпоративного підприємництва в умовах розвитку фінансового ринку пов'язана зі зростанням вартості бізнесу як основного оціночного показника. Основними категоріями вартісно-орієнтованого управління виступають прибуток, грошовий потік, монетизація прибутку. Рух грошових коштів є більш гнучким об'єктом управління порівняно з фінансовим результатом через можливість впливати на їх притоки і відтоки за видами діяльності підприємства (операційною, фінансовою, інвестиційною), а також на стан дебіторської заборгованості. А.М. Якимова наголошує на пріоритетності ролі методу дисконтування грошових

потоків як найбільш об'єктивного й ефективного з позиції визначення ринкової вартості підприємства [1, с. 235]. Отже, формування теоретичних концепцій оцінки капіталу акціонерних товариств та їх валідація (від лат. *validus* – «здоровий, міцний, сильний») – перевірка життєздатності практикою – є надзвичайно актуальними для України з її трансформаційним фінансовим ринком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансової діагностики вартості бізнесу знаходиться у центрі уваги багатьох учених з огляду на специфіку проведення оцінок у різних видах економічної діяльності. Д.М. Таранов робить акцент на особливості визначення грошової додатної вартості (*Cash Value Added*) для банківських установ [2, с. 148]. Р.І. Заворотній та А.О. Сігайов досліджують управління вартістю нафтоперероб-

них підприємств шляхом регулювання їхніх грошових потоків [3, с. 93].

У статті Р.О. Анзін досліджено ефективність використання моделі дисконтованих грошових потоків для оцінки вартості агрохолдингу в процесі виходу на міжнародні ринки капіталу і прогнозування його інвестиційної привабливості [4]. М.І. Зеленською узагальнено цінові індикатори вартості ресурсів на грошовому ринку України, які можуть бути використані як ставка дисконтування [5]. А.М. Поддєрьогін та М.В. Лесько звертають увагу на необхідність урахування під час проведення оцінок вартості бізнесу факту сплати податку на додану вартість та іммобілізації грошових коштів суб'єктів підприємництва [6]. Т.Д. Косою узагальнено методи оцінки вартості капіталу, які є у світовій практиці (зокрема, в англо-американській, німецькій, японській), визначено вади законодавства і корпоративного управління, які знижують капіталізацію українських підприємств [7]. У статті Л.А. Костирко та І.М. Кукса висвітлено передумови, сформовано парадигму та принципи механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств [8]. Автори доводять доцільність використання спеціальних методів та моделей для оцінки вартості підприємства, розкривають основні інструменти механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств, до яких віднесено фінансову стратегію, мотивацію, гудвіл. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати факт недостатнього врахування під час оцінки вартості компаній стану вітчизняного фінансового ринку та галузевих особливостей їхньої діяльності.

Постановка завдання. Метою дослідження є формалізація концепції грошових потоків оцінки вартості капіталу корпоративних підприємств та її апробація на матеріалах акціонерних товариств кондитерської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під вартісно-орієнтованим управлінням фінансами компанії розуміється комплекс організаційних та управлінських заходів, орієнтованих на зростання її вартості [9, с. 78]. Моделі оцінки результатів діяльності підприємств пройшли тривалий шлях еволюції, а набір вартісно-орієнтованих показників залежить від мети управління. Рух грошових потоків ураховується під час розрахунку таких показників: грошовий потік (*CF – Cash Flow*); дисконтований грошовий потік (*DCF – Discounted Cash Flow*); грошовий потік віддачі на інвестований капітал (*CFROI – Cash Flow Return On Investment*); середньозважена вартість капіталу (*WACC – Weighted Average Cost of Capital*); приріст акціонерного капіталу (*FTE – flow to equity*), який передбачає дисконтування грошових потоків, віднесених на рахунок акціонерів, за його вартістю; скорегована приведена вартість (*APV –*

Adjusted Present Value) – дисконтування операційних грошових потоків після сплати податків; грошовий мультиплікатор – відношення *CF* до чистої виручки, прибутку, власного капіталу.

Концепція грошових потоків оцінки вартості капіталу корпоративних підприємств заснована на методі капіталізації (прямої і непрямої). Умовою застосування методу прямої капіталізації є припущення про ануїтетність грошових потоків. Непряма капіталізація припускає їх відмінність за розміром і величиною. Приведення грошових потоків у часі передбачає вирішення двох завдань: прямого – визначення їхньої майбутньої вартості, зворотного – приведення їхньої вартості до визначеного моменту в минулому. Ставкою дисконтування (нарощення) може бути: вартість залученого капіталу, бажана дохідність акціонерного капіталу, середньозважена вартість капіталу; надбавка до ставки може враховувати плату за ризик, інфляцію тощо. Відомим є підхід до визначення очікуваної інвестором рентабельності капітальних активів за умови ринкової рівноваги з урахуванням ризику – *CAPM* (англ. *Capital Asset Pricing Model* – модель ціноутворення капітальних активів) [10]. Він віддзеркалює необхідність пошуку компромісу між ризиком і прибутковістю в управлінні грошовими потоками, що в кінцевому підсумку впливає на ринкову вартість підприємства.

Під вартістю акціонерного капіталу розуміють альтернативні витрати на залучення акціонерного капіталу [11, с. 139] у рамках підходу продовженої діяльності. Дисконтування грошових потоків за окремими видами діяльності (операційною, фінансовою, інвестиційною) може проводитися за різними ставками. Більше того, у рамках операційної діяльності для оптимізації управління запасами підприємства ставка дисконтування може диференціюватися у розрізі виробничих запасів і готової продукції [12, с. 28]. Для порівняння грошових потоків за різними видами діяльності розроблено показник питомої чистої поточної вартості [13, с. 122].

Згідно з концептуальним правилом, вартість капіталу корпоративних підприємств дорівнює сумарній теперішньої вартості майбутніх чистих грошових потоків, які можна отримати в результаті володіння підприємством виходячи з принципу безперервності його діяльності.

У табл. 1 наведено показники оцінки грошових потоків кондитерських підприємств та їх зв'язку з вартістю капіталу протягом 2006–2017 рр. Із досліджуваних 16 підприємств у 14 з них (87,5%) спостерігається додатній чистий грошовий потік, у т.ч. найбільший із них припадає на ПАТ «Крафт Фудз Україна» (461,2 млн. грн), ПрАТ «ВО «Конті» (67,6 млн. грн), ПАТ «Харківська бісквітна фабрика» (48,69 млн. грн).

Від'ємний грошовий потік є незначним за модулем (максимальний розмір – 7,8 млн. грн),

його мають: ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПАТ «Продовольча компанія «ЯСЕН», ПрАТ «Кондитерська фабрика «ЛАГОДА», ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика».

Усі підприємства, крім ПАТ «Ласоці» (–0,91), мають додатній грошовий потік від операційної діяльності, найбільший серед них – ПАТ «Крафт Фудз Україна» (2 645 млн. грн); ПрАТ «ВО «Конті» (2 620,7 млн. грн); ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» (2 222,0 млн. грн); ПрАТ «АВК» (929,8 млн. грн); ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» (543,6 млн. грн). ПрАТ «ВО «Конті» – це єдине підприємство, яке забезпечило додатній грошовий потік від операційної діяльності протягом 2006–2017 рр.

Усі підприємства, крім ПАТ «Ласоці» (4,99 млн. грн), мають від'ємний грошовий потік від інвестиційної діяльності, найбільший серед них: ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» (–3 539,4 млн. грн), ПрАТ «ВО «Конті» (–1 360,6 млн. грн), ПАТ «Крафт Фудз Україна» (–1 214,1 млн. грн), ПрАТ «АВК» (–791,1 млн. грн), ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» (–445,7 млн. грн).

У більшості підприємств (дев'ять, або 56,25% досліджуваної сукупності) грошовий потік від фінансової діяльності є від'ємним. Лідерами є: ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч» (–92,38 млн. грн), ПрАТ «АВК» (–116,6 млн. грн), ПАТ «Крафт Фудз Україна» (–969,8 млн. грн), ПрАТ «ВО «Конті» (–1 192,5 млн. грн). Протягом усього досліджуваного періоду у ПАТ «Рошен» рух коштів від фінансової діяльності не спостерігався. Додатній грошовий потік мають шість підприємств (37,5% досліджуваної сукупності), безумовним лідером є ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» (1 317,3 млн. грн.). У решти підприємств грошовий потік від фінансової діяльності є незначним за модулем і коливається в інтервалі [–16,6; 25] млн. грн.

Додатній внесок у формування чистого руху коштів за підприємствами вносять: операційна діяльність – 11 підприємств (у т.ч. ПАТ «Рошен» – 1 694 рази, ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика» – 1 049 разів); інвестиційна – п'ять підприємств, у т.ч. ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» – 3 7936 разів; фінансова – вісім підприємств, у т.ч. ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика» – 92,2 рази.

Від'ємний внесок у формування чистого руху коштів за підприємствами вносять: операційна діяльність – п'ять підприємств, у т.ч. ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» – 23 816 разів; інвестиційна – 11 підприємств, у т.ч. ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика» – 1 140 разів; фінансова – сім підприємств, у т.ч. ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» – 14 119 разів.

Дисконтування і нарощування грошових потоків виконано на основі річних і кумулятивних індексів споживчих цін. Кумулятивна

вартість приведенного грошового потоку за операційною діяльністю є додатною за всіма підприємствами – від 0,23 млн. грн у ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика» до 1 552,79 млн. грн у ПАТ «Крафт Фудз Україна»; за інвестиційною – від'ємною за усіма підприємствами за винятком ПАТ «Ласоці» (2,51 млн. грн) – від –0,17 млн. грн у ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика» до –1 930,6 млн. грн у ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика»; за фінансовою – додатною у шести підприємств, нульовою – у одного підприємства, від'ємною – у дев'яти підприємств із розмахом варіації від –1 001,4 млн. грн у ПрАТ «ВО «Конті» до 771,35 млн. грн у ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика». Сукупна кумулятивна вартість приведенного грошового потоку є додатною у дев'яти підприємств, нульовою – у одного підприємства, від'ємною – у шести підприємств із розмахом варіації від –25,95 млн. грн у ПрАТ «АВК» до 1 186 млн. грн у ПАТ «Крафт Фудз Україна».

За підприємствами, які мають додатній кумулятивний дисконтований чистий грошовий потік, він більше одиниці порівняно з вартістю власного капіталу на початок періоду (2006 р.) лише в умовах ПАТ «Ласоці» (5,3106), більше 0,5 – у ПАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка» (0,6854) і ПАТ «Крафт Фудз Україна» (0,6202), більше 0,1 – у ПАТ «Полтавакондитер» (0,1919) і ПрАТ «ВО «Конті» (0,1848), менше 0,1 – у ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПрАТ «Запорізька КФ», ПАТ «Рошен».

Кумулятивна вартість нарощеного грошового потоку за операційною діяльністю є додатною за всіма підприємствами – від 0,97 млн. грн у ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика» до 6 557,8 млн. грн у ПАТ «Крафт Фудз Україна»; за інвестиційною – від'ємною за усіма підприємствами за винятком ПАТ «Ласоці» (10,4 млн. грн), – від –0,74 млн. грн у ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика» до –8 147,8 млн. грн у ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика»; за фінансовою – додатною у семи підприємств, нульовою – у одного підприємства, від'ємною – у восьми підприємств із розмахом варіації від –4 731,3 млн. грн у ПрАТ «ВО «Конті» до 3 564,9 млн. грн у ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика». Сукупна кумулятивна вартість нарощеного грошового потоку є додатною у дев'яти підприємств, нульовою – у одного підприємства, від'ємною – у шести підприємств із розмахом варіації від –2 284,7 млн. грн у ПрАТ «АВК» до 1 865,2 млн. грн у ПАТ «Крафт Фудз Україна».

За підприємствами, які мають додатній кумулятивний нарощений чистий грошовий потік, він більше одиниці порівняно з вартістю власного капіталу на кінець аналізованого періоду (2017 р.) лише в умовах ПАТ «Ласоці» (8,084), більше 0,4 – ПАТ «Крафт Фудз Україна» (0,4119), більше 0,2 – у ПАТ «Полтавакондитер» (0,2851) і ПАТ «Кондитерська фабрика

Таблиця 1
Показники оцінки грошових потоків кондитерських підприємств та їх зв'язку з вартістю капіталу протягом 2006–2017 рр.

Вид діяльності	ПАТ «РОШЕН»	ПРАТ «ВО» Конті»	ПРАТ «Полтава-кондитер»	ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика»	ПРАТ «Ласощі»	ПАТ Продавочна компанія «ЯСЕН»	ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика»	ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч»	ПАТ «Харківська бісквітна фабрика»	ПАТ «Кондитерська фабрика» «ХАРКІВ'ЯНКА»	ПАТ «Крафт Фудз Україна»	ПРАТ «КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА «ЛАГОДА» харчосмакова фабрика»	ПРАТ «ОДЕСА-КОНДИТЕР»	ПРАТ «АВК»	ПРАТ Запорізька КФ	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Кумулятивний чистий рух за видами діяльності (ОД – операційна, ІД – інвестиційна, ФД – фінансова), млн грн																
ОД	237,7	2620,7	94,1	2222,0	-0,91	18,48	16,37	543,6	367,4	145,6	2645,0	85,41	0,68	24,65	929,8	36,79
ІД	-237,5	-1360,6	-95,8	-3539,4	4,99	-21,81	-17,79	-445,7	-322,2	-139,1	-1214,1	-70,63	-0,47	-19,51	-791,1	-25,92
ФД	0,00	-1192,5	25,0	1317,3	2,31	-4,48	1,44	-92,38	3,47	0,69	-969,8	-16,60	-0,35	-3,89	-116,6	-10,27
разом	0,14	67,6	23,3	-0,09	6,39	-7,80	0,02	5,50	48,69	7,18	461,2	-1,81	-0,14	1,26	22,18	0,61
Структура грошового потоку, коеф.																
ОД	1694	38,8	4,0	-23816	-0,1	-2,4	1049	98,7	7,5	20,3	5,7	-47,1	-4,8	19,6	41,9	60,6
ІД	-1693	-20,1	-4,1	37936	0,8	2,8	-1140	-81,0	-6,6	-19,4	-2,6	39,0	3,3	-15,5	-35,7	-42,7
ФД	0,0	-17,7	1,1	-14119	0,4	0,6	92,2	-16,8	0,1	0,1	-2,1	9,2	2,5	-3,1	-5,3	-16,9
разом	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Дисконтований кумулятивний чистий рух за видами діяльності, млн грн																
ОД	25,78	1396,73	44,74	1159,4	2,90	8,00	6,53	319,59	195,18	103,02	1552,79	30,39	0,23	2,38	503,37	19,01
ІД	-25,69	-363,14	-43,76	-1930,6	2,51	-10,97	-6,45	-302,7	-186,7	-98,47	-804,52	-32,90	-0,17	-6,72	-361,30	-10,84
ФД	0,00	-1001,4	17,61	771,35	-0,77	-1,17	-0,09	-26,63	6,15	1,27	-562,25	0,86	-0,14	3,63	-168,02	-8,07
разом	0,10	32,18	18,60	0,08	4,64	-4,14	0,00	-9,77	14,66	5,82	186,02	-1,65	-0,08	-0,71	-25,95	0,10
ВКпч	56,03	174,20	96,94	22,17	0,87	22,13	10,61	173,34	167,04	8,48	299,93	11,29	3,83	60,03	253,91	27,75
Коефіцієнт покриття дисконтованим кумулятивним чистим потоком власного капіталу на початок періоду, коеф.																
ОД	0,4602	8,0180	0,4615	52,30	3,3177	0,3615	0,6156	1,8437	1,1684	12,14	5,1772	2,6924	0,0596	0,0396	1,9824	0,6848
ІД	-0,459	-2,0847	-0,451	-87,09	2,8691	-0,496	-0,608	-1,746	-1,118	-11,61	-2,6824	-2,914	-0,044	-0,112	-1,4229	-0,391
ФД	0,0000	-5,749	0,1817	34,80	-0,876	-0,053	-0,008	-0,154	0,037	0,1497	-1,8746	0,0757	-0,037	0,0605	-0,6617	-0,291
разом	0,0017	0,1848	0,1919	0,0038	5,3106	-0,187	0,000	-0,056	0,0878	0,6854	0,6202	-0,146	-0,021	-0,012	-0,1022	0,0036
Нарощений кумулятивний чистий рух за видами діяльності, млн грн																
ОД	121,7	6205,4	191,7	4583,1	14,1	29,8	24,6	1360,6	872,9	437,9	6557,8	113,6	0,97	9,02	2217,3	86,1
ІД	-121,3	-1346,9	-188,5	-8147,8	10,4	-46,2	-25,1	-1258	-793,8	-417,3	-3325,5	-133,7	-0,74	-28,79	-1490,1	-48,7
ФД	0,00	-4731,3	82,2	3564,9	-4,6	-2,2	0,5	-113,3	28,0	5,6	-2464,1	11,9	-0,57	15,12	-806,8	-35,1
разом	0,41	127,2	85,4	0,23	19,9	-18,5	0,0	-10,8	107,2	26,2	768,2	-8,11	-0,34	-4,65	-79,7	2,40
ВКкін	535,2	935,2	299,4	6276,9	2,46	52,9	11,7	901,2	1010,0	128,9	1865,2	76,6	0,64	9,56	-2284,7	27,0

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Коефіцієнт покриття нарощеним кумулятивним чистим потоком власного капіталу на кінець періоду, коеф.																
ОД	0,2275	6,6353	0,6405	0,73	5,7083	0,5640	2,1080	1,5097	0,8642	3,40	3,5159	1,4826	1,5035	0,9433	-0,9705	3,1922
ІД	-0,227	-1,4402	-0,629	-1,30	4,2435	-0,874	-2,149	-1,396	-0,786	-3,24	-1,7829	-1,744	-1,148	-3,010	0,6522	-1,804
ФД	0,0000	-5,0591	0,2744	0,57	-1,868	-0,041	0,0402	-0,126	0,0278	0,0437	-1,3211	0,1555	-0,891	1,5808	0,3531	-1,299
разом	0,0008	0,1360	0,2851	0,0000	8,0840	-0,351	-0,001	-0,012	0,1061	0,2036	0,4119	-0,106	-0,535	-0,486	0,0349	0,0888
Коефіцієнти кореляції за річними даними / за кумулятивними річними даними, коеф.																
ГП _{од} /	-0,255	0,647	-0,039	0,844	0,342	-0,446	0,434	0,196	0,075	0,732	0,801	0,787	0,430	0,451	0,552	0,467
ФР _{од}	0,487	0,977	0,781	0,994	0,072	0,212	0,966	0,901	0,968	0,967	0,986	0,962	0,462	0,186	0,941	0,020
ГП _{од} /	-0,304	0,577	-0,112	0,733	0,862	-0,291	0,314	0,271	0,137	0,815	0,862	0,210	0,424	0,666	0,743	0,687
ВП	0,502	0,955	0,975	0,982	-0,444	0,195	0,940	0,945	0,976	0,964	0,988	0,908	0,427	0,714	0,954	0,901
ГП/ЧП	0,017	0,433	0,322	0,174	0,040	-0,098	-0,453	0,592	0,635	0,363	0,507	-0,169	0,336	-0,016	-0,282	0,122
	0,708	0,772	0,721	0,852	-0,225	-0,749	-0,234	0,506	0,673	0,763	0,928	-0,647	0,890	0,518	0,028	-0,365

Умовні позначення:

ГП_{од} і ГП – грошовий потік від операційної діяльності і сукупний грошовий потік;

ФР_{од} – фінансовий результат від операційної діяльності;

ЧП – чистий прибуток.

Джерело: власні розрахунки

«Харків'янка» (0,2036), більше 0,1 – ПрАТ «ВО «Конті» (0,136) і ПАТ «Харківська бісквітна фабрика» (0,1061), менше 0,1 – ПрАТ «Запорізька КФ», ПрАТ «АВК», ПАТ «Рошен».

Вартість бізнесу визначається не тільки грошовими потоками, а й якістю управлінських рішень, кон'юктурою товарного і фінансового ринків, темпами зростання прибутку і пропорціями його розподілу, структурою та вартістю залучених ресурсів, ефективністю інвестиційних рішень тощо [14, с. 125].

Для визначення взаємозв'язку між грошовими потоками і фінансовими результатами проведено кореляційно-регресійний аналіз за річними і кумулятивними річними даними. Тісну щільність зв'язку чистого грошового потоку за операційною діяльністю та фінансового результату від операційної діяльності виявлено у 10 підприємств (62,5% дослідженої сукупності підприємств): одночасно за двома показниками – в умовах ПрАТ «ВО «Конті», ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка», ПАТ «Крафт Фудз Україна», ПрАТ «Кондитерська фабрика «Лагода», ПрАТ «АВК»; за кумулятивними показниками – у ПАТ «Полтавакондитер», ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика», ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», ПАТ «Харківська бісквітна фабрика».

Тісну щільність зв'язку чистого грошового потоку за операційною діяльністю та валового прибутку виявлено у 14 підприємств (87,5% дослідженої сукупності підприємств): одночасно за двома показниками – в умовах ПрАТ «ВО «Конті», ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка», ПАТ «Крафт Фудз Україна», ПрАТ «Одесакондитер», ПрАТ «АВК», ПрАТ «Запорізька КФ»; за річними показниками – у ПАТ «Ласощі»; за кумулятивними показниками – ПАТ «Рошен», ПрАТ «Кондитерська фабрика «Лагода», ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика», ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», ПАТ «Полтавакондитер».

Тісний взаємозв'язок сукупного чистого грошового потоку та чистого прибутку спостерігається на меншій кількості підприємств – 10, або 62,5% досліджуваної сукупності: одночасно за двома показниками – в умовах ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», ПАТ «Крафт Фудз Україна»; за кумулятивними показниками – в умовах ПАТ «Рошен», ПрАТ «ВО «Конті», ПАТ «Полтавакондитер», ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка», ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика», ПрАТ «Одесакондитер».

За результатами дослідження показників у місячному вимірі одночасна висока щільність зв'язку за трьома коефіцієнтами (ГП_{од}/ФР_{од}, ГП_{од}/ВП,

ГП/ЧП) спостерігається лише у одного підприємства – ПАТ «Крафт Фудз Україна», у кумулятивному – у семи підприємств (43,75% їх загальної кількості): ПрАТ «ВО «Конті», ПАТ «Полтавакондитер», ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч», ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», ПАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка», ПАТ «Крафт Фудз Україна».

Результати дослідження кореляційного зв'язку між чистими грошовими потоками і фінансовими результатами за усією сукупністю кондитерських підприємств за 2006–2017 рр. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Коефіцієнти кореляції між чистими грошовими потоками і фінансовими результатами за усією сукупністю кондитерських підприємств за 2006–2017 рр.

Показник	Річні дані	Кумулятивні дані
ГПод/ФРод	0,686	0,844
ГПод/ВП	0,639	0,791
ГП/ВП	0,220	0,704

Джерело: власні розрахунки

Тісний взаємозв'язок чистого грошового потоку від операційної діяльності з фінансовим результатом від операційної діяльності та валовим прибутком спостерігається як за річними даними ($r=0,686$ і $r=0,639$ відповідно) і кумулятивними даними ($r=0,844$ і $r=0,791$ відповідно). Щільність зв'язку сукупного чистого грошового потоку та чистого прибутку за річними даними не є суттєвою ($r=0,220$), за кумулятивними – значною ($r=0,704$).

Кореляційно-регресійна модель залежності чистого грошового потоку від операційної діяльності від фінансових результатів від операційної діяльності (у млн. грн) має вигляд:

$$ГП_{об} = 0,664 * ФР_{об} + 41234, \quad R^2 = 0,712 \quad (1)$$

Модель (1) є статистично значущою, оскільки множинний коефіцієнт детермінації становить $R^2=0,712$, p -рівень для фактору $ФР_{об}$ – 0,0462, що менше критичного (максимального) рівня $p=0,05$, F -критерій=469 для числа ступенів свободи $n=190$ значно вище табличного ($F_{табл}=1,2214$). З моделі (1) виходить, що за зростання фінансового результату від операційної діяльності на 1 млн. грн грошовий потік збільшується на 664 тис грн.

Висновки з проведеного дослідження. Прикладне дослідження взаємозв'язку грошових потоків та вартісних показників кондитерських підприємств дало змогу довести, що він прослідковується не прямо (через власний капітал), а опосередковано – через фінансові результати.

1. Основним джерелом приросту вартості капіталу є додатні грошові потоки від операційної діяльності,

а відтворювального потенціалу – від'ємні грошові потоки інвестиційної діяльності. Показано, що в умовах досліджуваних підприємств потоки від фінансової діяльності не впливають на вартість підприємства, оскільки представлені рухом залучених і позикових коштів, додатні і від'ємні вектори якого взаємно погашаються в довгостроковому аспекті.

2. За результатами дослідження кореляційно-регресійного зв'язку чистого грошового потоку з фінансовими результатами від операційної діяльності та валовим прибутком встановлено, що відносно першого показника спостерігається більш щільний зв'язок, відносно другого – більша частка виявлених підприємств, яким притаманний істотний зв'язок. У більше половини досліджених кондитерських підприємств виявлено значущий ступінь кореляційно-регресійного зв'язку між чистим грошовим потоком і чистим прибутком.

3. Показники взаємозв'язку кумулятивних чистих грошових потоків і кумулятивних фінансових результатів виявляються щільнішими порівняно з показниками, обчисленими за місячними даними, як на рівні окремих кондитерських підприємств, так і за усією сукупністю, оскільки відбувається процес згладжування. Високі значення коефіцієнтів кореляції за показниками чистих грошових потоків та фінансових результатів у місячному обчисленні мають підприємства з їх стійким трендом.

Метою подальших досліджень є моделювання взаємозв'язку грошових потоків та ринкового курсу акцій корпорацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Якимова А.М. Підходи до управління операційними грошовими потоками на основі реалізації стратегії зростання ринкової вартості підприємства. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. 2005. Вип. 6. С. 234–237.
2. Таранов Д.М. Особливості визначення грошової доданої вартості (Cash Value Added) для банківських установ. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 4. С. 145–150.
3. Заворотній Р.І., Сігайов А.О. Управління вартістю нафтопереробних підприємств шляхом регулювання обсягу грошових коштів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 4. С. 90–96.
4. Анзін Р.О. Використання моделі дисконтованих грошових потоків для оцінки вартості компанії. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 1–2. С. 15–21.
5. Зеленська М.І. Цінові індикатори вартості ресурсів на грошовому ринку України. *Ефективна економіка*. 2011. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_9_15 (дата звернення: 01.11.2019).
6. Поддєрьогін А.М., Лєсько М.В. Сплата податку на додану вартість та іммобілізація грошових коштів суб'єктів підприємництва. *Фінанси України*. 2012. № 5. С. 40–49.

7. Косова Т.Д., Стеблянко І.О. Вартісні аспекти формування капіталу акціонерних товариств. *Інфраструктура ринку*. 2018. Т. 20. С. 243–248.

8. Костирко Л.А., Кукса І.М. Пріоритети формування механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2018. № 2. С. 58–65.

9. Лиса О.М., Говорущко Т.А. Порівняльний аналіз вартості підприємств за допомогою методу дисконтування грошових потоків. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 5(4). С. 77–80.

10. Рогульський В. Інвестиційна оцінка вартості бізнесу в процесі IPO на основі методу дисконтованих грошових потоків. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 12(2). С. 142–147.

11. Тарасова О. Моделювання грошових потоків при оцінці інвестиційної вартості компанії на ринку М&А. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 6. С. 136–146.

12. Будник В.А. Управління запасами підприємств з урахуванням вартості грошей за часом. *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 27–28.

13. Мінка В.Ф. Визначення показника питомої чистої поточної вартості для оцінки ефективності інвестиційних проєктів з дискретними у часі грошовими потоками. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 30. С. 120–123.

14. Дорошенко Г.О. Бюджетування грошових потоків як елемент механізму оцінки вартості акціонерних товариств. *Економічний простір*. 2018. № 133. С. 121–129.

REFERENCES:

1. Jakimova A.M. (2005) Pidhodi do upravlinnja operacijnimi groshovimi potokami na osnovi realizacii strategii zrostannja rinkovoi vartosti pidpriemstva [Approaches to managing operating cash flows based on the implementation of the enterprise market value growth strategy]. *Visnik Dnipropetrovs'kogo nacional'nogo universitetu zaliznichnogo transportu imeni akademika V. Lazarjana*, vol. 6, pp. 234–237.

2. Taranov D.M. (2012) Osoblivosti viznachennja groshovoi dodanoi vartosti (Cash Value Added) dlja bankivs'kih ustanov [Features of the definition of Cash Value Added for banking institutions]. *Formuvannja rinkovih vidnosin v Ukraini*, no. 4, pp. 145–150.

3. Zavorotnij R.I., Sigajov A.O. (2015) Upravlinnja vartistju naftopererobnih pidpriemstv shljahom reguljuvannja obsjagu groshovih koshtiv [Managing the value of refineries by regulating cash flow]. *Formuvannja rinkovih vidnosin v Ukraini*, no. 4, pp. 90–96.

4. Anzin R.O. (2015) Viktoristannja modeli diskonтованих грошових потоків дліа оцінки вартості компанії [Use of discounted cash flow model to estimate com-

pany value]. *Visnik Akademii praci i social'nih vidnosin Federacii profspilok Ukraini*, no. 1-2, pp. 15–21.

5. Zelens'ka M.I. (2011) Cinovi indikatori vartosti resursiv na groshovomu rинку Ukraїni [Price indicators of the value of resources in the money market of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_9_15 (accessed 01 November 2019).

6. Podderogin A.M., Lesko M.V. (2012) Splate podatku na dodanu vartist ta immobilizacija groshovih koshtiv subektiv pidpriemnictva [Payment of value added tax and cash immobilization of business entities]. *Finansi Ukraini*, no. 5, pp. 40–49.

7. Kosova T.D., Stebljanko I.O. (2018) Vartisni aspekti formuvannja kapitalu akcionernih tovaristv [Value aspects of capital formation of joint stock companies]. *Infrastruktura rинку*, vol. 20, pp. 243–248.

8. Kostirko L.A., Kuxa I.M. (2018) Prioriteti formuvannja mehanizmu vartistno-orientovanogo upravlinnja finansami pidpriemstv [Priorities of formation of the mechanism of cost-oriented management of the enterprises' finances]. *Chasopis ekonomichnih reform*, no. 2, pp. 58–65.

9. Lisa O.M., Govorushko T.A. (2014) Porivnjal'nij analiz vartosti pidpriemstv za dopomogoj metodу diskontuvannja groshovih potokiv [Comparative analysis of enterprise value using cash flow discounting method]. *Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Ser : Ekonomichni nauki*, Vol. 5(4), pp. 77–80.

10. Rogul'skij V. (2013) Investicijna ocinka vartosti biznesu v procesi IPO na osnovi metodу diskonтованих грошових потоків [Investment valuation of business value in the IPO process based on the discounted cash flow method]. *Ekonomichnij analiz*, vol. 12(2), pp. 142–147.

11. Tarasova O. (2014) Modeljuvannja groshovih potokiv pri ocinci investicijnoi vartosti kompanii na rинку M&A [Modeling cash flows when estimating the investment value of a company in the M&A market]. *Naukovij visnik [Odes'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universitetu]*, no. 6, pp. 136–146.

12. Budnik V.A. (2012) Upravlinnja zapasami pidpriemstv z urahuvannjam vartosti groshej za chasom [Enterprise inventory management based on the value of money over time]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8, pp. 27–28.

13. Minka V.F. (2010) Viznachennja pokaznika pitomoї chistoi potочної vartosti dlja ocinki effektivnosti investicijnih proektiv z diskretnimi u chasi groshovimi potokami [Determining the specific net present value to assess the effectiveness of investment projects with discrete-time cash flows]. *Visnik ekonomiki transportu i promislovosti*, no. 30, pp. 120–123.

14. Doroshenko G.O. (2018) Bjudzhetuvannja groshovih potokiv jak element mehanizmu ocinki vartosti akcionernih tovaristv [Cash flow budgeting as an element of the valuation mechanism of joint stock companies]. *Ekonomichnij prostir*, no. 133, pp. 121–129.

УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ПОХІДНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ
НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙUKRAINIAN MARKET OF DERIVATIVE SECURITIES
ON THE BACKGROUND OF GLOBAL TRENDS

У статті аналізується проблематика функціонування ринку похідних цінних паперів в Україні. Визначено ключові тенденції вітчизняного ринку похідних цінних паперів в останнє десятиліття. Охарактеризовано причини, які перешкоджають розвитку ринку деривативів в Україні. Зокрема, визначено деструктивний вплив чинного режиму регулювання на функціонування цього сегменту. Акцентовано на низьких можливостях учасників вітчизняного фінансового ринку використовувати інструменти ринку похідних цінних паперів у власних стратегіях ризик-менеджменту. Встановлено чинники низького попиту на похідні фінансові інструменти з боку різних економічних агентів. Проведено порівняльний аналіз тенденцій розвитку вітчизняного ринку деривативів та їх глобального сегменту. Визначено передумови та перспективи активізації процесів на ринку похідних цінних паперів України з урахуванням євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок похідних цінних паперів, похідні цінні папери, управління ризиком, суб'єкти фінансового ринку.

В статье анализируется проблематика функционирования рынка производных ценных бумаг в Украине. Определены ключевые тенденции отечественного рынка производных ценных бумаг в последнее десятилетие. Охарактеризованы причины, которые препятствуют развитию рынка деривативов в Украине. В частности, определено деструктивное влияние действующего режима регулирования на функционирование этого сегмента. Акцентировано на низких возможностях использования участниками отечественного финансового рынка производных ценных бумаг в собственных стратегиях риск-менеджмента. Установлены факторы недостаточного спроса на производные финансовые инструменты со стороны различных экономических агентов. Проведен сравнительный анализ тенденций развития отечественного рынка деривативов и их глобального сегмента. Определены предпосылки и перспективы активизации процессов на рынке производных ценных бумаг Украины с учетом евроинтеграционного вектора развития нашего государства.

Ключевые слова: финансовый рынок, рынок производных ценных бумаг, производные ценные бумаги, управление риском, субъекты рынка.

УДК 336.76

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-49>

Зозуля Д.С.

аспірант кафедри фінансів
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Zozulia Denys

SHEI «Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman»

In this article problematics of functioning of derivative securities market in Ukraine at modern stage are analyzed. The key trends of domestic derivatives market in the last decade are identified. In particular, high volatility of key indicators, insignificant quantitative indicators of the market, limited list of basic assets, weakness of the sphere of circulation of derivative securities were determined. The main reasons that hinder the development of derivatives market in Ukraine are outlined. In particular, the destructive influence of current regime of state regulation of this segment functioning is determined. The existence of missing and defective components concerning derivatives in the regulatory framework of Ukraine is established. Emphasis is placed on the low ability of domestic financial market participants to use derivatives market instruments in their own risk management strategies. The comparative analysis of the development trends of domestic derivatives market and their global segment is conducted. Significant lag of Ukraine in the development level of derivative securities from other financial markets, including the markets of countries with "transition" economies, is determined. The mechanisms of positive influence of derivatives market on economic trends in the country and on financial market, among other things, are justified. Possibilities, preconditions and prospects of activation of processes at the derivative securities market of Ukraine are determined, taking into account European integration vector of our country development. It is emphasized that the probable inflow of foreign capital into domestic economy will objectively increase the interest of derivatives' use in corporate strategies. Best foreign corporate risk management practice is focused on the necessity to use a wide range of risk management tools, including derivative securities. Accordingly, the state should concentrate on creating the institutional preconditions for derivative securities market development in Ukraine. Realization of developed measures will allow to reach achievement of functions of derivative securities market in Ukraine that inherent to it in countries with developed economy.

Key words: financial market, derivative securities market, derivative securities, risk management, financial market entities.

Постановка проблеми. Подальший хід економічних реформ в Україні значною мірою визначений ефективністю та результативністю змін на рівні фінансових відносин. Сьогодні наша держава має критично високу залежність від міжнародних кредиторів, а бізнес-одиниці у своїх стратегіях орієнтуються переважно на внутрішні джерела фінансування. Все зазначене суттєво обмежує потенціал української економіки і вкотре змушує повертатися до проблематики розвитку вітчизняного фінансового ринку та його окремих сегментів.

Серед усього спектру завдань у частині активізації процесів на фінансовому ринку особливе місце посідають питання, що пов'язані з функціонуванням ринку похідних фінансових інструментів. Сучасна фінансова наука виділяє цілий комплекс

специфічних функцій та завдань для ринку похідних цінних паперів. Разом із тим аналізуються й численні дисбаланси, що характерні для його розвитку на глобальному рівні та на окремих сегментах. Для України зазначені питання набувають особливого забарвлення, адже актуальний стан вітчизняного ринку похідних цінних паперів, його тенденції вимагають від держави реалізації цілого комплексу заходів, спрямованих на подолання проблем, що накопичені у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах І. Бурденко, М. Бурмаки, В. Гордона, С. Князя, Ю. Коваленко, В. Лучко, В. Міщенко, О. Парандія, Л. Примостки розглядалися теоретичні та прагматичні засади функціонування ринку похідних фінансових інструментів в Україні

на сучасному етапі. Своєю чергою, М. Гапонюк, С. Еш, Н. Іващук, І. Макаренко, О. Сохацька, І. Школьник, Я. Шмуратко досліджували місце та роль ринку похідних цінних паперів у структурі сучасного фінансового ринку. Разом із тим актуальний стан ринку похідних цінних паперів в Україні визначає доцільність подальших досліджень у вказаному напрямі, в основі яких мають бути євроінтеграційні процеси.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити перспективи розвитку українського ринку похідних цінних паперів у контексті тенденцій, що притаманні їхньому глобальному сегменту, а також обґрунтувати заходи, спрямовані на подолання перешкод, що існують у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тенденції сучасного світового ринку похідних цінних паперів є причиною жвавих дискусій серед науковців. Не в останню чергу це відбувається через неоднозначність процесів, що йому притаманні, а також завдяки неоднозначному впливу бурхливого розвитку похідних інструментів на фінансові та економічні відносини. Сьогодні ринок похідних цінних паперів часто розглядається ледве не головним каталізатором кризових явищ та процесів. Поряд із цим абсолютна більшість учених підкреслює, що ринок похідних фінансових інструментів у своєму оптимальному стані виконує цілу низку важливих функцій. Зокрема, вітчизняні науковці підкреслюють його роль як «...індикатора стану і перспектив змін як національних, так і світової економік» [1]. Зауважимо, що в такому підході передусім акцентується на тому, що строкові угоди, якими фактично є похідні фінансові інструменти, дають можливість економічним агентам оцінити майбутню вартість базових активів на основі руху цін саме на ринку похідних цінних паперів. На нашу думку, індикативна функція об'єктивно притаманна усьому фінансовому ринку і, відповідно, усім його сегментам.

Цікаву позицію із зазначеного питання займає вітчизняний науковець В. Гордон, який виділяє дві базові функції ринку похідних фінансових інструментів: по-перше, перерозподіл ризиків між економічними агентами; по-друге, перерозподіл доходів між економічними учасниками [2]. Зрозуміло, що реалізація першої з виділених функцій пов'язана із застосуванням учасниками цього ринку різноманітних стратегій хеджування ризиків, тоді як друга описує спекулятивний характер операцій.

У роботі В. Смагіна та Т. Майорової акцент робиться на використанні похідних фінансових інструментів у системі управління ризиками. На думку відомих вітчизняних учених, такі цінні папери «...є ефективними інструментами зниження процентного, валютного, кредитного, цінового ризиків, ризику зміни курсів акцій, ризику економічного циклу, ризику зміни економічної кон'юнктури

та інших фінансових ризиків» [3]. Тобто в такій науковій позиції основною функцією ринку похідних фінансових інструментів є все ж забезпечення функціонування систем ризик-менеджменту на рівні різноманітних економічних агентів, тоді як інші функції порівняно із цією є вторинними.

В інших наукових працях аргументується виконання ринком похідних фінансових інструментів трьох головних функцій: управління системою ризиків, інформаційної функції та спекулятивної функції [4]. На останній з виділених функцій слід зупинитися окремо, адже в ній виявляються й переваги, й суттєві загрози для розвитку сучасного ринку похідних цінних паперів та й усієї економіки загалом. Доволі часто зазначену функцію цього ринку характеризують і в контексті створення та функціонування фіктивного капіталу. Саме в такій назві (фіктивний капітал) акумулюються суперечності, що притаманні сучасному ринку похідних фінансових інструментів. Очевидно, що спекулятивна функція ринку похідних цінних паперів насамперед визначена тим фактом, що в його основі, як правило, не відбувається реального переміщення базових активів, а отримання прибутку одним економічним агентом визначає збитки для іншого учасника. Окрім того, спекулятивна функція сучасного ринку похідних фінансових інструментів має своєрідну форму прояву – зниження бар'єрів невизначеності та ризику для одного економічного агента не означає зниження бар'єрів невизначеності та ризиків усієї системи.

Низка вчених виділяє особливу роль ринку похідних цінних паперів у розвитку різноманітних фінансових інновацій – на інструментарному та інституційному рівнях [5]. Тобто фактично у цьому контексті йдеться про своєрідну «інноваційну» функцію цього сегмента фінансового ринку. Водночас беззаперечним залишається той факт, що ні поява різноманітних інноваційних похідних фінансових інструментів, ні зростання кількісних параметрів таких інновацій жодним чином не пов'язані з фінансуванням реального сектору сучасної економіки. Хоча слід визнати, що в подальшому можна прогнозувати активізацію інноваційних процесів на ринку похідних цінних паперів під впливом різноманітних технологічних змін, розвитку цифрових технологій і т.д.

У нашому аналізі будемо виходити з положення про виконання сучасним ринком похідних цінних паперів низки важливих функцій, як загальних, що притаманні всім сегментам фінансового ринку, так і специфічних, що притаманні лише йому. Найбільш показовим у цьому плані є галопуюче зростання кількісних показників світового ринку похідних цінних паперів. При цьому зауважимо, що різноманітні міжнародні організації та установи (наприклад, Bank of International Settlements, Futures Industry Association, World Federation of

Exchanges), як правило, оперують різною за змістом статистикою щодо світового ринку похідних цінних паперів. Це хоча й ускладнює кількісний аналіз, але все ж дає можливість оцінити масштаби цього сегмента.

Зокрема, досить показовою у цьому плані є динаміка кількості контрактів на світовому біржовому ринку похідних цінних паперів у 2004–2018 рр. (рис. 1).

Навіть на основі цього багато в чому узагальнюючого показника можна зробити висновок про колосальні масштаби сучасного ринку похідних цінних паперів на світовому рівні. Які причини призвели до настільки великого зростання? Насамперед, тут має йтися про позитивний вплив таких чинників, як:

1. Фінансова глобалізація, яка суттєво посилила трансграничний рух капіталу та видозмінила його параметри.

2. Розвиток фінансових технологій на інструментарному та інституційному рівнях.

3. Зацікавленість потужних гравців світового фінансового ринку у функціонуванні цього сегмента.

4. Попит із боку різних економічних агентів на інструменти для хеджування ризиків.

5. Поява та розвиток ринкової інфраструктури, яка стимулює випуск та обіг похідних цінних паперів.

Водночас ключовою проблемою глобального ринку похідних фінансових інструментів залишається його слабка контрольованість та регульованість державою, що в кінцевому підсумку призводить до численних ризиків виникнення кризових явищ та «інфікування» інших секторів фінансового ринку та економіки держави у цілому.

На відміну від зазначеного український ринок похідних фінансових інструментів на протязі тривалого періоду часу демонстрував нестійкі тенденції та у цілому мінімальну активність основних груп

учасників, яка суттєво зросла в 2011–2013 рр., проте надалі знову впала до мінімальних значень (2-5 млрд. грн) (рис. 2).

Зважаючи на поточну ситуацію, можна зробити висновок, що сьогодні в Україні існує певний незначний попит на похідні фінансові інструменти з боку спекулятивного капіталу, тоді як представники реального сектору економіки фактично не використовують можливості таких фінансових інструментів для власних стратегій управління ризиком. Разом із тим варто погодитися і з науковцями, які виділяють слабкий розвиток ринків базових активів [8] як одну з передумов стримування розвитку похідних фінансових інструментів в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Основні перешкоди на шляху розвитку ринку похідних фінансових інструментів в Україні сконцентровано на таких рівнях:

- практична відсутність у держави єдиного та ефективного регуляторного підходу до ринку похідних цінних паперів. Якщо на глобальному рівні є підстави для тверджень про слабкість регуляторної моделі, то в Україні фактично вона знаходиться в стадії започаткування. Протягом багатьох років у наукових колах підкреслюється доцільність розроблення, прийняття та запровадження спеціалізованого законодавства у сфері похідних цінних паперів. Проте далі декларацій ці дискусії не просунулися;

- однією з головних причин слабого розвитку ринку похідних цінних паперів в Україні є нерозвиненість ринків базових активів. Сьогоднішній стан ринку корпоративних цінних паперів, інших потенційних базових активів чинять деструктивний вплив на потенціал вітчизняного ринку деривативів. Відповідно, держава має створити умови як для розвитку ринків фінансових інструментів, так і для активізації роботи товарних бірж;

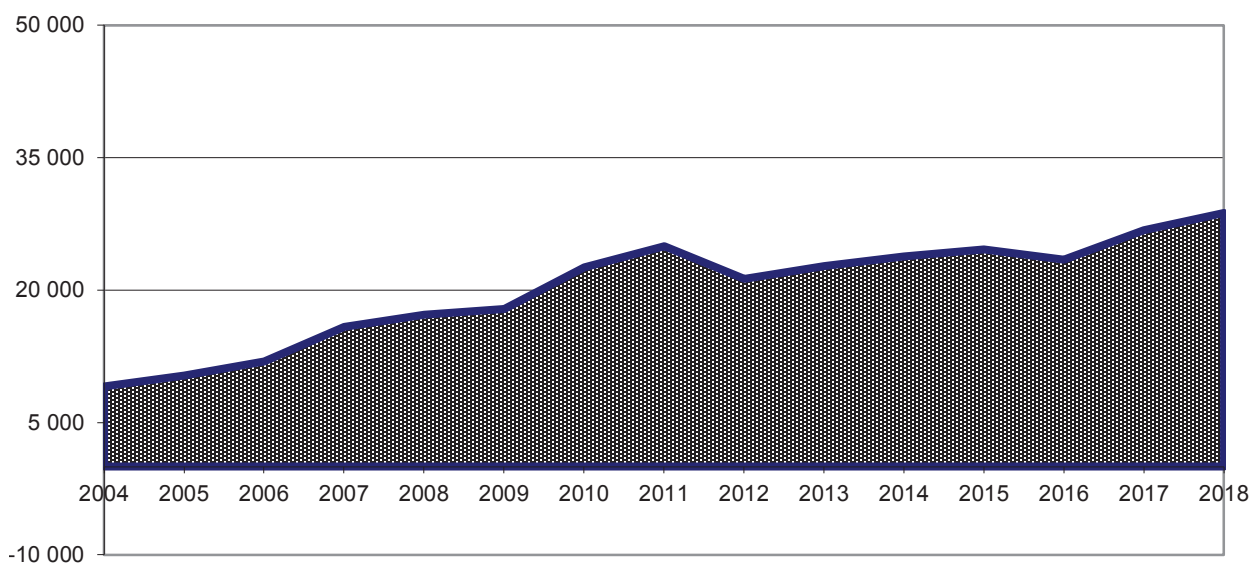

Рис. 1. Кількість контрактів на світовому біржовому ринку деривативів у 2004–2018 рр., млн. од.

Джерело: складено автором за [6]

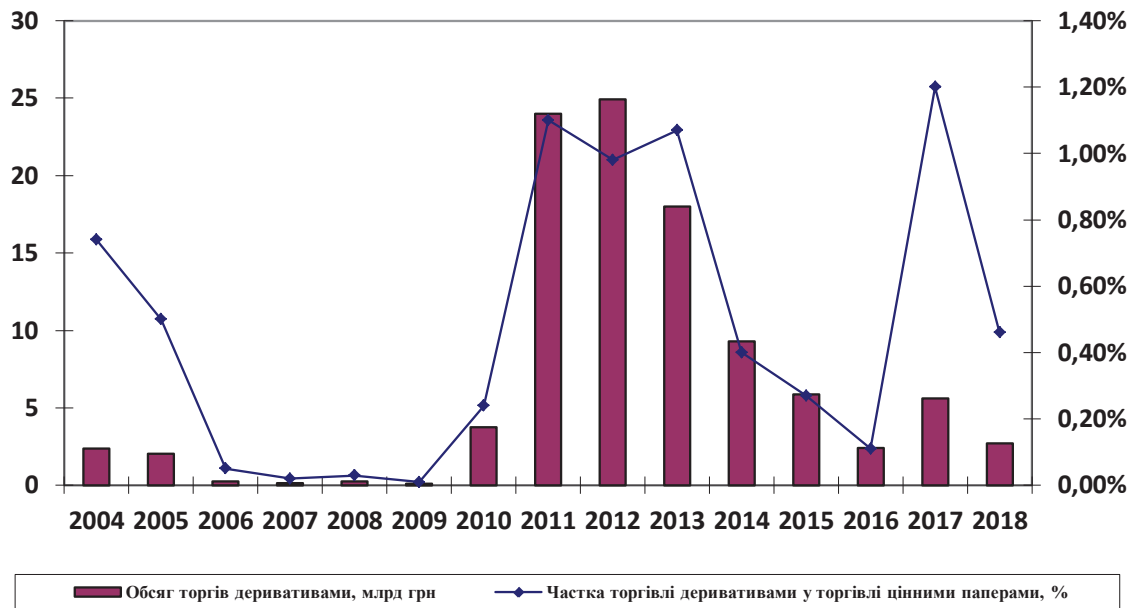

Рис. 2. Показники розвитку ринку похідних цінних паперів в Україні в 2004–2018 рр.

Джерело: складено автором за даними НКЦПФР [7]

• на часі створення спеціальної ринкової інфраструктури, спрямованої на обіг похідних фінансових інструментів. Досвід економічно розвинених країн беззаперечно свідчить про позитивний вплив такої інфраструктури на розвиток деривативів.

Загалом євроінтеграційний вектор розвитку України визначає цілий комплекс завдань, спрямованих на розвиток фінансової сфери. Активізація ринку похідних фінансових інструментів має не тільки забезпечити спекулятивний складник, а й створити передумови для формування справді ефективних стратегій ризик-менеджменту в реальному секторі економіки нашої держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Князь С., Лучко Г. Сучасний стан та проблеми функціонування ринку деривативів в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 347–354.
2. Гордон В. Ринок похідних фінансових інструментів та перспективи його розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01. Київ, 2005. 20 с.
3. Смагін В., Майорова Т. Сучасні тенденції функціонування ринку похідних цінних паперів. *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2012. № 1. С. 233–240.
4. Чумаков И.О. Сущности и функция рынка срочных финансовых инструментов. *Финансы и кредит*. 2009. № 27. С. 40–43.
5. Михайлов Д. Мировой финансовый рынок. Тенденции развития и инструменты. Москва : Экзамен, 2000. 768 с.
6. Statistics. World Federation of Exchanges. URL: <https://www.world-exchanges.org/our-work/statistics> (дата звернення: 01.10.2019).
7. Річні звіти НКЦПФР. *Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку*.

URL: <https://www.nssmc.gov.ua/reports/> (дата звернення: 01.10.2019).

8. Шевченко О.М., Шевченко О.О. Сучасні тенденції функціонування ринку деривативів в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 18. С. 9–15.

REFERENCES:

1. Kniaz S., Luchko H. (2015) Suchasnyi stan ta problemy funktsionuvannia rynku deryvatyviv v Ukraini [Current state and problems of derivatives market functioning in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*. № 6. pp. 347–354.
2. Gordon V. (2005) Rynok pokhidnykh finansovykh instrumentiv ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Derivatives market and prospects for its development in Ukraine]. (PhD Thesis). Kyiv. KNEU.
3. Smahin V., Maiorova T. (2012) Suchasni tendentsii funktsionuvannia rynku pokhidnykh tsinnykh paperiv [Current trends in the derivatives market]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo*. no. 1, pp. 233–240.
4. Chumakov Y. (2009) O sushchnosti y funktsyiakh rynku srochnykh finansovykh instrumentov [On the nature and functions of the derivatives market]. *Fynansy y kredyt*. no. 27, pp. 40–43.
5. Myhailov D. (2000) Mirovoy finansoviy rinh. Tendentsii razvitija i instrumenti [World financial market. Development Tendencies and Tools]. Moscow. Ekzamen. (in Russian)
6. World Federation of Exchanges (2019). Statistics. Available at: <https://www.world-exchanges.org/our-work/statistics> (accessed 1 October 2019).
7. Natsionalna komisiiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku (2019) Richnyi zvit [Annual Report]. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/reports/> (accessed 1 October 2019).
8. Shevchenko O., Shevchenko O. (2018) Suchasni tendentsii funktsionuvannia rynku deryvatyviv v Ukraini [Advanced Trends in Derivatives Market in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*. no. 18, pp. 9–15.

ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛАННЯ ПОДАТКІВ ІЗ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

FEATURES OF MANAGING TAXES FROM INDIVIDUALS

Податки виступають головним бюджетоутворюючим елементом та важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів, які відбуваються в державі. Дослідження особливостей оподаткування доходів фізичних осіб є необхідним на даному етапі розвитку економіки України, адже податки є одним із найстабільніших та найдієвілих джерел формування дохідної частини бюджету, а також виконують важливу соціальну роль і чинять безпосередній вплив на врегулювання рівня життя усіх верств населення. Під час справляння податків формуються взаємозв'язки платника з державою, адже кожна особа стає учасником бюджетного процесу в частині формування доходів. Фізичні особи повинні володіти знаннями про податки в повному обсязі, адже це забезпечить уникнення помилок під час нарахування та сплати податків, оформлення звітної документації та порушень закону. У статті досліджено особливості справляння податків із доходів фізичних осіб, визначено роль податкових надходжень та основні чинники, що впливають на їх обсяг, визначено низку ключових проблем щодо оподаткування доходів фізичних осіб та сформульовано рекомендації для вдосконалення механізму їх справляння та адміністрування в Україні.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиний податок, єдиний соціальний внесок, військовий збір, податкова система, фізичні особи, механізм справляння та адміністрування податків.

Налоги выступают главным бюджетообразующим элементом и важным инструментом регулирования социально-экономических процессов, которые происходят в государстве. Исследование особенностей налогообложения физических лиц необходимо на данном этапе развития экономики Украины, ведь налоги являются одним из самых стабильных и самых действенных источников формирования доходной части бюджета, а также выполняют важную социальную роль и оказывают непосредственное влияние на регулирование уровня жизни всех слоев населения. При взимании налогов формируются взаимосвязи плательщика с государством, ведь каждый человек становится участником бюджетного процесса в части формирования доходов. Физические лица должны обладать знаниями о налогах в полном объеме, ведь это позволит избежать ошибок при начислении и уплате налогов, оформлении отчетной документации и нарушении закона. В статье исследованы особенности взимания налогов с физических лиц, определены роль налоговых поступлений и основные факторы, влияющие на их объем, определен ряд проблем относительно налогообложения физических лиц, и сформулированы рекомендации по совершенствованию механизма взимания налогов с граждан в Украине.

Ключевые слова: налог на доход физических лиц (НДФЛ), единый налог, единый социальный взнос, военный сбор, налоговая система, физические лица, проблемы налогообложения, механизм взимания налогов.

УДК 336.226(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-50>

Кміть В.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Кувіков О.С.

студент
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Kmit' Vira

Ivan Franko National University of Lviv

Kuvikov Oleksandr

Ivan Franko National University of Lviv

A problem faced by almost all countries in the world is the provision of sufficient revenues to achieve the socio-economic development of the regions. Its solution is to build an effective system of taxation and effective tax policy of the state. Taxes are the main budget-forming element and an important tool for regulating the socio-economic processes that take place in the country. Investigation of the peculiarities of taxation of individuals is necessary at this stage of development of the economy of Ukraine, since taxes are one of the most stable and most effective sources of formation of the revenue part of the budget, and they play an important social role and have a direct impact on the regulation of the standard of living of all segments of the population. Taxes form the relationship of the payer with the state, since each person becomes a participant in the budget process in terms of revenue generation. Individuals should have full knowledge of taxes, as this will ensure that errors in taxation and payment, the preparation of accounting records and violations of the law are avoided. This article explores the features of levying taxes on individuals, defines the role of tax revenues and the main factors affecting their volume, identifies a number of problems regarding the taxation of individuals and makes recommendations for improving the mechanism for levying taxes on citizens in Ukraine. Despite the considerable number of scientific publications devoted to these scientific issues, it should be noted that, on the one hand, changes in the mechanisms of taxation of citizens' income, caused by the adoption of a number of legal acts, and on the other, aggravation of problems of ensuring the proper standard of living of the population and their taxation requires in-depth research into the features and problems of taxing individuals. Today, the tax system does not fully cope with its general taxation, fiscal sufficiency, payer equality, and so on. That is why, the article analyzes a number of problems related to the collection of personal income tax and provides recommendations for improving the mechanism of taxation of income of citizens in Ukraine.

Key words: personal income tax (PIT), single tax, single social contribution, military levy, tax system, individuals, problems of taxation, tax collection mechanism.

Постановка проблеми. Податкова система відіграє важливу роль у забезпеченні економічного розвитку кожної країни. Вона покликана виконувати такі функції, як підтримання громадського правопорядку в державі, забезпечення сприятливих умов для всебічного розвитку громадян, обороноздатність країни, вирішення соціально-економічних проблем тощо.

Нині в Україні нестабільна політично-економічна ситуація, яка характеризується високим рівнем тінізації та корупції, ухиленням від сплати

податків, значним розшаруванням доходів населення, а також бойовими діями на сході країни. Саме тому є гостра потреба в повному та своєчасному надходженні податкових платежів до державної скарбниці. Вивчення особливостей справляння податків із доходів фізичних осіб та з'ясування проблемних моментів дадуть змогу запропонувати можливі напрями вдосконалення чинного механізму їх справляння й адміністрування та податкової політики загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання справляння та адміністрування податків із доходів фізичних осіб висвітлювали у своїх роботах багато вчених, серед яких: Л. Василенко, Н. Внукова, В. Гайдай, Т. Єфименко, Б. Зайчук, Д. Карамішева, С. Кокшарова, Н. Кузьмич, А. Малишевська, Т. Масленникова, О. Покатаєва, Н. Пришва, В. Райхер, Ю. Сибірянська, Р. Сидоренко, С. Синчук, О. Тимченко, Н. Шаманська, Л. Юрчишена, С. Юрій та ін. Однак, попри значну кількість досліджень, проблеми у сфері оподаткування доходів фізичних осіб досі залишаються актуальними та потребують детального й системного вивчення.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення механізмів стягнення податків із доходів фізичних осіб в Україні та особливостей їх адміністрування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податкова система України в сучасних умовах розвивається досить динамічно. Це пов'язано з певними змінами у законодавстві, яке регламентує справляння податків, зборів та інших загальнообов'язкових платежів.

Податкова система є багаторівневою структурою і пов'язує між собою певні елементи. Елементами податкової системи є податки, збори та інші обов'язкові платежі. За економічним змістом податки відображають відносини між платниками та державою щодо вилучення частини створеного ВВП із метою формування централізованого фонду держави, необхідного для виконання покладених на неї функцій. За формою прояву податки – це обов'язкові платежі юридичних та фізичних осіб до бюджету [1, с. 17].

Одним з основних джерел доходів бюджету держави є податок на доходи фізичних осіб. Даний податок використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення.

Податку на доходи фізичних осіб як економічній категорії властиві певні ознаки [2, с. 217]:

- економічні (фінансові) – відчуження частини власності платника на користь держави;
- політичні – узгодження інтересів різних верств суспільства;
- соціальні – зачіпає інтереси економічно активного населення країни, згладжує ступінь нерівностей у доходах, впливає на рівень заощаджень населення, обсяг, динаміку і структуру внутрішнього попиту, якість життя, демографічні та інші показники соціальної сфери.

В Україні фізичні особи сплачують зі своїх доходів, перебуваючи в якості фізичної особи – підприємця (далі – ФОП) або найманого працівника юридичної особи, такі податкові платежі, як: податок із доходів фізичних осіб (далі – ПДФО); військовий збір (далі – ВЗ); єдиний податок (далі – ЄП); єдиний соціальний внесок (далі – ЄСВ).

ПДФО є важливим податком для бюджету держави, адже він безпосередньо зачіпає інтереси всіх без винятку верств економічно активного населення країни; це один з основних податків, який дає змогу в максимальному ступені реалізувати основні принципи оподаткування – справедливості і рівномірності розподілу податкового тягаря; ПДФО дає змогу змінювати розмір кінцевих доходів населення без зміни відповідності між результатами праці та її оплатою; впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, й на структуру потреб населення; дає змогу обкладати доходи, які отримуються з різних джерел [2, с. 217].

В Україні механізм нарахування та сплати ПДФО регулюється однойменним Розділом IV Податкового кодексу України (далі – ПКУ), згідно з яким платниками податку є [3]: резидент, який отримує як доходи з джерелом їх походження з території України, так і іноземні доходи; нерезидент, який отримує доходи з джерелом їх походження з України.

Об'єктом оподаткування резидента є: загальний місячний оподатковуваний дохід; чистий річний оподатковуваний дохід, який визначається шляхом зменшення загального річного оподаткованого доходу на суму податкового кредиту такого звітного року; доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню під час їх виплати; іноземні доходи [3].

Об'єктом оподаткування нерезидента є: загальний місячний оподатковуваний дохід із джерелом його походження з України; загальний річний оподатковуваний дохід із джерелом його походження з України; доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню під час їх виплати [3].

Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований на користь платника податку протягом звітного податкового періоду [3].

Ставка податку становить 18% бази оподаткування щодо доходів заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами. Ставка податку становить 5% бази оподаткування для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (окрім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування). Ставка податку становить 0% бази оподаткування для об'єктів спадщини, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого та другого ступенів споріднення [3].

Резиденти сплачують податок з усіх доходів, отриманих із джерела їх походження як в Україні,

так і за кордоном. Водночас у них залишається можливість урахувати податок, сплачений за кордоном, у визначенні в декларації річної суми податку, що підлягає сплаті в бюджет. Нерезидент платить податок також за чинним сьогодні принципом – тільки з доходів, одержаних в Україні [1].

Система оподаткування доходів громадян була запроваджена ще в 1991 р. Причиною цього стало ухвалення Закону Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» [4]. З 2011 р. механізм адміністрування ПДФО регулюється ПКУ [3].

Сьогодні ПДФО має велике фіскальне значення, про що свідчать обсяги надходження даного податку до державного та місцевих бюджетів (табл. 1).

Номинальні надходження ПДФО до Зведеного бюджету України (далі – ЗБУ) зросли із 60,2 млрд. грн за 2011 р. до 226,7 млрд. грн за 2018 р. Особливо різке зростання номінальних надходжень спостерігалось починаючи з 2015 р. Так, якщо в середньому щорічний темп приросту сукупних надходжень ПДФО до ЗБУ в 2011–2014 рр. становив 6–7%, то в 2015 р. – вже 25%, у 2016 р. – 39%, у 2017 р. – 33,7%, у 2018 р. – 22,12% [5]. Зростання обсягів надходження ПДФО зумовлене змінами в податковому законодавстві, різкою девальвацією гривні, а також інфляцією.

Також варто зазначити, що обсяги надходжень ПДФО до того чи іншого бюджету залежать від рівня бюджету, а також від того, яке саме місце в структурі бюджетної системи він займає.

Згідно з ПКУ, до доходів загального фонду державного бюджету України належить ПДФО, що сплачується у розмірі [3]: 25% на відповідній території України (крім території м. Києва); 60% – на території міста Києва.

ПДФО від оподаткування пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці перераховується до державного бюджету України в повному обсязі [6].

Державна політика у сфері оподаткування доходів фізичних осіб є частиною податкової політики, що спрямована на оптимальне забезпечення держави фінансовими ресурсами та правове регулювання доходів громадян, а також відносини між податковими органами та фізичними особами, які

виникають під час адміністрування податків до бюджетів усіх рівнів.

Іншим важливим податком, який сплачують фізичні особи, є *військовий збір*, який запроваджено через необхідність утримувати та модернізувати армію країни.

Відповідно до ст. 6 ПКУ, ВЗ – це обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що стягується з платників, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок учинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими вповноваженими органами та особами юридично значущих дій [3]. Проте під час сплати ВЗ громадянин не отримує спеціальної вигоди, навпаки, це обов'язковий платіж, а тому варто наголосити, що за економічним змістом є всі підстави вважати військовий збір загальнодержавним податком, який стягується з фізичних осіб.

ВЗ було запроваджено з 2014 р. як тимчасовий платіж у зв'язку з російською агресією та проведенням АТО. Сьогодні тимчасовий статус військового збору зберігається, проте були внесені певні правки і тепер термін його дії подовжено до остаточного реформування Збройних сил України. Надходження ВЗ наведено на рис. 1.

ВЗ обкладаються доходи фізичних осіб на території України, а ставка становить 1,5% від нарахованої заробітної плати.

Платниками ВЗ є платники ПДФО, а саме фізичні особи – резиденти, нерезиденти та податкові агенти. Об'єктом обкладення збором є заробітна плата, винагороди за цивільно-правовими договорами (далі – ЦПД), винагороди, лікарняні, дивіденди. База обкладення – сума нарахованого доходу, зазначеного як об'єкт оподаткування. Тобто під час визначення бази обкладення ВЗ доходи, які є об'єктом обкладення ВЗ, не зменшують на суми утриманих із них ПДФО, ЄСВ, інших платежів, а також ПСП (за наявності права на неї). Відповідальними за нарахування (сплату) ВЗ є податкові агенти, тобто юридичні особи та ФОП, які нараховують (виплачують) доходи, зазначені як об'єкт обкладення ВЗ. Податковий агент утримує ВЗ із суми доходу та за його рахунок [8].

Українці ВЗ сплачують вже понад п'ять років. Експерти вважають, що правова природа збору є незрозумілою, оскільки військовий збір фактично повторює фіскальні функції ПДФО через однакові об'єкти оподаткування. Через це фонд заробітної плати зазнає надмірного податкового навантаження

Таблиця 1

Надходження ПДФО, млрд грн

Надходження ПДФО в:	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
місцеві бюджети	54,0	61,1	64,6	62,6	54,9	78,9	110,7	135,6
державний бюджет	6,2	7,0	7,6	12,6	45,1	59,8	75,0	91,1

Джерело: [5]

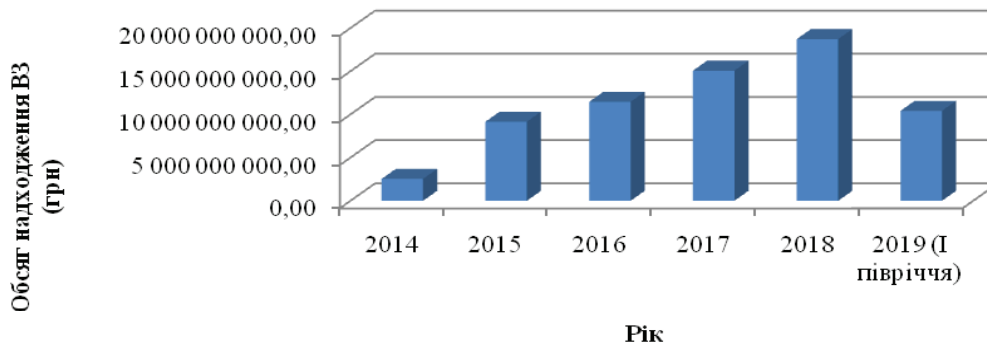

Рис. 1. Надходження військового збору впродовж 2014–2019 рр.

Джерело: сформовано на основі [7]

порівняно з рівнем оподаткування вказаних доходів в інших країнах світу. Це один із чинників значної частки тіньової економіки країни, зокрема зарплат «у конвертах». При цьому ВЗ та ПДФО, по суті, дублюють один одного, що призводить до подвійного податкового навантаження – оподаткування одного й того ж об’єкту оподаткування – заробітної плати, винагород за ЦПД тощо [9].

Саме через це до Верховної Ради України внесено законопроект № 2252 від 10.10.2019 [10] про скасування ВЗ. Проте на засіданні ВРУ, яке відбулося 27 листопада 2019 р., було вирішено, що законопроект матиме негативний вплив на показники бюджету (призведе до зменшення доходів державного бюджету від військового збору). Окрім того, до законопроекту не було надано повного фінансово-економічного обґрунтування (включаючи відповідні розрахунки), тому ВЗ в Україні наразі не відмінятимуть.

Наступним платежем, який сплачують громадяни – ФОП, є *єдиний податок*, що запроваджений

із метою зменшення податкового навантаження на малий бізнес. Фізичні особи часто користуються спрощеною системою, про що свідчить збільшення сум ЄП, що надходять до бюджету (надходження ЄП до державного бюджету України подано в табл. 2).

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, установлених п. 297.1 ПКУ [3]. За умовами цієї системи окремі платежі замінені ЄП, розмір якого може розраховуватися за фіксованою ставкою або залежно від суми доходу (табл. 3).

Суттєвою перевагою системи вважається спрощений режим звітності. Проте є й мінус: щоб стати «єдинником», потрібно відповідати цілій низці жорстких вимог (табл. 4).

Перевагами єдиного податку для ФОП є [12]:

- має право під час розрахунків зі споживачами не застосовувати електронний контрольно-касовий апарат;

Таблиця 2

Надходження ЄП, млрд грн

Надходження ЄП в:	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
державний бюджет	3,6	4,8	6,6	7,4	10,9	17,2	25,3	27,8

Джерело: [11]

Таблиця 3

Ставки податків для ФОП у 2019 р.

Платежі	1 група ЄП	2 група ЄП	3 група ЄП		Загальна система
			Без ПДВ	з ПДВ	
Єдиний податок	В межах 10% від ПМПО 192,10	20% від МЗП 834,60	5% від доходу	3% від доходу + ПДВ 20%	–
ЄСВ за себе*	22% від МЗП 918,06	22% від МЗП 918,06	22% від МЗП 918,06	22% від МЗП 918,06	22%, але не менше від МЗП 918,06
не більше максимальної величини бази для нарахування ЄСВ – 13 770,90 (не більше 15 розмірів діючої МЗП, тобто у 2019 р. – 62 595 грн)					
ПДФО	–	–	–	–	18% від чистого прибутку (дохід мінус витрати)
ВЗ	–	–	–	–	1,5% від чистого прибутку (дохід мінус витрати)

Обмеження за видами діяльності для платників ЄП

Система оподаткування	Критерії платника ЄП	Обмеження за видами діяльності
ЄП I група	працюють без найманих осіб; річний обсяг доходу не повинен перевищувати 300 000 грн.	мають право тільки торгувати товарами в роздріб на ринку й надавати побутові послуги населенню за затвердженим переліком побутових послуг
ЄП II група	кількість найманих працівників – не більше 10 осіб; річний обсяг доходу не повинен перевищувати 1 500 000 грн.	мають право надавати послуги (зокрема, й побутові) платникам єдиного податку та/або населенню, а також здійснювати виробництво, продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства
ЄП III група	кількість найманих працівників – без обмежень; обсяг доходу не повинен перевищувати 5 000 000 грн.	спеціальних обмежень за видами діяльності немає

– звільняється від сплати ПДВ, плати за торгові патенти, окремих зборів до Пенсійного фонду, ПДФО, ВЗ та деяких інших платежів, щоправда, останні не мають великого значення в оподаткуванні ФОП;

– може не вести обліку витрат, оскільки це не впливає на розмір ЄП;

– сума одержаного доходу не включається до сукупного оподаткованого річного доходу.

Недоліками єдиного податку є [12]:

– ФОП не має права здійснювати торгівлю лікєро-горілчаними та тютюновими виробами, пально-мастильними матеріалами;

– тимчасово припинити протягом року підприємницьку діяльність, а потім відновити неможливо. ЄП сплачується або за всі місяці протягом року, або необхідно перейти на інший спосіб оподаткування в наступному кварталі;

– розмір ЄП не залежить від результатів діяльності, податок поверненню не підлягає;

– за кожну найману особу, що бере участь у підприємницькій діяльності, розмір єдиного податку збільшується на 50%;

– незважаючи на те що розмір ЄП залежить від доходу, ФОП веде облік доходів і витрат за Книгою (форма 10), як й інші підприємці;

– платники ЄП позбавлені права на податкові пільги.

Отже, безумовно, ЄП зменшує податкове навантаження на ФОП, які знаходяться на спрощеній системі, але разом із тим несе у собі певні обмеження.

Наступним важливим податком, який сплачують фізичні особи, є *єдиний соціальний внесок*. ЄСВ – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі.

Сплату ЄСВ зобов'язані проводити як ФОП, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, так і ті, що здійснюють свою діяльність на загальній системі (табл. 3). Загалом надходження ЄСВ до бюджету від підприємців здійснюється трьома основними шляхами, такими як сплата [13]:

– щомісячних внесків підприємцями на спрощеній системі оподаткування;

– внеску за результатами своєї діяльності підприємцями на загальній системі оподаткування;

– ФОП внесків за найманих працівників.

Розмір ставок ЄСВ подано в табл. 5.

ЄСВ включає у себе такі збори [6]: до Пенсійного фонду на обов'язкове пенсійне страхування; на обов'язкове страхування на випадок безробіття; на обов'язкове соціальне страхування на випадок тимчасової втрати працездатності; на обов'язкове

Таблиця 5

Ставки ЄСВ у 2019 р.

Категорія платників	Вид доходу	
	зарплата, лікарняні, декретні ¹	винагороди за ЦПД
1. Підприємства (крім зазначених у пп. 3 і 4 цієї таблиці), самозайняті особи на доходи звичайних працівників	22%	22%
2. Підприємства (крім зазначених у пп. 3 і 4 цієї таблиці) і ФОП на доходи працівників-інвалідів	8,41%	22%
3. Підприємства всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариств УТОГ і УТОС ²	5,3%	5,3%
4. Підприємства й організації громадських організацій інвалідів ²	5,5% – на доходи працівників-інвалідів; 22% – на доходи інших працівників	22%

¹ Під декретними розуміємо допомогу по вагітності та пологах.

² Якщо в них кількість працівників-інвалідів становить не менше 50% загальної чисельності працюючих і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів рівний не менше 25% суми витрат на оплату праці.

соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Станом на 2019 р. максимальною базою нарахування ЄСВ є 25 мінімальних заробітних плат (МЗП) (табл. 3). Динаміку надходження ЄСВ подано в табл. 6.

Таблиця 6

Надходження ЄСВ, млрд грн

Надходження ЄСВ у:	Роки			
	2015	2016	2017	2018
державний бюджет	188,4	131,9	180,8	228

Джерело: [11]

ЄСВ, безперечно, став великим кроком у проведеному реформі системи соціального страхування в Україні.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, система оподаткування доходів фізичних осіб давно потребує реформування, і не лише у зв'язку з «драконівськими нормами» щодо штрафів за помилки у звітності з ПДФО, ВЗ, ЄСВ чи ЄП, а й через величезну кількість часто суперечливих між собою роз'яснень Державної податкової служби (далі – ДПС) та індивідуальних податкових консультацій стосовно заповнення звітності з вищезгаданих податків. Це свідчить про неоднозначність правового регулювання у цій сфері та необхідність уніфікації процедур заповнення та подання платниками до контролюючих органів відповідної звітності, а також скорочення кількості цих звітів. Це доцільно і з огляду на те, що здебільшого база нарахування ЄСВ та ВЗ співпадає з базою нарахування ПДФО у вигляді заробітної плати чи винагороди за виконання робіт (послуг) за ЦПД.

11 вересня 2019 р. Верховна Рада України прийняла за основу законопроекти № 1057 [14] та № 1072 [15], які якраз передбачають уніфікацію звітності з ЄСВ та ПДФО в Законі про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та в ПКУ. Згадані законопроекти декларуються як такі, що спростять життя підприємцям та органам, які займаються адмініструванням податків, а отже, зроблять Україну більш зрозумілішою і сприятливою для ведення бізнесу.

Однак треба наголосити, що ідея уніфікації звітності з податків та зборів із доходів фізичних осіб не нова, оскільки ще в 2014 р. тодішнє Міністерство доходів і зборів оприлюднило на своєму веб-сайті анкету для підприємців щодо такої ініціативи з проханням надсилати зауваження та пропозиції. Пізніше, у липні 2017 р., на сайті Мінфіну з'явився законопроект з ідентичною до теперішніх проєктів назвою, який мав запрацювати вже з 1 січня 2019 р. Отримані від громадськості пропозиції стосовно змісту цього регуляторного акта було передано для ознайомлення парламенту, але Головне

науково-експертне управління зробило висновок, що законопроект доцільно повернути на доопрацювання, оскільки запропоновані зміни до ПКУ щодо включення положень, пов'язаних зі звітністю з ЄСВ, порушують загальну логіку формування податкового законодавства.

Також треба згадати про Розпорядження Кабінету Міністрів № 685-р [16] від 21 серпня 2019 р., яким ДПС передано функції з реалізації державної політики, зокрема податкової, з адміністрування ЄСВ, у сфері боротьби з правопорушеннями, під час застосування податкового законодавства та з питань сплати ЄСВ. Таким чином, здійснено черговий етап формування ДПС, одним із повноважень якої є адміністрування процесів оподаткування доходів фізичних осіб.

Отже, особливості оподаткування діяльності фізичних осіб в Україні регламентуються не лише ПКУ, а й іншими законодавчо-нормативними актами України, що створює плутанину та помилки під час оподаткування такої діяльності. На нашу думку, законодавча ініціатива, метою якої є мінімізація витрат часу на розрахунок і сплату податків та зборів із доходів фізичних осіб, є доцільною та необхідною. Проте вона має бути детально вивчена, проаналізована, грамотно і неспішно впроваджена. При цьому треба враховувати думки та побажання підприємців, які працюють із цією звітністю, акцентувати увагу на недоліках поточного правового регулювання податків та зборів із доходів фізичних осіб, а також урахувати причини провалу аналогічних законодавчих ініціатив у минулому. Оскільки податкова система перебуває на стадії реформування, то нормативно-правові акти зазнають і будуть зазнавати найближчими роками частих змін, тому для поліпшення системи оподаткування діяльності фізичних осіб органам ДПС варто проводити роботу з роз'яснення населенню суті податкових платежів, розширити мережу консультаційних пунктів для надання податкової інформації, створити прозору систему справляння та адміністрування податків, не допускати корумпованість у податкових органах і, насамперед, підвищувати податкову культуру населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Податкова система України: тренінг-курс / Т.І. Єфименко та ін. ; за ред. О.М. Тимченко. Київ : Акад. фін. управління, 2012. 656 с.
2. Юрчишена Л.В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси, облік, банки*. 2016. № 1(21). С. 215–224.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 23.11.2018 № 2628-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.11.2019).

4. Конституція України : Закон України № 1306-XII «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 5 липня 1991 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-12> (дата звернення: 10.11.2019).

5. Гайдай В.І. Механізм державного регулювання ПДФО в умовах децентралізації влади в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 17. С. 69–74.

6. Малишевська А.А. Особливості нарахування єдиного соціального внеску. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2019. № 39(2). С. 103–107. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/39_2_2019/22.pdf (дата звернення: 10.11.2019).

7. Річна звітність. Доходи. *Державна казначейська служба України* : вебсайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 10.11.2019).

8. Податки та бухгалтерський облік. *Золотий фонд*. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-01/article-39556.html> (дата звернення: 10.11.2019).

9. Військовий збір. *Кадровик-01*. URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/> (дата звернення: 10.11.2019).

10. Проект закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування військового збору № 2252 від 10.10.2019 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67053 (дата звернення: 10.11.2019).

11. Ціна держави. *Проект CASE Україна*. URL: <http://cost.ua/budget/> (дата звернення: 10.11.2019).

12. Переваги та недоліки єдиного податку. *Студопедія*. URL: https://studopedia.su/10_28780_splata-iedinogo-podatku-maie-perevagi-i-nedoliki.html (дата звернення: 10.11.2019).

13. Сидоренко Р.В. Особливості нарахування та сплати єдиного соціального внеску у фізичних осіб-підприємців. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 24(2). С. 141–143. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/2/33.pdf (дата звернення: 10.11.2019).

14. Проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо подання єдиної звітності з єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і податку на доходи фізичних осіб» № 1057 від 29.08.2019 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66315 (дата звернення: 10.11.2019).

15. Проект закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо подання єдиної звітності з єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і податку на доходи фізичних осіб» № 1072 від 29.08.2019 / Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66301 (дата звернення: 10.11.2019).

16. Розпорядження від 21 серпня 2019 р. № 682-р «Питання Державної податкової служби» / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/682-2019-%D1%80> (дата звернення: 10.11.2019).

REFERENCES:

1. Yefymenko T.I., Tymchenko O.M., Sybirianska Yu.V., Koksharova S.M. (2012) *Podatkova sistema Ukrainy: treninh-kurs* [Tax system of Ukraine: training course]. Kyiv: DNUU "Acad. Finn. management". (in Ukrainian)

2. Yurchyshena L.V. (2016) Podatok na dokhody fizychnykh osib: mekhanizm stiahnennia ta dzherelo dokhodu biudzhetu Ukrainy [Individual income tax: mechanism of collection and source of income of the budget of Ukraine]. *Finance, accounting, banks*, vol. 1, no. 21, pp. 215–224.

3. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.11.2018 № 2628-VIII [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of 23.11.2018 № 2628-VIII] / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 10 November 2019).

4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy № 1306-XII «Pro prybutkovyi podatok z hromadian Ukrainy, inozemnykh hromadian ta osib bez hromadianstva» vid 5 lypnia 1991 roku [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine № 1306-XII "Income Tax on Citizens of Ukraine, Foreign Citizens and Stateless Persons" of July 5, 1991] / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-12> (accessed 10 November 2019).

5. Haidai V.I. (2019) Mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання PDFO v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [The mechanism of state regulation of PIT in the conditions of decentralization of power in Ukraine.]. *Investment: practice and experience*, no. 17. pp. 69–74.

6. Malyshevska A.A. (2019) Osoblyvosti narahuvannya yedynoho sotsialnoho vnesku [Features of accrual of a single social contribution]. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audy* [Accounting, analysis and audit] (electronic journal), vol. 39, no. 2, pp. 103–107. Available at: http://bses.in.ua/journals/2019/39_2_2019/22.pdf (accessed 10 November 2019).

7. Richna zvitnist. Dokhody. [Annual Reporting. Income] State Treasury Service of Ukraine: Website. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (accessed 10 November 2019).

8. Podatky ta bukhhalterskyi oblik. [Taxes and accounting]. Gold Fund Website Available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-01/article-39556.html> (accessed 10 November 2019).

9. Viiskovyi zbir [Military collection] Kadrovik-01. Available at: <https://www.kadrovik01.com.ua/> (accessed 10 November 2019).

10. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo skasuvannya viiskovoho zboru № 2252 vid 10.10.2019 roku [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine on the Abolition of the Military Duty No.2252 of 10.10.2019] / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67053 (accessed 10 November 2019).

11. Tsina derzhavy [State Price]. CASE Ukraine Project. Available at: <http://cost.ua/budget/> (accessed 10 November 2019).

12. Perevahy ta nedoliky yedynoho podatku [Advantages and disadvantages of a single tax]. Studopediia. Available at: https://studopedia.su/10_28780_splata-iedinogo-podatku-maie-perevagi-i-nedoliki.html (accessed 10 November 2019).

13. Sydorenko R.V. (2017) Osoblyvosti narahuvannya ta splaty yedynoho sotsialnoho vnesku u fizychnykh osib-pidpriyemtsiv [Features of accrual and payment of a single social contribution from individual entrepreneurs]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Kherson State University] (electronic journal), vol. 24, no. 2, pp. 141–143. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/2/33.pdf (accessed 10 November 2019).

14. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia" shchodo podannia yedynoi zvitnosti z yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia i podatku na dokhody fizychnykh osib № 1057 vid 29.08.2019 roku [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Collection and Accounting of the Single Contribution to Compulsory State Social Insurance" on the submission of a single statement on the single contribution to compulsory state social insurance and personal income tax No. 1057 of 29.08.2019] / Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66315 (accessed 10 November 2019).

15. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo podannia yedynoi

zvitnosti z yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia i podatku na dokhody fizychnykh osib № 1072 vid 29.08.2019 roku [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine on the submission of a single report on a single contribution to the compulsory state social insurance and personal income tax No. 1072 of 29.08.2019]/VerkhovnaRadaofUkraine.Availableat:https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66301 (accessed 10 November 2019).

16. Rozporiadzhennia vid 21 serpnia 2019 r. № 682-r «Pytannia Derzhavnoi podatkovoi sluzhby» [Ordinance of August 21, 2019 No. 682-p "Issues of the State Tax Service"] / Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/682-2019-%D1%80> (accessed 10 November 2019).

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ ПОСТКРИЗОВОГО ЕТАПУ

DEVELOPMENT OF STATE OWNED ENTERPRISES IN UKRAINE: POST-CRISIS PRIORITIES AND CHALLENGES

Статтю присвячено визначенню перспектив стратегічного розвитку підприємств державного сектору економіки в Україні. Проведено оцінку чинників, що визначили сучасний стан підприємств державного сектору економіки та їхні фінансові результати. Охарактеризовано ключові причини низької ефективності управління підприємствами державного сектору економіки на рівні зовнішнього та внутрішнього середовища. Детерміновано відсутність у держави-акціонера стратегічного бачення розвитку підприємств державного сектору економіки. Розкрито роль ірраціональної поведінки менеджерів у формуванні низької результативності підприємств державного сектору економіки України. Визначено пріоритети розвитку таких підприємств на сучасному етапі з урахуванням планів щодо масштабної приватизації. Обґрунтовано заходи, які забезпечать постприватизаційний розвиток підприємств та їх позитивний вплив на економічну динаміку в Україні.

Ключові слова: державний сектор економіки, державні підприємства, корпоративна стратегія, фінансова стратегія підприємства, корпоративний фінансовий менеджмент.

Стаття посвящена определению перспектив стратегического развития предпри-

ятий государственного сектора экономики в Украине. Проведена оценка факторов, определивших современное состояние предприятий государственного сектора экономики и их финансовые результаты. Охарактеризованы ключевые причины низкой эффективности управления предприятиями государственного сектора экономики на уровне внешней и внутренней среды. Детерминировано отсутствие у государства-акционера стратегического видения дальнейшего развития предприятий государственного сектора экономики. Раскрыта роль иррационального поведения менеджеров в формировании низкой результативности предприятий государственного сектора экономики Украины. Определены приоритеты развития таких предприятий на современном этапе с учетом планов по масштабной приватизации. Обоснован ряд мер, которые обеспечат постприватизационное развитие предприятий и их положительное влияние на экономическую динамику в Украине.

Ключевые слова: государственный сектор экономики, государственные предприятия, корпоративная стратегия, финансовая стратегия предприятия, корпоративный финансовый менеджмент.

УДК 336.76

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-51>

Малиновська Ю.Б.

аспірантка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Malynovska Yuliya

SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

This article is devoted to defining further perspectives of strategic development of state owned enterprises in Ukraine. The article evaluates the key factors that have determined the current state of most state owned enterprises and their generally unsatisfactory financial results. The purpose of this article is to characterize the current state of affairs within the enterprises in Ukraine and outline the prospects of their development in the medium-term perspective, taking into account privatization plans. In the process of research axiomatic, comparative analysis, statistical methods of scientific knowledge were used. The article characterizes the main reasons of mismanagement within state owned enterprises taking into account both endogenous and exogenous variables. Absence of strategic vision of state sector enterprises of state-shareholder in Ukraine is determined. The role of irrational behavior of managers in the formation of low financial performance of state sector enterprises in Ukraine at modern stage is revealed. Priorities of such enterprises' development have been determined, taking into account plans for large-scale privatization. Measures that will ensure the post-privatization development of enterprises and their positive impact on economic dynamics in Ukraine are justified. In particular, the emphasis is made on necessity to divide enterprises planned for sale; by size of state-owned share. It is proposed to include to sales contracts of such enterprises provisions that would ensure saving the profile of activity as well as parameters for their investment and innovation activity in the post-privatization period. Particular attention is paid to strategic development of enterprises that remain affiliated with the state. In particular, emphasis on necessity to revise methodological and pragmatic approaches to strategic financial management and financial planning within the enterprises is made. This needs to be primarily done by changing the relationship between the state-shareholder and state officials that manage such enterprises. Approaches to further functioning of state sector in the conditions of cancellation of enterprises' list that are not subject of privatization in Ukraine are determined. The scenarios of further development of state sector enterprises in such conditions are considered. The advantages and risks of mass privatization scenario realization without taking into account strategic interests of the state in Ukraine are determined.

Key words: economy state sector, state-owned enterprises, corporate strategy, corporate financial strategy, corporate financial management.

Постановка проблеми. Протягом усіх років незалежності України підприємства державного сектору економіки перебували у центрі уваги науковців, практиків та суспільства у цілому. Це пов'язано з проведенням в Україні однієї з найбільш резонансних та неоднозначних із погляду отриманих результатів реформ – приватизації. Більше того, навіть після закінчення її активної фази (на початку XXI ст.) дискусії й досі тривають, зокрема через досить суперечливі тенденції у функціонуванні підприємств, що залишилися у власності держави. Кардинальна зміна політичного ландшафту в Україні вкотре актуалізувала дискусію й щодо функціонування державного сек-

тору економіки, й щодо можливої приватизації. Більше того, судячи із заяв керівництва держави, саме в найближчі роки можливо реалізувати сценарій, який передбачає суттєве скорочення кількості державних підприємств шляхом приватизації. Як свідчить досвід інших країн, приватизація та її механізми багато в чому формують тренд розвитку економіки у стратегічній перспективі. Не є винятком і Україна: саме вибір моделі сертифікатної приватизації на десятиліття визначив складну ситуацію у вітчизняному корпоративному секторі. Тому в переддень «великої приватизації» слід звернути особливу увагу на сучасний стан підприємств державного сектору економіки, їхні

перспективи, адже тільки такий підхід дасть змогу уникнути негативних наслідків для економіки та збереже активну роль держави-власника у стратегічних галузях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання функціонування державного сектору економіки за кордоном та в Україні розглядалися в роботах Н. Бутенко, В. Кондратьєва, В. Марущак, О. Халковського, М. Шкільняк [1-5] та ін. Своєю чергою, проблематика приватизації аналізувалася в працях таких учених, як А. Даниленко, І. Манцуоров, А. Мельник, В. Новикова, О. Рудченко, О. Шміло [6-9]. Визначаючи важливість та практичну значимість наукового доробку цих авторів, усе ж зазначимо, що ситуація, що склалася в середині 2019 р., фактично зумовила необхідність застосування принципово нового підходу до майбутнього підприємств державного сектору в Україні. Це визначає і необхідність нових наукових пошуків у цій сфері.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати сучасний стан підприємств державного сектору економіки України та окреслити перспективи їхнього розвитку в середньостроковій перспективі з урахуванням планів приватизації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Насамперед акцентуємо на тому, що нині в Україні держава залишається досить потужним власником, у володінні якого знаходиться велика кількість різних за розміром пакетів акцій (часток) вітчизняних підприємств. Про це свідчать дані рис. 1.

Аналіз структури корпоративних прав держави дає підстави для щонайменше трьох важливих висновків:

1. Сьогодні всі підприємства, в яких держава має частку власності, можна умовно розділити на дві групи: суб'єкти господарювання державного сектору економіки, в яких частка держави перевищує 50% або дає право на вирішальний вплив на їхню діяльність; інші підприємства, в яких держава не має вирішального впливу і частка, що належить державі, менше 50%. У цьому контексті заува-

жимо, що можна підставити під сумнів той факт, що в українських реаліях за наявності у держави частки менше ніж 50% вона може чинити вирішальний вплив на діяльність суб'єктів господарювання. Більше того, непоодинокі випадки засвідчують, що інколи держава-акціонер в Україні не може забезпечити реалізацію своїх майнових та немайнових прав, навіть володіючи пакетом понад 50%. Також слід звернути увагу на той факт, що сьогодні на державному рівні відсутня концепція та стратегічне бачення щодо підприємств, у яких держава є міноритарним акціонером. Не в останню чергу це викликано тим, що в Україні недостатньо ефективна система захисту прав дрібних акціонерів, а також відсутній активний вторинний ринок акцій, що не дає змоги державі ефективно управляти такими пакетами.

2. Протягом багатьох років в Україні переважно за рахунок впливу суб'єктивних чинників зберігається управлінський дисбаланс, коли відсутній єдиний центр прийняття та реалізації рішень щодо пакетів акцій (часток), які перебувають у власності держави. Наприклад, станом на 1 січня 2019 р. на обліку у Фонді державного майна України (ФДМУ) перебуває 179 акціонерних товариств, що створені в процесі корпоратизації, 21 холдингова державна акціонерна та національна акціонерна компанія, 51 акціонерне товариство, що створене за участі ФДМУ, 47 товариств з обмеженою відповідальністю. Водночас на обліку в інших органах – 170 пакетів акцій (часток) підприємств. Аналогічна ситуація спостерігається й щодо державної власності в Україні загалом. На нашу думку, збереження зазначеного підходу до управління корпоративними правами держави штучно підтримується на рівні різних гілок влади десятиліттями. Жодні аргументи науковців на користь того, що необхідно створити єдиний центр управління, відкидаються можновладцями, оскільки в такій ситуації зацікавлені найбільші гравці вітчизняної економіки – фінансово-промислові групи та їх лобісти в органах влади.

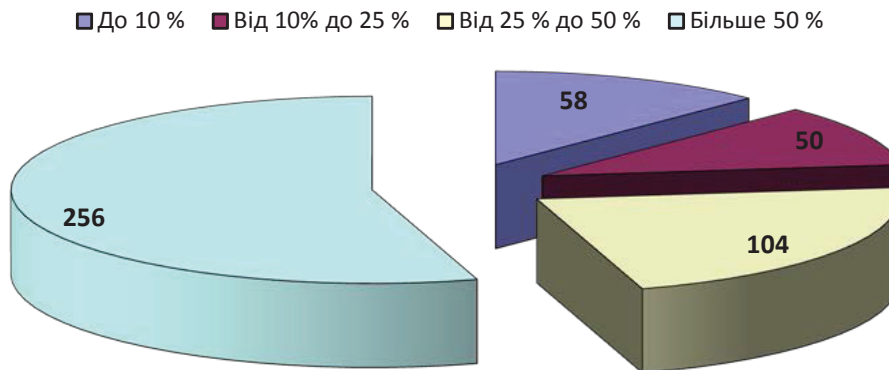

Рис. 1. Кількість господарських товариств, пакети акцій (часток) яких належать державі, станом на 1 січня 2019 р., од.

Джерело: складено автором за даними ФДМУ [10]

3. Існуючі темпи скорочення кількості корпоративних прав у розпорядженні держави в останнє десятиліття теж засвідчують, що ідея швидкої приватизації фактично ігнорується, незважаючи на очевидно негативні результати діяльності держави як власника. Зокрема, протягом 2018 р. кількість корпоративних прав, якими володіє держава, скоротилася з 501 до 468 од. За умови збереження таких тенденцій держава в стратегічній перспективі збереже свій статус неефективного власника, що чинитиме додатковий деструктивний тиск на вітчизняну економіку.

Сьогодні держава розглядає функціонування підприємств державного сектору економіки переважно в контексті власних фіскальних інтересів. Саме із цих причин установлюються фіксовані нормативи перерахування дивідендів до державного бюджету без урахування поточного фінансового стану підприємств, а нарощування надходжень дивідендів сприймається виключно в ключі ефективності управління такими підприємствами. Лише в 2013 р. було змінено підхід через відмову від установлення планових показників надходження дивідендів до державного бюджету України. Проте це зовсім не змістило акценти в управлінні підприємствами державного сектору економіки (рис. 2).

Наскільки виправданим є зазначений підхід до управління корпоративними правами держави? На нашу думку, він жодним чином не відповідає існуючим теоретичним концепціям та практичним рекомендаціям у сфері корпоративного фінансового менеджменту. Зокрема, сучасна теорія дивідендної політики допускає виплату стабільних дивідендів, але для стійких компаній, які мають гарний фінансовий стан та спроможні не робити перерв у дивідендних виплатах. Також існують численні рекомендації, в яких обсяг дивідендів чітко прив'язується до поточного фінансово-господарського стану корпорації та перспектив його оцінки. Очевидно, що існуюча сьогодні ситуація не

дає підстав для висновків щодо спроможності підприємств із державною часткою власності виплачувати дивіденди (рис. 3).

Дані рис. 3 є досить показовими з погляду оцінки ефективності діяльності підприємств державного сектору економіки. Які висновки можна зробити, зважаючи на той факт, що лише шість зі 186 підприємств отримали оцінку «ефективно», а для переважної більшості підприємств оцінки взагалі не проводилася? Ми не виключаємо того факту, що сама методика [11] містить певні неповноцінні компоненти, але все ж вона повинна давати змогу проводити оцінку результатів більшості, а не меншості підприємств державного сектору економіки. Отже, нині перед владою стоять складні завдання щодо функціонування державного сектору економіки та можливої приватизації державних підприємств. Фактично йдеться про два сценарії:

1. Збереження існуючих кількісних параметрів державного сектору економіки.
2. Приватизація переважної більшості підприємств.

Сьогодні в Україні як орієнтир вибрано сценарій швидкої приватизації, про що, зокрема, свідчить скасування переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації [12]. Як свідчить набутий досвід, це надзвичайно складний вибір для будь-якої країни, тим більше для України.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз засвідчує, що подальший розвиток економіки України буде багато в чому залежати від успішності реформування підходів до управління державною власністю загалом і корпоративними правами держави зокрема. За будь-якого розвитку подій виникають численні ризики. Зокрема, збереження кількісних параметрів державного сектору економіки вимагає радикальних змін у моделі управління корпоративними правами держави. Державі необхідно докласти максимуму зусиль

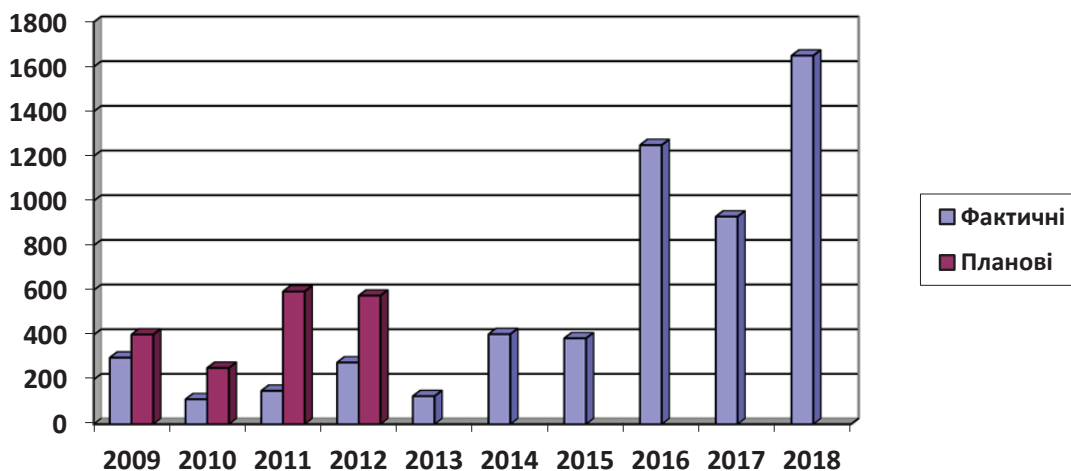

Рис. 2. Дивідендна політика підприємств державного сектору економіки у 2009–2018 рр., млн. грн

Джерело: складено автором за даними звітності ФДМУ [10]

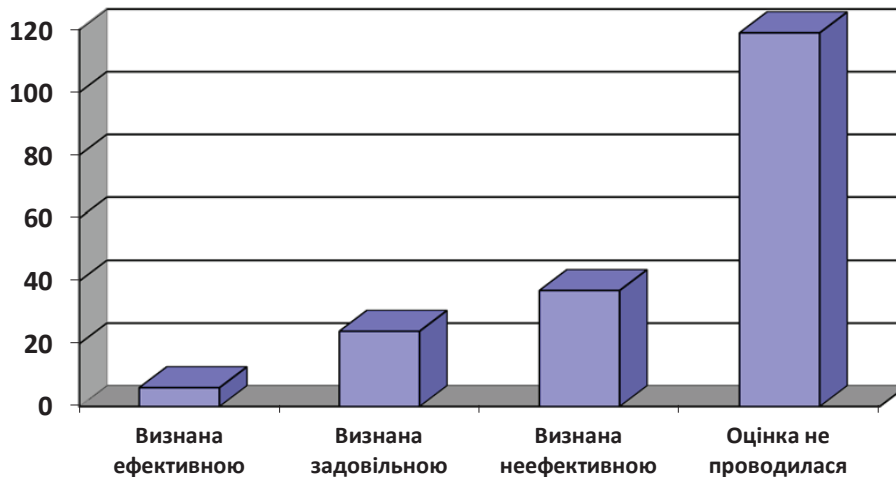

Рис. 3. Оцінка результатів аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки, які належать до сфери управління ФДМУ, за три квартали 2018 р.

Джерело: складено автором за даними звітності ФДМУ [10]

для зменшення впливу «тіньового» сектору економіки на діяльність державних підприємств. Окрім того, доцільно переорієнтуватися в питанні призначення посадових осіб акціонерних товариств та виплати їм винагороди. Така винагорода має бути «прив'язана» до фінансових індикаторів діяльності підприємств.

Другий сценарій пов'язаний зі швидкою та невідворотною приватизацією більшості підприємств державного сектору економіки. У процесі його реалізації теж виникають численні ризики. Зокрема, через швидку приватизацію держава втрачає можливості непрямого впливу на окремі сегменти економіки. Окрім того, в умовах відсутності багатьох інституційних передумов можлива реалізація пакетів акцій на неконкурентних умовах. Саме такі побоювання виникають з оцінок досвіду приватизації в Україні на межі ХХ–ХХІ ст., коли близькість до влади стала основним критерієм придбання стратегічно важливих для вітчизняної економіки підприємств.

У будь-якому разі залишається відкритим питання про оптимальні розміри державного сектору економіки, відповідно – про модель майбутньої приватизації, адже скасування переліку об'єктів права державної власності не дає можливості оцінити майбутні механізми приватизації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутенко Н., Халковський О. Державний сектор економіки: сучасний стан та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 41–46.
2. Кондратьев В. Второе дыхание государственного капитализма. *Мировая экономика и международные отношения*. 2013. № 6. С. 3–18.
3. Марущак В. Роль і місце державного сектору економіки у країнах світу. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 28. С. 27–35.

4. Стиглиц Дж.Ю. *Економіка державного сектора*. Москва: ИНФРА-М, 1997. 720 с.

5. Шкільняк М. Сучасні підходи в системі управління об'єктами державної власності. *Економіка і управління*. 2014. № 3. С. 68–72.

6. Даниленко А. Основні проблеми інноваційної перебудови та фінансові аспекти її забезпечення в Україні. *Фінанси України*. 2017. № 5. С. 7–23.

7. Манцуров І., Рудченко О., Новиков В. Феномен стратегічно важливих підприємств в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2017. № 3. С. 44–51.

8. Мельник А., Тинська І. Генезис державного підприємництва в Україні і світі: від приватизації до інтернаціоналізації. *Журнал європейської економіки*. 2017. Т. 16. № 1. С. 95–118.

9. Шміло І. До питання щодо відповідальності інвесторів при приватизації державного майна. *Право та інновації*. 2018. № 1. С. 86–91.

10. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації у 2018 році. URL: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf (дата звернення: 30.10.2019).

11. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06> (дата звернення: 30.10.2019).

12. Закон України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20> (дата звернення: 30.10.2019).

REFERENCES:

1. Butenko N., Xalkovskiy O. (2015) Derzhavnyy sektor ekonomiky: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku [Public Sector of Economy: Current State and Prospects for Development]. *Biznes Inform*. no. 8, pp. 41–46.
2. Kondrat'ev V. (2013) Vtoroe dihanie gosudarstvennogo kapitalizma [The second breath of state capitalism]. *Mirovaya ekonomika i mezhduнародnie otnosheniya*. no. 6, pp. 3–18.

3. Marushchak V. (2012) Rol' i mistse derzhavnoho sektoru ekonomiky u krainakh svitu [The role and place of the public sector in the world]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky*. no. 28, pp. 27–35.

4. Stiglits Dj. (1997) *Ekonomika gosudarstvennogo sektora* [Public Sector Economics]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)

5. Shkilniak M. Suchasni pidkhody v systemi upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti [Modern approaches in the system of management of state property objects]. *Ekonomika i upravlinnia*. no. 3, pp. 68–72.

6. Danylenko A. (2017) Osnovni problemy innovatsiinoi perebudovy ta finansovi aspekty yii zabezpechennia v Ukraini [Main problems of innovative restructuring and financial aspects of its provision in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*. no. 5, pp. 7–23.

7. Mantsurov I., Rudchenko O., Novykov V. (2017) Fenomen stratehichno vazhlyvykh pidpriemstv v Ukraini [The phenomenon of strategically important enterprises in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*. no. 3, pp. 44–51.

8. Melnyk A., Tynska I. (2017) Henezys derzhavnoho pidpriemnytstva v Ukraini i sviti: vid pryvatyzatsii do internatsionalizatsii [The Genesis of State-Owned Entrepreneurship in Ukraine and the World: From Privatization to Internationalization.]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*. vol. 16, no. 1, pp. 95–118.

9. Shmilo I. (2018) Do pytannia shchodo vidpovidalnosti investoriv pry pryvatyzatsii derzhavnoho maina [The question of investor liability in the privatization of state property]. *Pravo ta innovatsii*. no. 1, pp. 86–91.

10. Fond Derzhavnogo Majna Ukraini (2019) *Zvit pro robotu Fondu derzhavnoho maina Ukrainy ta khid pryvatyzatsii u 2018 rotsi* [Report on the work of the State Property Fund of Ukraine and the progress of privatization in 2018]. Available at: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf (accessed 30 October 2019).

11. Ministerstvo finansiv Ukraini (2019) *Metodyka analizu finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv derzhavnoho sektoru ekonomiky* [Methods of analysis of financial and economic activity of public sector enterprises]. Available at: http://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf (accessed 30 October 2019).

12. Verchovna Rada Ukraini (2019). Zakon Ukraini "Pro vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, Zakonu Ukrainy "Pro perelik ob'ektiv prava derzhavnoi vlasnosti, shcho ne pidliahaiut pryvatyzatsii" [The Law of Ukraine "On the Declaration of Recognition as Expired, the Law of Ukraine «On the List of Objects of State Property that Are Not Privatized»]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-20> (accessed 30 October 2019).

УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ БАНКУ

THE MANAGEMENT OF CURRENCY OPERATIONS FOR A BANK

УДК 336.745

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-52>**Марченко О.В.**

к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Белікова Т.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Скорняков А.С.

студент
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Marchenko Olha

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Belikova Tetiana

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Skornyakov Anton

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Наведено основні валютні послаблення, що вказуються в Законі України «Про валюту і валютні операції», які спрямовується на поступову дерегуляцію інвестицій, спрощення проведення зовнішньоекономічних операцій і розширення переліку доступних валютних трансакцій. Виділено методи управління валютними ризиками, що є невід'ємною частиною діяльності комерційних банків. Наведено низку проблем, пов'язаних з організацією ефективного процесу управління валютним ризиком українськими банками, та зазначено головні. Виділено питання, пов'язані з організацією ефективного процесу управління валютним ризиком українськими банками. Наведено динаміку величини кредитів та депозитів в іноземній валюті. Проаналізовано сучасний стан розвитку валютних операцій українських банків та виявлено значний дисбаланс між обсягами кредитів та депозитів в іноземній валюті. Проаналізовано обсяги кредитів та депозитів нефінансових корпорацій та домашніх господарств у розрізі валют.

Ключові слова: комерційний банк, валюта, валютні операції, валютний нагляд, валютні ризики.

Приведены основные валютные послабления, которые указываются в Законе Украины «О валюте и валютных операциях» и которые направлены на постепенную дерегуляцию инвестиций, упрощение проведения внешнеэкономических операций и расширение перечня доступных валютных трансакций. Выделены методы управления валютными рисками, которые являются неотъемлемой частью деятельности коммерческих банков. Приведен ряд проблем, связанных с организацией эффективного процесса управления валютным риском украинскими банками, и указаны главные. Выделены вопросы, связанные с организацией эффективного процесса управления валютным риском украинскими банками. Приведена динамика величины кредитов и депозитов в иностранной валюте. Проанализировано современное состояние развития валютных операций украинских банков и выявлен значительный дисбаланс между объемами кредитов и депозитов в иностранной валюте. Проанализированы объемы кредитов и депозитов нефинансовых корпораций и домашних хозяйств в разрезе валют.

Ключевые слова: коммерческий банк, валюта, валютные операции, валютный надзор, валютные риски.

It has given the main foreign exchange exemptions that indicate in the Law of Ukraine On Currency and Currency Operations"; and that aim at the gradual deregulation of investments, simplification of foreign economic operations and the expansion of the list of available foreign exchange transactions. The new system is made up of eight major regulations issued by the NBU Board and is aimed at gradually deregulating investments, simplifying international operations, and expanding the list of allowed currency transactions. When managing currency transactions, it is important to take into consideration currency risks. Currency risks include characteristics such as forecasting complexity and volatility. It has been determined that over the last five years there has been a significant imbalance between the volume of loans and deposits in foreign currency. The methods of currency risk management are highlighted. A few problems related to the organization of an effective process of managing currency risk by Ukrainian banks are presented, and the main ones are indicated. The problems associated with the organization an effective process of managing currency risk by Ukrainian banks are highlighted. Effective management of financial institutions' foreign exchange operations depends on many internal and external factors. A fundamentally new monetary regulation system, which aims to bring currency surveillance closer to EU requirements, has a significant impact. It has found an imbalance between the volume of loans and deposits of non-financial corporations. In 2016, loans to non-financial corporations in US dollars more than 5 times exceeded their deposits. At the beginning of 2019, the gap between these indicators narrowed to 3.87 times in US dollars and 2.28 times in euros. It has analyzed current state currency operations development of Ukrainian banks. The dynamic of the value of loans and deposits in foreign currency is given. The volumes of loans and deposits of non-financial corporations and households by currency are analyzed. The methods of currency risk management are highlighted.

Key words: commercial bank, currency, currency operations, currency control, currency risks.

Постановка проблеми. Одним із напрямів банківської діяльності є валютні операції банків, які банківські установи виконують зі значними ризиками, оскільки вони є одночасно і покупцями, і продавцями валюти. Зміна законодавства у сфері валютних операцій скасувала попередню систему валютного регулювання, яка унеможлиблювала проведення будь-яких дій, що не були визначені як дозволені. На зміну їй прийшла нова система регулювання, яка передбачає низку валютних послаблень, що повинні сприяти наближенню розвитку вітчизняної банківської системи до європейської, стимулювання зростання інвестицій. Тому управління валютними операціями банків нині є першочерговим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями валютних операцій займалися такі відомі вчені, як О. Дзюблук, О. Кириченко, Л. Примостка, І. Жиглей, Л. Жидєєва, Н. Литвин,

І. Сало, Я. Белінська, М. Адлер, К. Редхед, Ф. Найт, Д. Франкель, А. Шапіро, К. Редхед та ін.

Постановка завдання. У працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених ґрунтовно досліджено питання управління валютними операціями банків, методи зменшення впливу кредитних ризиків на діяльність фінансових установ. Проте постійні зміни в економіці України, введення нового Закону «Про валюту і валютні операції», скасування попередніх норм і правил вимагають постійних досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суттєвим аспектом інтеграції України до європейського простору є участь у міжнародній торгівлі, яка неможлива без здійснення валютних операцій. Управління валютними операціями є частиною валютної політики, метою якої є підтримка національної валюти на достатньому рівні.

Ефективне управління валютними операціями повинне забезпечити конвертованість гривні, належний курс національної валюти до вільно конвертованих валют, захист іноземних інвестицій у різні сфери економіки. Для належного управління валютними операціями необхідний постійний моніторинг впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на розвиток цих операцій.

Згідно із Законом України «Про валюту і валютні операції», валютною операцією називається така, яка має одну чи декілька з таких ознак: операція, що зв'язана з переходом права власності і права вимоги на валютні цінності, крім національної валюти; ввезення чи вивезення через митну територію України валютних цінностей; торгівля валютою.

Ключовою подією 2018 р. з погляду сприяння вільному руху капіталу стало ухвалення Верховною Радою України у червні законопроекту «Про валюту і валютні операції», розробленого Національним банком разом з експертами Проекту технічної допомоги Європейського Союзу і підтриманого профільним комітетом парламенту [1]. Із 07.02.2019 Закон набрав чинності. У цьому Законі було змінено поняття «валютний контроль» на «валютний нагляд». Згідно із Законом, валютний нагляд – це система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій та уповноваженими установами валютного законодавства [2].

На виконання Закону Національний банк розробив нову систему валютного регулювання. Нова система, складена з восьми основних постанов Правління Національного банку спрямовується на поступову дерегуляцію інвестицій, спрощення проведення зовнішньоекономічних операцій і розширення переліку доступних валютних трансакцій. Серед ключових валютних послаблень, які передбачив Національний банк у новій системі регулювання: запровадження ризик-орієнтованого нагляду на зміну тотальному валютному контролю; скасування попереднього резервування гривні для купівлі валюти бізнесом; збільшення граничних строків розрахунків за експортно-імпортними контрактами вдвічі до 365 днів; зменшення вимоги до обов'язкового продажу валютних надходжень із 50% до 30%; дозвіл на вільне використання рахунків юридичних осіб – резидентів за кордоном, і навпаки – відкриття рахунків нерезидентів в Україні; заміна індивідуальних ліцензій на валютні операції зручною системою електронних лімітів; дозвіл на online-купівлю іноземної валюти фізичними особами [1]. Також збільшено ліміт на перекази іноземної валюти за кордон без відкриття рахунку для фізичних осіб із 15 до 150 тис грн на день [3].

Окрім того, згідно із Законом «Про валюту і валютні операції», ліцензії на проведення останніх нині видаються безстроково, тоді як раніше видавалися на строк до трьох років.

Під час управління валютними операціями важливо враховувати валютні ризики. Найбільш непередбачуваними є валютні ризики, що впливають на дохідність операцій у майбутніх періодах. Валютним ризикам притаманні такі характеристики, як складність прогнозування та мінливість. Імовірність їх настання та ступінь впливу на фінансову установу залежать не тільки від внутрішніх, а й від зовнішніх чинників, таких як зміна законодавства (як України, так і країн-контрагентів), політична та економічна стабільність у країні, інфляційні коливання.

Існує низка проблем, пов'язаних з організацією ефективного процесу управління валютним ризиком українськими банками, серед яких головні: ретроспективний підхід до процесу управління валютним ризиком; недостатність комплексного й усебічного регулювання валютних правовідносин; низька ефективність систем менеджменту та контролю валютного ризику в банках; відсутність дієвого строкового валютного ринку, інструменти якого давали б змогу ефективно хеджувати валютний ризик. Окрім того, можна виділити погіршення фінансового стану або банкрутство і ліквідація установи, з якою було укладено зобов'язання. Щоб вирішити ці проблеми, вітчизняні банки використовують різноманітні методи управління валютним ризиком. Методика управління ризиками є невід'ємною частиною діяльності комерційних банків, яка спрямована на економічно ефективний захист кредитної установи від неприємних або від непередбачуваних подій, які завдають матеріальних збитків банку [4, с. 156].

Валютний ризик повинен бути ідентифікований та оцінений, необхідно визначити ступінь його впливу на фінансові результати діяльності компанії. Лише після цього можна з'ясувати питання про те, чи необхідно страхувати компанію від негативних впливів коливань курсів і як це зробити. У світовій теорії та практиці існує досить велика кількість різних методів хеджування валютних ризиків, основними серед яких можна назвати: структурне збалансування активів, пасивів, кредиторської та дебіторської заборгованості; стратегію випереджень та запізнювань; угоду про поділ ризиків; кредитування та інвестування в іноземній валюті; структурування зустрічних валютних потоків; паралельні позички; валютні застереження (прямі, непрямі і мультивалютні); валютні «подушки» (додавання маржі до ціни); створення реінвойсингових центрів; операції з валютними деривативами (форвардні контракти, своп-контракти, опціонні угоди, валютні ф'ючерсні контракти); дисконтування вимог в іноземній валюті (форфейтинг); самострахування та ін. [5, с. 385].

Управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, оцінює їх величину, здійснює моніторинг і контролює свої позиції, а також ураховує взаємозв'язки між

різними категоріями (видами) ризиків. Побудова тактики управління валютними ризиками комерційних банків – дуже складний процес, пов'язаний із виокремленням та використанням сильних боків комерційного банку на ринку фінансових інструментів. Щоб визначити тактику комерційного банку в управлінні валютними ризиками, необхідно врахувати два чинника: частку комерційного банку на ринку операцій регіону, пов'язаних з обігом валют; внутрішню частку операцій кредитної організації в іноземній валюті в загальній кількості або грошовій масі операцій комерційного банку [4, с. 157].

Фінансова криза 2008 р., а потім політична нестабільність, що розвивалася з 2014 р., спровокували дисбаланс між обсягами кредитів та обсягами депозитів в іноземній валюті, що представлено на рис. 1 (за даними НБУ [6]).

З рис. 1 видно, що за останні п'ять років спостерігається значний розрив між обсягами кредитів та

депозитів в іноземній валюті. Найбільший розрив спостерігається на початку 2016 р.: обсяги кредитів перевищували обсяги депозитів в 1,75 рази, що є негативним чинником розвитку валютних операцій. В останні два роки розрив дещо скоротився. У табл. 1 представлено обсяги кредитів та депозитів нефінансових корпорацій у розрізі валют.

Із табл. 1 видно дисбаланс між обсягами кредитів та депозитів нефінансових корпорацій. У 2016 р. обсяги кредитів нефінансових корпорацій у доларах США більш ніж у п'ять разів перевищували обсяги їх депозитів. На початок 2019 р. розрив між цими показниками скоротився до 3,87 рази в доларах США і 2,28 рази в євро. Обсяги кредитів та депозитів домашніх господарств представлено в табл. 2.

Обсяги депозитів домашніх господарств як у доларах, так і в євро перевищують обсяги кредитів, за рахунок чого дещо нівелюється дисбаланс між загальними обсягами позичок та вкладень.

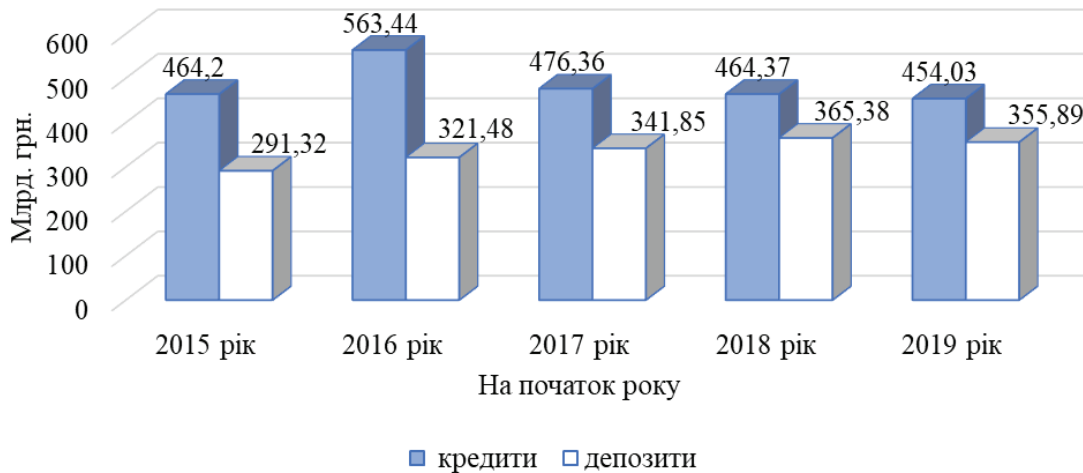

Рис. 1. Величина кредитів та депозитів в іноземній валюті

Таблиця 1

Обсяги кредитів та депозитів нефінансових корпорацій у розрізі валют

Станом на початок року	Кредити та депозити нефінансових корпорацій, млрд грн				Відхилення величини депозитів від кредитів	
	Кредити		Депозити		у доларах США	в євро
	у доларах США	в євро	у доларах США	в євро		
2015	328,49	35,87	67,25	11,67	-261,24	-24,20
2016	426,82	40,93	83,72	16,24	-343,10	-24,69
2017	349,72	43,12	90,04	21,50	-259,68	-21,62
2018	337,20	60,95	94,98	28,14	-242,22	-32,81
2019	322,89	71,82	83,54	31,49	-239,35	-40,33

Таблиця 2

Обсяги кредитів та депозитів домашніх господарств у розрізі валют

Станом на початок року	Кредити та депозити домашніх господарств, млрд грн				Відхилення величини депозитів від кредитів	
	Кредити		Депозити		у доларах США	в євро
	у доларах США	в євро	у доларах США	в євро		
2015	97,63	2,21	180,63	31,77	83,00	29,56
2016	93,46	2,23	187,00	34,52	93,54	32,29
2017	81,59	1,93	196,19	34,12	114,60	32,19
2018	64,49	1,73	202,85	39,41	138,36	37,68
2019	57,59	1,73	203,39	37,47	145,80	35,74

НБУ, вводячи валютний нагляд, який на відміну від валютного контролю має на меті лібералізацію у сфері управління валютними операціями, об'явив про незворотність упроваджених валютних послаблень.

16 жовтня 2019 р. Президент України підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (закон про «спліт»), згідно з яким зменшується кількість контролюючих органів для регулювання установ на ринках небанківських фінансових послуг. Повноваження Нацкомполсуду у цій сфері частково передаються до Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку, частково – до Національного банку України.

Окрім того, у 2018 р. також впроваджено низку змін до законодавства з питань депозитарної діяльності, найбільш значущою з яких стало визначення порядку обслуговування операцій розміщення облігацій внутрішніх державних позик серед клієнтів первинних дилерів (брокерські договори), що надало доступ на первинний ринок державних цінних паперів приватним інвесторам. Упродовж 2018 р. Національний банк також продовжував активну роботу з реалізації проєкту щодо встановлення двосторонніх кореспондентських відносин із міжнародним депозитарієм [1].

Висновки з проведеного дослідження. Ефективне управління валютними операціями фінансових установ залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Значний вплив має принципово нова система валютного регулювання, яка спрямована на наближення валютного нагляду до вимог ЄС.

Важливим завданням повинно стати усунення дисбалансу між обсягами кредитів та депозитів в іноземній валюті, оскільки цей чинник негативно впливає на дохідність банківських установ, стійкість валютного курсу, інфляційні коливання. Необхідне користування ефективними методами хеджування валютних ризиків, оскільки матеріальні збитки окремих установ можуть вплинути на фінансову стабільність усієї банківської системи.

Побудова банками дієвої системи управління валютними операціями з використанням новітнього вітчизняного та європейського досвіду сприятиме швидкому розвитку банківської системи України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Річний звіт Національного банку України 2018. Київ, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=95170958> (дата звернення: 16.10.2019).
2. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення: 16.10.2019).
3. Звіт про фінансову стабільність. Київ, 2019. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766> (дата звернення: 16.10.2019).
4. Олешко Т.І., Гребенюк С.В. Тактика управління валютними ризиками комерційних банків. *Науковий Вісник ДГМА*. 2017. № 2(23Е). С. 155–158.
5. Момот Ю.Г., Дунайчук С.М. Стратегія хеджування валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 17. С. 382–390. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/64.pdf (дата звернення: 16.10.2019).
6. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Київ, 2015–2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15727773&cat_id=36450 (дата звернення: 16.10.2019).

REFERENCES:

1. Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy (2018) [Annual Report of Ukraine National Bank]. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=95170958> (accessed 16 November 2019).
2. Pro valiutu i valiutni operatsii: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018. no 2473-VIII (2018) [Law of Ukraine On Currency and Currency Operations] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (accessed 16 November 2019).
3. Zvit pro finansovu stabilnist (2019) [Financial Stability Report]. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766> (accessed 16 November 2019).
4. Oleshko T.I., Hrebenuk S.V. (2017) Takyka upravlinnia valiutnykh ryzykamy komertsiinykh bankiv [Currency risk management tactics of commercial banks]. *Nauchnyi vestnyk DHMA* [Scientific Herald Donbass State Engineering Academy] vol. 2 (23E), pp. 155–158.
5. Momot Yu.H., Dunaichuk S.M. (2018) Stratehiia khedzhuvannia valiutnykh ryzykiv u zovnishnoekonomichnii diialnosti pidpriemstv. [Currency hedging strategy in foreign economic activity of enterprises] *Infrastruktura rynku* [Market Infrastructure]. vol. 17, pp. 382–390. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/64.pdf (accessed 16 November 2019).
6. Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka (2015–2019) [Monetary and financial statistics]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15727773&cat_id=36450 (accessed 16 November 2019).

ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

PARADIGMS OF AGRICULTURAL MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

УДК 368.02: 330

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-53>**Павленко О.П.**

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Дніпровський державний
аграрно-економічний університет

Pavlenko Oksana

Dnipro State Agrarian
and Economic University

У статті розкрито сутність програм аграрного страхування, ураховуючи критерії та властивості конкретної програми. Досліджено особливості функціонування ринку агостраховання в Україні. Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. Проведено порівняння страхової практики в зарубіжних країнах на підставі міжнародного досвіду, а також європейських програм із державною підтримкою страхового захисту в аграрному виробничому секторі. Охарактеризовано комплексне страхування аграрних ризиків в Україні за рахунок створення обов'язкових страхових резервів. Розглянуто комплекс інноваційних страхових продуктів, що пропонують страховики для захисту аграрних ризиків. Проаналізовано динаміку страхових виплат українських страховиків з аграрного страхування. Визначено рейтинг страховиків на ринку страхування сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: ринок аграрного страхування, страхова послуга, програми страхового захисту, страхові ризики.

В статті раскрыта сущность программ аграрного страхования, учитывая критерии и свойства конкретной программы. Исследованы особенности функционирования рынка агострахования в Украине. Страхование рисков сельскохозяйственного производства является важным элементом системы финансово-кредитного обеспечения сельскохозяйственных производителей. Проведено сравнение страховой практики в зарубежных странах на основании международного опыта, а также европейских программ страховой защиты в аграрном производственном секторе. Охарактеризовано комплексное страхование аграрных рисков в Украине за счет создания обязательных страховых резервов. Рассмотрен комплекс инновационных страховых продуктов, предлагаемых страховщиками для защиты аграрных рисков. Проанализирована динамика страховых выплат украинских страховщиков по аграрному страхованию. Определен рейтинг страховщиков на рынке страхования сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: рынок аграрного страхования, страховая услуга, программы страховой защиты, страховые риски.

The article describes the essence of agrarian insurance programs, taking into account the criteria and properties of a particular program. Paradigms of development of the Ukrainian market of agricultural insurance remain insufficiently studied, which confirms the relevance of this topic and the solution of problems in this field. The purpose of this article is to determine the prospects for the development of the agricultural insurance market in Ukraine, taking into account the European experience and foreign countries, as well as to provide research into the prospective directions of insurance protection programs in the agricultural sector. Risk insurance of agricultural production is an important element of the system of financial and credit support of agricultural producers. The author examines the experience of foreign countries and European insurance practice. The features of functioning of the market of agricultural insurance in Ukraine are investigated. Comparison of insurance practices in foreign countries on the basis of international experience, as well as European programs of insurance protection in the agricultural production sector. The complex insurance of agrarian risks in Ukraine is characterized. The complex of innovative insurance products offered by insurers for protection of agrarian risks insurance market is identified. Agricultural risk insurance in Ukraine involves comprehensive insurance of crops that are subject to compensation by the state, and more precisely the provision as part of payment of insurance compensation in the form of subsidies. The dynamics of insurance payments of Ukrainian insurers on agrarian insurance is analyzed. The rating of insurers in the market of agricultural products insurance is determined. Studies have shown that not only insurance companies and agricultural producers are involved in the development of agricultural insurance programs, but also the state. In insurance practice it is proved that new programs of insurance protection are urgently needed by agricultural producers and the state to ensure the food security of the country.

Key words: market agriculture insurance, insurance service, agrarian insurance programs, insurance risks.

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу агостраховання для фермерів відіграє важливу роль у мінімізації ризиків. Натомість вітчизняні аграрії досить скептично ставляться до можливості застрахувати свій урожай, бо не знають про переваги і не вірять у виплати. Не демонструють активності і самі страхові компанії: серед 60, які можуть надавати страхові послуги саме в агросекторі, працюють у цьому напрямі лише 10. Проте експерти з міжнародним досвідом не переймаються через наявну ситуацію і вбачають за кілька років великі перспективи для цього ринку [3, с. 140–144].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатньо різноманітні публікації існують в економічній літературі щодо страхування сільськогосподарської продукції та розвитку ринку агостраховання. Цим питанням займалися О.М. Віленчук, Н.В. Писаренко, Н. Присяжнюк, Р. Смоленюк, Е. Труфонова, А.М. Яцек. Але разом із тим пара-

дигми розвитку українського ринку агостраховання залишаються недостатньо вивченими, що підтверджує актуальність даної тематики та вирішення проблем у цій галузі.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення перспектив розвитку ринку агостраховання в Україні з урахуванням європейського досвіду та зарубіжних країн, а також дослідження перспективних напрямів програм страхового захисту в аграрній сфері. В умовах постійних ринкових трансформацій та перетворень сьогодні розвиток ринку агостраховання неможливий без впровадження нових страхових продуктів, а також досконального знання й постійного поліпшення програм, які акумулюють досвід і знання профільних фахівців українського й світового ринків агостраховання, що проводять наукові дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі існує два види програм – програми

страхування врожайності і програми страхування доходів не тільки від неврожаю, а й від падіння цін на вироблену продукцію. У розробленні програми агрострахування беруть участь три учасники: страхова компанія, страхувальник – аграрна фірма і держава. У кожній стороні є свої інтереси, які можна описати набором критеріїв. Значення критеріїв із цього набору визначають властивості кожної програми страхування. Але деякі критерії із цього набору суперечливі, оскільки, наприклад, страхова фірма бажає максимізувати свій дохід, а дохід страхової фірми виходить із виплат страхувальника.

Агрострахування, або страхування аграрних (сільськогосподарських) ризиків, в Україні передбачає комплексне страхування сільськогосподарських культур, які підлягають компенсації державою, а точніше надання як частини оплати страхового відшкодування у вигляді дотацій. Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва є важливим елементом системи фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. Головна мета страхування аграрних ризиків – частково або повністю компенсувати фермерові втрату врожаю, яка можлива через несприятливі природні явища, такі як посуха, град, ураган. Як правило, тарифи на страхування агроризиків залежать від зони вирощування, стану посівів і дотримання агротехнічних вимог вирощування й у середньому становлять 3-6% (0,2–8%).

Вивчаючи досвід зарубіжних країн, слід відзначити потужне просування заходів із боку держави щодо поліпшення умов на аграрному страховому ринку. Так, Міністерство фінансів Китаю опублікувало пропозиції щодо поліпшення сільськогосподарського страхування в країні для кращого захисту фермерів. До 2030 р. загальний розвиток сільськогосподарського страхування повинен вийти на передовий світовий рівень. Міністерство виступило за розширення охоплення, щоб захистити фермерів від впливу стихійних лих і змін цін на сільськогосподарську продукцію. У документі міститься заклик до чіткого розмежування ролі держави й ринку агрострахування. Сільськогосподарське страхування – важливий інструмент для розподілу ризику керування сільськогосподарським виробництвом, уважають у Мінфіні КНР, тому потрібно поліпшити ринкову кон'юнктуру й державний нагляд за агросектором [1, с. 163].

Досліджуючи страхову практику інших країн, слід зосередити увагу на тому, що в Азербайджані розроблений новий механізм сільськогосподарського страхування, який передбачає систему колективного страхування з посиланням на Міністерство сільського господарства. Даний механізм був розроблений на основі досвіду таких країн, як США, Канада, Іспанія, Туреччина й Ізраїль. Після вступу нового закону в силу сільськогосподарське страхування буде працювати на основі механізму

співробітництва між державою й приватним сектором і управлятися через електронну інформаційну систему. Новий механізм передбачає створення органів керування в рамках Фонду сільськогосподарського страхування. Первісний статутний капітал Фонду становить 1 млн. манатів і формується за рахунок коштів державного бюджету. У Фонді створюється Піклувальна рада з представників Міністерства сільського господарства, Сіністерства фінансів, Палати з нагляду за фінансовими ринками й асоціації фермерів [8, с. 12].

Європейський досвід страхування аграрних ризиків показав, що найбільш ефективно страхування аграрного сектору застосовується в країнах, в яких здійснюється державна підтримка на постійній основі. На базі практики страхування в європейських країнах український фермерський ринок переживав дві хвили державної підтримки. Перша відбулася в період із 2005 по 2008 р., коли компанії одержували державні субсидії й повернення 50% страхових платежів. Програма була популяризована в аграрних виробників, а якщо фермер не застосовував страхування, тоді до нього застосовувалися обмеження. Друга хвиля відбулася в період із 2013 по 2014 р., коли був створений Аграрний страховий пул, який об'єднав декілька страхових компаній. У межах цієї групи були укладені договори страхування майбутнього врожаю, які виступали предметом застави форвардних договорів Аграрного фонду [2, с. 57].

Після 2014 р. і дотепер держава не ініціювала програм із підтримкою аграрного сектору, разом із цим ринок агрострахування показував стабільне зростання. Головною метою агровиробників, страховиків та фермерів залишається пошук унікального й оптимального вирішення проблеми кліматичних мінливих умов та їхнього негативного впливу на рівень урожайності. Глобальне потепління в агросекторі відчувається дуже різко. І у зв'язку з його впливом на ринку встановилися нові ключові ризики:

1) катастрофічні ризики, такі як град, бурі, урагани, локального типу. Останнім часом такі ризики стали виникати частіше та носять характер стихійного лиха, збитки після настання якого становлять понад 30–50% від вартості врожаю;

2) недостатність вологи й опадів. Тренд останніх років показує зменшення кількості продуктивної вологості в ґрунті, що пов'язано зі зниженням кількості опадів, і водночас характеризується збільшенням їх інтенсивності в умовах постійно зростаючої температури повітря. У результаті таких змін волога як основний компонент, необхідний для росту сільськогосподарських культур, не встигає засвоїтися ґрунтом. Цей ризик має більш суттєвий вплив на врожайність. Пропозиція на ринку агрострахування за відсутності державної підтримки все більш не відповідає часу.

Сьогодні інтереси страховиків не відповідають вимогам фермерів, тобто страхові послуги повинні бути поєднані технічними розробками, знаннями експертів у галузі та розумінням потреб фермерів-агровиробників. Синергетичний ефект таких константних складників дасть змогу створювати адекватні сучасності та умовам ринку страхові рішення [5, с. 41].

Страхові компанії, що пройшли процедуру акредитації в Аграрному фонді України, є одним з етапів системного виходу страховика на ринок страхування аграрних ризиків. Сьогодні такі страховики активно співпрацюють із підприємствами логістичної галузі, які, серед іншого, обслуговують компанії агросектору. Власники таких вантажів прагнуть одержувати комплексний страховий захист не тільки на етапі здійснення перевезення, а й на інших етапах аграрного виробництва, зокрема вирощування й зберігання врожаю. Значний інтерес для аграріїв становить також страховий захист їхніх фінансових зобов'язань під час залучення кредитних ресурсів під заставу майбутнього врожаю. Аграрний фонд України виступає провідним оператором аграрного сектору, який є лідером на ринку форвардних закупівель зерна [4, с. 53].

В останній час на ринку страхових послуг з'являються нові страхові продукти, що розраховані на окремих клієнтів або під конкретного агровиробника. Так, найбільш ефективним засобом партнерської співпраці є застосування програм із виробниками насіння, добрив, постачальниками сільськогосподарської сировини, продукції тощо.

Розглянемо декілька інноваційних продуктів, що пропонують на ринку агрострахування компанії:

1. «Метео Захист» – програма індексного страхування, створена на підставі партнерства зі світовими виробниками насіння, яка розпочала працювати на страховому агроринку три роки тому. У 2018 р. кількість застрахованих посівних площ в Україні становила 1,4 млн. га, з яких 420 тис га були застраховані за допомогою програми індексного страхування «Метео Захист». Програма отримала позитивні відгуки від українських аграрних виробників. Якщо спочатку в ній приймали участь тільки регіони Центральної та Східної України, то в 2019 р. заплановано покриття всіх 24 областей держави.

2. Страхування рапсу з моменту посіву до поновлення вегетації, яке пропонується на ринку агрострахування два роки. За класичним варіантом страхування рапсу відбувається, як правило, коли він зійшов у кінці жовтня або на початку листопада. Оновлена пропозиція страхового захисту передбачає страхування посівів, навіть якщо вони не зійшли. Останніми роками внаслідок осінньої посухи погіршилася схожість рапсу і частіше виникає ризик на агроринку. Така партнерська про-

грама була розроблена великим міжнародним виробником насіння рапсу [7, с. 6].

3. Страхування садів від граду, бурі та урагану, а саме врожаю в частині витрат на його вирощування. Раніше такі програми страхування були популяризовані в СРСР, але після набуття незалежності України не знайшли подальшого застосування. Зараз на українському страховому ринку розроблена нова методика прийняття ризиків та покриття збитків з урахуванням кліматичних змін. Учасниками цієї програми є страховики, партнери та фермери.

4. Проект індексного страхування вологості ґрунту. Розроблена пропозиція враховує не тільки кліматичні зміни а й зростаючий із кожним роком ризик, пов'язаний із недоотриманням вологи під час посухи. Розроблення системи страхового захисту базується на визначенні середнього показника вологості ґрунту, який розраховується за багаторічний період для певного регіону. Інформація про рівень вологості в режимі реального часу надається на підставі супутникових даних. Усі ризики аграрії можуть фіксувати в режимі онлайн за допомогою персонального кабінету.

5. Додатковий сервіс для клієнтів має власні переваги: агровиробники та фермери можуть отримати доступ до супутникових знімків посівних площ із можливістю оновлення інформації в режимі реального часу. Такий сервіс дасть змогу отримувати дані про стан та розвиток рослин, проблемні місця посівних площ, проаналізувати погодні умови та зробити прогноз. Також виникає можливість отримати повідомлення, якщо на полі виникне надзвичайна ситуація [6].

Динаміка страхових виплат українських страховиків з агрострахування показує позитивну тенденцію, про що свідчать показники рис. 1. У період з 2016 по 2018 р. відбулося зростання страхових виплат на 454489 грн, або в 3,8 рази.

Ринок страхування сільськогосподарської продукції набуває популярності та характеризує стрімкий розвиток за останні три роки. Приріст страхових платежів страхових компаній сягає максимального значення в СК «Еталон» 2179 850% та 128,12% в «PZU Україна».

Як видно за результатами проведеного дослідження в табл. 1, найбільший рейтинг страховиків на ринку страхування сільськогосподарської продукції в 2018 р. належить «PZU Україна». Так, страхових платежів компанія отримала на суму 93984,5 тис грн, сума страхових виплат становила 32128,4 тис грн, або 34,18%.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на ринку агрострахування необхідно вирішувати проблему державного фінансування програм страхування за допомогою дотацій та підтримки Аграрного страхового пулу, а також

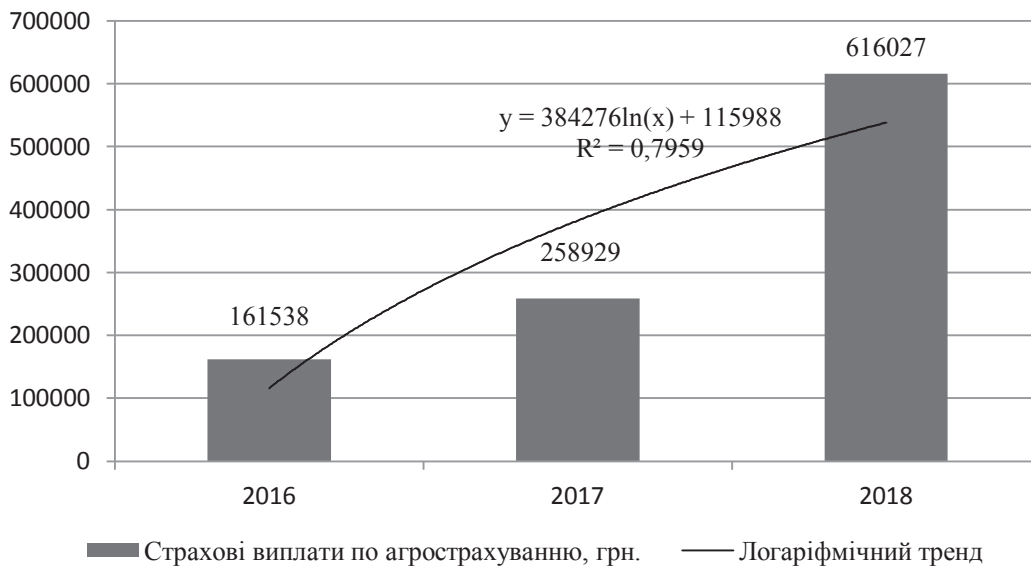

Рис. 1. Динаміка страхових виплат з агрострахування, грн

Джерело: сформовано на основі даних СК «PZU Україна»

Таблиця 1

Рейтинг страховиків на ринку страхування сільськогосподарської продукції в 2018 р.

Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис грн	Питома вага виду в портфелі страховика, %	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис грн	Рівень виплат, %	Рівень перестраховування, %
1.PZU УКРАЇНА	93 984,5	6,20	128,12	32 128,4	34,18	80,77
2.УНІВЕРСАЛЬНА	66 108,6	8,00	-49,09	174,0	0,26	11,94
3.ІНГО УКРАЇНА	22 282,0	1,84	7,67	499,8	2,24	39,43
4. АСКА	17 543,0	1,75	89,80	0	0	46,31
5. АХА СТРАХУВАННЯ	15 897,0	0,84	85,78	1669,0	10,50	52,91
6. УКРАЇНСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ	13 506,6	48,07	12,49	0	0	22,77
7. КРАЇНА	6 618,8	2,11	-68,30	884,7	13,37	46,72
8. КРЕДО	4 919,4	0,57	71,53	1 479,1	30,07	73,59
9. БРОКБІЗНЕС	4 674,0	2,03	-18,90	0	0	9,75
10. ЕТАЛОН	4 359,9	2,07	2179850,0	2 288,8	52,50	12,49
11. ГАРДІАН	3 636,9	3,22	21,25	0	0	48,13
12. АЛЬЯНС	1 655,0	0,26	0	0	0	96,86
13. ТАС СГ	1 369,1	0,10	99,32	144,3	10,54	22,64
14. UPSK	1 313,0	0,25	40,49	166,2	12,66	0
15.ГАРАНТІЯ СО	644,3	2,91	0	142,7	22,15	0
Всього	258512,1	2,39	1,11	39 577,0	15,31	47,80

участі держави в розвитку аграрного страхового ринку. Створені нові програми страхового захисту вкрай необхідні не тільки аграріям, а й державі для забезпечення продовольчої безпеки країни. Налагодження логістичної системи сприятиме розвитку інфраструктури агропродовольчих ринків. Така участь страхових компаній не тільки у виробничих, а й у технологічних процесах агровиробництва дасть змогу адаптувати ринок агрострахування до світових вимог, підвищити якість виробленої продукції, захистити від збитків та недоотримання доходів фермерські господарства, а також забезпечити якісну перебудову ринку агрострахування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Віленчук О.М. Методологічні орієнтири функціонування страхових відносин в аграрній сфері. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 6(49). С. 161–167.
2. Віленчук О.М. Наукова парадигма розвитку страхового ринку в аграрній сфері. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2015. № 12(66). С. 56–62.
3. Писаренко Н.В. Застосування економіко-математичних моделей у страхуванні сільськогосподарських культур. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 7(15). С. 140–144.
4. Присяжнюк Н. Страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Рейтинг страхових компаній Insurance TOP*. 2009. № 3. С. 53–59.

5. Смоленюк Р. Індексне страхування врожаю сільськогосподарських культур. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2004. № 1. С. 40–45.

6. Третяк К.В. Агрострахування: зарубіжний досвід та ресурси щодо його імплементації в українську страхову практику. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/34.pdf (дата звернення 18.05.2019).

7. Труфонова Е. Агрострахование в Украине: итоги и тенденции. *Insurance TOP*. 2008. № 1. С. 4-8.

8. Яцек А.М. Інноваційні продукти лідерів ринку українського агрострахування. *Рейтинг страхових компаній Insurance TOP*. 2019. № 1(65). С. 12–13.

REFERENCES:

1. Vilenchuk O.M. (2018) Metodolohichni oryentyry funktsionuvannya strakhovykh vidnosyn v ahrarniy sferi [Methodological orientations of functioning of insurance relations in agrarian sphere]. *Business navigator*, no. 6(49), pp. 161–167.

2. Vilenchuk O.M. (2015) Naukova paradyhma rozvytku strakhovoho rynku v ahrarniy sferi [Scientific paradigm of insurance market development in agrarian sphere]. *Bulletin of Sumy Nat. agrarian university*. *Avg. Economics and Management*, no. 12(66), pp. 56–62.

3. Pisarenko N.V. (2018) Zastosuvannya ekonomiko-matematychnykh modeley u strakhuvanni sil'skohospodars'kykh kul'tur [Application of economic-mathematical models in crop insurance]. *International scientific journal "Internauka" Series: "Economic sciences"*, no. 7(15), pp. 140–144.

4. Prysyzhnyuk N. (2009) Strakhuvannya sil'skohospodars'koyi produktsiyi z derzhavnoyu pidtrymkoyu [Insurance of agricultural products with state support]. *"Insurance TOP"*, no. 3, pp. 53–59.

5. Smolenyuk R. (2004) [Index crop crop insurance]. *Bulletin of the Ternopil Academy of National Economy*, no. 1, pp. 40–45.

6. Tretyak K.V. (2019) Ahrostrakhuvannya: zarubizhnyy dosvid ta resursy shchodo yoho iyyplementatsiyi v ukrayins'ku strakhovu praktyku [Agroinsurance: Foreign Experience and Resources on its Implementation in Ukrainian Insurance Practice]. *Effective Economics*, no. 1, Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/34.pdf. (accessed 18 May 2019).

7. Trufonova E. (2008) Ahrostrakhovanye v Ukrayne: ytohy y tendentsyy [Agroinsurance in Ukraine: Results and Trends]. *"Insurance TOP"*, no. 1, pp. 4-8.

8. Jacek A.M. (2019) Innovatsiyni produkty lideriv rynku ukrayins'koho ahrostrakhuvannya [Innovative products of the leaders of the Ukrainian agricultural insurance market]. *Rating of insurance companies "Insurance TOP"*, no. 1(65), pp. 12–13.

ФІНАНСОВІ ШАХРАЙСТВА У СТРАХОВІЙ СФЕРІ

FINANCIAL FRAUDS IN THE INSURANCE FIELD

Автором розкрито сутність страхового шахрайства та його вплив на розвиток економіки загалом та ринку страхування зокрема. Доведено, що рівень розвитку фінансового шахрайства у страховій сфері обернено пропорційний до розвитку економіки країни. У статті подано детальну характеристику ознак, за якими можна ідентифікувати ризики настання злочину для учасників страхового ринку. Здійснено аналіз основних чинників росту зловживань та фінансових махінацій у страховій сфері, обґрунтовано їх умовний поділ на три групи: фінансові, правові та соціальні. Наведено статистичні дані, що підтверджують динаміку та тенденції страхового шахрайства як в Україні, так і за кордоном. У зв'язку зі значними масштабами фінансових зловживань на ринку страхових послуг доведено необхідність пошуку ефективних шляхів подолання цієї проблеми. Окреслено методи боротьби зі страховим шахрайством на різних етапах виконання договору страхування. Виділено тактичні та стратегічні прийоми боротьби з фінансовими зловживаннями у страховій діяльності, а також указано на доцільність й ефективність застосування у процесі виявлення шахрайських схем програмних, технічних та оперативних засобів. Доведено необхідність консолідації зусиль держави, страхових компаній та їх об'єднань у плані боротьби з проявами страхового шахрайства в Україні.

Ключові слова: страхування, страховий випадок, фінансове шахрайство, страховий ринок, чинники росту зловживань у страховій діяльності.

Автором раскрыты сущность страхового мошенничества и его влияние на развитие

экономики в целом и рынка страхования в частности. Доказано, что уровень развития финансового мошенничества в страховой сфере обратно пропорционален развитию экономики страны. Представлена подробная характеристика признаков, по которым можно идентифицировать риски наступления преступления для участников страхового рынка. Осуществлен анализ основных факторов роста злоупотреблений и финансовых махинаций в страховой сфере, обосновано их условное разделение на три группы: финансовые, правовые и социальные. Приведены статистические данные, подтверждающие динамику и тенденции страхового мошенничества как в Украине, так и за рубежом. В связи со значительными масштабами финансовых злоупотреблений на рынке страховых услуг доказана необходимость поиска эффективных путей преодоления этой проблемы. Определены методы борьбы со страховым мошенничеством на разных этапах выполнения договора страхования. Выделены тактические и стратегические приемы борьбы с финансовыми злоупотреблениями в страховой деятельности, а также указано на целесообразность и эффективность применения в процессе выявления мошеннических схем программных, технических и оперативных средств. Доказана необходимость консолидации усилий государства, страховых компаний и их объединений в плане борьбы с проявлениями страхового мошенничества в Украине.

Ключевые слова: страхование, страховой случай, финансовое мошенничество, страховой рынок, факторы роста злоупотреблений в страховой деятельности.

УДК 368.021

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-54>

Петрушка О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів імені С.І. Юрія
Тернопільський національний
економічний університет

Petrushka Olena

Ternopil National Economic University

Well-established work of the insurance market promotes active business development and solving priority social problems. However, the formation of a modern insurance environment is hampered by many factors, including the crisis of the economy, the imperfection of domestic legislation, the unwillingness of most individuals and legal entities to spend money on the dubious, in their opinion, benefits of protection against certain risks. Along with this, one of the most destructive factors is the criminalization of the insurance industry, a manifestation of which is insurance fraud. Insurance crimes have a high social risk because they complicate or block the fulfilment of its basic tasks - protecting the interests of insurance entities when an insured event occurs. The article focuses on the analysis of the negative trends associated with the growth of financial abuse in the insurance market. The author discloses the nature of insurance fraud and its impact on the development of the economy in general and the insurance market in particular. It is proved that the level of development of financial fraud in the insurance sphere is inversely proportional to the development of the country's economy. The article provides a detailed description of the features that can identify the risks of crime for insurance market participants. The main factors of growth of abuse and financial fraud in the insurance sphere are analyzed, their conditional division into three groups - financial, legal and social ones is substantiated. The author provides statistics confirming the dynamics and trends of insurance fraud both in Ukraine and abroad. Due to the large scale of financial abuse in the insurance market, the author has shown the need to find effective ways to overcome this problem. The methods of combating insurance fraud at different stages of execution of the insurance contract are outlined. In the scientific research the author emphasizes the tactical and strategic methods of combating financial abuse in the insurance business, as well as points to the expediency and effectiveness of application in the process of detection of fraudulent schemes of software, technical and operational ways. The article proves the need to consolidate the efforts of the state, insurance companies and their associations in order to combat the manifestations of insurance fraud in Ukraine.

Key words: insurance, insurance case, financial fraud, insurance market, factors of growth of abuse in insurance activity.

Постановка проблеми. Розвиток страхового ринку виступає одним із важливих чинників становлення ефективної економіки та цілком залежний від її стану. Сьогодні існує низка проблем, які перешкоджають розвитку ринку страхування в Україні, а саме: недосконалість законодавчої бази, низький рівень страхової культури, нерозвиненість інституту особистого страхування та ін. Серед важливих деструктивних чинників впливу

можна виділити також фінансові махінації та шахрайські схеми у страховій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виявлення страхового шахрайства та способи його уникнення висвітлюються у численних публікаціях зарубіжних та вітчизняних учених: А. Єрмошенка [1], М. Жилкіної [2], Х. Кілясханова [3], В. Маслової [4], І. Мусьял [5], В. Пластуна [6] та ін.

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з окресленої проблематики, питання виявлення основних ознак шахрайства у страхуванні та шляхів боротьби з ним потребують більш глибокого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поступовий розвиток страхового ринку в Україні та поява нових форм та видів страхування створюють сприятливі умови для виникнення різного роду шахрайських схем у даній галузі.

Страхове шахрайство являє собою протиправні дії суб'єктів договору страхування, спрямовані на отримання страхувальником страхової компенсації шляхом обману чи зловживання довірою, внесення значно меншої суми страхового

внеску через фіктивний аналіз можливих ризиків, приховування важливих фактів та нюансів під час дії договору страхування, відмову страховика здійснювати страхові виплати без поважних на те причин та гарантій, у результаті чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконними шляхами нівелювати основні принципи страхування та отримувати за це неправомірну вигоду. Рівень розвитку фінансового шахрайства у страховій сфері обернено пропорційний до розвитку економіки країни. Так, у період значних фінансово-економічних криз у державі спостерігається значне зростання кількості неправомірних дій, які несуть вагомі фінансові втрати як для страхувальника, так і для страховика. Для більш глибокого

Рис. 1. Характерні ознаки шахрайства у страховій сфері

Джерело: складено автором на основі [5, с. 20; 6]

розуміння суті страхового шахрайства зупинимось на характеристиці ознак, за якими можна ідентифікувати ризики настання злочину для учасників страхового ринку (рис. 1).

Сьогодні страхове шахрайство виступає одним із масових видів правопорушень. Найбільш популярними ризиками страхового шахрайства, на нашу думку, є: порушення правил страхування, техніки безпеки; повідомлення неправдивої інформації стосовно об'єкта страхування; приховування відомостей про ризикові обставини укладання договору страхування; представлення сфальсифікованих документів; приховування обставин або спотворення інформації стосовно настання страхового випадку; подвійне страхування; попередня змова з представниками страховика, експертами, оцінювачами, юристами, працівниками лікувальних закладів чи автомаїстерень; приховування інформації від страховика щодо отримання компенсації від винуватця страхового випадку.

Отже, зловживання у страховій сфері мають негативний вплив на суспільство та супроводжуються фінансовими ризиками, які ускладнюють формування страхових фондів для виконання основних зобов'язань по договорах страхування. Фінансове шахрайство у страховій сфері перешкоджає стабільній діяльності суб'єктів господарювання, стимулює появу нових економічних ризиків

та нівелює будь-які стимули до інновацій у підприємницькій діяльності.

Дослідивши специфіку діяльності учасників страхового ринку, вважаємо, що основні чинники росту зловживань та фінансових махінацій у цій сфері можна умовно поділити на три групи: фінансові, правові та соціальні (рис. 2).

Сьогодні нараховується близько двохсот способів учинення злочинів у страховій сфері, суть яких залежить від виду страхування: добровільне чи обов'язкове, страхування майна, життя чи відповідальності. Серед суб'єктів, які здійснюють фінансові махінації у страховій діяльності, можна виділити не тільки страховиків та страхувальників, а й інших посередників, які опосередковано мають вплив на вчинення протиправних дій, а саме: експертів-оцінювачів, працівників станцій технічного обслуговування, представників автосалонів, юристів, нотаріусів, медичних працівників, співробітників правоохоронних органів та ін.

Питання фінансового шахрайства є досить актуальними для вітчизняного ринку страхування. В Україні на страхове шахрайство припадає 21%, або 1,5 млрд. грн валових виплат, зокрема: 25% – на добровільне медичне страхування, 23% – на страхування КАСКО, 18% – на ОСАГО, 16% – на страхування відповідальності, 14% – на страхування туристів, 12% – на страхування майна і 10% – на страхування нещасних випадків.

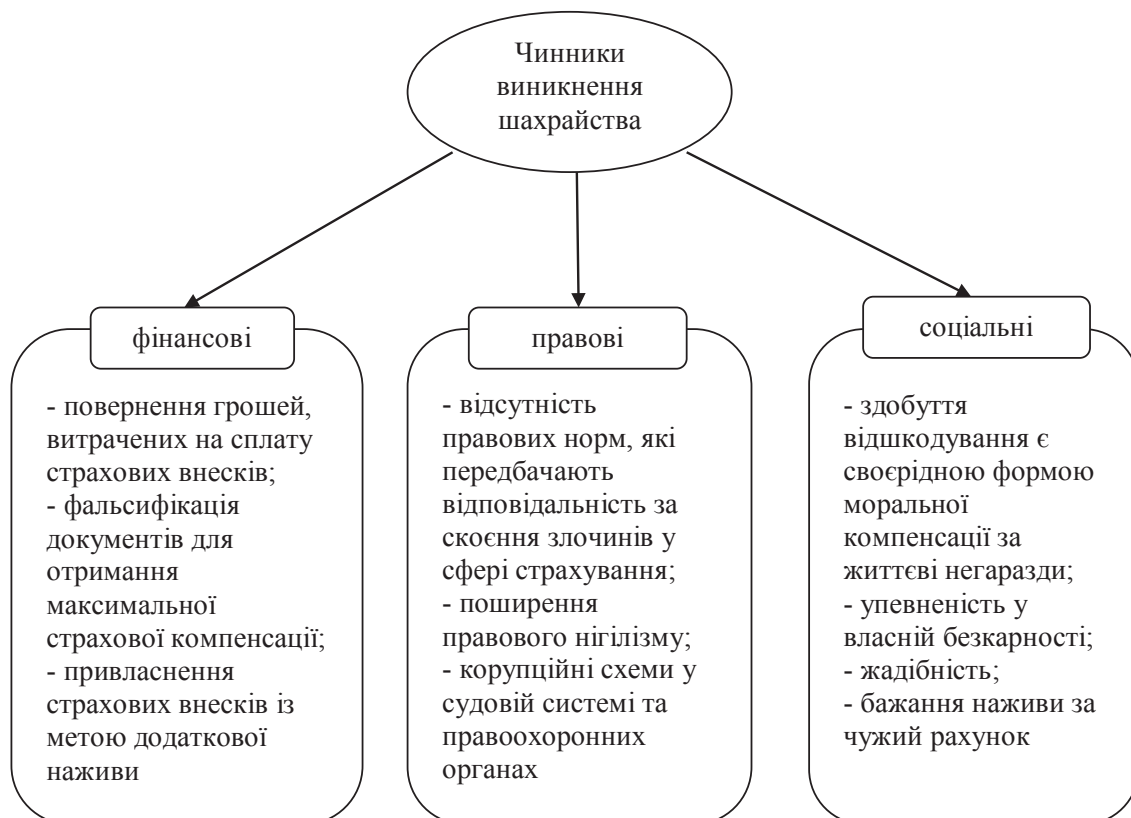

Рис. 2. Чинники росту зловживань та фінансових махінацій у сфері страхування

Джерело: складено автором на основі [3, с. 139; 6]

Фахівці у сфері страхування б'ють на сполох: кожен четвертий поліс добровільного медичного страхування, кожен десятий поліс страхування від нещасних випадків – фальшиві [7].

Дослідивши структуру страхового шахрайства у світі, можна зробити висновок, що фінансове шахрайство у сфері страхування за кордоном має свої особливості. Так, наприклад, у США понад 80% шахрайських схем припадає на медичне страхування, тоді як на автострахування – лише 10%, злочини у сфері страхування житла та життя становлять відповідно 1,5% та 1,2%. Що стосується Європейського континенту, то тут переважають фінансові злочини у сфері автострахування (близько 60%), страхування житла (25%) та медичного страхування (близько 10%). Якщо розглядати загальні обсяги збитків за кордоном, яких завдають фінансові шахраї, то вони доволі вражаючими є у США – понад 100 млрд. дол. щороку. Більшість європейських страхових компаній має щорічно в середньому до 10–15 млрд. дол. США фінансових утрат від протиправних дій шахраїв [5, с. 19; 6].

Через значні масштаби фінансових зловживань у сфері страхування перед вітчизняними страховими компаніями та урядом гостро стоїть проблема пошуку ефективних шляхів подолання цієї проблеми.

Ураховуючи існування різних груп суб'єктів на ринку страхування, на нашу думку, доцільно було б розділити методи боротьби із шахрайством у цій сфері на два етапи:

1) перевірка на етапі укладання страхового договору;

2) перевірка на стадії розслідування страхового випадку.

До тактичних прийомів боротьби зі страховим шахрайством на етапі укладання страхового контракту варто віднести детальну перевірку страхувальника, огляд стану об'єкта страхування, моніторинг історій страхування (якщо були), анкетування стосовно особливих умов договору та ін.

Що стосується другого етапу, то тут слід дотримуватися таких тактичних прийомів: повноцінне розслідування всіх обставин страхового випадку, дослідження мотивацій вигодонабувача та страхової компанії, а також використання спеціальних засобів дослідження. До останніх можна віднести засоби оперативного, технічного та програмного виявлення страхового шахрайства.

Програмні засоби виявлення страхового шахрайства найкраще працюють у сфері страхування цивільної відповідальності під час виявлення тих страхових випадків, які інсценувалися з метою привласнення коштів страхових компаній. Так, наприклад, застосування спеціальних програмних продуктів в автострахуванні дасть можли-

вість спроектувати передбачувану деформацію транспортного засобу в умовах конкретного зіткнення, розрахувати траєкторію руху транспортних засобів у момент зіткнення, визначити можливі пошкодження.

Оперативні способи виявлення страхового шахрайства включають у себе не тільки діяльність органів дізнання, а й залучення страховими компаніями до співпраці суб'єктів господарювання, які надають професійні послуги у сфері безпеки.

Основними технічними засобами, які допоможуть зафіксувати доказову базу настання страхового випадку, є відеозйомка, вивчення надісланих клієнтом фотографій за допомогою засобів ExifTool, які дають можливість точно відновити обставини події, дактилоскопічна експертиза, реконструкція місця події і т.д.

Висновки з проведеного дослідження. Тож, беручи до уваги масштаби злочинів із використанням поліса страхування, страховим компаніям необхідно об'єднувати зусилля для їх уникнення. Для цього треба створювати асоціації, тандеми страховиків, у рамках яких об'єднувати бази даних, що містять відомості про застрахованих, «чорні списки» недобросовісних страхувальників, спільні регіональні банки даних по потенційних шахраях та іншу інформацію, за необхідності обмінюватися обліковими відомостями, підвищувати фінансову грамотність населення для зменшення кількості випадків страхового шахрайства. Вважаємо, що застосування на практиці перелічених вище заходів сприятиме розвитку вітчизняного ринку страхування та підвищенню ефективності інституту страхування загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єрмошенко А.М. Страхове шахрайство як джерело виникнення загроз у взаємодії страховиків і банків. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2009. Вип. 27. С. 124–132.
2. Жилкина М.С. Страховое мошенничество: правовая оценка, практика выявления и методы пресечения. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 192 с.
3. Киялханов Х. Современные методы страхового мошенничества. *Бизнес в законе*. 2011. № 6. С. 138–139.
4. Маслов В.А. К вопросу об объекте и предмете мошенничества в сфере страхования. *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 396. С. 136–140.
5. Мусьял И.А. Мошенничество в сфере страхования. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2016. № 4(63). С. 18–22.
6. Пластун В.Л. Проблемы страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2009. Вип. 254. Т. II. С. 477–488.
7. Страхове шахрайство в Україні. URL: <http://sk-ridna.com.ua/home/1021-15.html> (дата звернення: 26.11.2019)..

REFERENCES:

1. Jermoshenko A.M. (2009) Strakhove shakhrajstvo jak dzherelo vynykennja zaghroz u vzajemodiji strakhovykiv i bankiv [Insurance fraud as a source of threats in the interaction of insurers and banks]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoj systemy Ukraïny*. vol. 27, pp. 124–132.
2. Zhilkina M.S. (2005) Strahovoe moshennichestvo: Pravovaya otsenka, praktika vyiyavleniya i metody presecheniya [Insurance Fraud: Legal Assessment, Identification Practices and Prevention Methods]. M.: Volters Kluver. (in Russian)
3. Kilyashanov H. (2011) Sovremennyye metody strahovogo moshennichestva [Modern methods of insurance fraud]. *Biznes v zakone*. no. 6, pp. 138–139.
4. Maslov V.A. (2015) K voprosu ob ob'ekte i predmete moshennichestva v sfere strahovaniya [On the issue of the object and subject of fraud in the insurance industry]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. no. 396, pp. 136–140. (in Russian)
5. Musyal I.A. (2016) Moshennichestvo v sfere strahovaniya [Insurance Fraud]. *Nauchnyy vestnik Omskoy akademii MVD Rossii*. no. 4(63), pp. 18–22.
6. Plastun V.L. (2009) Problemy strakhovogho shakhrajstva ta praktyka joghho unykennja [Problems of insurance fraud and practice of its avoidance]. *Ekonomika: problemy teoriji ta praktyky: Zbirnyk naukovykh pracj. Dnipropetrovsjk: DNU*, vol. 254: V 6 t. T. II. pp. 477–488.
7. Strakhove shakhrajstvo v Ukraïni (2019) [Insurance fraud in Ukraine]. Available at: <http://sk-ridna.com.ua/home/1021-15.html> (accessed 26 November 2019).

ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЄДИНОЇ МОДЕЛІ ОБЛІКУ ОРЕНДИ

PRACTICAL ISSUES OF APPLICATION OF A SINGLE MODEL OF ACCOUNTING FOR LEASE

УДК 332.32: 657.1 : 339.54

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-55>**Плікус І.Й.**

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва

Сумський державний університет

Гордєва А.В.

студентка

Сумський державний університет

Тесля Н.О.

студентка

Сумський державний університет

Plikus Iryna

Sumy State University

Gordeeva Alina

Sumy State University

Teslya Natalya

Sumy State University

У статті проведено аналіз міжнародного стандарту 16 «Оренда», за яким облік орендних операцій відбувається за єдиною моделлю, тобто МСФЗ 16 розглядає усю оренду як отримання орендаром права на використання орендованого активу на дату початку оренди та отримання фінансування. Розглянуто, що з економічного погляду всі договори оренди наближаються до договорів фінансового лізингу, тобто всі зобов'язання за договором оренди (лізингу) відображаються у орендаря в складі фінансових зобов'язань; в активах у орендаря відображається актив у формі права користування (виняток становлять договори короткострокової оренди (лізингу), а також договори, де предметом є малоцінне майно). З'ясовано, що обсяг фінансових зобов'язань залежить від терміну оренди і платежів, при цьому термін оренди починається з дати, коли актив стає доступним для використання орендарем і включає у себе також періоди без орендної плати. Визначено, що, відповідно до IFRS 16, договір у цілому або його окремі компоненти є договором оренди, якщо за цим договором передається право контролювати використання ідентифікованого активу (базового активу) протягом певного періоду в обмін на відшкодування.

Ключові слова: оренда, термін оренди, єдина модель обліку оренди, договір оренди.

В статті проведено аналіз міжнародного стандарту 16 «Аренда», в соответствии

с которым учет арендных операций происходит по единой модели, то есть МСФО 16 рассматривает всю аренду как получение арендатором права на использование арендованного актива на дату начала аренды и получения финансирования. Обосновано, что с экономической точки зрения все договоры аренды приближаются к договорам финансового лизинга, то есть все обязательства по договору аренды (лизинга) отражаются у арендатора в составе финансовых обязательств; в активах у арендатора отражается актив в форме права пользования (исключение составляют договоры краткосрочной аренды (лизинга), а также договоры, где предметом является малоценное имущество). Установлено, что объем финансовых обязательств зависит от срока аренды и платежей, при этом срок аренды начинается с даты, когда актив становится доступным для использования арендатором и включает в себя также периоды без арендной платы. Определено, что, в соответствии с IFRS 16, договор в целом или его отдельные компоненты является договором аренды, если по этому договору передается право контролировать использование идентифицированного актива (базового актива) в течение определенного периода в обмен на компенсацию.

Ключевые слова: аренда, срок аренды, единая модель учета аренды, договор аренды.

The article analyzes the international standard 16 "Leases"; according to which the accounting for lease transactions is based on a single model, that is, IFRS 16 considers all leases as obtaining the lessee's right to use the leased asset on the date the lease begins and obtain financing. It is considered that from the economic point of view all leases are close to financial leasing contracts, ie all lease obligations are recognized by the lessee as a part of financial liabilities; short-term lease (lease) contracts, as well as contracts where the property is of low value. It has been established that the amount of financial liabilities depends on the lease term and payments, with the lease term starting from the date when the asset is hundred available for use by the lessee and also includes periods without a lease. It is determined that, in accordance with IFRS 16, a contract as a whole or its separate components is a lease if that contract transfers the right to control the use of the identified asset (underlying asset) for a specified period of time. period in exchange for compensation. IFRS 16 Leases solves: first, the principal-agent problem where there is a conflict of interest between owners and investors, on the one hand, and managers, on the other, under the influence of information asymmetry and targeting; second, the problem of transparency, reliability and comparability of information in the financial statements, namely the financial implications of transactions, remained beyond the understanding of credit and investment analysts, since financing for operating (on-balance sheet) leases precludes the reflection of lease assets and liabilities in the balance sheet, the information is presented only in the notes to the financial statements, therefore IFRS 16 excludes the classification of operating and financial leases in accounting, which means that the reporting will be more adequately presented. claim tenants' property rights and financial obligations (all operating lease costs are not taken into account in profit (loss) and the lease liability and assets need to be recognized). Therefore, the lessee always recognizes and displays the depreciation separately from the interest on the lease liability.

Key words: lease, lease term, unified lease accounting model, lease agreement.

Постановка проблеми. У всьому світі підприємства знаходяться в активному пошуку щодо залучення довгострокових інвестицій, і одним із важливих інструментів фінансування діяльності підприємств є оренда. У США за 2017 р. обсяг лізингових операцій становив \$100 млрд; у Китаї обсяг орендних операцій зріс до 61,9% у 2013–2017 рр. і становив \$206 млрд; у Німеччині й Великобританії ринок лізингу становив 42% від усього європейського ринку в 2016 р. і досяг €25,5 млрд. і €39,1 млрд. відповідно; Японія займає друге місце в Азії і п'яте місце у світі по NBV – \$43,16 млрд. [1]. На початок 2018 р., за даними НБУ і Національної комісії з регу-

лювання фінансових послуг, діючий лізинговий портфель в Україні становив 40,4 млрд. грн. Найбільшу частку ринку займають лізингові компанії (портфель на 01.01.2018–22,4 млрд. грн, ринкова частка – 55,4%), банки (портфель на 01.01.2018–17,7 млрд. грн, ринкова частка – 43,7%), на частку небанківських фінансових установ припадає 0,84% (341 млн. грн) [1; 2]. Стрімке збільшення обсягів орендних операцій зумовлює необхідність вирішення питань користувачів фінансової звітності щодо її обмеженої порівнянності (за оцінкою Ради з МСФЗ, понад 85% зобов'язань з оренди не відображаються у балансі підприємств [3]), що виникла через різницю в методології обліку

операційної і фінансової оренди й суттєво впливала на інвестиційні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні й практичні аспекти застосування лізингу описано в працях багатьох учених. П. Балтус, Б. Майджер [4], С. Ллойд [5] проаналізували переваги й недоліки нового стандарту. С. Хома, Н. Василенко, У. Костюк [6; 7] розглянули основні положення МСФЗ 16 «Оренда» і визначили нові підходи до відображення в обліку орендаря й орендодавця орендних операцій. Н. Ніколенко [8] дослідив проблемні питання щодо оцінки орендованого об'єкта на дату балансу, відображення об'єкта та витрат по орендній угоді в обліку орендаря та встановлення фактичної вартості орендованого активу за міжнародними та національними стандартами. О.С. Височан, М.О. Редько [9] розглянули поняття, економічний зміст, класифікацію й нормативне регулювання орендних операцій в державному секторі економіки. Також існують дослідження Asset Finance International [10].

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених лізинговим операціям і лізинговим відносинам, є дискусійні й невирішені питання у цій сфері, особливо щодо виходу нового стандарту. Неповнота вивчення фінансово-бухгалтерських аспектів лізингових угод і наявність питань щодо виходу нових вимог обліку оренди зумовили дане дослідження.

Постановка завдання. У світовій практиці обліку операцій з оренди приділяється значна увага як серед дослідників бухгалтерського обліку, так і в середовищі професійних бухгалтерів. Зміни, які відбулися в обліку оренди після прийняття МСФЗ 16 «Оренда», представляють інтерес як для бухгалтерів, так і для менеджерів українських підприємств, тому мета статті – висвітлення змін та нововведень в обліку оренди за міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до МСФЗ 16, облік орендних операцій відбувається за єдиною моделлю, тобто МСФЗ 16 розглядає всю оренду як отримання орендаром права на використання орендованого активу на дату початку оренди та отримання фінансування, тому за єдиною моделлю обліку оренди:

– у бухгалтерському балансі за всіма договорами оренди орендар повинен визнавати право на використання активу і зобов'язання (обов'язок заплатити за це право), спочатку оцінивши актив за теперішньою (дисконтованою) вартістю майбутніх орендних платежів;

– у подальшому орендарю слід нараховувати амортизацію за орендованим активом і витратами на відсотки на зобов'язання по лізингу протягом терміну оренди;

– орендарю слід розділяти загальну суму орендних платежів на витрати на фінансування і зменшення непогашеного зобов'язання.

Це означає, що:

по-перше, з економічного погляду всі договори оренди наближаються до договорів фінансового лізингу (до набуття чинності МСФЗ 16 існували відмінності в обліку залежно від характеру договору – операційної оренди або фінансового лізингу), тобто всі зобов'язання за договором оренди (лізингу) будуть відображатися у орендаря в складі фінансових зобов'язань, в активах у орендаря буде відображатися актив у формі права користування (виняток становлять договори короткострокової оренди (лізингу), а також договори, де предметом є малоцінне майно);

по-друге, обсяг фінансових зобов'язань залежить від терміну оренди і платежів. Термін оренди починається з дати початку оренди (з дати, коли актив стає доступним для використання орендарем) і включає у себе також періоди без орендної плати, тобто термін оренди включає: 1) період оренди, який не можна відмінити, він визначається договором – це період, протягом якого орендар і орендодавець не мають права розірвати договір; 2) періоди, до яких передбачено опціон на продовження оренди, якщо є достатня впевненість у тому, що орендар виконає цей опціон; 3) періоди, до яких передбачено опціон на припинення оренди, якщо є достатня впевненість у тому, що орендар не виконає цей опціон. Під час визначення терміну оренди орендар оцінює ймовірність того, що він скористається такими опціонами. Платежі повинні включати індексацію на інфляцію або опціон на дострокове погашення зобов'язань, якщо є впевненість, що вони будуть реалізовані. На дату початку операції лізингоодержувач оцінює актив у формі права користування за первісною вартістю, а зобов'язання по оренді/лізингу – із поступовим зниженням вартості платежів, які ще не здійснені на звітну дату;

по-третє, якщо раніше витрати за операційною орендою відображалися як операційні витрати, то за МСФЗ 16 відображаються процентні витрати і амортизаційні відрахування.

В єдиній моделі обліку лізингу вирішальне значення має питання, чи є конкретний договір у цілому або його окремі компоненти договором оренди (лізингу) або договором на надання послуг (без оренди). Загальний алгоритм визнання договору за МСФЗ 16 представлено на рис. 1.

Як бачимо, відповідно до IFRS16, договір у цілому або його окремі компоненти є договором оренди, якщо за цим договором передається право контролювати використання ідентифікованого активу (базового активу) протягом певного періоду в обмін на відшкодування. Під час застосування цього визначення слід зважати на три критерії:

1. Ідентифікація активу, який орендар має право використовувати. Як правило, актив визначено в договорі явно (наприклад, зазначення

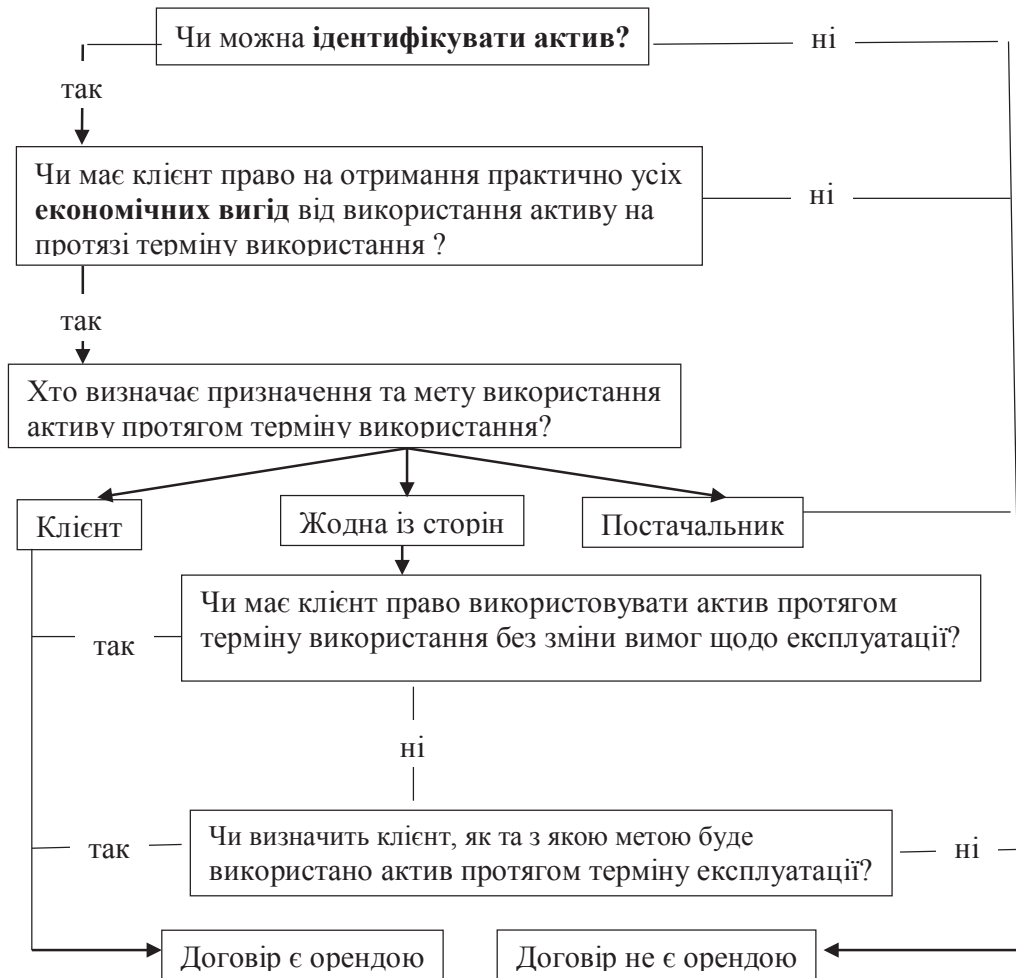

Рис. 1. Договір оренди згідно з IFRS16 «Оренда»

Дата звернення: [11; 12]

ідентифікаційного номеру автомобілю, його марки, моделі). Проте клієнт не має права використовувати актив, якщо у постачальника є істотне право замінити актив протягом усього періоду використання. Право постачальника на заміну активу буде суттєвим, якщо виконуються одночасно дві умови: 1) у постачальника є практична можливість замінити активи протягом терміну використання; 2) постачальник отримує економічну вигоду від реалізації свого права на заміну активу (тобто очікується, що економічні вигоди, пов'язані із заміною активу, перевищать витрати). Окрім того, право постачальника на заміну активу для цілей ремонту, технічного обслуговування (якщо актив не працює належним чином) або на модернізацію не означає, що орендодавець має суттєве право на заміну. При цьому якщо важко визначити, чи володіє постачальник суттєвим правом на заміну, орендар повинен виходити з того, що будь-яке право на заміну не є суттєвим. Актив також може бути вказаний неявно, якщо орендодавець або не має практичної можливості замінити його на альтернативні активи протягом періоду використання або якщо для орендодавця є економічні перешкоди, щоб реалізувати своє право

на заміну активів (наприклад, певні активи можуть включати такі активи, як обладнання, за якими орендодавець має договірні права на заміну активу протягом терміну дії контракту, але при цьому у орендодавця немає інших активів, якими він міг би замінити орендований актив).

2. Чи отримує орендар економічні вигоди? Щоб контролювати використання ідентифікованого активу, клієнт повинен мати право на отримання практично всіх економічних вигід від використання активу протягом терміну використання (наприклад, за рахунок використання активу безпосередньо протягом усього періоду дії договору або за рахунок суборенди). При цьому потрібно враховувати умови використання активу в рамках сфери дії договору.

3. Чи має орендар право розпоряджатися активом? Необхідно провести оцінку того, хто визначає те, як і з якою метою актив використовується протягом усього періоду дії контракту. Якщо орендар має право на пряме використання активу або якщо порядок використання активу визначено заздалегідь, цей критерій буде дотриманий. Використання активу вважається попередньо визначеним за

такими сценаріями: актив призначений для вузько-спеціалізованих цілей; зміна порядку використання активу або перепрофілювання активу для інших цілей є дорогим чи обмежується законодавством; клієнт має право визначати, як і з якою метою використовувати актив, якщо він може міняти спосіб і мету використання активу протягом усього періоду використання, а саме клієнт може визначати: тип продукції, момент виробництва продукції, де виробляється продукція, в якій кількості тощо.

Для висновку, що договір містить договір оренди, повинні бути виконані всі три критерії. Таким чином, оренда існує, коли до замовника переходить контроль над використанням певного активу. При цьому вважається, що замовник контролює використання активу, коли він має виключне право на використання цього активу протягом певного періоду часу та вирішує, як використовувати цей актив. Якщо договір передбачає оренду, орендар ураховує на балансі активи і зобов'язання за цим договором.

Під час укладання договору на надання послуги постачальник зберігає контроль над використанням активів, необхідних для надання даної послуги, навіть якщо ці активи розташовані на території замовника. За такими договорами клієнт не отримує контроль над ресурсом на початку договору, але, навпаки, у нього виникає обов'язок купити конкретні послуги, які він отримає у майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. МСФЗ 16 «Оренда» вирішує: *по-перше*, проблему «принципал – агент», коли між власниками і інвесторами, з одного боку, й менеджерами – з іншого, під впливом інформаційної асиметрії та цільових установок, є конфлікт інтересів; *по-друге*, проблему прозорості, достовірності та порівняності інформації у фінансовій звітності, а саме фінансові наслідки операцій залишалися за межами розуміння кредитних та інвестиційних аналітиків, оскільки фінансування за операційною (за балансовою) орендою виключає відображення орендних активів і зобов'язань у балансі, інформацію відображають тільки у примітках до фінансової звітності, тому МСФЗ 16 у бухгалтерському обліку виключає класифікацію оренди на операційну і фінансову, а це означає, що звітність буде більш адекватно відображати майнові права та фінансові зобов'язання орендарів (не дозволяється враховувати всі витрати, пов'язані з операційною орендою в прибутку (збитку), й необхідно визнати орендне зобов'язання і активи). Отже, орендар завжди визнає та відображає амортизацію окремо від процентів за лізинговими зобов'язаннями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рынок финансового лизинга: тенденции и проблемы. URL: <http://directinvest.com.ua/ru/2018/09/12/rynok-finansovogo-lizinga-tendencii-i-problemy/> (дата звернення: 28.10.2019).

2. Корвяков В. Оприлюднено новий стандарт – МСФЗ 16 «Оренда». *Вісник МСФЗ: Світовий досвід. Українська практика*. 2016. URL: http://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ000875 (дата звернення: 05.10.2019).

3. Балтус П., Майджер Б. Школа европейского лизинга. Санкт-Петербург, 1997.

4. Ллойд С. О новом стандарте IFRS 16. *МСФО*. 2016. № 1(31). С. 29–46.

5. Хома С., Василенко Н. Облік оренди в контексті проекту міжнародного стандарту «Оренда». *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 4. С. 19–26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_4_4 (дата звернення: 28.09.2019).

6. Хома С.В., Костюк У.З. Практичні аспекти обліку й оцінки оренди в орендаря згідно з МСФЗ (IFRS) 16 «Оренда». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 9(37). С. 185–190. DOI : 10.25264/2311-5149-2018-9(37)-185-190.

7. Ніколенко Н. Методологічні підходи до обліку операцій фінансової оренди. *Вісник Київського національного торгово-економічного університету*. 2014. № 3. С. 108–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2014_3_10 (дата звернення: 28.10.2019).

8. Височан О.С., Редько М.О. Теоретические аспекты учета арендных операций в государственном секторе экономики: понятие, экономическое содержание, классификация, нормативное регулирование. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/30-2018/23.pdf> (дата звернення: 15.09.2019).

9. Asset Finance International. URL: <https://www.assetfinanceinternational.com/index.php/people/members-blogs> (дата звернення: 08.07.2019).

10. Global Leasing Report 2019. URL: <https://www.world-leasing-yearbook.com/wp-content/uploads/2018/12/White-Clarke-Group-Global-Leasing-Report-extract-from-WLY19.pdf> (дата звернення: 18.08.2019).

11. Krakowska A.A., Vyshnevskiy I.I., Pedos N.N. The leasing industry in Ukraine: trends and recommendations for growth. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/01/Leasing_report_eng_Sept2018.pdf (дата звернення: 28.07.2019).

12. IFRS 16 «Leases». URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/> (дата звернення: 08.07.2019).

REFERENCES:

1. *The market of financial leasing: trends and problems* (2018) [Rynek finansovogo lizinga: tendencii i problemy]. Available at: <http://directinvest.com.ua/ru/2018/09/12/rynok-finansovogo-lizinga-tendencii-i-problemy/> (accessed 28 October 2019).

2. Korvyakov V.A. (2016) New standard has been published – IFRS 16 "Lease" [Oprylyudneno novyy standart – MSFZ 16 "Orenda"]. *Visnyk MSFZ: Svitovyy dosvid. Ukrayins'ka praktyka*. [IFRS Bulletin: World Experience. Ukrainian practice]. 1. Available at: http://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ000875 (accessed 05 October 2019).

3. Baltus P., Majger B. (1997) School of European leasing [Shkola yevropeyskogo lizinga]. (in Russian)

4. Lloyd S. (2016) O novom standarte IFRS 16 [On the new IFRS 16]. *MSFO [IFRS]*.no. 1(31), pp. 29–46.

5. Homa S., Vasilenko N. (2014) Oblik orendy v konteksti proektu mizhnarodnoho standartu «Orenda» [Accounting for rent in the context of the draft international standard "Lease"]. *Bukhhalters'kyi oblik i audyt [Accounting and Auditing]*. 4, 19-26. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2014_4_4 (accessed 28 September 2019).

6. Homa S.V., Kostyuk U.Z. (2018) Praktychni aspekty obliku y otsinky orendy v orendarya z hidno z MSFZ (IFRS) 16 «Orenda» [Practical Aspects of Accounting and Valuation of a Leaseholder in accordance with IFRS 16 "Lease"]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»* [Scientific notes of Ostroh Academy National University]. 9(37), 185–190. DOI: 10.25264/2311-5149-2018-9(37)-185-190.

7. Nikolenko N. (2014) Metodolohichni pidkhody do obliku operatsiy finansovoyi orendy [Methodological approaches to accounting for financial leasing operations]. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho torhovo-ekonomichnoho universytetu* [Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics], no. 3, pp. 108–123 Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2014_3_10 (accessed 28 October 2019).

8. Visochan O.S., Redko M.O. (2018) Teoreticheskiye aspekty ucheta arendnykh operatsiy v gosudarst-

vennom sektore ekonomiki: ponyatiye, ekonomicheskoye sodержaniye, klassifikatsiya, normativnoye regulirovaniye [Theoretical aspects of accounting for rental operations in the public sector of the economy: concept, economic content, classification, regulation]. *Naukoviy visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu* [Science newsletter of the International Humanitarian University]. Available at: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/30-2018/23.pdf> (accessed 15 September 2019).

9. Asset Finance International. Available at: <https://www.assetfinanceinternational.com/index.php/people/members-blogs> (accessed 08 August 2019).

10. Global Leasing Report 2019. Available at: <https://www.world-leasing-yearbook.com/wp-content/uploads/2018/12/White-Clarke-Group-Global-Leasing-Report-extract-from-WLY19.pdf> (accessed 18 August 2019).

11. Anna Krakowska A., Ivan Vyshnevskiy I., Natalia Pedos N. The leasing industry in ukraine: trends and recommendations for growth. Available at: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/01/Leasing_report_eng_Sept2018.pdf (accessed 28 July 2019).

12. *IFRS 16 «Leases»* Available at: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/> (accessed 08 August 2019).

ВИКОРИСТАННЯ ФІНТЕХ-ІННОВАЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ БАНКІВ THE USE OF FINTECH INNOVATIONS IN THE ACTIVITIES OF MODERN BANKS

У статті проведено аналіз поточного стану розвитку партнерства банків і фінтех-компаній в Україні та світі, досліджено необхідність та доцільність такого партнерства. Визначено, що банки мають дві основні альтернативи включення фінтех у свою діяльність: 1) створення і розвиток власних фінтех-підрозділів; 2) функціонування банку як відкритої платформи. Визначено, що найпоширенішими сферами партнерства банків та фінтех-компаній є технології блокчейн, програмне забезпечення ринку капіталу, платежі та розрахунки. Обґрунтовано, що співпраця банків і фінтех-компаній є взаємовигідним партнерством для обох учасників. Банки можуть забезпечити фінтех-сектору такі переваги, як висока капіталізація, ділова репутація, довіра клієнтів, інфраструктура, система ризик-менеджменту, державний нагляд, ефект масштабу. Для банків важливими є такі переваги фінтех-компаній, як гнучкість, інноваційність, розроблення нових продуктів, обробка даних, клієнтський досвід та мінімізація витрат.

Ключові слова: банк, фінтех, інновації, банківські послуги, фінансові посередники.

В статті проведено аналіз поточного стану розвитку партнерства банків і фінтех-компаній в Україні та світі, досліджено необхідність та доцільність такого партнерства.

ков і фінтех-компаній в Україні і мире, дослідовані необхідність і цілесобразність такого партнерства. Определено, что банки имеют две основные альтернативы включения финтех в свою деятельность: 1) создание и развитие собственных финтех-подразделений; 2) функционирование банка как открытой платформы. Определено, что наиболее распространенными сферами партнерства банков и финтех-компаний являются технологии блокчейн, программное обеспечение рынка капитала, платежи и расчеты. Обосновано, что сотрудничество банков и финтех-компаний является взаимовыгодным партнерством для обоих участников. Банки могут обеспечить финтех-сектор такими преимуществами, как высокая капитализация, деловая репутация, доверие клиентов, инфраструктура, система риск-менеджмента, государственный надзор, эффект масштаба. Для банков важны такие преимущества финтех-компаний, как гибкость, инновационность, разработка новых продуктов, обработка данных, клиентский опыт и минимизация расходов.

Ключевые слова: банк, финтех, инновации, банковские услуги, финансовые посредники.

УДК 336.71: 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-56>

Рубанов П.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів
і підприємництва
Сумський державний університет

Rubanov Pavlo

Sumy State University

The article analyzes the current state of development of partnerships between traditional banks and FinTech companies in Ukraine and in the world, examines the necessity and feasibility of such partnerships. As the level of digitalization of banking services grows, the bank can retain its competitive position in the market only if traditional financial services and innovative financial technologies are integrated. It is determined that banks have two main alternatives for including FinTech in their portfolios: 1) creation and development of their own FinTech departments and transformation of the bank into a controlling financial center; 2) transformation of the bank into an open platform through which clients can receive services from the bank, and from all partner FinTech companies. An analysis of the current state of development of the partnership between traditional financial intermediaries and FinTech companies in the EU and Ukraine confirmed that the largest European banks are the most active in this process. The most common areas of partnerships are blockchain technologies, capital market software, payments and cards. There are also examples of cooperation between Ukrainian FinTech providers with traditional banks and international payment systems, but the involvement of Ukrainian banks in partnership with FinTech is quite limited. The main motives of the banks to cooperate with FinTech companies are identified. Short-term goals such as increasing revenues, attracting new customers, and reducing costs have been identified as a priority for banks at this stage. It is justified that the cooperation between banks and FinTech companies is a mutually beneficial partnership for both parties. Banks can provide the FinTech sector with such strengths as high capitalization, brand and business reputation, customer trust, advanced infrastructure, an effective risk management system, government oversight and government guarantees, and the scale effect. Benefits of FinTech companies, that are important for banks include flexibility, innovativeness, new product development, data processing, customer experience and cost minimization.

Key words: bank, FinTech, innovation, banking services, financial intermediaries.

Постановка проблеми. Тривалий час організація моделей банківського бізнесу була досить традиційною. Навіть нині переважна більшість банків формує свої доходи з двох основних джерел – процентних і комісійних доходів, що отримуються від надання класичних банківських послуг: кредитування, депозитної діяльності та розрахунково-касового обслуговування. Проте в умовах глобальної цифровізації економіки, появи нових інструментів для управління фінансами і надання банківських послуг та розвитку альтернатив банківським послугам перехід банків на відкриті платформи та їх інтеграція з фінтех-сектором є лише питанням часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу інформаційних технологій на функціонування банків та перспективи взаємодії банківського і фінтех-сегменту є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних

науковців. Серед зарубіжних науковців зазначені проблеми вивчали Й. Черовбрієр [3], К. Пустчі, М. Дехнерт [6], А. Волкер [7]. Серед досліджень вітчизняних науковців у цьому напрямі можна відзначити праці Л.В. Жердецької, Д.І. Гординського [1], О.О. Другова, В.Т. Другової, О.М. Пахненко [4].

Окрім того, дослідженнями можливостей партнерства банків і фінтех-компаній займаються представники найбільших банків та провідних фінансових компаній світу, таких як Deutsche Bank [5], Sargemini [8; 9] та ін., для яких розвиток і провадження інноваційних фінансових продуктів та укріплення конкурентних позицій є найбільш актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поточного стану розвитку партнерства банків і фінтех-компаній в Україні та світі, аналіз необхідності й доцільності такого партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фінтех-компанії стають усе більш активними учасниками ринку фінансових послуг. Вони розпочали своє входження в даний сегмент ринку, передусім, із найбільш рентабельних банківських послуг та тих, що найлегше піддаються цифровізації, тобто їх надання не потребує фізичної присутності банку чи іншого посередника. Йдеться про грошові перекази, платіжні картки та розрахункові операції.

Переважна більшість сучасних фінтех-послуг у банківській сфері пов'язана з розрахунками та переказами, однак поступово фінтех-компанії розширюють поле своєї діяльності, включаючи до переліку можливих послуг кредитування, інвестиційні операції, фінансове консультування та ін. Зокрема, відповідно до результатів опитування банківського топ-менеджменту, проведеного Capgemini та Efma у 2016 р. [9], найбільшу загрозу конкурентоспроможності банків із боку фінтех-компаній вони вбачають у сфері платіжних карток та платежів (84,2% опитаних), де зростання популярності мобільних гаманців і мобільних платежів підвищує попит на проведення операцій у режимі реального часу. Однак під загрозою знаходяться й інші напрями роботи банків: близько половини опитаних визначили кредитування, підвищення фінансової обізнаності, ведення рахунків та інвестиції привабливими сферами діяльності для фінтех-компаній (рис. 1).

Банки мають декілька альтернатив побудови своєї стратегії для збереження конкурентних позицій на ринку в умовах зростання рівня цифровізації банківських послуг. Один із варіантів – формування і розвиток власних фінтех-підрозділів та трансформація банку у контролінговий фінансовий центр, що може запропонувати клієнтам, які відкрили рахунок у такому банку, пакет різноманітних фінансових послуг, включаючи інноваційні фінтех-продукти. Інший підхід – це функціонування

банку як відкритої платформи, через яку клієнти можуть отримати послуги не лише цього банку, а й усіх фінтех-компаній, які є його партнерами.

Для деяких банків співпраця з фінтех-компаніями вже стала реальністю. Особливо це стосується найбільших світових банків, які, з одного боку, мають достатні фінансові ресурси для розвитку у своїй структурі окремих фінтех-підрозділів, а з іншого – є лідерами ринку і не хочуть утрачати свої конкурентні позиції. Такі банки активно розвивають партнерство з успішними фінтех-стартапами, інвестують у нові фінтех-компанії, розширюють лінійку банківських продуктів інноваційними послугами, пов'язаними з використанням цифрових технологій.

Серед європейських банків найбільшу кількість фінтех-компаній у своєму портфоліо має іспанський банк Santander (19 компаній у 2018 р.). Ще десять європейських банків (Credit Suisse, UBS, Barclays, BBVA, PNB Paribas, HSBC, Deutsche Bank, Societe Generale, ABN-AMRO та ING Bank) мають налагоджене партнерство з п'ятьма-дев'ятьма фінтех-компаніями кожен. Основні напрями співпраці названих банків і фінтех-компаній за видами послуг стосуються використання технології блокчейн, програмного забезпечення ринку капіталу, платежів та розрахунків (рис. 2).

В Україні наявні аналогічні тенденції поширення фінансових технологій та зацікавленості найбільших банків у використанні переваг фінтех-сектору для укріплення своїх ринкових позицій. Особливостями управління фінтех-компаніями в Україні є переважання в їх топ-менеджменті колишніх керівників банківського сектору [2]. Це впливає на наявність і характер партнерства між українськими банками і фінтех-компаніями.

На основі опитування, проведеного за підтримки USAID та UNIT.City [2], визначено, що деякі з українських фінтех-провайдерів співпрацюють із

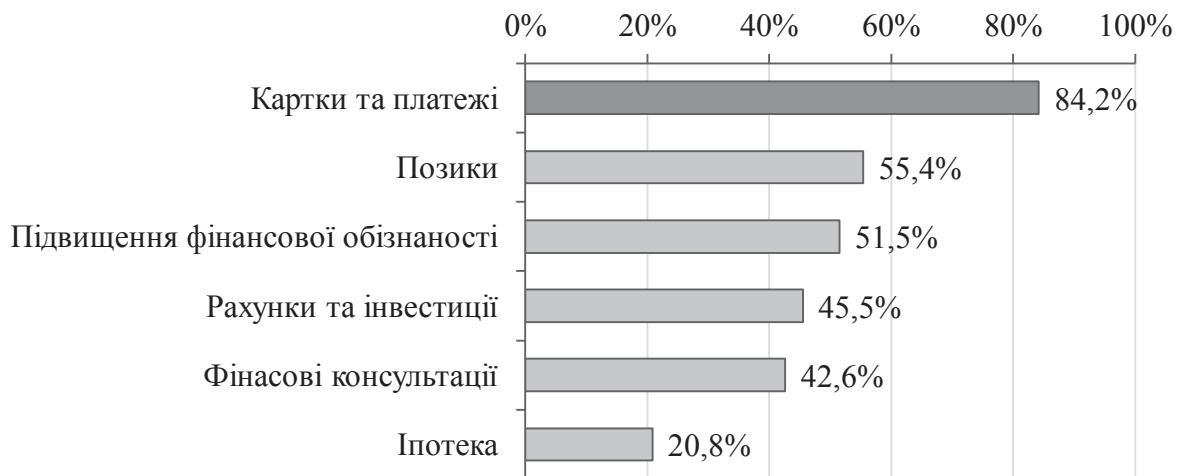

Рис. 1. Можливості розвитку фінтех у сфері банківського бізнесу за видами фінансових послуг

Джерело: сформовано за даними [9]

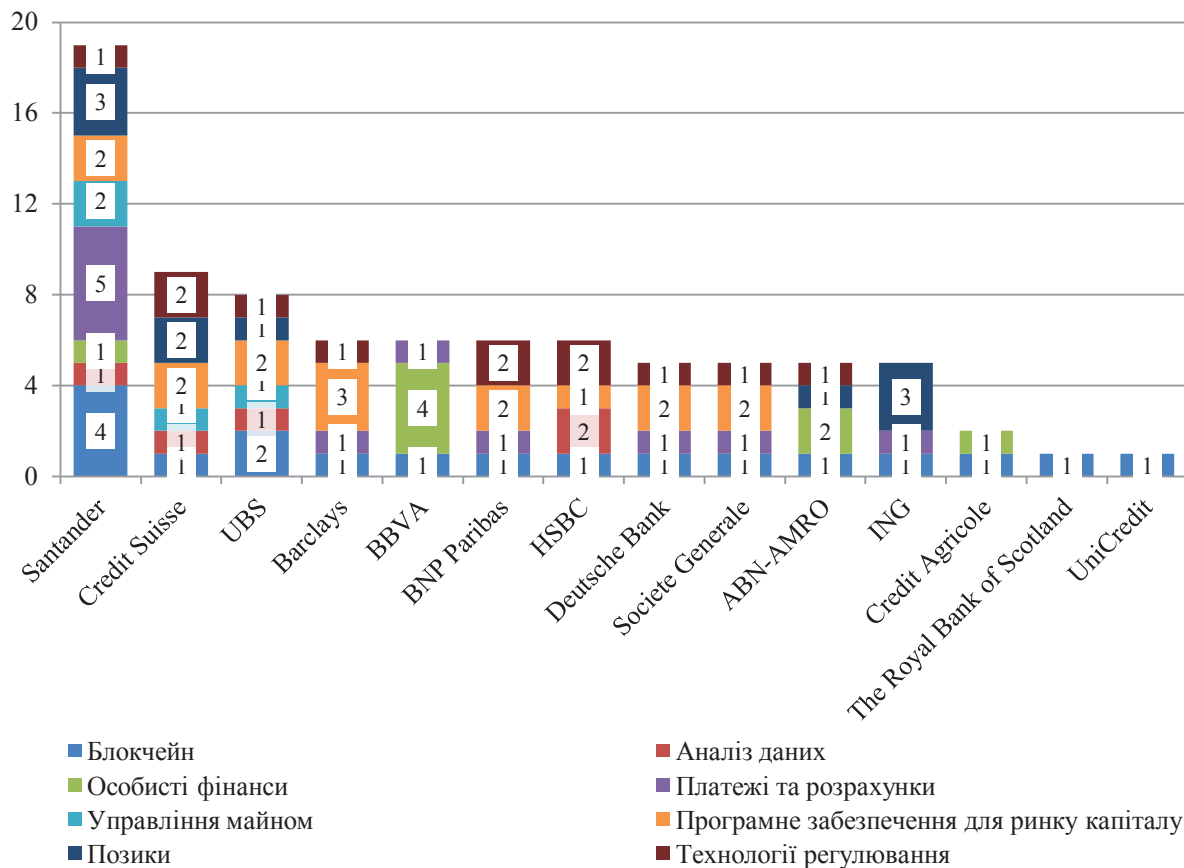

Рис. 2. Кількість фінтех-компаній у структурі європейських банків у 2018 р.

Джерело: сформовано на основі [3]

традиційними банками та міжнародними платіжними системами. Найчастіше фінтех-провайдери зазначали про партнерство з такими комерційними банками, як «Таскомбанк» (26%), «Ощадбанк» (16%), «Альфа-Банк» (14%), «Райффайзен Банк Аваль» (11,6%) та ПУМБ (9,4%).

Співпраця з фінтех-сектором як частина стратегії розвитку банку і його бізнес-моделі може мати довгострокові позитивні ефекти для банку у вигляді підвищення гнучкості, адаптивності до потреб ринку, зниження конкурентного тиску в майбутньому. Однак, як засвідчили результати дослідження, проведеного на базі 52 європейських банків та інших фінансово-кредитних установ у 2017 р., пріоритетними мотивами партнерства з фінтех-компаніями є короткострокові цілі, пов'язані зі збільшенням економічних вигід у поточному періоді шляхом збільшення доходів, залучення нових клієнтів, скорочення витрат (рис. 3) [3].

Як банки, так і фінтех-компанії мають переваги, що дають їм змогу залучати свій контингент споживачів. Більшість банків не розглядає фінтех-сектор як джерело можливої загрози конкуренції на банківському ринку, адже фінтех-компанії не мають і не можуть мати такого рівня капіталізації та розвиненої інфраструктури, як банки. Крім того, банки забезпечують ефективну систему ризик-менеджменту, знаходяться під контролем

центрального банку та, як правило, мають державні гарантії (Фонд гарантування вкладів тощо). За рахунок тривалішої роботи на ринку традиційні фінансові посередники мають сформовану ділову репутацію та довіру клієнтів.

Фінтех-компанії не володіють жодною із зазначених переваг. Натомість вони характеризуються вищою гнучкістю, інноваційністю і пристосованістю до потреб ринку, адже можуть використовувати власний клієнтський досвід для формування нових пропозицій послуг. Працюючи переважно онлайн, фінтех-компанії не мають потреби у значних інвестиціях у необоротні активи та витратах на персонал, забезпечуючи, таким чином, мінімізацію витрат (рис. 4).

Зазначені переваги банків і фінтех-компаній не є взаємовиключними, тому співпраця банків і фінтех-компаній є взаємовигідним партнерством. Банки можуть сприяти зростанню рентабельності фінтех-партнера за рахунок ефекту масштабу і використання власного бренду для просування інноваційної послуги. Крім того, за необхідності вони можуть забезпечити капіталом для розвитку і системою оцінки ризиків для мінімізації збитків. Фінтех-компанія, своєю чергою, доповнює традиційні послуги банку новими продуктами, забезпечуючи його затребуваність на ринку, гнучкість та мінімізацію витрат.

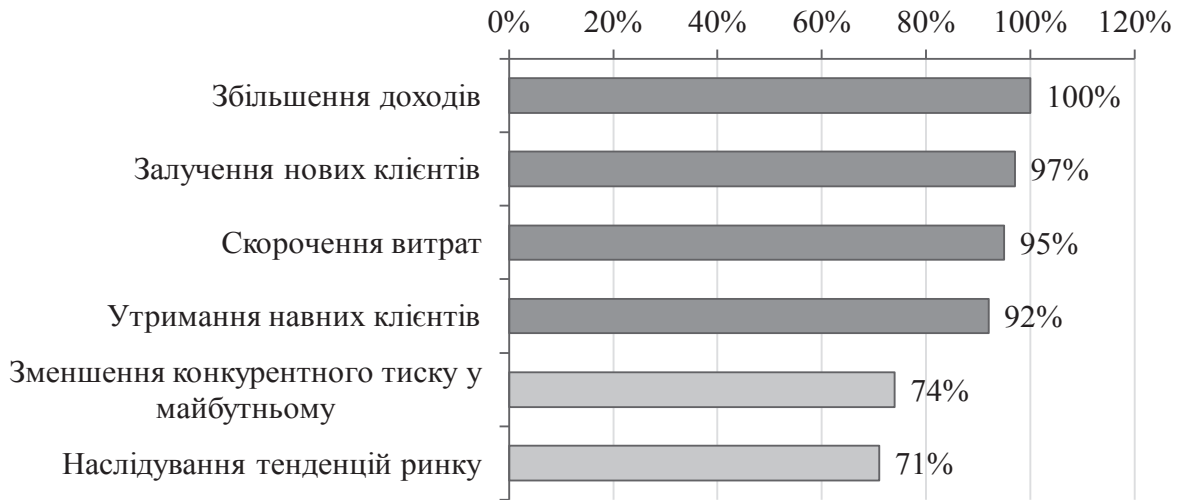

Рис. 3. Мотиви банків щодо партнерства з фінтех-компаніями

Джерело: сформовано на основі [3]

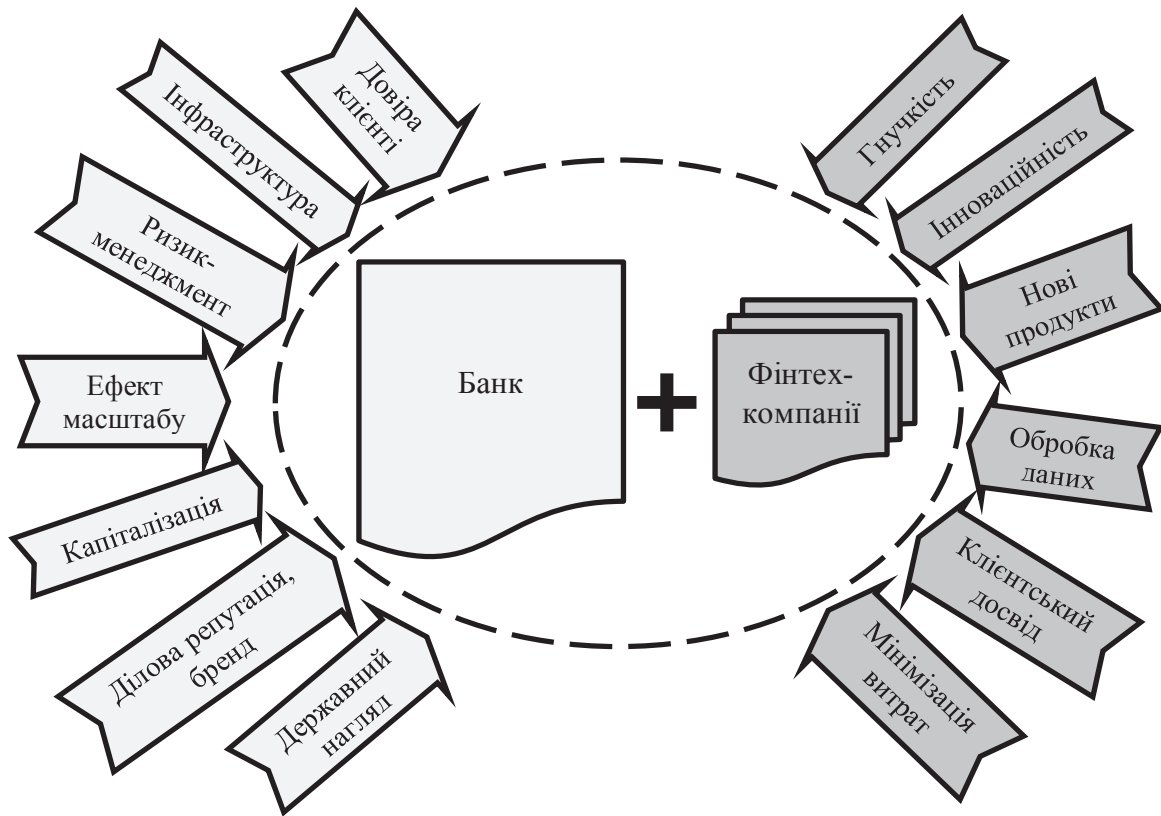

Рис. 4. Взаємодоповнюючі переваги партнерства банків та фінтех-компаній

Джерело: сформовано на основі [8]

Висновки з проведеного дослідження. Збереження конкурентних позицій банку на ринку в умовах зростання рівня цифровізації банківських послуг можливе лише за умови інтеграції традиційних фінансових послуг та інноваційних фінансових технологій. Банки мають дві основні альтернативи включення фінтех у свою діяльність: створення і розвиток власних фінтех-підрозділів або партнерство із самостійними фінтех-компані-

ями. Співпраця банків і фінтех-компаній є взаємовигідним партнерством для обох учасників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жердецька Л.В., Городинський Д.І. Розвиток фінансових технологій: загрози та можливості для банків. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 583–588.

2. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. USAID, UNIT.City. 2018. URL: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf (дата звернення: 15.11.2019).

3. Cherowbrier J. European banking sector. A statistical dossier on the current banking sector and meeting the demands of a digital future. Statista, 2019. URL: https://senat.me/wp-content/uploads/study_id59063_european-banking-sector.pdf (дата звернення: 15.11.2019).

4. Druhov O., Druhova V., Pakhnenko O. The Influence of Financial Innovations on EU Countries Banking Systems Development. *Marketing and Management of Innovations*. 2019. Vol. 3. P. 167–177. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-13>.

5. FinTech 2.0: Creating new opportunities through strategic alliance. Deutsche Bank. 2015. URL: [http://cib.db.com/docs_new/GTB_FinTech_Whitepaper_\(DB012\)_A4_DIGITAL.PDF](http://cib.db.com/docs_new/GTB_FinTech_Whitepaper_(DB012)_A4_DIGITAL.PDF) (дата звернення: 15.11.2019).

6. Pousttchi K., Dehnert M. Exploring the digitalization impact on consumer decision making in retail banking. *Electronic Markets*. 2018. Vol. 28(3). DOI: <https://doi.org/10.1007/s12525-017-0283-0>.

7. Walker A. Banking without banks: Exploring the disruptive effects of converging technologies that will shape the future of banking. *Journal of Securities Operations & Custody*. 2014. Vol. 7. Issue 1. P. 69–80.

8. World FinTech Report 2018. Capgemini, LinkedIn, and Efma, 2018. URL: <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2018/02/world-fintech-report-wftr-2018.pdf> (дата звернення: 15.11.2019).

9. World Retail Banking Report 2016. Capgemini, Efma, 2016. URL : https://web.uniroma1.it/dip_management/sites/default/files/allegati/World%20Retail%20Banking%20Report%202016.pdf (дата звернення: 15.11.2019).

REFERENCES:

1. Zherdecjka L.V., Ghorodysjkyj D.I. (2017) Rozvytok finansovykh tekhnolohii: zahrozy ta mozhlyvosti

dlia bankiv [Development of financial technologies: threats and opportunities for banks]. *Ekonomika i suspilstvo [Economy and society]*, Vol. 10, pp. 583–588.

2. FinTekh v Ukraini: tendentsii, ohliad rynku ta kataloh [FinTech in Ukraine: trends, market overview and catalog] (2018). USAID, UNIT.City. Available at: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf (accessed 15 November 2019).

3. Cherowbrier J. (2019) European banking sector. A statistical dossier on the current banking sector and meeting the demands of a digital future. Statista. Available at: https://senat.me/wp-content/uploads/study_id59063_european-banking-sector.pdf (accessed 15 November 2019).

4. Druhov O., Druhova V., Pakhnenko O. (2019) The Influence of Financial Innovations on EU Countries Banking Systems Development. *Marketing and Management of Innovations*, Vol. 3, pp. 167–177. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.3-13>

5. FinTech 2.0: Creating new opportunities through strategic alliance (2015) Deutsche Bank. Available at: [http://cib.db.com/docs_new/GTB_FinTech_Whitepaper_\(DB012\)_A4_DIGITAL.PDF](http://cib.db.com/docs_new/GTB_FinTech_Whitepaper_(DB012)_A4_DIGITAL.PDF) (accessed 15 November 2019).

6. Pousttchi K., Dehnert M. (2018) Exploring the digitalization impact on consumer decision making in retail banking. *Electronic Markets*, Vol. 28(3). DOI: <https://doi.org/10.1007/s12525-017-0283-0>.

7. Walker A. (2014) Banking without banks: Exploring the disruptive effects of converging technologies that will shape the future of banking. *Journal of Securities Operations & Custody*, Vol. 7, Issue 1, pp. 69–80.

8. World FinTech Report 2018 (2018) Capgemini, LinkedIn, and Efma. Available at: <https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2018/02/world-fintech-report-wftr-2018.pdf> (accessed 15 November 2019).

9. World Retail Banking Report 2016 (2016) Capgemini, Efma. Available at: https://web.uniroma1.it/dip_management/sites/default/files/allegati/World%20Retail%20Banking%20Report%202016.pdf (accessed 15 November 2019).

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF OBJECTS OF STATE OWNERSHIP MANAGEMENT

УДК 339.137.2:334.724.6(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-57>**Хомутенко В.П.**к.е.н., професор, фахівець
Одеський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України**Хомутенко А.В.**к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Одеський національний економічний
університет**Khomutenko Vira**Odessa Research Expert Forensic
Center of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine**Khomutenko Alla**

Odessa National Economic University

У статті розглянуто методичні підходи до оцінювання ефективності управління об'єктами державної власності уповноваженими суб'єктами господарювання. Досліджено нормативно закріплені методичні підходи. Проаналізовано результативні показники діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки України за 2010 р. і 2015–2018 рр. Установлено залежність зміни розміру ВВП від питомої ваги державного сектору в національній економіці. Визначено критерії оцінювання ефективності управління суб'єктами державного сектору економіки. Здійснено оцінювання ефективності діяльності підприємств державного сектору економіки за показником бюджетної ефективності капітальних інвестицій. Досліджено частку фінансового вкладу державного сектору в національній економіці. Розроблено методичні рекомендації щодо вдосконалення наявних методичних підходів з урахуванням вимог соціально-економічного розвитку національної економіки.

Ключові слова: об'єкти державної власності, суб'єкти господарювання державного сектору, ефективність, управління.

В статье рассмотрены методические подходы к оценке эффективности управ-

ления объектами государственной собственности уполномоченными субъектами хозяйствования. Исследованы нормативно закреплённые методические подходы. Проанализированы результативные показатели деятельности субъектов хозяйствования государственного сектора экономики Украины за 2010 г. и 2015–2018 гг. Установлена зависимость изменения размера ВВП от удельного веса государственного сектора в национальной экономике. Определены критерии оценки эффективности управления субъектами государственного сектора экономики. Проведено оценивание эффективности деятельности предприятий государственного сектора экономики по показателю бюджетной эффективности капитальных инвестиций. Установлена доля финансового вклада государственного сектора в национальной экономике. Разработаны методические рекомендации по совершенствованию имеющихся методик с учетом требований социально-экономического развития национальной экономики.

Ключевые слова: объекты государственной собственности, субъекты хозяйствования государственного сектора, эффективность, управление.

The methodological approaches to assessing the effectiveness of managing state-owned entities by authorized entities are discussed in the article. The normatively established methodological approaches are investigated. The performance indicators of the activity of economic entities of the public sector of Ukraine's economy for 2010, 2015–2018 are analyzed. The dependence of the change in the size of GDP on the share of the public sector in the national economy has been established. Criteria of an estimation of efficiency of management by subjects of the state sector of economy are defined. The performance of the public sector enterprises by the budget efficiency of capital investments is evaluated. The share of public sector financial contribution in the national economy is investigated. It should be noted that there is no unified approach to assessing the effectiveness of state property management. Thus, the criteria for assessing the results of the effective activity of economic entities of the public sector of the Ministry of Economic Development of Ukraine are: absence (or reduction) of wage arrears; the rate of change in the average monthly wage; implementation of the financial plan; the amount of net profit (loss); solvency ratio, etc. Instead, the State Audit Service of Ukraine assesses the effectiveness of managing individual entities of the public sector by the indicators of: net profit, inflow of financial resources, growth of current and current assets; coefficients of financial stability, solvency, coverage, return on assets, equity and activities, etc. The study found that assessing the effectiveness of managing state-owned objects does not take into account the strategic importance of the objects, their social significance and development prospects. Methodological recommendations for improving existing methodical approaches taking into account the requirements of socio-economic development of the national economy are developed. It is justified that when assessing the effectiveness of managing state-owned objects, it is necessary to take into account the strategic importance of the objects, their social significance and development prospects. It is suggested to evaluate the level of efficiency of management of state-owned objects by a single method. Such an assessment should be based on the same economic criteria (varying by industry), which would allow an objective to determine the degree of satisfaction of the interests of the state and society as a whole when using certain state property objects.

Key words: objects of state ownership, business entities of the state sector, efficiency, management.

Постановка проблеми. Сьогодні перед державою Україна постала низка економічних та соціальних викликів, до яких віднесено: необхідність підвищення темпів економічного зростання, здійснення прогресивної структурної перебудови економіки, оновлення техніко-технологічної бази виробництва через упровадження інноваційних технологій, залучення іноземних інвестицій, поліпшення добробуту людей, надання якісних суспільних благ і послуг, підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається, та ін. Під час обговорення напрямів досягнення поставлених цілей через поліпшення економічної активності держави гострими залишаються проблеми

визначення співвідношення приватного і державного секторів, а також масштабів, тенденцій, динаміки, функцій та ефективності діяльності державного сектору економіки України. Усе це зумовлює доцільність визначення дієвого інструментарію управління фінансово-господарською діяльністю державних підприємств та формування науково-методичних підходів до оцінювання результативності реалізації поставлених перед ними завдань. Адекватна оцінка ефективності управління об'єктами державної власності уповноваженими суб'єктами господарювання є передумовою забезпечення їхньої успішної діяльності. Отже, актуалізується необхідність здійснення компаративного

аналізу наявних підходів до оцінювання ефективності управлінської діяльності суб'єктів господарювання державного сектору та розроблення рекомендацій щодо їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Навколо векторів, форм і глибини змін у державному секторі економіки не припиняються активні наукові дискусії. Проблемам оцінювання ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки присвячено науковій праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: Є. Балацького, М. Білик, Б. Данилишина, О. Длугопольського, В. Євтушевського, І. Жадан, Л. Коваленко, О. Кухаря, І. Малия, С. Онишко, Г. Тарасюк, Л. Тараш, В. Савченко, Л. Якобсона та ін. Разом із тим і досі не вирішеними залишаються питання обґрунтування об'єктивних критеріїв та релевантної системи індикаторів для формування інтегрального показника ефективності управління об'єктами державної власності уповноваженими суб'єктами господарювання.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні вибору критеріїв та релевантної системи індикаторів оцінювання ефективності управління об'єктами державної власності суб'єктами господарювання. Для її досягнення використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, основними серед яких є: методи статистичних досліджень, компаративний аналіз, систематизації, узагальнення, табличний і графічний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Керуючись ст. 5 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [1], Кабінет Міністрів України 19.06.2007 ухвалив Постанову № 832, якою затвердив Порядок здійснення контролю над виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та окреслив критерії визначення ефективності такого управління [2]. Критеріями, відповідно до цієї Постанови, є комерційні та некомерційні показники, що характеризують стан використання і збереження державного майна суб'єктами господарювання державного сектору економіки (далі – суб'єкт господарювання ДСЕ), а також показники рентабельності, фінансової стійкості, покриття, платоспроможності, зносу основних засобів. Так, до некомерційних показників належать фактичні показники середньооблікової чисельності працюючих, середньої заробітної плати, заборгованості із заробітної плати, витрат на соціальні заходи порівняно з показниками попереднього періоду. Комерційними показниками є фактичні обсяги (темпи зростання) чистого доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт, послуг, чистого прибутку, частини прибутку (доходу), що перераховується до державного бюджету, дивідендів, нарахованих на акції (частки), що належать державі у статутному фонді господарських товариств, порівняно із затвердженими обсягами

згідно з фінансовим планом суб'єктів господарювання [2, п.п. 5-6]. Разом із тим у нормативно-правовому акті відсутні показники бюджетної ефективності суб'єктів господарювання ДСЕ, їх інноваційно-інвестиційної активності та кількості створених ними нових робочих місць.

Показники оцінювання результатів діяльності суб'єктів господарювання ДСЕ Міністерством економічного розвитку і торгівлі України згідно з визначеною вище методикою наведено в табл. 1.

Аналіз результативних показників діяльності суб'єктів господарювання ДСЕ свідчить, що за останні вісім років суттєво зросли обсяги чистого доходу від реалізації продукції та поліпшилися показники рентабельності продаж, рентабельності сукупних активів і продуктивності праці. Разом із тим погіршився стан розрахунків. Так, кредиторська заборгованість зросла у 3,7 рази, а дебіторська заборгованість – більше ніж у два рази. Перевищення темпів росту кредиторської заборгованості над дебіторською є позитивним фактором, однак одним із чинників її росту стало зростання заборгованості з виплат заробітної плати (більше ніж у 2,5 рази), що безпосередньо негативно вплинуло на рівень життя населення країни. Крім того, це несприятливо позначилося на виробітку і трудомісткості продукції, оскільки заробітна плата, яка є основою життєдіяльності працівників, виступає найбільш потужним стимулом підвищення продуктивності праці.

Основними причинами тенденцій зростання та накопичення заборгованості з виплати заробітної плати, на нашу думку, є низький рівень результативності управління державним майном та відсутність належного контролю з боку відповідних органів державного управління.

Незважаючи на зростання показників чистого прибутку підприємств державного сектору економіки (з 4,5 млрд. грн у 2015 р. до 31,23 млрд. грн у 2018 р.) та загальної вартості їх активів (з 442,9 млрд. грн у 2014 р. до 1497,97 млрд. грн у 2018 р.), спостерігається зменшення питомої ваги цих суб'єктів у структурі ВВП (рис. 1).

З урахуванням критеріїв, наведених у табл. 2, Мінекономрозвитку щоквартально здійснює оцінку ефективності управління об'єктами державної власності суб'єктами управління в галузевому розрізі та подає відповідні висновки і пропозиції КМУ. Так, за результатами оцінювання 17 міністерств у 2018 р. позитивно оцінено діяльність лише трьох міністерств, а саме: Міністерства соціальної політики України, Міністерства фінансів України та Міністерства закордонних справ України. Незадовільно оцінено діяльність чотирьох міністерств: Мінагрополітики, Мінкультури, Міноборони та Мінприроди. Діяльність з управління об'єктами державної власності десяти міністерств оцінено як «задовільна» [3].

Таблиця 1

Результативні показники діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки України

Показники	2010	2015	2016	2017	2018
ЧД від реалізації продукції, млн грн	248804,4	442746,3	590768,6	647335,7	737365,3
Темпи приросту,%	16,08	17,48	33,43	9,58	13,91
Чистий фін результат, млн грн	-17204,9	4464,7	39613,1	46052,9	31235,6
Темпи приросту,%	-645,25	-103,87	787,24	16,26	-32,17
Загальна вартість активів, млн грн	442868,9	1498738,6	1639645,2	1607952,1	1497969,7
Темпи приросту,%	8,61	66,06	9,40	-1,93	-6,84
Дебіторська заборгованість, млн грн	98780,8	177004,3	206736,2	211039,1	200706,5
Темпи приросту,%	44,28	11,19	16,80	2,08	-4,90
Кредиторська заборгованість, млн грн	120384,65	425226,0	466039,7	532383,4	449935,4
Темпи приросту,%	33,52	18,70	9,60	14,24	-15,49
Залишкова вартість основних засобів, млн грн	170518,2	513833,9	484797,2	476173,0	496085,2
Темпи приросту,%	3,75	39,96	-5,65	-1,78	4,18
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис осіб	1272040	848338	846977	809398	779372
Темпи приросту,%	-1,33	-8,78	-0,16	-4,44	-3,71
Сума заборгованості з виплат заробітної плати, млн грн	371,2	523,4	409,4	560,7	912,93
Темпи приросту, %	35,42	3,31	-21,78	36,96	62,83
Рентабельність сукупних активів, %	-3,88	0,30	2,42	2,86	2,09
Рентабельність основних засобів, %	-10,09	0,87	8,17	9,67	6,30
Рентабельність продаж, %	-6,92	1,01	6,71	7,11	4,24
Коефіцієнт загальної оборотності активів	0,15	0,09	0,09	0,10	0,12
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,74	0,66	0,77	0,77	0,90
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,59	0,28	0,33	0,32	0,38
Рівень продуктивності праці	195,59	521,90	697,50	799,77	946,10
Рівень фондоддачі	0,37	0,25	0,30	0,34	0,38
Рівень фондоемність	0,67	0,99	0,85	0,74	0,66

Джерело: складено авторами за даними [3]

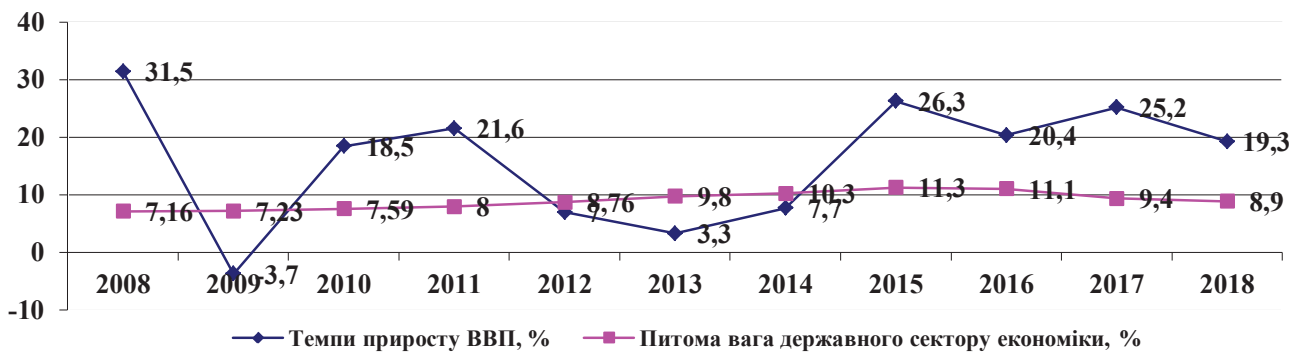

Рис. 1. Залежність зміни розміру ВВП від питомої ваги державного сектору в національній економіці

Джерело: складено авторами за даними [1]

Таблиця 2

Критерії оцінювання ефективності управління суб'єктами ДСЕ

Показники	Управління		
	Позитивне	Задовільне	Незадовільне
Кількість суб'єктів господарювання, які отримали оцінку «ефективно» за результатами фінансово-господарської діяльності	> 75 %	> 50 % до 75 %	< 50 %
Кількість працюючих суб'єктів господарювання, які здійснювали фінансово-господарську діяльність у звітному періоді згідно із затвердженими (погодженими) фінансовими планами	> 75 %	> 50 % до 75 %	< 50 %
Кількість укладених суб'єктом управління контрактів із керівниками працюючих суб'єктів господарювання	> 75 %	> 50 % до 75 %	< 50 %
Кількість суб'єктів господарювання, які не мають заборгованості з виплати заробітної плати	> 75 %	> 50 % до 75 %	< 50 %

Джерело: складено авторами за даними [2]

Проведений аналіз наявних методичних підходів свідчить про необхідність уточнення обов'язкових критеріїв з урахуванням галузевих особливостей та суспільної важливості діяльності суб'єктів управління державною власністю.

Статтею 16 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» визначено, що одним із суб'єктів, який здійснює контроль над виконанням управлінських функцій, є Державна аудиторська служба України (ДАСУ). Цей контролюючий орган зобов'язаний запобігати фінансовим порушенням і забезпечувати ефективне управління об'єктами державної власності [1]. Так, лише за шість місяців 2019 р. ДАСУ було виявлено фактів неефективних управлінських дій (рішень) або ризикових операцій, що призвели до упущених вигід/недоотриманих доходів або непродуктивних/зайвих витрат на загальну суму понад 5,3 млрд. грн [4].

Ефективність управлінських дій окремого суб'єкта господарювання ДСЕ визначається ДАСУ бальним методом відповідно до Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки. Загальний рівень ефективності управління суб'єктом господарювання ДСЕ встановлюється ДАСУ за 16 показниками оцінки ефективності управління (Офк) та за 14 показниками (Овп) оцінки виконання фінансового плану. У разі коли $Офк > 1$ і $Овп > 1$ – ефек-

тивність управління оцінюється як висока, якщо $Офк \geq 0$ і $Овп \geq 0$ – середня, а якщо $Офк < 0$ і $Овп < 0$ – незадовільна [5].

Оцінку ефективності управління підприємств ДСЕ можна здійснити із застосуванням методів статистичного аналізу [6], які дають змогу визначити розрахункові значення показника бюджетної ефективності капітальних інвестицій. Для цього використовується співвідношення податкових і неподаткових надходжень до державного бюджету від діяльності підприємств держсектору та бюджетного фінансування їх капітальних інвестицій (табл. 3).

Отримані результати свідчать, що коефіцієнт бюджетної ефективності капітальних інвестицій у підприємств державного сектору економіки за останні два роки зменшився з 478,87 у 2016 р. до 118,85 у 2018 р. Разом із тим цей показник свідчить, що на кожну гривню бюджетних інвестицій державний бюджет отримує понад 100 грн надходжень від підприємств державного сектору економіки.

Застосовуючи бальний метод, нами оцінено ефективність управління підприємствами державного сектору економіки за фінансовими коефіцієнтами, розрахованими на підставі аналізу зведених показників їх фінансових планів за період із 2014 по 2018 р. (рис. 2).

Результати проведеного оцінювання продемонстрували зростання інтегрального індексу

Таблиця 3

Оцінювання ефективності підприємств державного сектору економіки за показником бюджетної ефективності капітальних інвестицій

Показники	2015	2016	2017	2018
1. Усього надходжень до державного бюджету від підприємств державного сектору економіки, млн грн	89478,19	115752,52	168808,76	195713,28
2. Бюджетне фінансування капітальних інвестицій підприємств державного сектору економіки млн грн	441,70	241,72	1002,77	1646,69
3. Коефіцієнт бюджетної ефективності капітальних інвестицій підприємств державного сектору економіки (ряд1/ряд2)	202,58	478,87	168,34	118,85

Джерело: складено авторами за даними [3]

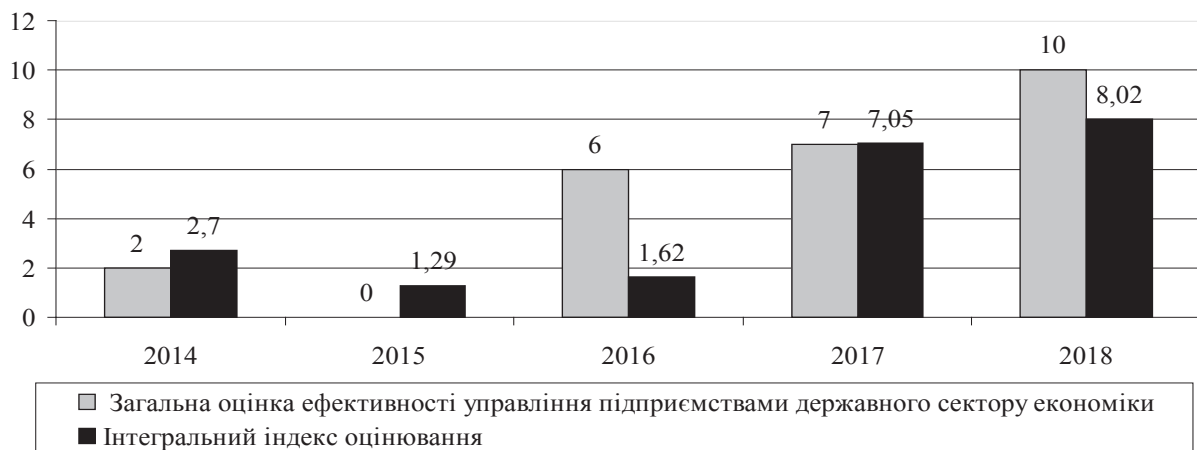

Рис. 2. Оцінка ефективності управління підприємствами державного сектору економіки

Джерело: складено авторами за даними [1]

ефективності управління підприємствами державного сектору з 2,7 до 8,02, а загальної оцінки – з двох балів у 2014 р. до 10 балів у 2018 р., що свідчить про суттєве поліпшення ефективності управління ними загалом.

Доцільно зазначити, що державний сектор економіки відіграє важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняної економіки, має загальнонаціональне та стратегічне значення для економічної безпеки держави, оскільки він повинен забезпечувати функціонування економічної моделі ринкового типу та захищати соціальні стандарти якості життя, розвиток суспільного виробництва. Разом із тим в Україні цей сектор займає незначну частку в економіці країни, що підтверджують дані, наведені в табл. 4.

Як свідчать наведені у таблиці дані, загальний показник питомої ваги державного сектору у національній економіці з 2013 по 2018 р. постійно коливався та не мав стійкої тенденції. Так, із 2013 по 2015 р. він збільшився з 9,8% до 11,3%, а з 2016 по 2018 р. – скоротився на 2,2%. Таке коливання характерне й для інших показників, що характеризують роль державного сектору в складі економіки нашої країни. Це підтверджує той факт, що питома вага державного сектору в ринковому господарстві є величиною змінною. Причинами цього є несприятлива макроекономічна ситуація на тлі політичної нестабільності та військового конфлікту, проблеми, що виникають у результаті зміни співвідношення державного та приватного секторів в економічній системі.

Протягом багатьох років державна політика України була спрямована на те, щоб зберегти у стратегічно важливих підприємствах більшу частку державної власності. Водночас іноді розпродавалися акції тих державних компаній, де необхідними були значні фінансові вливання для забезпечення ефективної роботи підприємства. Держава, таким чином, розподіляла відповідальність за становище в тому чи іншому секторі економіки з приватним сектором, що призвело до зміни структури вітчизняної економіки. Так, за останнє десятиріччя збільшилася питома вага господарських товариств із державною часткою понад 50% із 6,44% у 2008 р. до 8,3% у 2018 р. [3].

Відзначимо, що сьогодні в Україні активно впроваджуються державні програми щодо приватизації державних підприємств із метою скорочення державного сектору економіки. Разом із тим світовий досвід свідчить про те, що стандартів відносно оптимального розміру державного сектору економіки не існує. У деяких країнах він достатньо великий (Греція, Італія, Франція), в інших – майже відсутній (Японія, Люксембург); у деяких країнах сконцентрований у невеликій кількості галузей (Нідерланди), а в інших представлений у всіх галузях економіки (Франція, Португалія). У певних країнах він високоефективний (Швеція, Франція), в інших – неефективний (Бельгія, США) [7, с. 47]. Тобто існують різні національні моделі, які відрізняються лише ефективністю управління державним сектором економіки. Отже, варто створювати власну модель економічної активності держави, що ґрунтуватиметься на науково-методичних підходах до забезпечення ефективного управління в державному секторі економіки України [8].

Висновки з проведеного дослідження. Необхідно констатувати, що єдиного підходу до оцінювання ефективності управління об'єктами державної власності не створено. Так, критеріями оцінки результатів ефективної діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки Мінекономрозвитку України є: відсутність (або зменшення) заборгованості з виплати заробітної плати; темп зміни розміру середньомісячної заробітної плати; виконання фінансового плану; розмір чистого прибутку (збитку); коефіцієнт платоспроможності та ін. Державна аудиторська служба України здійснює оцінку ефективності управління окремими суб'єктами господарювання державного сектору економіки за показниками: чистого прибутку, надходжень фінансових ресурсів, приросту необоротних та оборотних активів, коефіцієнтів фінансової стійкості, платоспроможності, покриття, рентабельності активів, власного капіталу і діяльності та ін.

За результатами дослідження встановлено, що під час оцінювання ефективності управління об'єктами державної власності не враховуються стратегічне значення об'єктів, їх соціальна значимість та перспективи розвитку. Крім того, оцінка

Таблиця 4

Питома вага фінансового внеску державного сектору в національній економіці

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага кількості підприємств держсектору, %	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6
Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) підприємств держсектору, %	9,2	8,9	11,4	11,0	8,6	8,2
Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів підприємств держсектору, %	14,4	15,6	19,4	18,6	16,9	15,2
Питома вага кількості працівників підприємств держсектору, %	15,6	15,1	15,8	15,4	13,2	12,0
Питома вага капітальних інвестицій підприємств держсектору, %	9,0	11,3	9,3	9,7	7,7	8,3
Загальний показник питомої ваги підприємств держсектору, %	9,8	10,3	11,3	11,1	9,4	8,9

Джерело: складено авторами за даними [3]

рівня ефективності управління об'єктами державної власності має здійснюватися за єдиною методикою і ґрунтуватися на однакових економічних критеріях (варіюються за галузевою ознакою), які давали б змогу об'єктивно підходити до визначення ступеня задоволення інтересів держави та суспільства у цілому під час використання тих чи інших об'єктів державної власності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про управління об'єктами державної власності : Закон України № 185-V від 21.09.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (дата звернення: 25.11.2019).
2. Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності : Постанова Кабінету Міністрів України № 832 від 19.06.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF> (дата звернення: 25.11.2019).
3. Звіти Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=Upravlinnia Derzhavnim Sektorom Ekonomikils](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=Upravlinnia%20Derzhavnim%20Sektorom%20Ekonomiki) (дата звернення: 25.11.2019).
4. Результати діяльності Держаудитслужби, її міжрегіональних територіальних органів за січень–червень 2019 року. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/146977> (дата звернення: 25.11.2019).
5. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки : Наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2006 № 170, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 27.03.2006 за № 332/12206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06> (дата звернення: 25.11.2019).
6. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій : Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27.06.1997 № 81, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 05.08.1997 за № 288/2092. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97> (дата звернення: 25.11.2019).
7. Рудченко О.Ю., Шкільняк М.М. Вдосконалення управління державним сектором в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 3(15). С. 47–51.
8. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Проблема оцінювання ефективності управління підпри-

ємствами державного сектору економіки України. *Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки: світовий досвід та вітчизняні реалії»*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 83–87.

REFERENCES:

1. On the management of state property: Law of Ukraine (2006). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (accessed 25 November 2019).
2. On approval of the Procedure for exercising control over the performance of functions of management of state property objects and criteria for determining the efficiency of management of state property objects: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2007). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF> (accessed 25 November 2019).
3. Reports of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2010-2018). Available at: [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=United States Department of Economic](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=United%20States%20Department%20of%20Economic%20Development) (accessed 25 November 2019).
4. Performance of the State Judicial Service, its interregional territorial bodies for January–June 2019. Available at: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/146977> (accessed 25 November 2019).
5. Methods of analysis of financial and economic activity of public sector enterprises: Order of the Ministry of Finance of Ukraine (2006). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06> (accessed 25 November 2019).
6. Methodology for conducting in-depth analysis of the financial and economic status of enterprises and organizations: Order of the Agency for Bankruptcy Prevention of Enterprises and Organizations (1997). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97> (accessed 25 November 2019).
7. Rudchenko O.Yu., Shkilniak M.M. (2011) *Vdoskonalennia upravlinnia derzhavnym sektorom v Ukraini* [Improving public sector management in Ukraine]. Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business. pp. 47–51.
8. Khomutenko V.P., Khomutenko A.V. (2019) *Problematyka otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia pidpriemstvamy derzhavnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* [The problems of assessing the effectiveness of management of public sector enterprises of Ukraine's economy]. Proceedings of the *International Scientific and Practical Conference "Perspectives on Sustainable Economic Development and Economic Security: World Experience and Domestic Realities"*. Zaporozhye: Classic private university. pp. 83–87. (in Ukrainian)

СУЧАСНИЙ СТАН ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ CURRENT STATUS OF TAXATION OF INDIVIDUAL INCOME IN UKRAINE

УДК 336.226.11(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-58>**Ярема Я.Р.**д.е.н., доцент,
професор кафедри обліку і аудиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка**Білозір В.І.**магістр
Львівський національний університет
імені Івана Франка**Yarema Yaroslav**

Ivan Franko National University of Lviv

Bilozir Volodymyr

Ivan Franko National University of Lviv

У статті проаналізовано сучасний стан оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, досліджено значення податкових важелів у механізмі регулювання доходів фізичних осіб. Здійснено аналіз надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного та місцевих бюджетів, у ході якого встановлено, що податок на доходи фізичних осіб зберігає позицію одного з найвагоміших за обсягом джерел наповнення дохідної частини як Зведеного бюджету, так і місцевих бюджетів України. Розглянуто недоліки механізму оподаткування доходів громадян в Україні та виявлено, що ключовим є єдиний підхід до застосування податкових ставок під час оподаткування фізичних осіб із різними рівнями доходів. Запропоновано впровадження прогресивних ставок податку, що дасть можливість перемістити податкове навантаження з фізичних осіб із малими доходами на осіб, які одержують великі доходи. За результатами дослідження визначено основні тенденції оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та обґрунтовано напрями підвищення його ефективності.

Ключові слова: податки, податкова система, доходи фізичних осіб, податок на доходи фізичних осіб, податковий механізм, адміністрування податків, податкові надходження.

В статье проанализировано современное состояние налогообложения доходов физических лиц в Украине, исследовано значение налоговых рычагов в механизме регулирования доходов физических лиц. Осуществлен анализ поступлений налога на доходы физических лиц в Сводный и местные бюджеты, в ходе которого установлено, что налог на доходы физических лиц сохраняет позицию одного из наиболее значимых по объему источников наполнения доходной части как сводного бюджета, так и местных бюджетов Украины. Также рассмотрены недостатки механизма налогообложения доходов граждан в Украине и обнаружено, что ключевым является единый подход к применению налоговых ставок при налогообложении физических лиц с различными уровнями доходов. Предложено внедрение прогрессивных ставок налога, что позволит переместить налоговое бремя с физических лиц с малыми доходами на лиц, которые получают большие доходы. По результатам исследования определены основные тенденции налогообложения доходов физических лиц в Украине и обоснованы направления повышения его эффективности.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, доходы физических лиц, налог на доходы физических лиц, налоговый механизм, администрирование налогов, налоговые поступления.

The article analyzes the current state of taxation of personal income in Ukraine, investigates the importance of tax levers in the mechanism of regulation of personal income. It is established that in the current economic conditions, an important task of public policy is to create appropriate preconditions for the functioning of an effective tax system. As an economic category and an important tool for regulating the relationship between citizens on the one hand and the state on the other, the tax system in market conditions is the main effective means of influence of the state on the economic activity of citizens and control over the process of formation and distribution of personal income of the population. In today's environment the role of taxation of personal income in the budgetary and social sense is increasing. Thus, personal income tax occupies a leading position in the tax system of the state as its obligatory component. Therefore, the main function performing this tax is fiscal. The analysis of revenues of the personal income tax to the Consolidated and local budgets was carried out. Almost a third of the revenues of the local budgets of Ukraine is generated by the personal income tax. As a part of tax revenues of local budgets of Ukraine, the personal income tax was more than 70.0% during 2011-2014 and more than 50.0% during 2015-2018. The shortcomings of the mechanism of taxation of incomes of citizens in Ukraine are also considered and it is revealed that the key is the unified approach in the application of tax rates for taxation of individuals with different levels of income. The introduction of progressive tax rates is proposed, which will make it possible to shift the tax burden from low-income individuals to high-income earners. According to the results of the research, the main trends of taxation of personal income in Ukraine are identified and the directions of increasing its efficiency are substantiated. In particular, it is necessary to increase the tax base by raising wages for workers, ensuring a policy of promoting employment, improving the investment climate, improving the tax culture in the region and in the country as a whole.

Key words: taxes, tax system, personal income, tax on income of individuals, tax mechanism, administration of taxes, tax revenues.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах важливим завданням державної політики є створення відповідних передумов для функціонування ефективною податкової системи. Як економічна категорія та важливий інструмент регулювання взаємовідносин між громадянами, з одного боку, та державою – з іншого, податкова система в ринкових умовах є основним дієвим засобом впливу держави на економічну активність громадян і контролю над процесом утворення та розподілу особистих доходів населення. Ефективно забезпечувати такі функції вона може тільки у разі забезпечення комплексного регулювання як на етапі правового регламентування, так і на етапі реалізації на практиці на рівні законодавчої та виконавчої гілок влади. Таким чином, податкова система, будучи

важливим чинником впливу на стан економічної діяльності громадян та, як наслідок, на економіку країни, потребує державного регулювання.

В Україні неодноразово здійснювалося часткове реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб, що проявлялося у зміні ставок оподаткування, розміру рівня доходу вивільненого з оподаткування тощо. Незважаючи на це, застосування податкових важелів у механізмі регулювання доходів фізичних осіб не було достатньо ефективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних проблем формування та функціонування ефективного механізму оподаткування, а також застосування податкових важелів під час регулювання доходів

фізичних осіб належить вітчизняним ученим: О. Амоші, О. Василюку, В. Вишневському, В. Геєцю, І. Лукінову, І. Луніній, П. Мельнику, А. Соколо-вській, В. Суторминій, В. Федосову, М. Чумаченку, Л. Шаблістий та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та обґрунтування напрямів підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оподаткування доходів фізичних осіб є важливим елементом у фінансовому механізмі держави. У результаті перерозподілу доходів фізичних осіб, з одного боку, забезпечується корегування розмежування в доходах окремих фізичних осіб, а з іншого – формується фінансова база держави. Сфера перерозподілу доходів фізичних осіб є одним з основних фінансових ресурсів держави.

В умовах ринкових відносин в Україні все більшого значення у формуванні доходної частини бюджетів різних рівнів набувають податкові надходження. При цьому податок на доходи фізичних осіб є одним з основних видів податкових надходжень і значним джерелом доходів місцевих бюджетів.

У сучасних умовах зростає роль оподаткування доходів фізичних осіб у бюджетному та соціальному значенні. Так, податок на доходи фізичних осіб займає у податковій системі держави провідне місце як її обов'язковий складник, тому головною функцією, що виконує цей податок, є фіскальна.

Для дослідження значення податку на доходи фізичних осіб щодо формування доходної частини бюджету проаналізуємо динаміку надходжень податку та його питому вагу у Зведеному та місцевих бюджетах України (табл. 1).

За досліджуваний період податкові надходження Зведеного бюджету України зросли майже у три рази. Надходження від податку на доходи фізичних осіб збільшилися у 3,8 рази (із 60,2 млрд. грн у 2011 р. до 229,9 млрд. грн у 2018 р.). Його частка в надходженнях Зведеного бюджету України збільшилася з 15,1% у 2011 р. до

19,4% у 2018 р. У загальних обсягах податкових надходженнях Зведеного бюджету України частка податку на доходи фізичних осіб збільшилася з 18,0% у 2011 р. до 23,3% у 2018 р.

Майже третя частина доходів місцевих бюджетів України формується за рахунок податку на доходи фізичних осіб. У складі податкових надходженнях місцевих бюджетів України податок на доходи фізичних осіб становив понад 70,0% протягом 2011–2014 рр. та понад 50,0% протягом 2015–2018 рр. Отже, податок на доходи фізичних осіб зберігає позицію одного з найвагоміших за обсягом джерел наповнення доходної частини як Зведеного бюджету, так і місцевих бюджетів України.

Обсяг надходжень від податку на доходи фізичних осіб знаходиться під впливом різних чинників, зокрема чисельності працюючих осіб, розміру їхніх доходів, розміру податкових ставок та ін.

Податковим законодавством передбачено включення доходів із різноманітних джерел до бази оподаткування податку на доходи фізичних осіб, проте в Україні переважно він є податком із заробітної плати.

У структурі надходжень податку на доходи фізичних осіб у Зведений бюджет України переважає податок, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати (понад 70,0%) (табл. 2). У складі податку на доходи фізичних осіб у дохід бюджету надходить військовий збір (уведено у 2014 р. як тимчасовий засіб наповнення бюджету в надзвичайних умовах), питома вага якого становить понад 8,0% від загальних надходжень податку.

У 2016–2018 рр. частка податку, що сплачувалася податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата становила в середньому 6,3%, частка податку з доходу у вигляді процентів – 3,4%. Отже, роль податку з інших доходів у наповненні бюджету залишається другорядною, а це свідчить, що механізм оподаткування доходів фізичних осіб не можна вважати достатньо ефективним.

Таблиця 1

Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб у Зведений та місцеві бюджети України за 2011–2018 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Доходи Зведеного бюджету, млрд грн	398,6	445,5	442,8	456,1	652,0	782,8	1016,9	1184,3
Податкові надходження Зведеного бюджету, млрд грн (ПН)	334,7	360,6	354,0	367,5	507,6	650,8	828,2	986,3
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	60,2	68,1	72,2	75,2	100,0	138,8	185,7	229,9
у % до доходів Зведеного бюджету	15,1	15,3	16,3	16,5	15,3	17,7	18,3	19,4
у % до ПН Зведеного бюджету	18,0	18,9	20,4	20,5	19,7	21,3	22,4	23,3
Доходи місцевих бюджетів, млрд грн	181,5	225,3	221,0	231,7	294,5	366,1	502,1	562,4
Податкові надходження місцевих бюджетів, млрд грн (ПН)	73,1	85,8	91,2	87,3	98,2	146,9	201,0	232,5
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	54,1	61,1	64,6	62,6	54,9	79,0	110,6	138,1
у % до доходів місцевих бюджетів	29,8	27,1	29,2	27,0	18,6	21,6	22,0	24,5
у % до ПН місцевих бюджетів	74,0	71,2	70,8	71,7	55,9	53,8	55,0	59,4

Джерело: розраховано на основі даних [4]

Таблиця 2

**Структура надходжень податку на доходи фізичних осіб
за категоріями платників податків до Зведеного бюджету України у 2016–2018 рр.**

Показники	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	сума, млрд грн	питома вага,%	сума, млрд грн	питома вага,%	сума, млрд грн	питома вага,%
Надходження податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), у тому числі:	138,8	100,0	185,7	100,0	229,9	100,0
ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати	97,9	70,5	139,8	75,3	175,2	76,2
ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами	8,2	5,9	9,7	5,2	11,7	5,1
ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата	9,1	6,5	11,5	6,2	14,5	6,3
ПДФО, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування	3,0	2,2	3,6	2,0	4,5	2,0
Податок на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів	7,6	5,5	6,0	3,2	5,3	2,3
ПДФО з інших доходів	1,5	1,1				
Військовий збір	11,5	8,3	15,1	8,1	18,7	8,1

Джерело: розраховано на основі даних [4]

Одними з визначальних чинників зростання податкових надходжень є збільшення податкової бази на основі зростання доходів населення, здійснення політики сприяння зайнятості населення, підвищення податкової культури в регіоні та державі у цілому.

Основним оподатковуваним місячним доходом фізичних осіб є їхня заробітна плата. Динаміку окремих складників доходів фізичних осіб представлено на рис. 1.

За період 2015–2017 рр. спостерігається чітка тенденція до зростання частки заробітної плати у складі грошових доходів населення (від 40,0% у 2015 р. до 45,6% у 2017 р.). У структурі доходів населення доходи у вигляді прибутку та змішаних доходів становили трохи більше 18%, а доходи від власності – лише 3,0–4,5%.

Обсяги надходжень до бюджету податку на доходи фізичних осіб залежать від низки економічних показників, зокрема середньомісячної заробітної плати, кількості зайнятого населення працездатного віку, рівня безробіття.

Проаналізуємо динаміку окремих економічних показників, які впливають на обсяги надходження податку на доходи фізичних осіб (табл. 3).

За досліджуваний період середньомісячна заробітна плата зросла на 71,0%, що позитивно вплинуло на збільшення доходів населення та, відповідно, сум податку на доходи фізичних осіб.

Іншим важливим чинником, що впливає на обсяг податкових надходжень із доходів фізичних осіб, є чисельність працюючих. Вона залежить від політики сприяння зайнятості населення, що проводиться в регіоні та державі у цілому. Одним із

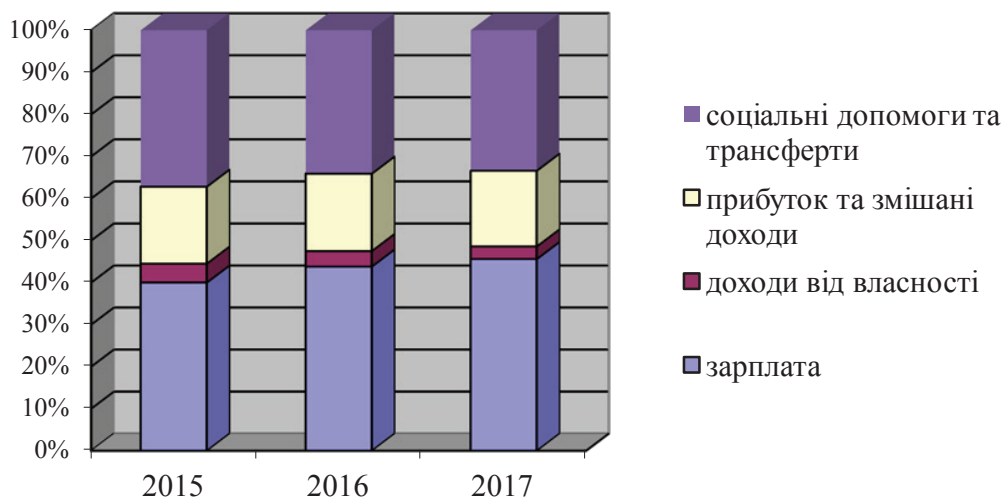

Рис. 1. Структура доходів фізичних осіб в Україні у 2015–2017 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [6]

Динаміка окремих економічних показників, які впливають на обсяги надходження податку на доходи фізичних осіб

№п/п	Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.
1.	Середньомісячна заробітна плата, грн	5183	7104	8865
2.	Зайняте населення працездатного віку, тис осіб	15626,1	15495,9	15718,6
3.	Безробітне населення, тис осіб	1677,5	1697,3	1577,6

Джерело: побудовано на основі даних [6]

негативних чинників, що в кінцевому підсумку призводить до зменшення надходжень до бюджету податкових коштів, є безробіття.

У 2017 р. кількість зайнятого населення працездатного віку зменшилася проти попереднього року на 130,2 тис осіб (0,8%), кількість безробітного населення – збільшилася на 19,8 тис осіб (1,2%).

У 2018 р. кількість зайнятого населення працездатного віку збільшилася проти попереднього року на 222,7 тис осіб (1,4%), кількість безробітного населення – зменшилася на 119,7 тис осіб (7,1%).

Негативним чинником, що впливає на обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб, є заборгованість по заробітній платі, яка має тенденцію до збільшення (рис. 2).

Станом на 01.01.2018 заборгованість із виплати заробітної плати становила 2368,4 млн. грн, або на 32,2% більше, ніж на 01.01.2017. Станом на 01.01.2019 заборгованість із виплати заробітної плати збільшилася проти попереднього періоду на 11,7% і становила 2645,1 млн. грн. Станом на 01.10.2019 заборгованість із виплати заробітної плати становила 3141,1 млн. грн, тобто збільшилася порівняно з показником на початок року на 496,0 млн. грн, або на 18,7%.

Незважаючи на позитивну динаміку щодо мобілізації податку на доходи фізичних осіб до бюджетів, зазначимо, що в ході справляння цього порівняно молодого податку виникла низка проблем, викликаних численними змінами механізму прибуткового оподаткування громадян [5].

Ключовим недоліком механізму оподаткування доходів громадян в Україні, що в часи фінансової нестабільності може призвести до соціальних заворушень, є зрівнялівка в застосуванні податкових ставок. Такий підхід до прибуткового оподаткування є вкрай негативним, адже статистичні дані свідчать, що в українському суспільстві понад 90% населення мають низькі доходи і лише близько 10% – надвисокі [3, с. 30]. Без перебільшення можна стверджувати, що завдяки єдиним ставкам податку на доходи фізичних осіб громадяни України з порівняно невисокими доходами стали сплачувати податок за тих співвітчизників, доходи яких є значно вищими [5].

Аналіз розподілу населення України за рівнем доходів (рис. 3) показав, що в 2018 р. переважна частина населення (71,0%) отримувала доходи від 1920 грн. до 5160 грн.

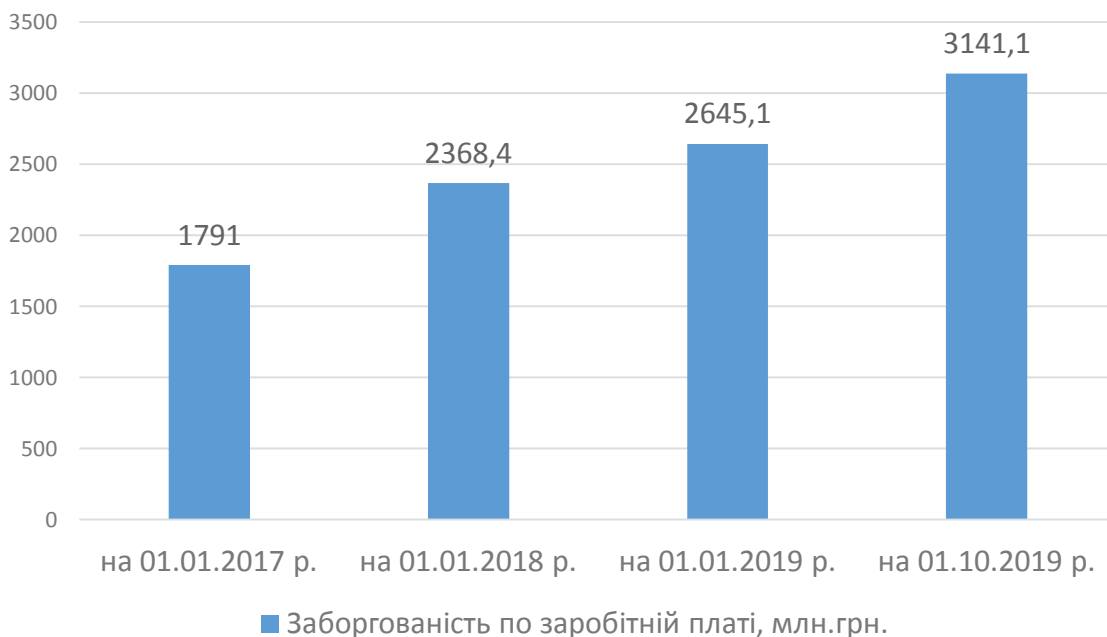

Рис. 2. Динаміка сум заборгованості з виплати заробітної плати в Україні за 2017–2019 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [6]

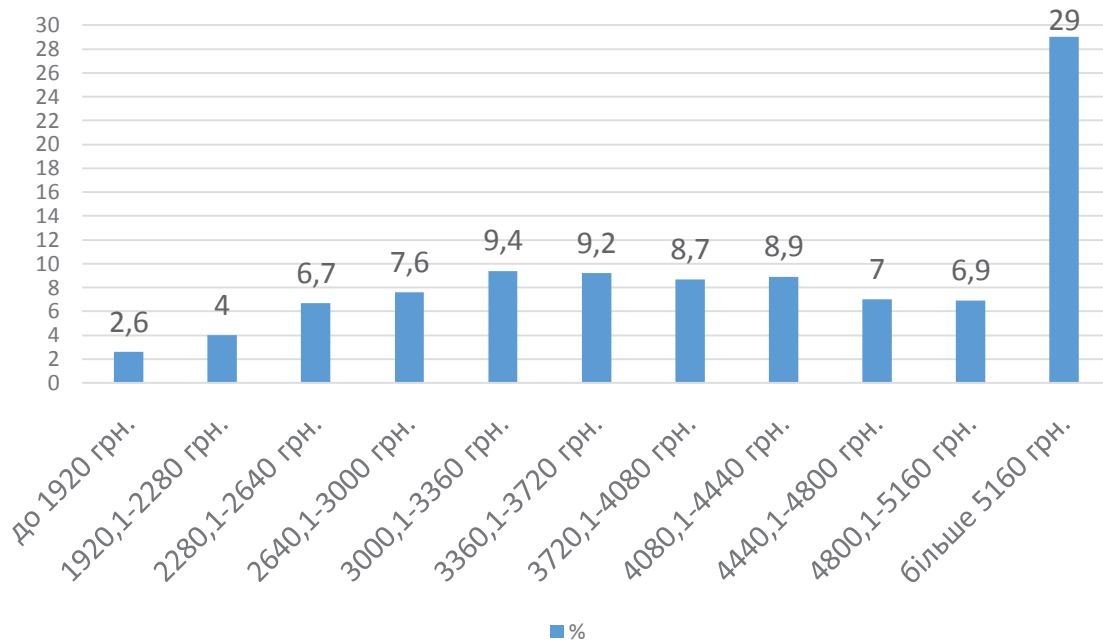

Рис. 3. Розподіл населення України за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів за 2018 р.

Джерело: побудовано на основі даних [6]

Нерівномірність і несправедливість чинної системи оподаткування фізичних осіб створює передумови для розвитку і процвітання тіньової економіки, обмеження бюджетних надходжень держави.

У багатьох розвинених країнах справляння податку на доходи фізичних осіб здійснюється за прогресивною шкалою. Діапазон ставок податку – від 20% до 30% на Кіпрі, від 15% до 45% – у Німеччині, від 23% до 43% – в Італії. Здавалося б, ставки податку дуже високі, але слід ураховувати, що в усіх країнах встановлено досить значні неоподатковувані мінімуми і надаються пільги на різних підставах [1, с. 210].

У зарубіжних країнах уряди у своєму прагненні до соціальної справедливості оподаткування як основної мети податкової політики встановлюють різні системи оподаткування доходів фізичних осіб, мають як схожі риси, так і певні особливості. Досвід зарубіжних країн із найбільш високим рівнем життя показує, що для забезпечення принципу справедливості оподаткування як інструмент перерозподілу доходів практично всі вони використовують прогресивне оподаткування [2, с. 121].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, податок на доходи фізичних осіб відіграє значну роль у формуванні доходів як Зведеного бюджету, так і місцевих бюджетів України, а також виступає основним регулятором у системі регулювання доходів фізичних осіб.

Одним із напрямів удосконалення механізму адміністрування податку на доходи фізичних осіб має стати запровадження прогресивних ставок податку, що дасть можливість перемістити подат-

кове навантаження з фізичних осіб із малими доходами на осіб, які одержують великі доходи, та забезпечити принцип справедливості оподаткування.

Для підвищення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні необхідно збільшити податкову базу шляхом підвищення заробітної плати працюючим особам, здійснення політики сприяння зайнятості населення, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення податкової культури в регіоні та державі у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В.Л. Податкові важелі та стимули розвитку господарських систем (теоретичні засади та практика використання). Ірпінь : НУДПСУ, 2013. 210 с.
2. Баранник Л.Б. Аналіз фіскальної ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Економічний вісник*. 2017. № 4. С. 113–123.
3. Демиденко Л.М. Оподаткування доходів громадян: досвід США та України. *Фінанси України*. 2005. № 9. С. 30–33.
4. Звіт Державного казначейства України про виконання Зведеного бюджету України. URL : <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45108> (дата звернення: 10.06.2019).
5. Непочатенко О.О. Оновлений механізм справляння податку на доходи фізичних осіб: проблеми та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_16 (дата звернення: 10.06.2019).
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2019).

REFERENCES:

1. Andrushchenko V.L. (2013) *Podatkovi vazheli ta stymuly rozvytku hospodarskykh system (teoretychni zasady ta praktyka vykorystannya)* [Tax levers and incentives for the development of economic systems (theoretical foundations and practice)]. Irpin: National University of the State Tax Service of Ukraine. (in Ukrainian)
2. Barannik L.B. (2017) Analiz fiskalnoyi efektyvnosti styahnennya podatku na dokhody fizychnykh osib v Ukrayini [Analysis of fiscal efficiency of tax collection on the income of individuals in Ukraine]. *Economic Bulletin*, no. 4, pp. 113–123.
3. Demidenko L.M. (2005) Opodatkuvannya dokhodiv hromadyan: dosvid SSHA ta Ukrayiny [Taxation of citizens' income: experience of the USA and Ukraine]. *Finance of Ukraine*, no. 9, pp. 30–33.
4. Report of the State Treasury of Ukraine on the implementation of the Consolidated Budget of Ukraine. Available at: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/en/doccatalog/list?currDir=45108> (accessed 10 June 2019).
5. Nepochatenko O.O. (2016) Onovlenyy mekhanizm spravlyannya podatku na dokhody fizychnykh osib: problemy ta perspektyvy [The updated mechanism of taxation on personal income: problems and prospects]. *Economy. Management. Innovation*, [Electronic resource]. Resource access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_16 (accessed 10 June 2019).
6. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 June 2019).

РОЗДІЛ 6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

СУЧАСНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

MODERN FORMS OF INTERNAL AUDIT ORGANIZATION AND THE EXPEDIENCY OF THEIR USE IN UKRAINE'S ENTERPRISES ACTIVITIES

У статті розкрито сутність та мету внутрішнього аудиту, а також способи його організації, які активно використовуються у компаніях за кордоном. Основними з них визначено: створення внутрішньої служби аудиту, передача функції зі здійснення внутрішнього аудиту на аутсорсинг чи аутстафінг. Розкриття переваг і недоліків кожного зі способів дало змогу виділити аутсорсинг як найбільш ефективний спосіб, який може бути застосований підприємствами України. Через збільшення випадків корпоративних шахрайств розглянуто доцільність активного впровадження нового напрямку внутрішнього аудиту – форензик-аудиту, який спрямований на викриття, попередження і недопущення зловживань із боку працівників підприємства. Для створення належних передумов розвитку як системи внутрішнього аудиту, так і форензик-аудиту, їх утвердження на підприємствах України необхідно створити відповідні передумови, які запропоновано у статті.

Ключові слова: аутсорсинг, аутстафінг, бізнес-єдиниця, внутрішній аудит, служба внутрішнього аудиту, форензик-аудит.

В статті розкрито сутність і мету внутрішнього аудиту, а також способи його

організації, которые активно используются в компаниях за рубежом. Основными из них определены: создание внутренней службы аудита, передача функции по осуществлению внутреннего аудита на аутсорсинг или аутстаффинг. Раскрытие преимуществ и недостатков каждого из способов позволило выделить аутсорсинг как наиболее эффективный способ, который может быть применен предприятиями Украины. Из-за увеличения случаев корпоративных мошенничеств рассмотрена целесообразность активного внедрения нового направления внутреннего аудита – форензик-аудита, который направлен на разоблачение, предупреждение и недопущение злоупотреблений со стороны работников предприятия. Для создания надлежащих предпосылок развития как системы внутреннего аудита, так и форензик-аудита, их утверждения на предприятиях Украины необходимо создать соответствующие предпосылки, которые предложены в статье.

Ключевые слова: аутсорсинг, аутстаф-финг, бизнес-единица, внутренний аудит, служба внутреннего аудита, форензик-аудит.

УДК 657.633.5

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-59>

Долбнєва Д.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Dolbneva Deniza

Ivan Franko National University

The article describes the essence and purpose of internal audit based on the study of the provisions the International Standards of Professional Practice of Internal Audit. The definition of internal audit proposed in them covers the essential aspects related to the activities of internal auditors and aims at ensuring the efficiency of the enterprise's management apparatus and improving the accounting system. Taking into account the international business trends, the internal audit of the enterprise can be carried out both as a separate structural unit of the enterprise – internal audit service, and without the separation of such service as a separate structural unit. It is important for the managers and management of Ukrainian enterprises to decide how to organize the internal audit of their own business unit. The article discusses the positive and negative effects of using internal auditing methods such as: internal service creation, outsourcing, and outstaffing. The disclosure of the advantages and disadvantages of each method made it possible to highlight outsourcing as the most effective method that can be applied by Ukrainian enterprises. Due to the increase in cases of corporate fraud, the expediency of actively introducing a new line of internal audit – forensic audit aimed at fraud audit and risk management in the sphere of fraud is considered. Its purpose is to expose, prevent and prevent abuse by employees of the enterprise. Today, in order to create the proper prerequisites for the development of both the internal audit system and the forensic audit, their approval of Ukrainian enterprises requires the creation of appropriate preconditions. The following ways were suggested in the article, in particular: creation and legislative recognition of the profession of "internal auditor" and development of the respective institute; development of organizational and technological schemes and procedures for internal audit; intensifying the activities of the professional community of accountants and auditors; training of experts in the field of forensic audit; formation of interest of state authorities and business structures in the development of the profession and others.

Key words: outsourcing, outstaffing, business unit, internal audit, internal audit, forensic audit.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку підприємницьких структур та здійснення ними фінансово-господарської діяльності в Україні актуальності набуває питання побудови потужної системи внутрішнього аудиту як невід'ємного елементу організаційної структури кожної бізнес-єдиниці. Формування системи внутрішнього аудиту повинно сьогодні бути у центрі уваги власників бізнесу, його керівництва та менеджерів, а також отримати всебічну підтримку з боку органів державної і місцевої влади та професійної спільноти бухгалтерів й аудиторів.

Необхідність формування й упровадження внутрішнього аудиту в діяльність конкурентно спрямованих підприємств зумовлена тим, що його постійне здійснення за умови додержання всіх вимог організації системи внутрішнього аудиту є надійною гарантією недопущення неправильних та неефективних управлінських рішень керівництва бізнес-єдиниці, необґрунтованих і незаконних (шахрайських) дій її працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику організації і методики

внутрішнього аудиту на підприємствах вивчають сучасні вчені-економісти Н.І. Беренда, Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, Н.І. Дьякова, М.С. Єрмолова, О.А. Петрик, І.І. Пилипенко, В.С. Рудницький, О.В. Філозоф та ін. Питання нормативно-правового регулювання внутрішнього аудиту висвітлено у працях А.В. Бодюка, Ю.Н. Гузова, С.І. Жмінька, С. Зубілевича, Ю.В. Потехінової, В.Ф. Сафонові.

Проте виникає потреба у пошуку нових форм організації внутрішнього аудиту, які були б придатні і малозатратні для впровадження вітчизняними підприємствами, що й потребує комплексного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити нові сучасні форми організації і здійснення внутрішнього аудиту, їхні переваги і недоліки, визначити серед них найбільш придатну для впровадження на підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення внутрішній аудит у всіх ринково орієнтованих країнах бере участь у вдосконаленні процесів управління ризиками, контролю і корпоративного управління й є невід’ємною частиною внутрішнього контролю підприємства. Змінюється і роль внутрішніх аудиторів щодо підвищення ефективності та продуктивності діяльності підприємства, виявлення й запобігання шахрайству.

У Міжнародних стандартах професійної практики внутрішнього аудиту (2005 р.) Інституту внутрішніх аудиторів (International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing. The Institute of Internal Auditors) зазначено, що під внутрішнім аудитом слід розуміти «діяльність із надання незалежних і об’єктивних гарантій та консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності організації» [3]. На нашу думку, дане визначення охоплює основні суттєві аспекти, пов’язані з діяльністю внутрішніх аудиторів.

Основним замовником внутрішнього аудиту є вище керівництво підприємства, яке визначає напрями здійснення аудиту та завдання аудиторів. Метою внутрішнього аудиту є забезпечення ефективності діяльності апарату управління підприємством щодо захисту законних майнових інтересів підприємства, зміцнення його фінансового стану та сприяння підвищенню ефективності роботи,

а також удосконалення системи бухгалтерського обліку, що є важливою функцією управління, яка охоплює перевірку правильності облікового відображення, аналіз і контроль, порівняння й оцінку фактично досягнутого результату з поставленими метою і завданнями підприємства [5].

Внутрішній аудит порівняно із зовнішнім є більш поглибленим і таким, що враховує специфіку підприємства, установи та організації, а також здійснюється згідно з правилами внутрішнього звітування і спрямований на допомогу керівництву у виконанні їхніх функцій, підвищення прибутковості підприємства.

В ідеальному варіанті внутрішній аудит повинен здійснюватися спеціально створеним структурним підрозділом підприємства – службою внутрішнього аудиту, безпосередньо підлеглою керівництву підприємства. Однак, урахувавши міжнародні тенденції в бізнесі, проведення внутрішнього аудиту підприємства може бути здійснено і без виокремлення такої служби як окремої структурної одиниці. Керівництву підприємства необхідно визначитися зі способом організації внутрішнього аудиту, що буде найбільш доцільним саме для даної бізнес-одиниці. Практикою діяльності корпорацій у провідних країнах світу сформовано три можливі способи організації внутрішнього аудиту (рис. 1).

Під час організації власної спеціалізованої внутрішньої служби аудиту необхідно пам’ятати, що вона не може бути одним зі структурних підрозділів фінансово-планової чи бухгалтерської служби, інакше вона не зможе виконувати роль експерта в оцінюванні розумності і доцільності організації системи бухгалтерського обліку на підприємстві.

Можна виділити такі переваги даного варіанту:

- внутрішній аудит урахує специфіку діяльності підприємства, володіє оперативною і точною інформацією про всі внутрішні бізнес-процеси;
- здійснення контролю на безперервній основі та доступ керівництва підприємства до кваліфікованої думки внутрішніх аудиторів у режимі поточної роботи;
- підвищення досвіду і кваліфікації співробітників служби внутрішнього аудиту збільшує інтелектуальний капітал підприємства.

Укладання угоди на здійснення послуг із внутрішнього аудиту з незалежними компаніями,

Рис. 1. Способи організації служби внутрішнього аудиту на підприємстві

тобто передача цієї функції контролю на аутсорсинг, дає змогу підприємству звільнитися від непрофільних для нього функцій і повністю сконцентруватися на основній діяльності.

Потенційні переваги використання аутсорсингу можна сформулювати так [2]:

- можливість залучення експертної думки в різних галузях;

- гнучкість у питаннях залучення аудиторських кадрів під час розроблення нових проєктів або проведення різних видів перевірок у стислі терміни;

- використання нових програм обробки інформації без витрат на

придбання відповідних програмних продуктів.

Також може бути розглянутий такий спосіб організації служби внутрішнього аудиту, як аутстафінг, – переведення частини працівників зі штату однієї компанії в штат іншої. У такому разі працівники працевлаштовані в одній компанії, але фактично працюють в іншій, де вони мають свої робочі місця і посадові інструкції [1]. Такий спосіб організації служби внутрішнього аудиту відмінно підійде для тих бізнес-одиниць, які з різних причин не можуть увести підрозділ чи окремого співробітника – внутрішнього аудитора у свій штат. Окрім того, це унікальна можливість зберегти за собою статус малого підприємства або ж сконцентруватися на основних процесах підприємства.

Кожен із запропонованих варіантів має як свої переваги, так і недоліки, які повинні бути враховані керівництвом (власниками) підприємства у разі прийняття рішення про необхідність уведення у свою структуру служби внутрішнього аудиту. Систематизацію позитивних і негативних наслідків організації даної служби за кожним зі способів подано в табл. 1.

Із погляду економічної вигоди саме аутсорсинг є більш ефективним, оскільки якість роботи своїх працівників контролює компанія-аутсорсер. Компанія-аутстаффер такої можливості не має. Якість виконання роботи повністю залежить від персоналу. У разі передачі аудиту на повний аутсорсинг усі функції внутрішнього аудиту забезпечує зовнішній фахівець – представник аудиторської фірми або навіть група таких представників. На повну передачу вирішуються, як правило, невеликі компанії.

Великі підприємства переважно застосовують частковий аутсорсинг, що передбачає передачу зовнішнім фахівцям окремих функцій підрозділу внутрішнього аудиту. Виконання плану внутрішнього аудиту за таких умов здійснює команда штатних внутрішніх аудиторів і зовнішніх фахівців аудиторської фірми.

Сьогодні дуже часто у центр уваги внутрішніх аудиторів потрапляють шахрайські дії працівників

Таблиця 1

Порівняння позитивних та негативних наслідків способів організації внутрішнього аудиту

Спосіб організації внутрішнього аудиту	Негативні наслідки	Позитивні наслідки
Внутрішня служба аудиту	<ul style="list-style-type: none"> – обов'язкова залежність від вищого керівництва; – можлива наявність недостатнього досвіду та відсутність певних навичок і знань у певній галузі 	<ul style="list-style-type: none"> – усі працівники даної служби знаходяться на конфіденційності; – працівники в обов'язковому порядку повинні мати знання з ведення бізнесу в певній галузі
Аутсорсинг	<ul style="list-style-type: none"> – висока вартість послуг; – проблеми, пов'язані з передачею масиву інформації для здійснення послуг; 	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення безперебійності роботи бізнесу (оскільки бізнес-процес передається на аутсорсинг не конкретній людині, а компанії, яка несе відповідальність за дотримання
	<ul style="list-style-type: none"> – можливе недотримання конфіденційної інформації, збільшення терміну прийняття управлінських рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – договірних зобов'язань перед клієнтом); – можливість повної концентрації на основному виді діяльності компанії; – мінімізація власних ризиків у результаті виконання завдань професіоналами; – рівень робіт, які виконує група фахівців, вище пропонованого одним штатним співробітником; – суттєва економія на: фонді заробітної плати та її оподаткуванні, наданні та оплаті лікарняних і відпусток, облаштуванні робочого місця, підвищенні кваліфікації фахівців
Аутстафінг	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність чіткої нормативної бази в Україні; – відсутність контролю в кадрових питаннях 	<ul style="list-style-type: none"> – немає необхідності займатися підбором кваліфікованого персоналу для виконання певних робіт (тепер це завдання компанії-аутстаффера); – можливість скоротити штат, не втрачаючи при цьому цінних фахівців; – економія на витратах з утримання кадрів (податкові та соціальні навантаження, оплата відпусток, лікарняних тощо); – немає необхідності відкривати філію або представництво в іншому регіоні для виконання разових робіт і набирати там штат

Джерело: складено за даними [1]

підприємства, що вимагає посиленого контролю й ужиття відповідних заходів. Для виявлення і боротьби з корпоративними шахрайствами у світі все більшого поширення набуває такий напрям внутрішнього аудиту, як форензік-аудит, спрямований на проведення аудиту шахрайства (fraud audit) та ризик-менеджменту у сфері шахрайства (fraud risk management).

Завдяки поєднанню здобутків різних сфер діяльності форензік-аудит є найкращою економіко-криміналістичною стратегією підтвердження чи спростування звинувачень у шахрайських діях, оскільки ознаки фінансових злочинів можуть бути спочатку виявлені різними шляхами випадково, аудиторською перевіркою, аналізом даних, контролем і тестуванням або проведенням перевірки на підставі простої підозри вищого керівництва організації [4].

Форензік-аудит мають здійснювати спеціально підготовлені працівники чи то власної служби внутрішнього аудиту, чи компанії-аутсорсера/аутстаффера, які повинні володіти комплексними знаннями у сферах бухгалтерського обліку та аудиту, економічних і фінансових злочинів, сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, психології та інших соціальних наук, криміналістики тощо.

Оскільки форензік-аудит включає коригувальні та профілактичні заходи, спрямовані на виявлення, своєчасне попередження, розслідування й управління фактами шахрайства, його доцільно розглядати як супутню аудиту послугу.

Для утвердження форензік-аудиту в Україні необхідне таке:

1. По-перше, професійна спільнота бухгалтерів та аудиторів повинна стати активним учасником процесу підготовки фахівців у сфері форензік-аудиту. На нашу думку, слід розвивати співробітництво із закордонними професійними організаціями для надання вітчизняним фахівцям можливості отримання міжнародних сертифікатів, а також залучати до процесу професійного навчання у сфері внутрішнього аудиту і форензік-аудиту, зокрема саморегульовані організації аудиторів.

2. По-друге, виходячи з зарубіжного досвіду, необхідно починати підготовку фахівців у сфері форензік-аудиту під час отримання вищої освіти шляхом включення до навчальних програм учбових закладів вищої освіти спеціалізованих курсів за даним напрямом.

3. По-третє, для розвитку методики форензік-аудиту необхідні інтенсивна взаємодія і співпраця незалежних аудиторів із керівництвом та менеджментом, а також з іншими співробітниками бізнес-одиниці.

Поряд із цим хочемо запропонувати й окремі напрями вдосконалення внутрішнього аудиту в Україні у цілому, основними з яких, на нашу думку, є:

- 1) створення і законодавче визнання професії внутрішнього аудитора і розвиток відповідного інституту;

- 2) розроблення й удосконалення нормативно-правового регулювання і методології проведення внутрішнього аудиту;

- 3) посилення зацікавленості державних органів влади і підприємницьких структур у розвитку даної професії;

- 4) формування організаційної структури та внутрішніх регламентів діяльності служб внутрішнього аудиту;

- 5) здійснення професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із внутрішнього аудиту;

- 6) розроблення організаційно-технологічних схем та процедур проведення внутрішнього аудиту тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

Для України внутрішній аудит є досить новою практикою, тому слід переймати зарубіжний досвід корпорацій провідних країн світу, в яких внутрішній аудит давно став невід'ємним складником системи внутрішнього контролю та управління. За результатами дослідження визначено, що сьогодні існує три способи організації внутрішнього аудиту, кожен з яких має як позитивні, так і негативні наслідки від їх упровадження на підприємствах України.

Визначено, що в умовах сьогодення доречним для підприємств України під час організації внутрішнього аудиту є застосування послуги аутсорсингу, що дасть підприємству змогу отримати доступ до спеціальних знань і досвіду, інноваційних методів і технологій проведення аудиту; ефективність функції внутрішнього аудиту значно підвищиться, що позитивно вплине на роботу всієї бізнес-одиниці.

Перспективним методом виявлення корпоративних шахрайств розглянуто такий сучасний напрям внутрішнього аудиту, як форензік-аудит, який спрямований на запобігання проблемам, пов'язаним із посяганням на майно підприємства і його неналежним використанням, а також на збір доказів за вже здійсненими фактами злочинів усередині бізнес-одиниці.

Постійне здійснення внутрішнього аудиту на підприємствах України, на нашу думку, дасть змогу керівництву налагодити ефективний контроль над підрозділами підприємства; виявляти резерви і найбільш перспективні напрями розвитку виробництва; підвищити кваліфікаційний рівень фінансово-економічних, бухгалтерських та інших служб; не допускати і вчасно виявляти відхиленням, які перешкоджають законному та ефективному використанню майна і коштів підприємства. Однак для цього необхідна чітка, цілеспрямована і налагоджена взаємодія представників державної й місцевої влади, представників бізнесу, професійної

спільноти бухгалтерів та аудиторів з одночасним залученням зарубіжних експертів у цій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беренда Н.І., Дьякова Н.І. Організація внутрішнього аудиту на підприємствах України. *Економіка*. 2015. Вип. 1(45). Т. 1. С. 242–245.
2. Єрмолова М.С., Кеворкова Ж.А. Шляхи організації внутрішнього аудиту в економічному суб'єкті. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 281–283.
3. International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing. The Institute of Internal Auditors URL: <https://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPF-Standards-2017.pdf> (дата звернення: 30.11.2019).
4. Oyedokun G.E. Forensic Investigation and Forensic Audit Methodology in a Computerized Work Environment, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/315433931_Forensic_Investigation_and_Forensic_Audit_Methodology_in_a_Computerized_Work_Environment (дата звернення: 30.11.2019).
5. Філозоп О.В. Суть внутрішнього аудиту та його значення в діяльності підприємства. *Вісник ЖДТУ. Економіка, управління та адміністрування*. 2008. № 2(44). С. 198–206.

REFERENCES:

1. Berenda N.I., Dyakova N.I. (2015) Organizaciya vnutrishnogo audytu na pidpriemstvakh Ukrainy [Organization of internal audit at the enterprises of Ukraine]. *Economy*. vol. 1(45). p. 1, pp. 242–245.
2. Yermolova M.S., Kevorkova Zh.A. (2017) Shlyakhy organizacii vnutrishnogo audytu v ekonomichnomu sub'yekti [Ways to organize internal audit in an economic entity]. *Young scientist*, no. 12, pp. 281–283.
3. International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing. The Institute of Internal Auditors, 2005. Available at: <https://na.theiia.org/standards-guidance/Public%20Documents/IPPF-Standards-2017.pdf> (accessed 30 November 2019).
4. Oyedokun G.E. (2015) Forensic Investigation and Forensic Audit Methodology in a Computerized Work Environment. Available at: https://www.researchgate.net/publication/315433931_Forensic_Investigation_and_Forensic_Audit_Methodology_in_a_Computerized_Work_Environment (accessed 30 November 2019).
5. Filozop O.V. (2008) Sut vnutrishnogo audytu ta yogo znachennya v diyalnosti pidpriemstva [The essence of internal audit and its importance in the enterprise]. *ZhSTU Bulletin: Economics, Management and Administration*. no. 2(44), pp. 198–206.

ОСОБЛИВОСТІ КАЛЬКУЛЮВАННЯ
СОБІВАРТОСТІ ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ

FEATURES OF CALCULATING THE COST OF THE SOFTWARE PRODUCT

УДК 657.421.3

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-60>**Кудлаєва Н.В.**к.е.н., асистент кафедри обліку
і оподаткування
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**Круць С.В.**магістр
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**Kudlaieva Nataliia**Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University**Kruts Svitlana**Yuriy Fedkovych Chernivtsi
National University

У статті розглянуто особливості калькулювання собівартості програмного продукту для ІТ-підприємств з урахуванням діючих моделей їх виробництва. Розкрито вплив різних чинників на формування собівартості програмних продуктів (кваліфікація ІТ-фахівців різних рівнів, складність виконуваних робіт відповідно до знань та кваліфікації фахівців, характер робіт, що становлять зміст праці, різноманітність та комплексність робіт, самостійність керівництва, додаткова відповідальність). Доведено, що під час здійснення калькулювання доцільно брати до уваги вимоги замовника (технічні завдання) з урахуванням призначення програмних продуктів, мови програмування, кількості та кваліфікації виконавців, сфери використання програмних продуктів. Досліджено особливості калькулювання собівартості програмних продуктів з урахуванням діючої системи оподаткування, оскільки ІТ-фахівці можуть бути самозайнятими особами (ФОПами) та/або найманими працівниками.

Ключові слова: ІТ-сфера, ІТ-фахівці, собівартість, калькулювання, ІТ-послуги, програмні продукти, програмне забезпечення.

В статье рассмотрены особенности калькулирования себестоимости программного

продукта для ИТ-предприятий с учетом действующих моделей их производства. Раскрыто влияние различных факторов на формирование себестоимости программных продуктов (квалификация ИТ-специалистов разных уровней, сложность выполняемых работ в соответствии со знаниями и квалификацией специалистов, характер работ, составляющих содержание труда, разнообразие и комплексность работ, самостоятельность выполнения работ, масштаб и сложность руководства, дополнительная ответственность). Доказано, что при осуществлении калькулирования целесообразно принимать во внимание требования заказчика (технические задания), с учетом назначения программных продуктов, языки программирования, количества и квалификации исполнителей, сферы использования программных продуктов. Исследованы особенности калькулирования себестоимости программных продуктов с учетом действующей системы налогообложения, так как ИТ-специалисты могут быть самозанятыми лицами (ФОПами) и/или наемными работниками.

Ключевые слова: ИТ-сфера, ИТ-специалисты, себестоимость, калькулирование, ИТ-услуги, программные продукты, программное обеспечение.

The purpose of this study is to develop proposals for improving the methodology for calculating the cost of software. This research is aimed at improving the level of cost planning for software creation by attracting IT professionals of different qualifications, different types of software products (business card portal and mobile application) and correspondingly different technical tasks. The features of costing of a software product for IT-enterprises considering the existing models of their production are considered in the article. The influence of various factors on the formation of the cost of software products (qualification of IT specialists at different levels, complexity of work performed in accordance with the knowledge and qualification of specialists, nature of the work constituting the content of the work, the variety and complexity of work, the independence of the work, the scale and complexity of management, additional responsibility). It is proved that when calculating it is advisable to take into account the requirements of the customer (terms of reference), taking into account the purpose of software products, programming language, number and qualifications of performers, the scope of use of software products. The peculiarities of costing of software products with consideration of the current taxation system are investigated, as IT specialists can be self-employed persons (FOPs) or / or employees. The novelty of the work is to compare the use of full-time employees and the involvement of external specialists, showing that when using external specialists the cost of the software product is cheaper by almost 15%. The metrics obtained are a significant lever of influence when choosing the contractor, since the customer of the software does not want to incur additional costs. Considering the obtained results we consider it expedient to take into account first of all the costing of software products: proposals for the limits of the qualification level of IT specialists of different levels and allowances for the complexity of the work performed in accordance with the knowledge and qualifications of specialists.

Key words: IT-sphere, IT-specialists, cost, calculating, IT-services, software products, software.

Постановка проблеми. Достовірне обчислення собівартості ІТ-послуг, до складу яких відносяться всі види програмних продуктів, а саме кодування, створення комп'ютерних програм та оновлень до них, обробка даних, вебдизайн, кодування, супроводжуючі ІТ-послуги тощо, сьогодні є великою проблемою, оскільки нематеріальні активи є результатом творчої, інтелектуальної праці, щодо якої сьогодні не розроблено сталих норм. Існуючі методики калькулювання собівартості у цілому не враховують особливості ІТ-галузі, сфери застосування майбутнього програмного продукту та технічних завдань замовника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо формування собівартості ІТ-послуг у своїх працях розглядали такі науковці, як

Н.І. Бузак, І.А. Бігдан, О.Д. Біляченко, О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, В.П. Карєв, Я.Д. Крупка. Низку питань, пов'язаних саме з вибором об'єкта та методів калькулювання, висвітлювали М.Г. Чумаченко, В.Ф. Палій, С.Ф. Голов та М.С. Пушкар. Однак питання щодо калькулювання саме програмних продуктів під час його створення та купівлі недостатньо досліджено у сучасній літературі і потребує подальшого доопрацювання.

Постановка завдання. Метою даної роботи є розроблення пропозицій щодо вдосконалення методики обчислення собівартості програмних продуктів. Дане дослідження спрямоване на поліпшення рівня планування собівартості створення програмних продуктів під час залучення ІТ-фахівців різної кваліфікації, різних видів

програмних продуктів (Інтернет-портал «Візитівка» та мобільний додаток) та, відповідно, різних технічних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження.

ІТ-ринок, або ринок інформаційних продуктів і послуг, з моменту своєї появи і донині є сферою діяльності, що викликає великий інтерес для компанії усіх розмірів та рівнів рентабельності. Ця зацікавленість зумовлена такими причинами: дана галузь перебуває в інтенсивному русі, що передбачає постійний розвиток інформаційних технологій; відбувається стрімкий розвиток не тільки ІТ-послуг, а й основного ІТ-фактору – людського; необмеженими можливостям та ресурсами для інформатизації будь-якого бізнес-процесу; сталим збільшенням кількості користувачів інформаційних технологій і збільшенням рівня знань; існуванням величезного інструменту маркетингу – мережі Інтернет.

Однією з проблем сучасних ІТ-компаній є відсутність фактичного калькулювання собівартості створення програмного продукту. Здебільшого основним аргументом виступає те, що ІТ-компанії не здійснюють створення програмного продукту «під ключ», тобто була відсутня сама потреба в такому калькулюванні. Під час обчислення собівартості програмних продуктів нерідко виникають труднощі, оскільки нормативні розрахунки відсутні, а отже, за проєкт собівартості програмного продукту беруть суму прямих і непрямих витрат, а також включають витрати на страхування, інші непередбачувані витрати, що викривлює собівартість. Дана ситуація негативно впливає на ІТ-компанію любого розміру, оскільки недостовірною оцінкою експерта чи керівництва компанії, а також оцінкою, що базується на попередньому досвіді роботи та інтуїції, призводять до викривлення даних про вартість програмних продуктів.

Своєю чергою, достовірне і точне калькулювання дасть можливість ІТ-компаніям розширити напрями своєї діяльності, надавати ще один вид ІТ-послуг «під ключ», конкурувати з іншими ІТ-компаніями в додатковому напрямі і, відповідно, отримувати більший прибуток. Варто зауважити, що в ІТ-компаніях, як правило, відсутні будь-які пояснення щодо встановлення вартості послуги ІТ-фахівця, а вартість цих послуг визначається на договірних умовах, тому вважаємо за доречне розробити межі кваліфікації для ІТ-фахівців із відповідним обсягом знань та навичок.

Помилковою є думка, що один метод калькулювання підходить для певного виду програмного продукту, послуги чи групи таких продуктів. Як відзначають В.О. Гороховатський та В.Ю. Дубницький, «такі переліки або групування за певними ознаками є невірними та обмежують калькулювання» [5]. Автори зазначають, «що визначення вартості оцінки активів необхідно під час купівлі, виробництва програмного продукту та його реалізації» [5].

Під час здійснення калькулювання собівартості програмних продуктів на замовлення клієнтів насамперед доцільно врахувати особливості існуючих моделей їх виробництва, а саме: Waterfall model, V-model, Incremental model, RAD model, Agile model та Spiral model [11]. Так, вибір фінансової взаємодії між замовником та виконавцем програмного забезпечення є одним з основних аспектів усіх переговорів в ІТ-сфері. Вибір моделі ціноутворення залежить від таких чинників, як: стабільність бізнесу, зрілість та динаміка проєкту, наявність чітких вимог, бачення майбутнього продукту, згуртованість та правильна взаємодія між замовником і виконавцем проєкту.

Досліджуючи формування собівартості програмного продукту на прикладі ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ» (м. Чернівці), варто звернути увагу й на такі елементи:

- ступінь взаємозв'язку виконавців із програмним продуктом, тобто виконавці – це наймані працівники або ФОПи;
- розмір та умови проєкту;
- кількість необхідних ІТ-фахівців та їх технічна кваліфікація.

Оскільки межі кваліфікації встановлюються кожним ІТ-підприємством самостійно, для підтвердження чи підвищення рівня кваліфікації пропонуємо ІТ-компаніям проводити для ІТ-фахівців комплекс перевірок для підтвердження та підняття рівня знань.

За допомогою міжнародних стандартів та вимог пропонуємо розробити комплекс тестів або залучити до перевірок знань ІТ-фахівців зовнішніх незалежних експертів. У табл. 1 запропоновано межі для коефіцієнта кваліфікацій ІТ-фахівців.

Таблиця 1

Пропозиції для меж коефіцієнта кваліфікації

Кваліфікація фахівця	Межа коефіцієнта кваліфікації
Senior	8–10
Intermediate	5–7
Junior	3–4
Trainee	1–2

Джерело: сформовано на основі [11]

Для калькуляції собівартості створення програмного продукту з використанням каскадної моделі (Waterfall model) або V-моделі, як правило, для створення програмного продукту залучаються малі команди. Дану модель виробництва програмного продукту використовують для створення невеликих сайтів-візиток та/або Інтернет-магазину середньої якості без подальшої постійної підтримки, так звані замовлення «під ключ». У цьому аспекті застосовуються моделі ціноутворення Fixed Price. Тобто вартість проєкту та обсяг роботи будуть фіксованими [12].

Для створення подібного проєкту у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ» необхідно залучити п'ять спеціалістів різної кваліфікації. Для розрахунку суми на оплату праці (в основі є дані про середню заробітну плату в Україні за мовою програмування Java) пропонуємо, крім базового окладу за одну годину роботи, також включити набавку за складність виконаної роботи (табл. 2) та доплату за кваліфікацію працівника (табл. 3).

Для розрахунку базового окладу ІТ-фахівця за одну годину пропонуємо взяти річну норму тривалості робочого часу (40-годинний робочий тиждень), та, відповідно, з даних попередньої норми нами виведено середню норму годин на місяць. Базовий оклад за одну годину роботи розраховується шляхом ділення місячного окладу на середню норму годин у місяці (табл. 2).

Наступним кроком пропонуємо розглянути розрахунок набавок до окладу за складність виконуваних

робіт (табл. 3), відповідно до знань та кваліфікації фахівців, дана «надбавка складається з п'яти елементів:

- характер робіт, що становлять зміст праці;
- різноманітність та комплексність робіт;
- самостійність виконання робіт;
- масштаб і складність керівництва;
- додаткова відповідальність» [15].

Максимальний показник кожного елемента надбавки пропонуємо встановити на рівні 10. Даний розрахунок складають керівники проєкту (тімліди), оскільки вони володіють достатньою кількістю знань, знають масштаб, складність робіт та мають змогу справедливо оцінити роботу кожного учасника команди. Суму максимальної надбавки пропонуємо встановити залежно від розміру і складності проєкту.

Наступним кроком пропонуємо розглянути доплати за кваліфікацію працівника (табл. 4), це

Таблиця 2

Розрахунок базового окладу за одну годину роботи (у 2019 р.), євро

Посада	Кваліфікація фахівця	Норма годин за рік (40-год роб. тиждень) [8]	Середня норма годин в 1 місяці	Оклад [11]	Оклад за 1 годину роботи
Програміст, тим лід	Senior	1993	166	3577	21,54
Програміст–верстальник	Junior	1993	166	700	4,21
Дизайнер	Trainee	1993	166	300	1,81
Системний адміністратор	Intermediate	1993	166	763	4,59
Тестер	Intermediate	1993	166	1433	8,63

Джерело: розраховано авторами на основі [8; 11]

Таблиця 3

Розрахунок надбавки за складність виконуваних робіт у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ», євро

Надбавка за складність виконуваних робіт	Характер робіт, що становлять зміст праці	Різноманітність/комплексність робіт	Самостійність виконання робіт	Масштаб і складність керівництва	Додаткова відповідальність	Сумарний розрахунковий показник	Співвідношення до максимального показника	Максимальна Надбавка, євро	Надбавка, євро
Максимальний розрахунковий коефіцієнт									
Андрієнко А.А.	10	10	10	10	10	50	10	80	80
Борисенко Б.Б.	4	3	2	3	3	15	3	80	24
Василенко В.В.	3	2	1	2	2	10	2	80	16
Гавриленко Г.Г.	7	6	6	6	5	30	6	80	48
Дмитрук Д.Д.	6	5	7	5	4	27	5,4	80	43,2

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 4

Розрахунок доплати за кваліфікацію ІТ-фахівця (за кваліфікаційними характеристиками) у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ»

Доплата за кваліфікацію працівника/ за кваліфікаційними характеристиками	Коефіцієнт кваліфікації	Сума доплати, євро
Максимальний розрахунковий коефіцієнт	10	120
Андрієнко А.А.	10	120
Борисенко Б.Б.	3	36
Василенко В.В.	2	24
Гавриленко Г.Г.	6	72
Дмитрук Д.Д.	5	60

Джерело: розраховано авторами

набавка за кваліфікацію працівника, бажання розвиватися або, іншими словами, мотиваційна надбавка (стимул для росту ІТ-фахівців та підвищення кваліфікації), за підвищення кваліфікації ІТ-фахівця збільшується й надбавка. Даний розрахунок пропонуємо для всіх проєктів, змінюватися буде лише сума доплати до погодженого із замовником розміру.

У табл. 5 пропонуємо бюджет на оплату подинних послуг ІТ-фахівців з урахуванням усіх надбавок та доплат. Під час складання бюджету було оцінено загальний час для реалізації проєкту – 39 годин, розподілений між членами команди відповідно до їх спеціалізації та кваліфікації (табл. 5). Курс НБУ (на дату розрахунку 25.04.2019) 1 євро = 29,809441 грн [8].

Для створення Інтернет-магазину потрібні ще додаткові витрати на послуги, без яких неможливо працювати:

– CMS – система керування вмістом сайту – одноразовий платіж, вартість залежить від розміру і вмісту майбутнього сайту;

– хостинг – послуга, яку надають ІТ-компаніям провайдерів, за допомогою якої здійснюється розміщення інформації на певному сервері, що постійно знаходиться в мережі Інтернет. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про телекомуні-

кації», провайдер телекомунікацій – це «суб'єкт господарювання, який має право на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій без права на технічне обслуговування й експлуатацію телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку» [14];

– домен – ім'я вебсайту, яке прописується в браузері, платіж проводиться один раз на рік (оплати продовжується одноразовим платежем щороку). Згідно зі ст. 1 Закону України «Про телекомунікації», доменом є «частина ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, яка має унікальну назву, що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється» [14]. Домен-ім'я не продається, а тільки передається в тимчасове користування, тобто плата за використання доменного імені є витратами, які включаються до витрат поточного періоду.

У табл. 6 наведено порядок обчислення вартості додаткових матеріалів, без яких неможливе створення проєкту «сайт-візитівка». Курс НБУ (станом на дату розрахунку 25.04.2019) 1 дол. США = 26,59420200 грн [8].

Для створення програмного продукту використовуються п'ять ноутбуків, обліковою політикою ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ» передбачено, що ліквідаційна вартість об'єктів основних засобів

Таблиця 5

Бюджет на оплату послуг ІТ-фахівців у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ»

ПІП фахівця	Посада	Кваліфікація фахівця	Базовий оклад за 1 годину роботи, євро (табл. 2)	Надбавка за складність виконуваних робіт, євро, (табл. 3)	Доплата за кваліфікацію працівника, Євро (табл. 4)	Кількість використаних годин	Оклад, євро	Оплата за послуги фахівців, євро	Гривневий еквівалент
Андрієнко А.А.	програміст, тимлід	Senior	21,54	80	120	12	258,45	458,45	13666,10
Борисенко Б.Б.	програміст-верстальник	Junior	4,21	24	36	10	42,15	102,15	3044,96
Василенко В.В.	дизайнер	Trainee	1,81	16	24	10	18,06	58,06	1730,83
Гавриленко Г.Г.	системний адміністратор	Intermediate	4,59	48	72	3	13,77	133,77	398 7,70
Дмитрук Д.Д.	тестер	Intermediate	8,63	43,2	60	4	34,52	137,72	4105,38
Бюджет за програмувальні послуги за проєктом	X	X	X	211,2	312	39	366,95	890,15	26534,97

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 6

Вартість додаткових матеріалів, необхідних для створення проєкту у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ»

Назва додаткового матеріалу	Період оплати	Вартість додаткових матеріалів	Сума додаткових матеріалів	Гривневий еквівалент
CMS [9]	на 1 рік	70 дол. США	70 дол. США	1861,59
Хостинг [9]	на 1 місяць	10 дол. США	120 дол. США	3191,30
Доменне-ім'я [10]	на 1 рік	20 дол. США	20 дол. США	531,88

Джерело: розраховано авторами на основі [8–10]

становить 1%, застосовується прямолінійний метод амортизації та корисний термін використання становить три роки.

У табл. 7 наведено розрахунки з урахуванням усіх вищенаведених показників.

Витрати на обслуговування виконавців або інші витрати на утримання ІТ-фахівців під час калькулювання собівартості програмного продукту залишаються без змін, але враховуючи, що ІТ-фахівці залучені на неповний місяць, пропонуємо вирахувати суму витрат на утримання ІТ-фахівця пропорційно часу, за який створюється проєкт. Таким чином, розрахунок витрат на утримання матиме такий вигляд (табл. 8).

Чинним законодавством у сфері бухгалтерського обліку передбачено, що адміністративні витрати списуються за рахунок фінансових результатів,

тобто покриваються за рахунок прибутку підприємства. Відповідно до встановлених норм, на досліджуваному підприємстві ця норма становить 25% від вартості ІТ-фахівця. Варто зауважити, що норму суб'єкти господарювання встановлюють самостійно.

У табл. 9 здійснено порівняння собівартості програмного продукту з усіма вищеописаними пропозиціями та з урахуванням, що ІТ-фахівці можуть бути самозайнятими особами (ФОПами) та/або найманими працівниками.

Порівнюючи два бюджети, можна зробити висновок, що під час використання найманої праці бюджет на виконання проєкту «сайт-візитівка» (або «Інтернет-магазин») дорожчий на 14,64% порівняно із залученням ІТ-фахівців – самозайнятих осіб (ФОПів). Даний показник є вагомою перевагою на конкурентному ринку, у тому числі і на

Таблиця 7

Розрахунок ліквідаційної вартості та амортизаційних відрахувань у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ»

Показник	Розрахунок	Вартість за 1 одиницю	Сума за 5 одиниць
Вартість ноутбука	-	18 000,00	90 000,00
Ліквідаційна вартість	-	180,00	900,00
Амортизація ноутбука за 1 рік	(18 000,00-180,00)/3 роки	5 940,00	29 700,00
Амортизація за 39 год (час за який створюється проєкт)	(5940,00/1993 год)*39 год.	116,24	581,18

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 8

Витрати на утримання ІТ-фахівців ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ»

Посада	Кваліфікація	Сума за місяць, євро	Середня норма годин за 1 місяць роботи	Фактично відпрацьований час	Сума витрат на утримання	Гривневий еквівалент
Програміст, тим лід	Senior	400	166	12	28,90	861,53
Програміст-верстальник	Junior	400	166	10	24,08	717,94
Дизайнер	Trainee	350	166	10	21,07	628,20
Системний адміністратор	Intermediate	350	166	3	6,32	188,46
Тестер	Intermediate	350	166	4	8,43	251,28

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 9

Порівняльна таблиця калькулювання собівартості програмного продукту у ТОВ «ГЛОБАЛ АЙТІ СЕППОРТ»

Показник	Розрахунок собівартості програмного продукту (виконавці наймані працівники), грн	Розрахунок собівартості програмного продукту (виконавці – самозайняті особи (ФОПи)), грн
Фонд оплати праці за проєктом/ Програмувальні послуги	26534,97	26534,97
ЄСВ (22%)	5837,69	-
CMS	1861,59	1861,59
Хостинг на 12 місяців	3191,30	3191,30
Домен на рік	531,88	500,00
Амортизація	581,18	-
Витрати на утримання програмістів	2647,40	2647,40
Собівартість	41186,04	35152,99
Прибуток 25%	10296,51	8788,25
Бюджет проєкту «сайт-візитівка»	51482,54	43941,23

Джерело: розраховано авторами

ІТ-ринку, який стрімко розвивається і збільшує кількість виконавців проєктів. Для замовника показники якості й рівня виконання кваліфікації під час урахування економії майже 15% від вартості проєкту є вагомим важелем під час вибору виконавця.

Калькулювання собівартості створення програмного продукту з використанням RAD model доцільно застосовувати для створення великих Інтернет-магазинів, додатків на телефон (як доповнення до Інтернет-магазину) без подальшої постійної підтримки, так звані замовлення «під ключ». У цьому аспекті розглядається застосування моделі ціноутворення Fixed budget, тобто вартість проєкту буде фіксованою, час на виконання замовлення не більше 90 днів.

Модель виробництва Agile model доцільно використовувати для створення програмного забезпечення (наприклад, 1С, клієнт-банків тощо) з подальшою постійною підтримкою, випуском нових версій продукту.

Розглядаючи калькулювання собівартості програмного продукту, потрібно враховувати багато різних чинників та ризиків. Доцільно вважати, що за основу калькулювання потрібно брати вимоги замовника (технічні завдання), описувати з технічним спеціалістом обсяг роботи і на основі цих даних здійснювати калькулювання програмного продукту. Потрібно розуміти, що використання ФОПів як виконавців замовлення є вдосконаленням статей витрат компаніях-виконавців. А компанії-замовники (як правило, нерезиденти), своєю чергою, замовляють послуги в країнах, які нижчі за розвитком, ніж їхня країна, та, відповідно, економлять на платі програмувальних послуг, оскільки в їхній країні ці послуги дорожчі. Обґрунтоване віднесення витрат до певної статті калькуляції витрат є безпечною та перевіреною базою для планування, обліку витрат та калькулювання собівартості програмного продукту.

Таким чином, калькулювання собівартості є обов'язковою дією під час надання послуг, у тому числі й ІТ-послуг (навіть якщо такі послуги не відносяться до основної діяльності компанії). Недостовірна класифікація витрат, спричинена відсутністю калькулювання собівартості програмного продукту, розглядатиметься працівниками контролюючих органів як підстава, щоб такі витрати виключити з об'єкта оподаткування податком на прибуток у межах тієї статті, куди витрати були неправильно віднесені.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, порівняння використання праці штатних працівників та залучення зовнішніх спеціалістів показує, що під час використання зовнішніх спеціалістів собівартість програмного продукту виходить дешевше майже на 15%. Отримані показники є вагомим важелем впливу під час вибору виконавця замовлення, оскільки замовник про-

грамного продукту не має бажання нести додаткові витрати. Враховуючи отримані результати, вважаємо за доцільне під час здійснення калькулювання собівартості програмних продуктів, насамперед, урахувати:

– пропозиції для меж коефіцієнта кваліфікації ІТ-фахівців різних рівнів (набавка за кваліфікацію, бажання розвиватися, це мотиваційна надбавка, стимул для росту ІТ-фахівців та підвищення кваліфікації);

– надбавки за складність виконуваних робіт відповідно до знань та кваліфікації фахівців: характер робіт, що становлять зміст праці, різноманітність та комплексність робіт, самостійність виконання робіт, масштаб і складність керівництва, додаткова відповідальність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бигдан І.А. Нематериальные активы: проблемы признания, учета и аудита : монография. Харьков : ХДАТОХ, 2005. 288 с.
2. Біляченко О.Л. Бухгалтерський облік і контроль операцій з програмним забезпеченням : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.09. Житомир 2011. 23 с.
3. Бузак Н.І. Інформаційні технології як об'єкт обліку та калькулювання собівартості їх упровадження. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. Вип. 576. С. 378–384.
4. Воляннюк І. Особливості бухобліку в ІТ-компаніях. *Вісник. Офіційно про податки*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100004441-osoblivosti-bukhobliku-v-it-kompaniyakh>. (дата звернення: 18.10.2019).
5. Методика визначення собівартості програмного забезпечення / В.О. Гороховатський та ін. URL: http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/11566/soi_2014_4_21.pdf (дата звернення: 17.10.2019).
6. Кавин М. Особливості обліку та оподаткування в айт-діяльності. URL: https://kavynm.com/uk/arhiv_zahodiv/ (дата звернення: 18.10.2019).
7. Офіційний сайт компанії HOSTLIFE. URL: <https://www.hostlife.net/ru/cms-licenses> (дата звернення 17.10.2019).
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/currency/nbu/> (дата звернення: 17.10.2019).
9. Офіційний сайт реєстрації доменів і хостингів NIC.UA. URL: <https://nic.ua/uk/domains/prices> (дата звернення: 17.10.2019).
10. Офіційний сайт реєстрації хостингів. URL: <https://besthosting.ua/ua/price.php> (дата звернення: 17.10.2019).
11. Офіційний сайт Спільноти програмістів DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/salary-report-dec-2018/?from=salaries> (дата звернення: 17.10.2019).
12. Офіційний сайт юридичної компанії «Моріс груп». Моделі ціноутворення при укладанні угод у сфері ІТ. URL: <http://www.moris.com.ua/modelitsinoutvorennya-pri-ukladanni-ugod-u-sferi-it/> (дата звернення: 17.10.2019).

13. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства України від 18.10.1999 № 242. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (дата звернення: 15.10.2019).

14. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/print> (дата звернення: 15.10.2019).

15. Проскура К. Собівартість послуг. *Вісник. Офіційно про податки*. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100008424-sobivartist-poslug> (дата звернення: 18.10.2019).

REFERENCES:

1. Bigdan I.A. (2005) *Nematerial'nye aktivy: problema priznaniya, ucheta i audita*. [Intangible assets: recognition, accounting and audit issues]. Khar'kov: KhDA-TOKh. (in Ukrainian)

2. Biliachenko O.L. (2011) *Bukhhalterskyi oblik i kontrol operatsii z prohramnym zabezpechenniam* [Accounting and control of software operations] (PhD Thesis). Zhytomyr.

3. Buzak N.I. (2007) *Informatsiini tekhnolohii yak ob'ekt obliku ta kalkuliuvannya sobivartosti yikh vprovadzhennia* [Information technologies as an object of accounting and costing of their implementation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika*. vol. 576, pp. 378-384.

4. Volianiuk I. Osoblyvosti bukhobliku v IT-kompaniyakh. *Informatsiino-analitychnyi zhurnal «Visnyk. Ofitsiyno pro podatky»*. Available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100004441-osoblivosti-bukhobliku-v-it-kompaniyakh> (accessed 18 October 2019).

5. Horokhovatskyi V.O., Dubnytskyi V.Yu., Kobylin A.M., Lukin V.O., Moskalenko O.V. *Metodyka vyznachennia sobivartosti prohramnoho zabezpechennia*. Available at: http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/11566/soi_2014_4_21.pdf (accessed 17 October 2019).

6. Kavyn M. Osoblyvosti obliku ta opodatkovannia v aiti-diialnosti. Available at: https://kavynm.com/uk/arhiv_zahodiv/. (accessed 18 October 2019).

7. Ofitsiynyy sayt kompaniyi HOSTLIFE. Available at: <https://www.hostlife.net/ru/cms-licenses>. (accessed 17 October 2019).

8. Ofitsiynyy sayt Ministerstva finaknsiv Ukrainy/ Available at: <https://minfin.com.ua/currency/nbu/>. (accessed 17 October 2019).

9. Ofitsiynyy sayt reyestratsiyi domeniv i khostynhiv NIC.UA. Available at: <https://nic.ua/uk/domains/prices>. (accessed 17 October 2019).

10. Ofitsiynyy sayt reyestratsiyi khostynhiv. Available at: <https://besthosting.ua/ua/price.php>. (accessed 17 October 2019).

11. Ofitsiynyy sayt Spil'noty prohramistiv. Available at: <https://dou.ua/lenta/articles/salary-report-dec-2018/?from=salaries>. (accessed 17 October 2019).

12. Ofitsiynyy sayt yurydychnoyi kompaniyi Moris hrup. *Modeli tsinoutvorennia pry ukladanni uhod u sferi IT*. Available at: <http://www.moris.com.ua/modeli-tsinoutvorennia-pri-ukladanni-ugod-u-sferi-it>. (accessed 12 October 2019).

13. Polozhennia (standart) bukhalterskoho obliku 8 «Нематеріальні активи»: Наказ Міністерства України від 18.10.1999 no. 242. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>. (accessed 15 October 2019).

14. Zakon Ukrainy «Pro telekomunikatsiyi» vid 18.11.2003 r. n. 1280-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/print>. (accessed 15 October 2019).

15. Proskura K. Sobivartist' posluh. *Informatsiyno-analitychnyy zhurnal «Visnyk. Ofitsiyno pro podatky»*. Available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100008424-sobivartist-poslug/> (accessed 18 October 2019).

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ВИКОРИСТАННЯ ТА УТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

PECULIARITIES OF THE METHODS OF INTERNAL AUDIT OF OPERATIONS ON THE USE AND MAINTENANCE OF FIXED ASSETS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК [657.42+657.6] : 621

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-61>

Лесняк В.О.

к.е.н., заступник директора з навчальної роботи
Коледж інформаційних систем і технологій
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Lesnyak Vladimir

College of Information Systems and Technology
SHEI «Vadim Hetman Kyiv National Economic University»

У статті визначено організаційно-методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування. Обґрунтовано тезу про те, що внутрішній аудит в Україні розвивається досить повільно через, по-перше, відсутність чіткого нормативно-правового підґрунтя, по-друге, через розуміння внутрішнього аудиту як форми контролю над наявністю та збереженням майна підприємства. Акцентовано увагу на необхідності запровадження функції внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах підгалузі сільськогосподарського машинобудування. Зроблено висновок, що головним вектором діяльності сучасного підприємства, а отже, її основою організаційно-методичного інструментарію внутрішнього аудиту має бути одночасне управління ефективністю й економічною стійкістю та досягнення балансу між цими атрибутами економічної системи у ринкових умовах.

Ключові слова: основні засоби, внутрішній аудит, підприємства сільськогосподарського машинобудування, економічна стійкість, система внутрішнього контролю.

В статье определены организационно-методические подходы к проведению вну-

треннего аудита операций по использованию и содержанию основных средств на предприятиях сельскохозяйственного машиностроения. Обоснован тезис о том, что внутренний аудит в Украине развивается достаточно медленно ввиду, во-первых, отсутствия четкой нормативно-правовой основы, во-вторых, понимания внутреннего аудита как формы контроля над наличием и сохранностью имущества предприятия. Акцентируется внимание на необходимости внедрения функции внутреннего аудита акционерных обществах подотрасли сельскохозяйственного машиностроения. Сделан вывод о том, что главным вектором деятельности современного предприятия, а, следовательно, и основой организационно-методического инструментария внутреннего аудита должно быть одновременное управление эффективностью и экономической устойчивостью и достижение баланса между этими атрибутами экономической системы в рыночных условиях.

Ключевые слова: основные средства, внутренний аудит, предприятия сельскохозяйственного машиностроения, экономическая устойчивость, система внутреннего контроля.

Modern complex business conditions, the need to take into account the globalization of the market, constant changes in the legal regulation of entrepreneurial activity, increased competition from both domestic and international players, the struggle for investment and credit resources put before the management of domestic enterprises of agricultural machine building and tasks and require the search for internal reserves of stabilization and increase their efficiency. An internal audit is an effective and accessible tool for such search and, accordingly, one of the competitive advantages of a modern enterprise, especially a corporation. The activity of the modern internal auditor is characterized by carrying out internal audit researches and evaluations, informing the top management about the significant deviations from the chosen strategy of the enterprise development revealed in their course, existing and possible risks, assistance in the development of measures for improvement of the internal control system and external risk management system. auditors to reduce the cost of external audit. At the same time, internal audit is a kind of "motivator" of the honest work of employees of the enterprise. The article defines organizational and methodological approaches to the internal audit of operations on the use and retention of fixed assets at agricultural machinery enterprises. The thesis is substantiated that internal audit in Ukraine is developing rather slowly due, firstly, to the lack of a clear legal basis, and secondly, to the understanding of internal audit as a form of control over the presence and preservation of property of the enterprise. Emphasis is placed on the need to introduce an internal audit function in joint-stock companies within the agricultural engineering sub-sector. It is concluded that the main vector of activity of modern enterprise, and therefore the basis of organizational and methodological tools of internal audit, should be simultaneous management of efficiency and economic stability and achievement of balance between these attributes of economic system in market conditions. The essence, directions and tasks of internal audit of operations on the use and retention of fixed assets at agricultural machinery enterprises are determined.

Key words: fixed assets, internal audit, agricultural machine-building enterprises, economic stability, internal control system.

Постановка проблеми. Сучасні складні умови ведення бізнесу, необхідність урахувати глобалізаційні тенденції ринку, постійні зміни в нормативно-правовому регулюванні підприємницької діяльності, посилення конкуренції з боку як вітчизняних, так і міжнародних гравців, боротьба за інвестиційні й кредитні ресурси ставлять перед менеджментом вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування (ПСМ) нові виклики та завдання і вимагають пошуку внутрішніх резервів стабілізації й підвищення ефективності їхньої діяльності. Дієвим та найдоступнішим

інструментом такого пошуку і, відповідно, однією з конкурентних переваг сучасного підприємства, насамперед корпорації, є внутрішній аудит.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення питань теорії, методики та організації обліку й аудиту операцій з основними засобами зробили вітчизняні вчені: П.Й. Атамас, М.І. Бондарь, Ф.Ф. Бутинець, Л.П. Кулаковська, Л.Г. Ловінська, О.А. Петрик, Ю.В. Піча, Н.М. Ткаченко, І.Ю. Чумакова, М.Г. Чумаченко та ін. Теоретичні та методологічні засади обліку й аудиту операцій з основними засобами досліджували у своїх

працях іноземні автори: Р. Адамс, Л.А. Бернстайн, С.М. Бичкова, С.М. Галузіна, Р. Дж. Ентоні, В.І. Петрова, В.В. Скобара, Р.С. Тохірова.

Постановка завдання. Мета статті – визначити організаційно-методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування (ПСМ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішній аудит зайняв особливе місце у системі управління підприємством. Він навіть більшою мірою, ніж зовнішній аудит, націлений на зменшення інформаційного ризику та усунення його можливих негативних наслідків. Менеджмент, спираючись на неупереджені оцінки поточного стану справ і надані внутрішніми аудиторомі рекомендації, має можливість приймати якісні оперативні, тактичні та стратегічні управлінські рішення. Відповідно, функція внутрішнього аудиту в інформаційній системі управління підприємством, зокрема корпорації, стала унікальною.

Діяльність сучасного внутрішнього аудитора/служби внутрішнього аудиту (СВА) характеризується проведенням внутрішніх аудиторських досліджень та оцінок, інформуванням вищого керівництва про виявлені у їх ході істотні відхилення від вибраної стратегії розвитку підприємства, існуючі й можливі ризики, сприянням розробленню заходів з удосконалення системи внутрішнього контролю (СВК) та системи управління ризиками, наданням допомоги зовнішнім аудиторам із метою зменшення витрат на проведення зовнішнього аудиту. Водночас внутрішній аудит виступає своєрідним «мотиватором» сумлінної роботи працівників підприємства.

Нині функціонування внутрішнього аудиту в Україні є обов'язковою умовою для: 1) акціонерних товариств, які націлені в короткостроковій або середньостроковій перспективі розмістити власні цінні папери на міжнародних ринках капіталу; 2) підприємств, у яких упроваджена система менеджменту якості чи інші споріднені системи менеджменту (вимоги міжнародного стандарту ISO 9001:2000 «Системи менеджменту якості. Вимоги» (пп. 8.2.2) та рекомендації ISO 9001:2000 «Керівні вказівки щодо проведення аудитів систем менеджменту якості і/або систем менеджменту навколишнього середовища»); 3) комерційних банків (вимоги Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України); центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів та бюджетних установ, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади (норми Постанови КМУ «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах

та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади»).

Іншим акціонерним товариствам в Україні надано альтернативу: запровадити посаду внутрішнього аудитора або ревізора/створити СВА або ревізійну комісію (ст. 56 «Комітети наглядової ради. Корпоративний секретар», ст. 73 «Ревізійна комісія (ревізор)» і ст. 74 «Перевірка фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року» Закону України «Про акціонерні товариства»). Але глибокий аналіз змісту положень Закону України «Про акціонерні товариства» дав змогу зробити висновок, що перевага надається останньому з дозволених варіантів. Звичайно, це пов'язано з історичним впливом тривалого виконання контрольно-ревізійної роботи, яка й дотепер сприймається багатьма законотворцями та управлінцями як універсальна форма контролю над фінансово-господарською діяльністю підприємства.

Для розвитку функції внутрішнього аудиту в Україні прийнято Принципи корпоративного управління, у яких СВА/внутрішньому аудиторомі відведено особливу роль у сприянні законному й ефективному використанню майна та коштів акціонерного товариства (пп. в) п 5.1). Та, зважаючи на рекомендаційний характер цього документу, не всі товариства дотримуються зазначених принципів.

На нашу думку, на особливу актуальність запровадження функції внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах підгалузі сільськогосподарського машинобудування вказують такі факти: 1) гостра потреба у зовнішніх фінансових ресурсах для оновлення основних засобів і модернізації економіки загалом (положення 1 і 2 розділів Принципів корпоративного управління); 2) обов'язок товариств сприяти реалізації і забезпечувати захист права та законного інтересу його власників-акціонерів на отримання доходу (положення Закону України «Про акціонерні товариства» і Принципів корпоративного управління); 3) існування багаторівневої системи управління, підзвітності і контролю, що ускладнює процеси генерації й кругообігу інформації та може спричинити збої в інших процесах (планування, обліку, контролю, аналізу), пов'язаних із реалізацією вибраної стратегії діяльності, підвищення ризиків бізнесу, а також банкрутство товариства загалом.

Потрібно зауважити, що внутрішній аудит в Україні розвивається досить повільно. По-перше, це пов'язано з відсутністю чіткого нормативно-правового підґрунтя, про що вже повідомлялося (виняток становить внутрішній аудит у комерційних банках і бюджетних установах, де основоположне нормативно-правове забезпечення розроблено); по-друге, з розумінням внутрішнього аудиту як форми контролю над наявністю та збереженням

майна підприємства, що досі зустрічається і серед управлінців, і в науковому осередку.

За ринкових умов господарювання у верхівці ієрархії цінностей власника знаходиться не стільки збереження майна, скільки його примноження. А з-поміж чинників сприяння нарощуванню капіталу перше місце зазвичай відводиться ефективному використанню наявних матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, тому основним спрямуванням функції внутрішнього аудиту має бути управління ефективністю.

Разом із тим одним із сучасних поглядів на управління господарюючими суб'єктами, докладно дослідженим, зокрема, російським науковцем О.В. Міхальовим, є акцентування уваги на управлінні економічною стійкістю підприємства, визнаною ним найважливішою характеристикою економічної діяльності у ринкових умовах [1]. Стверджується, що економічна стійкість підприємства: 1) сприяє його виживанню в кризових ситуаціях; 2) забезпечує переваги у залученні інвестицій, отриманні кредитів тощо; 3) підтверджує його здатність стабільно здійснювати свої основні функції і виконувати зобов'язання в умовах змінюваного внутрішнього та зовнішнього середовища, а отже, відображає рівень безпеки співробітництва з ним; 4) підвищує незалежність від зміни ринкової кон'юнктури і, відповідно, знижує вірогідність банкрутства. Зазначається також, що ефективність та економічна стійкість мають взаємодіяти як два різних чинника розвитку економічної системи. Пояснюється це тим, що перша завжди буде зростати у міру НТП, і, відповідно, необхідно зосередитися на максимальному збереженні внутрішніх ресурсів, ефективність освоєння яких у майбутньому буде як мінімум не нижче поточної. Друга ж потребує створення і підтримання у системі певних резервів, даючи змогу використовувати у поточному періоді тільки частину, але не всі потенційні ресурси, незважаючи на досягнуту в результаті НТП ефективність їх використання. При цьому довгострокова економічна стійкість має формуватися з опором виключно на власні ресурси, тобто самопідтриманням системи.

Ураховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що головним вектором діяльності сучасного підприємства, а отже, й основою організаційно-методичного інструментарію внутрішнього аудиту має бути одночасне управління ефективністю та економічною стійкістю і досягнення балансу між цими атрибутами економічної системи у ринкових умовах.

Установлено, що основні засоби є ключовим власним ресурсом, ефективно використання й утримання та наявні резерви яких підтверджують здатність машинобудівного підприємства стабільно здійснювати свою основну діяльність і забезпечувати довгострокову економічну стій-

кість. Виходячи з викладеного, одним із найважливіших об'єктів внутрішнього аудиту для ПСМ є операції з використання та утримання основних засобів та управління ними. Водночас використання функції внутрішнього аудиту щодо цього об'єкта додає цінності капіталу власників ПСМ унаслідок щонайменше: 1) поліпшення процесів внутрішнього контролю й управління ризиками, пов'язаними з операціями з використання та утримання основних засобів; 2) підвищення можливості доступу і залучення додаткових інвестиційних ресурсів на реструктуризацію/модернізацію (докорінну, часткову) економічної системи.

На нашу думку, діяльність із внутрішнього аудиту має охоплювати два напрями – надання гарантій та консультування. Зважаючи на все, викладене вище, і термінологію Міжнародних професійних стандартів внутрішнього аудиту, внутрішній аудит досліджуваного об'єкта визначено як надання об'єктивних гарантій і консультацій із метою виявлення та реалізації потенціалу поліпшення якості процесу управління операціями з використання та утримання основних засобів, що сприятиме ефективній діяльності й економічній стійкості ПСМ, а отже, забезпеченню інтересів і законних прав його власників.

На нашу думку, найбільш затребуваними є такі функції внутрішнього аудиту: оцінка контролю над збереженням активів, оцінка операційної ефективності бізнес-процесів, оцінка дотримання внутрішніх правил і процедур, оцінка контролю над достовірністю фінансової звітності, оцінка дотримання компанією законодавчих та нормативних вимог; робота внутрішніх аудиторів сконцентрована переважно на перевірках операційної діяльності, стратегії діяльності, інформаційних технологіях та відповідності законодавчим вимогам; основними напрямками розвитку функції внутрішнього аудиту є вдосконалення процесу оцінки ризиків і механізмів виявлення та моніторингу нових для бізнесу ризиків, установлення більш тісного взаємозв'язку завдань СВА і бізнес-цілей підприємства, скорочення загальних витрат на СВА без зниження рівня покриття ризиків, виявлення можливостей скорочення витрат у рамках підприємства у цілому.

Отже, перелік аудиторських завдань, які можуть виконуватися у межах внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів, досить широкий, але головне, щоб вони постійно актуалізувалися, враховуючи зміни складу, структури основних засобів, структури ремонтного господарства, законодавчого і нормативного регулювання, рівня автоматизації, регламентації економіки підприємства, тобто враховувалися потреби управління ефективністю й економічною стійкістю ПСМ.

Із позицій досліджуваної проблеми необхідно зосереджувати увагу на можливій появі

негативних тенденцій (ризиків) у використанні й утриманні основних засобів, викликаних внутрішніми і зовнішніми чинниками, що можуть спричинити вірогідність скорочення обсягів виробництва, погіршення економічної, а за нею й фінансової стійкості підприємства. Такими тенденціями є: відмова від системи планово-попереджувального ремонту (ППР) і нерегулярний перегляд її нормативної бази; нехтування періодичним технічним обслуговуванням (ТО) і підвищенням кваліфікації ремонтників; порушення графіків змащення устаткування; незадовільне обслуговування ремонтних бригад (незабезпечення їх кресленнями, змінними деталями і вузлами і т.д.); низька спеціалізація ремонтників усередині ремонтних бригад тощо.

На нашу думку, ефективному досягненню мети внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів сприятимуть дотримання і практична реалізація низки організаційних принципів (табл. 1).

Ступінь використання кожного виду аудиту (фінансового, на відповідність, операційного чи його елементів) залежить від конкретних завдань, поставлених перед внутрішнім аудитором/СВА. З метою верифікації фінансової інформації про операції з використання та утримання основних

засобів перевіряються, передусім, показники бухгалтерського обліку та фінансової звітності; для підтвердження рівня дотримання вимог Положення про ППР чи іншого нормативно-правового акту здійснюються перевірки «виконуються/не виконуються»; надання ж гарантій щодо ефективності операцій із поліпшення основних засобів вимагає більш складної, всебічної оцінки цих операцій, охоплюючи організаційні, операційні, правові, облікові й контрольні аспекти за послідовним ланцюгом «прийняття рішення про поліпшення → виконання комплексу запланованих робіт → уведення в експлуатацію поліпшеного основного засобу → збільшення економічних вигід від поліпшеного основного засобу».

Пріоритетним напрямом внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів на ПСМ має стати оцінка їх ефективності. Внутрішній аудит ефективності операцій із використання та утримання основних засобів на ПСМ може виконуватися із застосуванням вертикального або горизонтального підходів.

Вертикальний підхід до проведення внутрішнього аудиту полягає у наданні гарантій щодо відповідності й ефективності здійснення діяльності (виконання функцій) окремим структурним

Таблиця 1

Характеристика організаційних принципів внутрішнього аудиту операцій із використання й утримання основних засобів

Назва організаційного принципу	Стисла характеристика організаційного принципу
Функціональна незалежність (незалежність думки)	Виконання суто консультативної ролі у прийнятті управлінських рішень щодо операцій із використання та утримання основних засобів (наприклад, не безпосередня оцінка ризиків, пов'язаних із досліджуваними операціями, а сприяння ходу її здійснення, періодичного перегляду та вдосконаленню цього процесу загалом)
Систематичність (регулярність)	Діяльність відповідно до планових документів із внутрішнього аудиту. Виконання аудиторських завдань із внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів пропонується здійснювати частіше, щойно впроваджено функцію внутрішнього аудиту, приділяючи особливу увагу критично важливим ділянкам (процедури допуску до особливо дорогого устаткування тощо); не виключається можливість виконання разових аудиторських завдань вищого керівництва за потреби (аналіз причин аварійної зупинки устаткування тощо)
Динамічність	Дослідження й оцінки щодо управління операціями з використання та утримання основних засобів, ураховуючи його еволюцію під впливом нових обставин та чинників. Наприклад, під час оцінки вибраної амортизаційної політики підприємства необхідно проаналізувати її початковий варіант й усі внесені зміни, зумовлені прийняттям рішень керівництва (вибір іншого методу амортизації тощо), вплив інших обставин (вибір іншого напрямку оновлення основних засобів, виконані поліпшення, зміна вимог нормативних актів тощо)
Комплексність	Дослідження стану (реінжиніринг) та демонстрація слабких сторін процесу управління операціями з використання та утримання основних засобів на поточний момент, а також оцінка його результативності шляхом розрахунку показників використання основних засобів, аналізу причин отримання цих результатів та майбутніх перспектив
Конструктивність	За результатами аудиторського завдання мають надаватися рекомендації, спрямовані на поліпшення результативності управління операціями з використання та утримання основних засобів; внутрішній аудитор/СВА має здійснювати моніторинг упровадження керівництвом наданих рекомендацій
Системність	Ідентифікація, аналіз, оцінка і документування аудиторських доказів, зібраних у ході проведення аудиторських процедур, для висловлення думки щодо надійності й ефективності управління операціями з використання та утримання основних засобів, а також надання рекомендацій. Це оцінки, які передбачають виконання фінансового аудиту, аудиту на відповідність та аудиту ефективності (операційного аудиту) чи одночасне поєднання їх елементів

Джерело: розроблено автором

підрозділом чи посадовою особою відповідного рівня управління операціями з використання та утримання основних засобів на ПСМ (наприклад, на рівні ремонтно-механічного цеху, конструкторського бюро тощо).

Горизонтальний підхід – це надання гарантій із відповідності операцій із використання та утримання основних засобів вимогам управління, зокрема вимогам результативності й ефективності управління цими операціями. Завдяки застосуванню горизонтального підходу до організації внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів процедури внутрішнього аудиту не зосереджені на дослідженні цих операцій у межах одного структурного підрозділу (не є відповідальністю однієї посадової особи) ПСМ, а охоплюють функції різних підрозділів і посадових осіб, причетних до їх виконання (наприклад, функції відділу головного механіка (одержує креслення виробів, специфікацій деталей, необхідних для виконання ремонту основних засобів), відділу головного конструктора (розробляє ці креслення і специфікації). Окрім того, горизонтальний підхід до проведення внутрішнього аудиту операцій із використання й утримання основних засобів стимулює залучення до їх здійснення посадових осіб і працівників як учасників конкретного бізнес-процесу до кращої взаємодії і комунікації. Отже, слід віддавати перевагу цьому підходу, який дає змогу поліпшити якість процесу управління досліджуваними операціями.

Надання об'єктивних гарантій у межах внутрішнього аудиту операцій із використання та утримання основних засобів забезпечується, крім застосування організаційних принципів до його виконання, дотриманням послідовності основних організаційних процедур внутрішнього аудиту, якими є: визначення обсягу аудиторського завдання, його детальне планування; ідентифікація, аналіз та оцінка аудиторських доказів; оформлення робочої і звітної аудиторської документації; доведення до замовника результатів аудиторського завдання та моніторинг їх реалізації.

Процедури ідентифікації, аналізу й оцінки аудиторських доказів мають бути задокументовані, а аудиторські звіти, крім опису спостережень поточного стану операцій із використання та утримання основних засобів, містити оцінки та рекомендації щодо усунення недоліків та управління потенційними ризиками, а також відповідні коментарі відповідальних працівників. Завдяки цьому можна формувати масив необхідної інформації та, що важливіше, відстежувати хронологію розвитку будь-якої проблеми: аварійної зупинки автоматичної/поточної лінії, збої в матеріальному забезпеченні або технічній підготовці ремонту та ін.

Виявлені недоліки та порушення слід докладно описувати в робочих документах внутрішнього

аудитора із зазначенням причини (за можливості) та диференціювати (наприклад, за шкалою «критичні», «суттєві», «несуттєві або неприйнятні», «критичні», «грубі», «несуттєві»), оскільки не кожна невідповідність впливає на ефективність здійснюваних операцій і потребує негайного усунення (звичайно, тут не йдеться про виявлені зловживання і шахрайства).

У робочих документах внутрішнього аудитора має бути надано ще й опис виявлених потенційних ризиків. Потенційні ризики мають піддаватися оцінці, за результатами якої вибираються методи реагування на них відповідно до прийнятої на підприємстві політики управління ризиками.

Рекомендації щодо усунення недоліків/порушень та управління потенційними ризиками мають знайти відображення у робочих документах внутрішнього аудитора, в аудиторському звіті та протоколі корегувальних дій з обов'язковою графою «причина недоліків/порушень», що буде надаватися посадовій особі, відповідальній за розроблення і контроль здійснення корегувальних заходів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, головним вектором діяльності сучасного підприємства, а отже, й основою організаційно-методичного інструментарію внутрішнього аудиту має бути одночасне управління ефективністю та економічною стійкістю і досягнення балансу між цими атрибутами економічної системи у ринкових умовах. Основні засоби є ключовим власним ресурсом, ефективно використання й утримання та наявні резерви яких підтверджують здатність машинобудівного підприємства стабільно здійснювати свою основну діяльність і забезпечувати довгострокову економічну стійкість. Саме тому одним із найважливіших об'єктів внутрішнього аудиту для ПСМ є операції з використання та утримання основних засобів та управління ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Михалев О.В. Экономическая устойчивость хозяйственных систем: методология и практика научных исследований и прикладного анализа : монография. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская академия управления и экономики, 2010. 200 с.
2. Будущее службы внутреннего аудита решается сегодня: преобразование рисков в результаты повысит ее значение : аналитические материалы / Компания «Эрнст энд Янг», исследование, декабрь, 2012. 22 с.
3. Рудницький В.С. Методология і організація аудиту. Тернопіль : Економічна думка, 1998. 196 с.
4. Гозепол К. Самоинспекции /внутренний аудит. *Фармацевтическая отрасль*. 2011. № 1(24). С. 84–89.
5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / пер. з англ. О.Л. Ольховікової та ін. Київ : Фенікс, 2010. Ч. I. 846 с.

6. Наумчук О.А. Методика оцінки й обліку витрат на відновлення основних засобів з урахуванням принципу суттєвості. *Вісник ДонНУЕТ. Економічні науки*. 2010. № 4(48). С. 363–371.

7. Риски в аудиторской деятельности / под ред. проф. С.М. Бычковой. Москва : Финансы и статистика, 2003. 416 с.

8. Семенген Л. Методика обліку витрат на поліпшення та утримання інших необоротних матеріальних активів. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 321–325.

9. Тарасова Н.В., Довбня В.М. Проблеми розвитку вітчизняного машинобудування. *Обладнання та техніка для села: ринок, пропозиція, практика використання*. 2007. № 6. С. 21–28.

REFERENCES:

1. Mikhalev O.V. (2010) Ekonomicheskaya ustoychivost khozyaystvennykh sistem: metodologiya i praktika nauchnykh issledovaniy i prikladnogo analiza [Economic sustainability of economic systems: methodology and practice of scientific research and applied analysis]. Sankt-Peterburg : Izdatelstvo Sankt-Peterburgskoy akademii upravleniya i ekonomiki. (in Russian)

2. Budushcheye sluzhby vnutrennego audita reshayetsya segodnya: preobrazovaniye riskov v rezultaty povysit yeye znacheneye : analiticheskiye materialy [The future of the internal audit service is being decided today: converting risks into results will increase its importance: analytical materials] (2012) / Kompaniya «Ernst end Yang», issledovaniye, dekabr. (in Russian)

3. Rudnytsky V.S. (1998) Metodolohiya i orhanyzatsiya audytu [Audit methodology and organization]. Ternopil : «Ekonomichna dumka». (in Ukrainian)

4. Gozopol K. (2011) Samoinspektsii /vnutrenniy audit/ [Self-inspection /internal audit/]. *Farmatsevticheskaya otrasl*. no. 1(24). pp. 84–89.

5. Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnykh posluh [International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services] (2010). *Olkhovikovoyi ta in*. Kyiv : Vyd-vo «Feniks», vol. 1. (in Ukrainian)

6. Naumchuk O.A. (2010) Metodyka otsinky y obliku vytrat na vidnovlennya osnovnykh zasobiv z urakhuvannya pryntsyphu suttyevosti [Methods of estimation and accounting of expenses for restoration of fixed assets taking into account the principle of materiality]. *Visnyk DonNUET. Ekonomichni nauky*, no. 4(48), pp. 363–371.

7. Rysky v audytorskoj deyatel'nosti [Risks in auditing] (2003) / pod red. prof. S.M. Bychkovoy. Moskva : Fynansy y statystyka. (in Russian)

8. Semehen L. (2010) Metodyka obliku vytrat na polipshennya ta utrymannya inshykh neoborotnykh materialnykh aktyviv [Methods of accounting for the cost of improving and retaining other tangible fixed assets]. *Ekonomichnyy analiz*, vol. 6, pp. 321–325. (in Ukrainian)

9. Tarasova N.V., Dovbnya V.M. (2007) Problemy rozvytku vitchyznyanoho mashynobuduvannya [Problems of development of domestic mechanical engineering]. *Obladnannya ta tekhnika dlya sela: rynek, propozyziya, praktyka vykorystannya*, no. 6, pp. 21–28.

МЕХАНІЗМ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗПОРЯДНИКАМИ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

THE MECHANISM OF THE BUILDING AN EFFECTIVE INTERNAL CONTROL SYSTEM BY THE ADMINISTRATORS OF BUDGET FUNDS

Статтю присвячено особливостям побудови внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів. Огляд нормативно-правової бази засвідчив наявність достатніх підстав для запровадження ефективної системи внутрішнього контролю в установах та організаціях. Проте аналізом фактичного стану впровадження внутрішнього контролю в міністерствах, відомствах, облдержадміністраціях виявлено нерозуміння деякими з них значення внутрішнього контролю, сутності його компонентів та певну низку проблем під час його організації. За результатами розгляду кожного елемента вітчизняної моделі внутрішнього контролю автором розроблено покроковий механізм першочергових заходів для функціонування внутрішнього контролю в установі. Виявлено існуючі обмеження застосування діючої моделі побудови внутрішнього контролю та з'ясовано можливість її вдосконалення шляхом трансформації у восьмикомпонентну з детальною увагою на процес управління ризиками.

Ключові слова: внутрішній контроль, модель COSO, система управління ризиками, середовище контролю, оцінка ризиків, моніторинг.

Статья посвящена особенностям построения внутреннего контроля распорядителями бюджетных средств. Обзор нормативно-правовой базы показал наличие достаточных оснований для введения эффективной системы внутреннего контроля в учреждениях та организациях. Однако анализом фактического состояния внедрения внутреннего контроля в министерствах, ведомствах, облгосадминистрациях выявлено непонимание некоторыми из них значения внутреннего контроля, сущности его компонентов и определенный ряд проблем при его организации. За результатами рассмотрения каждого элемента отечественной модели внутреннего контроля автором разработан пошаговый механизм первоочередных мер для функционирования внутреннего контроля в организации. Выявлены существующие ограничения использования действующей модели построения внутреннего контроля и выяснена возможность ее усовершенствования путем трансформации в восьмикомпонентную с особым вниманием на процесс управления рисками.

Ключевые слова: внутренний контроль, модель COSO, система управления рисками, контрольная среда, оценка рисков, мониторинг.

УДК 657:336.1

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-62>

Пушкарцова О.Ю.

аспірантка

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Pushkarova Olena

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Exactly the internal control is the basis on which the whole system of public financial control is founded. So the construction of the effective system of internal control is important and relevant. The features of the organization of the internal control system in Ukrainian executive agencies at the central and regional levels are disclosed in the article. The concept of internal control has sufficient legal basis for implementation in the activity. The definitions of internal control prove that the key to building internal control system is the responsibility of the head for the management and operation of the agency, the achievement of its goals and objectives in general. The model of internal control in Ukraine is based on the COSO model consisting of 5 components. The article discussed each component in details. Actual conditions of each model components show lack of understanding by some leaders the importance of internal control. There are many problems with its organization too. For the results of examining all elements of the original model of internal control, the end-to-end mechanism of the primary actions for the organization of the internal control in the institution, is designed by the author. The current risk assessment on a 3-level scale («high», «medium» and «low») artificially exaggerates the value of the average rating. So the results of the research confirmed the feasibility of applying a 4-level risk assessment scale to the institution's activities («low», «medium», «high», «very high») or generally 5-level («determining», «significant», «medium», «low», «very low») based on predefined criteria. The typical control measures are generalized in the article. There are existing restrictions by using of the model COSO for building the internal control such as wrong subjective assessments in making decisions, failing to control procedures and risk management decisions due to collusion by responsible persons or neglect by management. The article considers the possibility of transforming the current model of internal control into an eight-component's model with the risk management's emphasis.

Key words: internal control, model COSO, Enterprise Risk Management, control environment, risk assessment, monitoring activities.

Постановка проблеми. Просування України по шляху європейської інтеграції передбачає необхідність забезпечення прозорого та ефективного використання розпорядниками бюджетних коштів наявних ресурсів. Дієва система фінансового контролю над управлінням державними (місцевими) ресурсами (публічними коштами, необоротними та іншими активами) та їх використанням починається з удосконалення власної поведінки учасників процесу управління державними фінансами. Ураховуючи, що саме внутрішній контроль є основою та базою, на якій ґрунтується вся система державного фінансового контролю, важливим та актуальним постає дослідження побудови ефективної системи внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття внутрішнього контролю у науковій літературі досліджується багатьма дослідниками. Праці А.В. Хмелькова [1] та Л.В. Дікань [2] зупиняються на внутрішньому контролі з позиції підрозділу внутрішніх контролерів, що функціонує в установі. Л.П. Кулаковська [3], Т.О. Каменська [4] висвітлюють внутрішній контроль як процес, спрямований на досягнення цілей та впровадження мети діяльності організації. Проблематиці функціонування внутрішнього контролю також приділяли увагу у своїх працях В.М. Яценко [5] та М.В. Мельник [6]. Високо оцінюючи внесок цих науковців у висвітлення теоретичних засад і практичних аспектів внутрішнього контролю, поза межами досліджень

усе ще залишаються питання побудови сучасної ефективної системи внутрішнього контролю в умовах адаптації до європейських стандартів.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних аспектів системи внутрішнього контролю у вітчизняних умовах і розроблення механізму організації та функціонування дієвої системи внутрішнього контролю в установі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз основних показників роботи Державної аудиторської служби за 2016–2018 рр. засвідчив стабільне зростання обсягу виявлених незаконних витрат – з 1070,96 млн. грн у 2016 р. до 1181,65 млн. грн у 2018 р., або в 1,1 рази. За 2018 р. розмір установлених недотримань, незаконних витрат та недоотриманих фінансових ресурсів збільшився порівняно з 2017 р. на 98,4%, 5,3% та 48,6% відповідно. Своєю чергою, рівень відшкодування виявлених порушень залишається низьким [7].

Вищезазначені чинники є індикатором не тільки необхідності посилення заходів контролю з боку контролюючих органів, а й свідчать про неефективність та низьку дієвість функціонування механізму фінансового управління та контролю всередині установи, безвідповідальне ставлення з боку розпорядників бюджетних коштів та керівників підприємств, установ і організацій, що й спричиняє виникнення фінансових злочинів під час використання бюджетних коштів.

Підвищення ефективності використання державних фінансів, яке має вагомий значення для економічного розвитку України, досягається, зокрема, й шляхом підвищення рівня культури розпорядників бюджетних коштів, що можливе за умов налагодження ними системи внутрішнього контролю.

Поняття внутрішнього контролю має достатні нормативно-правові підстави для реалізації у діяльності установ та організацій (табл. 1).

Наведені тлумачення доводять, що запорукою побудови внутрішнього контролю є відповідальність керівника за управління та функціонування організації у цілому, досягнення нею цілей та завдань. Під час визначення сутності внутрішнього контролю необхідно зосереджувати увагу не на функціональному його складнику, а розглядати його комплексно за допомогою системного підходу.

Аналіз правової бази з питань внутрішнього контролю свідчить про обмеженість обов'язкових норм щодо запровадження внутрішнього контролю лише розпорядниками бюджетних коштів, залишаючи поза увагою суб'єктів господарювання державного сектору економіки. У такому разі відповідальність за організацію внутрішнього контролю в установах та підприємствах, що відносяться до сфери управління міністерств, відомств, обласних державних адміністрацій, покладається на їх керівників.

Завданням внутрішнього контролю є надання керівництву достатнього рівня гарантій щодо забезпечення досягнення операційних цілей установи. Розгляд внутрішнього контролю як діяльності контрольно-ревізійного підрозділу установи сьогодні, враховуючи останні дослідження системи державного внутрішнього фінансового контролю та вдосконалення нормативно-правової бази, є взагалі некоректним. Контрольно-ревізійна діяльність відповідного підрозділу є лише незначним складником системи внутрішнього контролю.

Відповідно, внутрішній контроль та внутрішній аудит не тотожні поняття. Внутрішній аудит – це діяльність відповідного підрозділу, який допомагає

Таблиця 1

Застосування поняття внутрішнього контролю у вітчизняних та міжнародних нормативно-правових документах

№ з/п	Назва нормативно-правового документа	Визначення внутрішнього контролю (ВК)
1	Бюджетний кодекс України [8]	ВК – комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог до діяльності розпорядника бюджетних коштів і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління.
2	Основні засади здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів [9]	Система ВК – упроваджені керівником установи політики, правила й заходи, які забезпечують функціонування, взаємозв'язок та підтримку всіх елементів внутрішнього контролю і спрямовані на досягнення визначених мети (місії), стратегічних та інших цілей, завдань, планів і вимог щодо діяльності установи.
3	Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та підвідомчих бюджетних установах [10]	ВК – не окрема подія чи обставина, а цілісний процес, який здійснюється керівництвом та працівниками установи; ним охоплюються питання планування діяльності установи, управління бюджетними коштами, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової і бюджетної звітності, забезпечення захисту активів від утрат, цільового і ефективного використання бюджетних коштів та інші питання, що не обмежуються лише фінансовими аспектами діяльності.
4	Внутрішній контроль. Інтегрована модель [11]	ВК – процес, здійснюваний радою директорів, менеджментом та іншим персоналом організації, спрямований на надання достатньої впевненості в досягненні цілей, пов'язаних з операційною діяльністю, підготовкою звітності та комплаєнс (відповідність законодавству та іншим вимогам).

Джерело: складено автором

керівнику у досягненні поставленої перед організацією мети, використовуючи систематизований і послідовний підхід до оцінки та підвищення ефективності системи внутрішнього контролю, надає відповідні гарантії щодо стану функціонування системи внутрішнього контролю. Він допомагає керівнику здійснювати управління, але не може і не повинен підміняти управлінців і керівників, не може замінити собою систему внутрішнього контролю.

Саме розмежування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту є основоположним принципом державного внутрішнього фінансового контролю. Внутрішній аудит повинен визначати, як здійснюється внутрішній контроль.

Згідно зі ст. 26 Бюджетного кодексу, обов'язок щодо організації та забезпечення здійснення внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів (у тому числі в установах та організаціях, що належать до сфери їх управління) покладений безпосередньо на керівника [8].

Для функціонування ефективної та надійної системи внутрішнього контролю керівник установи має забезпечити підготовку, опрацювання та затвердження основних організаційно-правових засад внутрішнього контролю – внутрішнього документу (наприклад, Інструкції) з організації внутрішнього контролю, який базується на системі визначених і задокументованих правил і процедур контролю. Відсутність документально оформлених норм та правил, процедур контролю у відповідній сфері свідчить про незабезпечення контролем цього напрямку діяльності установи.

До недавнього часу основним документом, регламентуючим порядок організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів, були Методичні рекомендації [10].

Рекомендаційний характер цього документу призвів до того, що комплексної системи внутрішнього контролю, запровадженої керівником, у більшості центральних органів виконавчої влади та обласних державних адміністраціях не створено, мають місце недоліки під час її запровадження, відсутня цілісність у процесі її побудові та взагалі відсутнє єдине розуміння керівниками установ суті внутрішнього контролю.

За даними звітності, впродовж 2017–2018 рр. лише п'ятьма органами (Міноборони, Мін'юстом, Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, Держліс-агентством та Запорізькою облдержадміністрацією) забезпечено відображення усіх питань щодо організації та функціонування внутрішнього контролю в установі [13].

Прийнята у грудні 2018 р. Постанова Кабінету Міністрів України затвердила Основні засади здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів [9] та зобов'язала керівників установ організувати й забезпечувати здійс-

нення внутрішнього контролю відповідно до цих Основних засад та актів законодавства.

Вітчизняні нормативні документи передбачають побудову внутрішнього контролю у розпорядників бюджетних коштів на підставі концепції інтегрованої моделі COSO за п'ятьма основними компонентами.

Внутрішнє середовище (середовище контролю) є основою для всіх інших компонентів моделі. Зважений аналіз внутрішнього середовища – база для початку налагодження в організації системи внутрішнього контролю, що дає керівництву можливість якнайлегше зрозуміти структуру та напрями діяльності організації, визначити ризикові сфери, провести аналіз ризиків та запропонувати способи управління ризиками.

Із метою функціонування цього елемента внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів затверджено організаційні структури, розподіл функціональних обов'язків та відповідальності між керівником та його заступниками, положення про структурні підрозділи, посадові інструкції працівників, внутрішніми розпорядчими документами визначено принципи і правила управління людськими ресурсами тощо.

Вагомим складником управління організацією, забезпечення досягнення мети, виконання завдань та функцій установи є управління ризиками, що виникають/можуть виникнути в процесі діяльності.

Управління ризиками – постійний процес, що складається з таких етапів: ідентифікації ризиків, їх оцінки, визначення способів реагування на ризики і заходів контролю щодо попередження чи зменшення їхнього негативного впливу на досягнення розпорядником бюджетних коштів місії (мети), стратегічних та оперативних цілей.

Ці два компоненти моделі COSO тісно взаємопов'язані. Здійснення оцінки внутрішнього середовища повинне відбуватися і через дослідження ставлення керівництва установи до процесу управління ризиками, а саме: розгляд наявних в установі затверджених внутрішніх регламентів із питань визначення ризиків, способів управління ними, періодичності перегляду ризиків (у тому числі періодичності ініціювання керівництвом процесу перегляду та управління ризиками), наявності розроблених заходів реагування на них. Складання переліків функцій і відповідних процедур з їх виконання, матриць відповідальних виконавців та співвиконавців функцій та процедур, блок-схем ходу їх реалізації сприятиме процесу управління ризиками в установі.

Як свідчить практика, впродовж 2017–2018 рр. у більшості міністерств, відомств, інших ЦОВВ (у тому числі в їх підвідомчих органах та бюджетних установах) та ОДА не запроваджено системної діяльності з управління ризиками. Про нерозуміння масштабності процесу управління ризиками

свідчать факти наведення у звітності із цього питання інформації лише щодо визначення корупційних ризиків або стосовно оцінки ризиків, що здійснюється для планування діяльності з внутрішнього аудиту [13].

Ідентифікацію ризиків доцільно проводити як шляхом створення керівництвом установи спеціальної робочої групи з визначення ризиків та її співпраці з робітниками для з'ясування ризикових сфер на всіх ділянках діяльності («зверху вниз»), так і шляхом виявлення та аналізу можливих ризикових подій кожним структурним підрозділом, його безпосередніми керівником та працівниками («знизу вверх»).

Важливим складником цього компонента є оцінка ризиків залежності від імовірності їх настання та ступеня впливу на діяльність організації.

Основні засади здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів [9] передбачають визначення у внутрішніх документах установи підходів до оцінки ризиків за ймовірністю їх виникнення та ступенем впливу на виконання завдань та досягнення цілей. Вітчизняні Методичні рекомендації [10] оцінюють ризики за трирівневою шкалою: «високий», «середній» і «низький».

Проте за такого розподілу штучно викривляється та перебільшується значення середньої оцінки. У такому разі доцільним є застосування чотирьохрівневої шкали оцінки ступеня впливу ризику на діяльності установи («низький», «середній», «високий», «дуже високий»), або взагалі п'ятирівневої («визначальний», «суттєвий», «середній», «низький», «дуже низький») виходячи з попередньо визначених критеріїв.

Градаціями ймовірності настання ризику можуть бути такі: «рідко», «малоймовірно», «середньо», «вірогідно», «очікувано» тощо.

Поєднання результатів ступеня впливу ризику на діяльність установи з визначенням ймовірності цього узагальнюється у матриці оцінки, де загальний показник ризику (кількість балів) визначається шляхом множення величини ступеня впливу ризику на значення його ймовірності настання.

Оцінені ризики потребують визначення способу реагування на них, а саме: вирішення їх прийняти, уникнути, розділити чи зменшити. Рішення приймається, зважаючи на всі можливі наслідки, аналізуючи співвідношення витрат із реагування на ризик з ефектом від зменшення тощо.

Ризики з високим пріоритетом (ті, що набрали найвищу кількість балів) потребують уваги та прийняття дій на рівні вищого керівництва.

Реагування на ризики здійснюється виходячи з допустимих ризиків (ризик-апетиту), які установа може прийняти без ужиття необхідних заходів контролю. Проте встановлення межі ризик-апетиту має суб'єктивний характер.

Механізми контролю (заходи контролю) запроваджуються в установі з метою впливу на ризику

та здійснюються на всіх рівнях діяльності установи та в усіх функціях, процесах і операціях.

Типовими заходами контролю є:

- процедура авторизації та підтвердження шляхом отримання дозволу відповідальних осіб на виконання операцій через процедуру візування, погодження та затвердження;
- розподіл обов'язків та повноважень (санкціонування, обробка, перевірка, фіксація);
- контроль над доступом до ресурсів та облікових записів;
- фізичний контроль над активами, які потребують особливих умов зберігання;
- запровадження постійно діючих інструкцій, регламентів;
- контроль над достовірністю проведених операцій, перевірка процесів та операцій до й після їх проведення, звірка облікових даних із фактичними;
- оцінка загальних результатів діяльності установи, окремих функцій та завдань;
- систематичний перегляд роботи кожного працівника установи;
- перевірка результатів діяльності установою вищої ланки [11, с. 38].

У рамках компоненту «інформація та комунікація» установа має вирішити завдання побудови адекватної мережі інформаційних комунікацій, при цьому запобігти їх перевантаженню. У першу чергу керівництво має намір отримати інформацію щодо суттєвих порушень політики установи, процедур та правил і з питань, що мають значний фінансовий вплив та наслідки.

Цей компонент містить у собі збір, документування, передачу інформації та користування нею як керівництвом, так і працівниками установи для належного виконання й оцінювання функцій та завдань.

Інформація, що представляється, повинна відповідати таким вимогам: бути доступною, актуальною, своєчасною, достовірною оперативною, точною, доцільною, адекватною, репрезентативною та повною.

Компонент «моніторинг» передбачає виявлення та оцінку наявності відхилень у функціонуванні компонентів процесу управління ризиками та взагалі якості роботи всієї системи внутрішнього контролю, а також ужиття заходів для усунення таких відхилень.

Моніторинг може здійснюватися як у формі постійного процесу, так і періодичних перевірок, а також їх сполучення.

Постійний (безперервний) моніторинг системи внутрішнього контролю – складова частина звичайної повсякденної діяльності установи. Це управлінські, наглядові та інші дії керівників усіх рівнів та працівників установи під час виконання ними своїх обов'язків із метою визначення та коригування відхилень.

Постійна діяльність із моніторингу охоплює усі елементи контролю і містить у собі заходи з протидії неекономічності, неефективності та без- або недостатньої результативності в системі внутрішнього контролю [11, с. 49].

Періодичні (окремі) перевірки використовують такі ж підходи до безперервного моніторингу, проте це здійснення оцінки заходів контролю на періодичній основі, а не частина діяльності організації.

Безперервний моніторинг є ефективнішим, ніж окремі перевірки, та протидіючі коригуючі заходи є потенційно менш затратними та оперативнішими.

Поєднання безперервного моніторингу та окремих оцінок сприяє подальшому підвищенню результативності системи контролю.

Діяльність підрозділу внутрішнього аудиту – це й є періодичні оцінки якості управління ризиками та запроваджених в установі заходів контролю. Саме тому керівництво може і повинно використовувати функцію внутрішнього аудиту як інструмент моніторингу для проведення аналізу результативності системи внутрішнього контролю.

Незважаючи на динаміку поліпшення показників щодо стану внутрішнього контролю в органах виконавчої влади, має місце нерозуміння деякими з них значення внутрішнього контролю та сутності його компонентів або формальний підхід до заповнення звітності, а саме:

– віднесення діяльності з внутрішнього контролю виключно до сфери компетенції фінансового підрозділу;

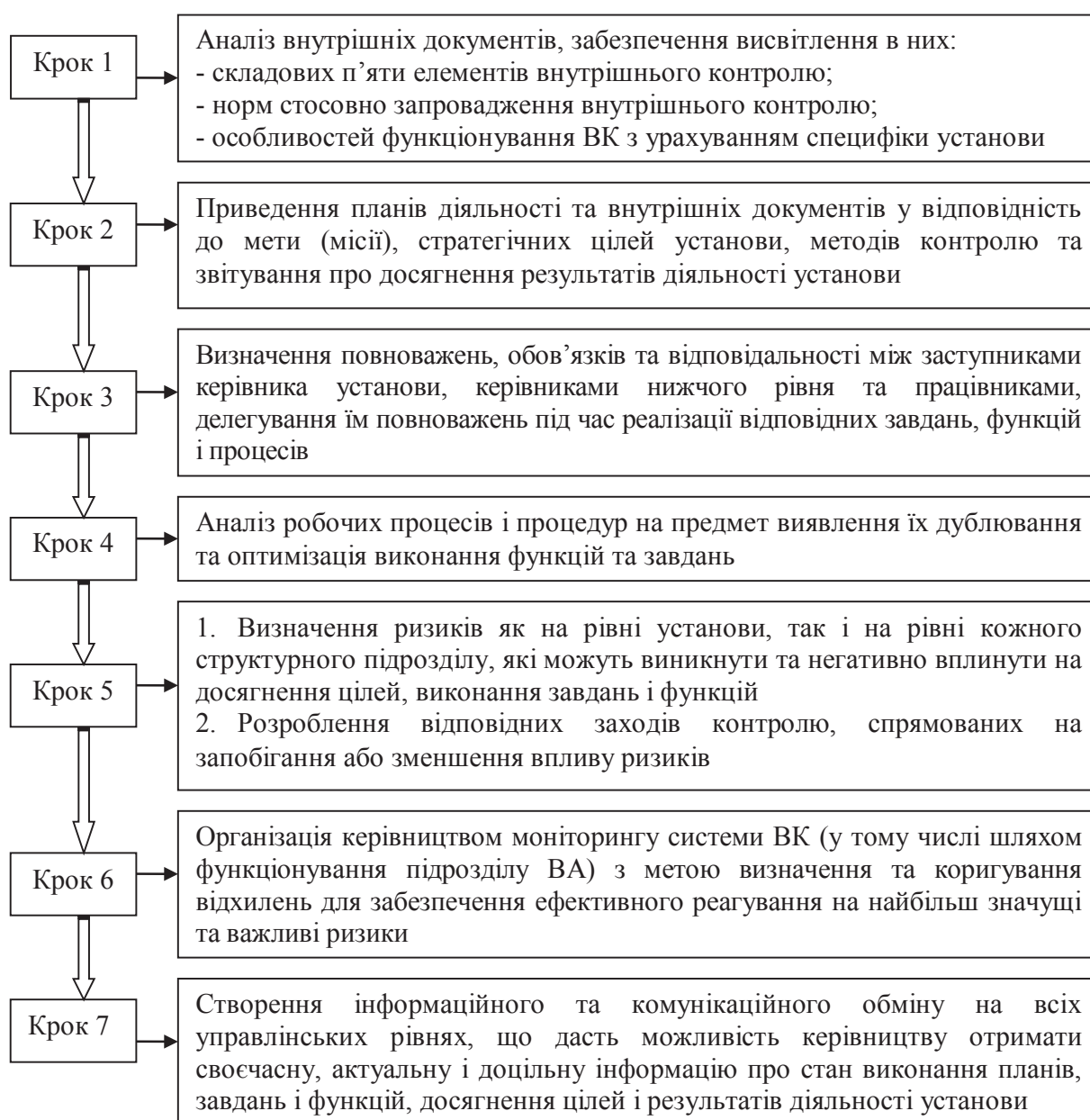

Рис. 1. Покроковий механізм організації та функціонування дієвої системи внутрішнього контролю в установі

Джерело: авторська розробка

- відсутність системного підходу до процесу управління ризиками;
- залучення служб внутрішнього аудиту до організації внутрішнього контролю в установі;
- низький рівень управлінської відповідальності та підзвітності в частині внутрішнього контролю тощо.

Результатом дослідження проблем та недоліків під час побудови внутрішнього контролю стало розроблення покрокового механізму першочергових заходів для функціонування внутрішнього контролю в установі (рис. 1).

Вітчизняні нормативні постулати щодо внутрішнього контролю не враховують той факт, що сучасна модель внутрішнього контролю доопрацьована та розширена до восьмиелементної моделі COSO-ERM, в якій приділено увагу цілям діяльності установи та робиться акцент на побудову системи управління ризиками (рис. 2). Функціонування усіх цих восьми компонентів служить критерієм ефективності процесу управління ризиками. Для забезпечення ефективності функціонування системи необхідно мінімізувати ризики до прийнятого ризик-апетиту, досягти оптимального співвідношення між ризик-апетитом та стратегією розвитку установи. Удосконалена модель визначає чіткий єдиний підхід та директиви для управління ризиками [14].

Водночас модель COSO є базовим документом із внутрішнього контролю, загальноприйнятим стандартом, проте установа має право прийняти

рішення використовувати розширену модель для виконання завдань із внутрішнього контролю та вдосконалення процесу управління ризиками.

Ураховуючи виявлені певні обмеження (помилковість суб'єктивних суджень під час прийняття рішень, невиконання контрольних процедур та рішень щодо управління ризиками внаслідок змови відповідальних осіб чи нехтування керівництвом), модель COSO не дає змоги керівнику (органу управління) отримати абсолютну впевненість у досягненні цілей організації.

Висновки з проведеного дослідження.

За результатами дослідження підтверджено необхідність запровадження внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів. Проведений аналіз кожного компонента діючої моделі внутрішнього контролю дав можливість розробити механізм першочергових заходів для організації внутрішнього контролю в установі. В умовах глобальної інформатизації напроям подальших досліджень може бути, наприклад, побудова внутрішнього контролю за допомогою принципів моделі COBIT – досягнення стратегічних цілей та підвищення ефективності діяльності за допомогою застосування ІТ-інновацій та технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хмельков А.В. Формування цілісної системи державного фінансового контролю в Україні : монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 292 с.

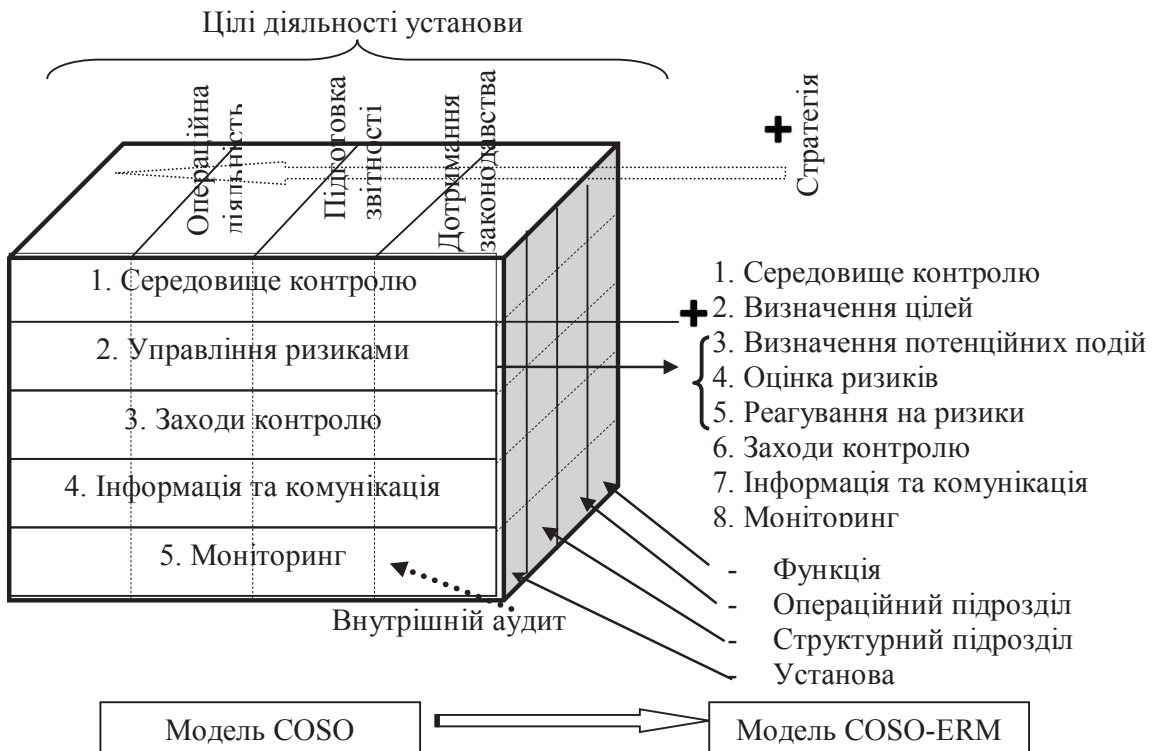

Рис. 2. Трансформація моделі внутрішнього контролю COSO у COSO-ERM

Джерело: складено автором на основі [12; 14]

2. Дікань Л.В. Фінансово-господарський контроль : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2008. 346 с.

3. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту : навчальний посібник. Київ : Каравелла, 2006. 560 с.

4. Каменська Т.О., Редько О.Ю. Внутрішній контроль і аудит в управлінні : практичний посібник. Київ : Інформ.-аналіт. Агентство, 2015. 375 с.

5. Яценко В.М., Пронь Н.О. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2009. № 22. С. 3-7.

6. Мельник М.В., Звездин А.Л. Ревізія і контроль : учебник. Москва : КНОРУС, 2007. 640 с.

7. Статистичні та аналітичні звіти про результати роботи Державної аудиторської служби. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/139479> (дата звернення: 25.10.2019).

8. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 10.11.2019).

9. Основні засади здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 № 1062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-п/ed20190427> (дата звернення: 30.11.2019).

10. Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та підвідомчих бюджетних установах : Наказ Міністерства фінансів України від 14.09.2012 № 995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0995201-12> (дата звернення: 30.11.2019).

11. ISSAI 9100. Руководство к стандартам внутреннего контроля в государственном секторе INTOSAI. 87 с. URL: <https://www.eurosai.org>. (дата звернення: 30.11.2019).

12. Внутренний контроль. Интегрированная модель. Краткое изложение. Комитет спонсорских организаций Комиссии Тредуэя. 2013. 10 с.

13. Інформація про стан функціонування державного внутрішнього фінансового контролю у 2017–2018 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 25.06.2019).

14. Управление рисками организаций. Интегрированная модель. Краткое изложение. Комитет спонсорских организаций Комиссии Тредуэя. 2004. 111 с.

REFERENCES:

1. Khmelkov A.V. (2012) Formuvannia tsilisnoi systemy derzhavnogo finansovogo kontroliu [Formation of a holistic system of public financial control]. Kharkiv: KHNU. (in Ukrainian)

2. Dikan L.V. (2008) Finansovo-hospodarskii kontrol: Tutorial [Financial and economic control] Kharkiv: KHNEU. (in Ukrainian)

3. Kulakovska L.P., Picha Yu.V. (2006) Organizatsiia i metodyka audytu: Tutorial [Organization and methodology of audit]. Kyiv: Karavella. (in Ukrainian)

4. Kamenska T.O., Redko O.Yu. (2015) Vnutrishnii kontrol i audyt v upravlinni [Internal control and audit in management] Kyiv: Inform.-analit. ahentstvo.

5. Yatsenko V.M., Pron N.O. (2009) Vnutrishnii kontrol na pidpriemstvakh Ukrainy: problemy rozvytku ta shliakhy ikh vyrishennia [Internal control at Ukrainian enterprises: problems of development and ways of their solution] *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskogo derzhavnogo universytetu*. Ser. Ekonomichni nauky, no. 22, pp. 3-7.

6. Melnyk M.V., Zvezdin A.L. (2007) Reviziia i kontrol [Revision and control]. Moscow: Knorus. (in Russian)

7. Derzhavna audytorska sluzhba: Statystychni ta analitychni zvity pro rezultaty roboty [Statistical and analytical reports on the results of work]. Available at: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/139479> (accessed 25 October 2019).

8. Biutzhetyi Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 10 November 2019).

9. Osnovni zasady zdiisnennia vnutrishnogo kontroliu rozporiadnykamy biudzhetnykh koshtiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.12.2018 № 1062. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-п/ed20190427> (accessed 30 November 2019).

10. Metodychni rekomendatsii z organizatsii vnutrishnogo kontroliu rozporiadnykamy biudzhetnykh koshtiv u svoih zakladah ta u pidvidomchykh biudzhetnykh ustanovah: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 14.09.2012 № 995. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0995201-12> (accessed 30 November 2019).

11. ISSAI 9100. Rukovodstva k standartam vnutrennego kontroliia v gosudarstvennom sektore [Guidelines for Public Sector Internal Control Standards] INTOSAI. Available at: <https://www.eurosai.org>. (accessed 30 November 2019).

12. COSO (2013). Vnutrennii kontrol. Integrirovannaia model [Internal control. Integrated model]. (in Russian)

13. Informatsii pro stan fuktsionuvannia derzhavnogo vnutrishnogo konroliu [Information about of functioning of the state internal financial control] Available at: <https://mof.gov.ua/uk/> (accessed 25 June 2019).

14. COSO (2004). Upravlenie riskami organizatsii. Integrirovannaia model [Enterprise Risk Management. Integrated model]. (in Russian)

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖКГ

DIGITALIZATION OF ACCOUNTANCY ACCOUNTING AT HOUSING AND COMMUNAL ENTERPRISES

УДК 657.1.011.56

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-63>**Соколенко Л.Ф.**

к.е.н., доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Sokolenko Liudmyla

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

В умовах цифрової економіки підприємствам ЖКГ необхідно здійснювати комплекс заходів щодо вдосконалення цифровізації діяльності для підтримки конкурентоспроможності на ринку та підвищення прибутковості. Підтверджено, що діджиталізація бухгалтерського обліку в житлово-комунальному господарстві сприяє оптимізації фінансових процесів та збільшенню ефективності фінансового планування господарства. Вивчення досвіду інших країн щодо досліджуваного питання дасть змогу вирішити існуючі проблемні аспекти. Встановлено, що особлива роль у наданні високоякісних послуг та забезпеченні успішної діяльності підприємства відводиться підтримці виробничих процесів сучасними інтелектуальними інформаційними системами. Діджиталізація бухгалтерського обліку підприємств ЖКГ забезпечить прозорість інформації для споживачів послуг та дасть змогу підвищити ефективність стратегічного й оперативного планування.

Ключові слова: діджиталізація, житлово-комунальне господарство, управління, технології, оптимізація, програма.

В условиях цифровой экономики предприятиям ЖКХ необходимо осуществлять комплекс мероприятий по совершенствованию цифровизации деятельности для поддержания конкурентоспособности на рынке и повышения прибыльности. Подтверждено, что диджитализация бухгалтерского учета в ЖКХ способствует оптимизации финансовых процессов и увеличению эффективности финансового планирования хозяйства. Изучение опыта других стран в исследуемом вопросе позволит решить существующие проблемные аспекты. Установлено, что особая роль в предоставлении высококачественных услуг и обеспечении успешной деятельности предприятия отводится поддержке производственных процессов современными интеллектуальными информационными системами. Диджитализация бухгалтерского учета предприятий ЖКХ обеспечит прозрачность информации для потребителей услуг, позволит повысить эффективность стратегического и оперативного планирования.

Ключевые слова: диджитализация, жилищно-коммунальное хозяйство, управление, технологии, оптимизация, программа.

Housing and communal services reform is one of the most important issues as it concerns the interests of both the population and the entire national economy of Ukraine. The article deals with the systems of accounting and analysis, which are dominated by methods that involve the removal of tactical tasks with minimal support for the realization of strategic goals. The mentioned situation is caused by the mono-aspect of the financial statements, the indicators of which are reliable and understandable, but such information is not enough for the user in developing strategies that ensure the strengthening of competitive positions and activation of activity of the housing and communal enterprise. In today's environment, housing and utilities infrastructure needs to take a set of measures to improve the digitization of activities to maintain competitiveness in the market and increase profitability. In Ukrainian practice, the digitization of accounting has not been practiced in theory and is hardly applied in practice. Later, the functions of accounting digitization became more significant, turning into organization and coordinating actions aimed at ensuring the preservation of assets, checking the reliability of accounting information, improving the efficiency of operations, adhering to the overall strategy of the company. In the context of the digital economy, housing and communal services companies need to undertake a set of measures to improve the digitization of their activities in order to maintain market competitiveness and increase profitability. It is confirmed that the digitization of accounting in housing and communal services contributes to the optimization of financial processes and increase the efficiency of financial planning of the economy. Studying the experience of other countries on the issue under study will solve the existing problematic aspects. It is established that a special role in providing high quality services and ensuring the successful operation of the enterprise is given to the support of production processes with modern intellectual information systems.

Key words: digitalization, housing and communal services, management, technologies, optimization, program.

Постановка проблеми. Сьогодні глобальний тренд цифрової світової економіки вступає в активну фазу свого розвитку. У провідних країнах світу концепцію «Індустрія 4.0» та розроблення цифрових технологій як на державному, так і на корпоративному рівні почали масово розвивати в державних програмах і стратегіях бізнесу.

Ключове завдання цифровізації України полягає у створенні відповідних умов для досягнення швидкої трансформації існуючих та створення більш ефективних і сучасних галузей економіки. Відповідно, зростають вимоги до житлово-комунального господарства та діджиталізації бухгалтерського обліку в ЖКГ. Оптимізація зазначеного підходу дасть змогу збільшити ефективність відстеження фінансових надходжень та витрат на різні напрями діяльності ЖКГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та методологічних

аспектів розвитку та впровадження комп'ютерних інформаційних систем на підприємствах займалися такі вітчизняні вчені, як: М.Т. Барановський, Ф.Ф. Бутинець, М.Т. Білуха, В.П. Завгородній, С.В. Івахненко, Г.Г. Кірейцев, Ю.А. Кузьмінський, Н.М. Малюга, Ю.І. Осадчий, М.Г. Чумаченко, а також закордонні вчені: Н.В. Водопалова, Л.П. Володько, А.Т. Гершегорін, Е.К. Гільде, К.Е. Даллас, І.І. Дегтярьова, П.О. Додонов, В.І. Ісаков, Н.Н. Масалітіна, К.Н. Нарібаєв.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення процедури діджиталізації бухгалтерського обліку в житлово-комунальному господарстві, пошук методів застосування перспективних ІКТ для розвитку сфери ЖКГ, визначення аспектів надійності інформаційних систем для реалізації діяльності сфери ЖКГ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові технології вже давно увійшли в наше

повсякденне життя й активно трансформують бізнес у різних сферах. Цифровий облік відноситься до формування, представлення та передачі фінансових даних в електронному форматі. Комп'ютери та бухгалтерське програмне забезпечення перетворили фінансову галузь. Технологічні досягнення поліпшили здатність бухгалтера інтерпретувати та повідомляти дані швидше та ефективніше, ніж раніше [7].

Серед найбільш важливих і масових сфер, в яких інформаційні технології відіграють вирішальну роль, особливе місце займає сфера житлово-комунального господарства. Під впливом нових інформаційних технологій відбуваються корінні зміни в технології управління, підвищуються кваліфікація і професіоналізм фахівців, зайнятих діяльністю у житлово-комунальній сфері. Одним із зовнішніх проявів діджиталізації у сфері ЖКГ є все більш широке використання цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, які дають змогу вести облік споживання тепло-, водо- та енергоресурсів, організувати контроль над станом об'єктів, забезпечувати взаємодію між споживачами і постачальниками ресурсів. Якісна і достовірна інформація є досить цінним ресурсом, затребуваним усіма учасниками ринку.

Сучасним перспективним напрямом інформаційно-комп'ютерних технологій є інформаційні системи, які побудовані на основі «хмарних обчислень» (cloud computing), під якими розуміється інфраструктура, призначена для забезпечення повсюдного доступу з використанням мережі Інтернет до пристроїв зберігання даних, додатків і сервісів. Хмарні технології дають змогу споживачам використовувати програми без установки і доступу до особистих файлів із будь-якого комп'ютера, що має доступ в Інтернет. Простим прикладом хмарних технологій є сервіси електронної пошти, наприклад Gmail, Meta і т.д. Потрібно лише підключення до Інтернету, щоб відправити пошту, при цьому не потребуючи додаткового програмного забезпечення або сервера. Хмарні технології являють собою загальний термін для всього, що включає у себе поставку послуги хостингу через Інтернет [1].

Стосовно застосування таких «хмар» у сфері ЖКГ, то перевагами є зберігання даних, отриманих із приладів, а також відсутність витрат на придбання власних апаратних засобів, які, по-перше, коштують недешево, по-друге, вимагають наявності висококваліфікованого персоналу для обслуговування серверів і для підтримання їх у постійній працездатності. Нарешті, сама система відмовостійкості обладнання, що використовується в «хмарах», здатна завжди забезпечити збереження даних.

Як реалізацію інформаційних систем та технологій можна розглядати технології M2M (Machine-to-Machine), призначені для обміну даними між

великою кількістю пристроїв без участі людини. Для роботи таких технологій можливо використовувати «хмарний комп'ютинг» (Fog Computing). Він забезпечує взаємодію обчислювальних пристроїв між собою і хмарними центрами обробки даних (ЦОД) і формує ієрархічну структуру [3]:

- верхній рівень – хмарні центри обробки даних (ЦОД), що надають ресурси, необхідні для виконання програмних додатків;

- розподілені керуючі ЦОД, в яких міститься «інтелект» обчислювальних пристроїв, що входять до складу ІС (інформаційної системи);

- обчислювальні пристрої ІС.

Складниками такої інформаційної системи є:

- мобільні інформаційні пристрої (мобільні телефони, смартфони, планшети, ноутбуки, мобільні термінали);

- статичні інформаційні пристрої (десктопи, сервери, маршрутизатори, комутатори, шлюзи, принтери, ігрові та розважальні пристрої);

- транспортні засоби (літаки, автомобілі, потяги);

- статичні засоби (будинки і споруди, енергетичне обладнання);

- вбудовані пристрої (контролери, датчики, інструменти, мікропроцесори, мікроконтролери).

Для розпізнавання обчислювальних пристроїв у «хмарному комп'ютингу», необхідно використовувати протокол IPv6, який надає більш широкі можливості порівняно з іншими протоколами в частині надання мережевих адрес [2].

Smart Monitoring – технологія дистанційного моніторингу споживання енергоресурсів.

Цілі проекту:

1. Навчитися збирати деталізовані дані (Big Data): про кількість і якість споживаних енергоресурсів; про стан самої системи моніторингу; про поведінку кінцевого споживача енергоресурсів.

2. Максимально спростити конструкцію лічильників енергоресурсів за рахунок мінімізації їхніх функцій.

3. Спростити експлуатацію системи моніторингу за рахунок дистанційного контролю обладнання та управління системою.

4. Забезпечити прийнятний рівень безпеки в системі моніторингу.

5. Побудувати бізнес-модель для комерціалізації технології.

В основі технології лежать такі принципи:

1. «Немає споживання енергоресурсів – немає передачі даних». Дані від лічильників передаються тільки тоді, коли споживаються ресурси. Поняття «інтервал опитування лічильників» відсутнє.

2. «Фіксація моментів часу споживання заданої кількості енергоресурсу».

3. «Ніякого доступу до лічильника ззовні».

Несанкціонований доступ до величезної кількості лічильників в умовах міста і виведення їх із ладу може мати катастрофічні наслідки.

Варто відзначити, що головним аргументом на захист просування даних «хмарних» послуг є відсутність витрат на придбання власних апаратних засобів, які, по-перше, коштують недешево, по-друге, вимагають наявності висококваліфікованого персоналу для обслуговування серверів і для підтримання їх у постійній працездатності. Нарешті, сама система відмовостійкості обладнання, що використовується в «хмарах», нібито здатна завжди забезпечити збереження даних.

Перші пілотні впровадження в Україні таких інформаційних систем для моніторингу споживання житлово-комунальних послуг було здійснено в лютому 2016 р. у Кропивницькому (Кіровограді). Там для керівників головного управління житлово-комунального господарства, начальників ЖЕО та вже створених у місті об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та житлово-будівельних кооперативів було презентовано новітню розробку від ТОВ «УДС Консалтинг» – систему автоматизованого управління житловими будинками на базі хмарних технологій. За словами розробників, подібна система допоможе значно підвищити якість обслуговування житлового фонду, забезпечити ефективну і вільну комунікацію між мешканцями будинку та обслуговуючою компанією. Окрім того, у разі підключення даної системи власники квартир зможуть отримати онлайн-доступ до відстеження заборгованості, організації роботи з постачальниками і підрядниками, які виконують роботи з обслуговування будинків. Своєю чергою, обслуговуюча компанія матиме доступ до електронного реєстру будинків, мешканців, орендарів приміщень тощо. Вартість користування подібною системою коливатиметься для мешканців від 2 до 5 грн з квартири [6].

У Фінляндії завдання керуючих компаній – надати власникам житлових акцій (тобто власникам квартир) детальний план робіт із поліпшення інфраструктури будівлі, проведення планових та капітальних ремонтів, вести бухгалтерію та здійснювати від імені правління будинку збір коштів і оплату за житлово-комунальні послуги. Менеджери з управління нерухомістю зазвичай наймають підрядчиків для проведення ремонтних та будівельних робіт, рекомендують власникам акцій оптимальні рішення щодо модернізації їхнього житлового будинку.

У 2013 р. влада Лондона заснувала офіційну міську раду Smart London. У рамках своїх компетенцій організація спочатку створила універсальне сховище міських даних, забезпечивши їхню безпеку і після надання інформації населенню про принципи їх використання в правомірних цілях. А після розгорнула на базі цих даних рішення з облаштування цифрових платформ для здійснення платежів і ведення житлово-комунальних господарств. Щомісяця понад 50 тис жителів, представників компаній, дослідників і розробників технологій використовують дані для управління

щоденними операціями та впливають на розвиток столиці. Окрім того, сервіс супроводжують близько 450 застосувань для смартфонів, що відображають усі опції взаємодії з міською інфраструктурою, які безперервно працюють. Для просування нових технологічних стартапів і соціальних ініціатив у сфері смарт-сіті Лондон створив громадську програму Smart London Innovation Network. Влада максимально відкрита для спілкування з громадянами для врахування їхньої думки (вона в прямому сенсі важлива для міського плану розвитку). Жителі беруть участь у всіх пілотних проектах. А окремий сервіс Crowdfund ще й дає змогу лондонцям викладати свої власні ідеї проектів щодо смарт-сіті на публічному форумі, і найкращі з них отримують фінансування.

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо ефективного функціонування підприємств ЖКГ показав відсутність готових моделей реформування галузі для України, важливість здійснення моніторингу всіх перетворень, а також необхідність розроблення власної стратегії реформування галузі з урахуванням специфіки на сучасному етапі розвитку економіки країни [4].

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що діджиталізація бухгалтерського обліку в житлово-комунальному господарстві сприяє оптимізації фінансових процесів та збільшенню ефективності фінансового планування господарства у цілому. Вивчення досвіду інших країн щодо досліджуваного питання дасть змогу вирішити існуючі проблемні аспекти.

Особлива роль у наданні високоякісних послуг та забезпеченні успішної діяльності підприємства відводиться підтримці виробничих процесів сучасними інтелектуальними інформаційними системами [5]. Лише із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій підприємства ЖКГ зможуть підвищити прозорість, достовірність та зіставність обліку споживання та оплати за житлово-комунальні послуги в режимі реального часу і, відповідно, надавати високоякісні послуги у сфері ЖКГ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова М.А. Використання хмарних технологій у бізнесі та побудова моделі переходу до них. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2014. № 66(1108). С. 3-6.
2. Архипенко С.В. Фінанси комунальних підприємств: аналіз проблем розвитку житлово-комунального господарства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 9. С. 174–178.
3. Євдокимов В.В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 1(13). С. 193–202.

4. Новікова Т.М. Особливості функціонування ЖКГ: закордонний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації* : зб. мат. наук.-практ. конф., 2 грудня 2010 р. Рівне : ПФ ЄУ, 2010. С. 33–38.

5. Плаксієнко В.Я., Назаренко І.М. Концептуальні основи організації безпаперової бухгалтерії. *Агросвіт*. 2018. № 12. С. 3-7.

6. У Кіровограді презентували хмарні технології для комунальників. *Кіровоград24.com* : вебсайт. URL: <https://kirovograd24.com/economy/2016/02/12/u-kirovogradi-prezentovali-hmarni-tehnologii-dlja-komunalnikiv.htm> (дата звернення: 27.11.2019).

7. Sokolenko L.F. Digitalization accounting – way to the security office. *Science and innovation* : collection of scientific articles. 30 May 2019. Steyr, Austria : Shioda GmbH, 2019. P. 92–97.

REFERENCES:

1. Aleksandrova M.A. (2014) Vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u biznesi ta pobudova modeli perekhodu do nykh.[Using cloud technologies in business and building a transition model]. *Visnyk NTU «KhpI»*. Vol. 66(1108), pp. 3-6.

2. Arkhyenko S.V. (2014) Finansy komunalnykh pidpriemstv: analiz problem rozvytku zhytlovo-komunalnoho gospodarstva Ukrainy [Utilities finances: analysis of problems of development of housing and communal services of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho*

derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomichni nauky». Vol. 9. pp. 174–178.

3. Yevdokymov V.V. (2017) Osoblyvosti vprovadzhennia kompiuternykh system bukhhalter-skoho obliku na velykykh pidpriemstvakh [Features of implementation of computer accounting systems in large enterprises]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalter-skoho obliku, kontroliu i analizu. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*. Vol. 1(13). pp. 193–202.

4. Novikova T.M. (2010) Osoblyvosti funktsionuvannia ZhKH: zakordonnyi dosvid ta ukraïnski realii [Features of housing and communal services functioning: foreign experience and Ukrainian realities]. *Proceedings of the Aktualni problemy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii (Ukraine, Rivne, December 2, 2010)*, Rivne : RF YeU. pp. 33–38.

5. Plaksiyenko V., Nazarenko I. (2018) Konceptualjni osnovy orhanizacii bezpaperovoji bukhhalteriji [Conceptual bases of paperless accounting organization], *Agrosvit*, Vol. 12, pp. 3-7.

6. Kirovograd city council (2016) U Kirovogradi prezentuvaly khmarni tekhnologhiji dlja komunalnykhiv [Kirovograd presented cloud technologies for utilities], Kirovograd: Kirovograd24.com. Available at: <https://kirovograd24.com/economy/2016/02/12/u-kirovogradi-prezentovali-hmarni-tehnologii-dlja-komunalnikiv.htm>

7. Sokolenko L.F. (2019) Digitalization accounting – way to the security office. *Science and innovation*: Collection of scientific articles. 30 May 2019. Steyr, Austria: Shioda GmbH, 2019. pp. 92–97.

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ТРАНСАКЦІЙНИМИ ВИТРАТАМИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

FORMULATION OF THE REGULATIONAL-ANALYTICAL AND ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF THE MANAGEMENT OF THE TRANSMISSIONAL SHOPS OF APPLICATION BLOCKS

Завдання управління трансакційними витратами в агропродовольчій сфері виникає у зв'язку з функціонуванням організацій в умовах ринку і необхідності самостійно визначати контрагентів. На частку трансакційних витрат в агропродовольчій сфері припадає близько чверті загальних витрат, тому скорочення, оптимізація й управління ними являє собою актуальний і досить істотний напрям у зниженні собівартості продукції, підвищенні рентабельності та прибутку. Еволюція трансакційних витрат призводить до появи різноманіття їх форм, у яких проявляється властива їм подвійність: з одного боку, трансакційні витрати представлені видимими витратами, що піддаються обліку; з іншого боку, вони представлені невидимими витратами, які не піддаються обліку під час аналізу взаємодії економічних суб'єктів. Спираючись на положення про двоїсту природу трансакційних витрат та їх здатність до відтворення, розкрито об'єктивну підставу процесу розширеного відтворення форм даних витрат: взаємодія ринку, підприємства й держави.

Ключові слова: трансакційні витрати, витрати, обліково-аналітичне управління, організаційно-економічне управління.

Задана управління трансакційними витратами в агропродовольчій сфері

сфері виникає в зв'язку з функціонуванням організацій в умовах ринку і необхідності самостійно визначати контрагентів. На долю трансакційних витрат в агропродовольчій сфері припадає близько чверті загальних витрат, тому скорочення, оптимізація й управління ними представляє актуальне і дуже важливе напрямлення в зниженні собівартості продукції, підвищенні рентабельності та прибутку. Еволюція трансакційних витрат призводить до появи різноманіття їх форм, у яких проявляється властива їм подвійність: з однієї сторони, трансакційні витрати представлені видимими витратами, що піддаються обліку; з іншої сторони, вони представлені невидимими витратами, які не піддаються обліку під час аналізу взаємодії економічних суб'єктів. Спираючись на положення про двоїсту природу трансакційних витрат та їх здатність до відтворення, розкрито об'єктивне підставлення процесу розширеного відтворення форм даних витрат: взаємодія ринку, підприємства й держави.

Ключевые слова: трансакционные издержки, расходы, учетно-аналитическое управление, организационно-экономическое управление.

УДК 657:338.24:33.61

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-64>

Черненко К.В.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю
Полтавська державна аграрна академія

Chernenko Kseniia

Poltava State Agrarian Academy

The task of managing transaction costs in the agri-food sector arises in connection with the functioning of organizations in the market and the need to independently identify the counterparties. Transaction costs in the agri-food sector account for about a quarter of total costs. Therefore, the reduction, optimization and management of them is a relevant and quite significant direction in reducing the cost of production, increasing profitability and profit. The evolution of transaction costs leads to the emergence of a variety of forms in which the inherent duality manifests itself: on the one hand, transaction costs are represented by apparent expenses that are accountable; on the other hand, they are represented by "invisible" costs, which are not considered in the analysis of the interaction of economic entities. Based on the provisions on the dual nature of transaction costs and their ability to reproduce, the objective basis of the process of extended reproduction of forms of these costs - the interaction of the market, enterprise and state. Clarified functions of transaction costs, caused by the need to implement the appropriate type of development of socio-economic system and to meet the needs of entities holding dominant positions in the socio-economic process. The main functions of transaction costs are due to the fundamental needs of market participants. The effectiveness of the implementation of these functions is limited: on the one hand, the presence of "market failures" caused by monopoly, asymmetry of information, persistent forms of opportunistic behavior, insecurity of property; on the other hand, the existence of "failures" of the state as the most important subject of the institutional system caused by the bureaucratization of power and administration. The factors of growth of transaction costs in the agro-food sector include: administrative barriers; the complexity of contractual relationships; expansion of innovative activity; low level of trust in partner commitment; unstable money circulation; opportunistic behavior; high cost of economic information; underdevelopment of market infrastructure; low mobility of raw materials, labor and capital.

Key words: transaction costs, costs, accounting-analytical management, organization-economic management.

Постановка проблеми. Економічні перетворення в економіці агропродовольчої сфери України, проведені з метою підвищення ефективності функціонування даного сектору, не призвели до очікуваних результатів. Більшість проблем функціонування господарського механізму визначено такими явищами, як невідповідність економічних інтересів партнерів, нееквівалентний обмін продуктами й послугами, різночитання прав і обов'язків та ін. Дані невідповідності викликають труднощі, з якими зіштовхуються організації агропродовольчої сфери під час реалізації

продукції, користування виробничими послугами, у взаєминах з органами управління й державної влади. Саме ці проблеми й протиріччя призводять до виникнення та росту трансакційних витрат. За оцінками, трансакційний сектор займає значне (близько 30%) місце в національній економіці, що змушує економістів займатися розробленням методів і шляхів зниження трансакційних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансакційні витрати досліджено в роботах таких закордонних економістів, як А. Алчіан, Й. Барцель, Д. Бромлей, Г. Демсец, Дж. Коммонс, Р. Коуз, У. Меклінг,

К. Менар, П. Мілгром, Д. Норт, Р. Ріхтер, Дж. Роберті, Дж. Стіглер, Дж. Уолліс, О. Уільямсон, Т. Фішер, Е. Фуруботн, З. Хілл, С. Чанг, Т. Еггертссон, К. Ерроу та ін. Серед вітчизняних економістів варто виділити праці таких авторів, як С.І. Архієреєв, К.В. Безверхий, О.В. Борович, І.П. Булев, Т.А. Бурова, О.П. Влащенко, Т.В. Вовк, Н.В. Гордополова, М.С. Данько, В.В. Зіновчук, Я.П. Іщенко, М.Ф. Кропивко, Д.О. Лазаренко, Л.І. Лисенко, В.Я. Плаксієнко, І.Б. Садовська, М.Г. Чумаченко та ін.

Постановка завдання. У процесі прийняття управлінських рішень інформація про заплановані або понесені трансакційні витрати займає важливе місце. Бухгалтерський облік виступає основним джерелом надходження інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення, відповідно, дослідниками піднімається питання необхідності наукового обґрунтування проблем організації й методики бухгалтерського обліку трансакційних витрат. Для досягнення мети визначено такі наукові завдання: розробити концепцію організаційно-економічного механізму управління трансакційними витратами в агропродовольчій сфері; удосконалити методичний підхід до проблемно-орієнтованого аналізу трансакційних витрат в агропродовольчій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує дві моделі поведінки підприємства: інтеналізація й екстеналізація. Керівництво підприємства повинне вирішити, що вигідніше в конкретному випадку: виконати операцію або певний вид діяльності власними силами (тобто інтеналізувати операцію, наприклад відкрити торговельну дочірню компанію) або скористатися послугами незалежного підприємства (тобто екстеналізувати операцію).

Створення інтегрованих структур (агрофірм, асоціацій, фінансово-промислових груп, агрохолдингів) дасть змогу ширше розвивати кооперацію й інтеграцію сільськогосподарських товаровиробників і переробників сировини, що забезпечить зниження трансакційних витрат, що виникають в умовах високої невизначеності аграрного ринку, а також витрат, пов'язаних із пошуками сумлінних партнерів та покупців виробленої продукції. Таким чином, з'явиться можливість формування збалансованої товарної політики й збуту сільськогосподарської продукції, а також переробки сільськогосподарської сировини на місці, що знизить транспортні витрати, витрати часу на оформлення товарно-транспортних накладних й іншої документації.

Трансакційні витрати можуть бути скорочені шляхом раціональної асортиментної політики. Необхідно здійснювати контроль над номенклатурою виробленого товару, вчасно ухвалювати рішення щодо включення нового товару в асортимент підприємства, а також про зняття продукції з продажу, щоб уникнути неефективних витрат і, як наслідок, максимізувати прибуток підприєм-

ства. Асортиментна політика передбачає знання життєвих циклів виробництва й реалізації товарів, без яких не можна ефективно управляти асортиментом продукції.

Зниження трансакційних витрат може бути здійснене завдяки впорядкуванню договірних відносин, установленню ділових контактів, а також завдяки неформальним відносинам керівників сільськогосподарських підприємств. Унаслідок нерозвиненості ринкових відносин і неефективності функціонування, альтернативних ринку інститутів суб'єктивний чинник став одним зі значимих у взаєминах між суб'єктами господарювання в аграрній сфері України. Саме особистістю директора сільськогосподарського підприємства, його кваліфікацією, досвідом, рівнем підприємницької активності, мотивацією поведінки визначається характер взаємин сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки.

Для ефективного розвитку й управління сільськогосподарським підприємством у цілому і його структурними підрозділами незалежно від спеціалізації та організаційно-правової форми важливо створити управлінську й інформаційну систему підприємства, що повинна пронизувати всю його діяльність – від виробничого підрозділу (ділянки, бригади) до цілісної структури управління сільськогосподарським підприємством. При цьому всі структурні підрозділи доцільно поділити на центри витрат і сфери відповідальності за понесені витрати. Метою такого розподілу є забезпечення системного контролю над витратою коштів і ресурсів за допомогою встановлення конкретної відповідальності працівників різних рівнів за зроблені витрати.

Раціональна організація управління трансакційними витратами на сільськогосподарському підприємстві повинна супроводжуватися встановленням єдиного документообігу, що забезпечить оперативний контроль і диспетчеризацію ходу виробництва, а також оперативне складання внутрішньогосподарської звітності, що дасть змогу вчасно вирішувати управлінські завдання.

Зазначені заходи спричинять додаткові витрати, однак за рахунок всеосяжної інформації підприємство одержить можливість не тільки поліпшити результати виробничо-господарської діяльності, а й більш повно задовольняти потреби споживачів. Зіставляючи вартість та ефективність використання одержуваної із зовнішніх джерел інформації, товаровиробникові необхідно під час розроблення плану виробничо-фінансової діяльності у фінансовому розділі передбачати цю статтю витрат, що дасть змогу знизити чинник невизначеності в керуванні діяльністю сільськогосподарського підприємства.

Трансакційні витрати найбільш тісно пов'язані із взаємодією із зовнішнім середовищем і ринком,

тому в частині управління зазначеними витратами зростає роль формування ефективної системи маркетингу, що зачіпає процеси не тільки реалізації продукції, а й її виробництва. Стратегічне планування діяльності сільськогосподарського підприємства повинне мати обґрунтовану маркетингову спрямованість, що розглядає ефективний збут продукції як основний критерій якості програмних розробок.

Вплив маркетингової орієнтації планування на ефективність аграрного господарювання полягає у впливі параметрів виробничої програми на формування споживчих, технологічних якостей і собівартості вироблюваної продукції, що в кінцевому підсумку визначає вихідну ціну пропозиції. Таким чином, ще раз підтверджується необхідність спрямованості виробництва на ринок і взаємозв'язок стратегічного управління транзакційними витратами виробництва з управлінням ними в маркетингу.

Важливим складником управління транзакційними витратами можна вважати якісний інформаційний компонент. Доцільно використати термін «інформаційний маркетинг».

Інформаційний маркетинг повинен переслідувати дві мети. На першому етапі основним споживачем інформації є безпосередньо сільськогосподарські підприємства. Необхідна інформація містить у собі дані про соціальну стратифікацію населення як споживача, його основні запити, питання, які вимагають рішення. Другий складник інформаційного маркетингу спрямований на інформування потенційних споживачів про підприємство та його продукцію.

Найчастіше на сільськогосподарських підприємствах відсутня служба маркетингу, у штатному розкладі не передбачено посади працівників, відповідальних за постачання й збут. Фахівці, крім своїх основних обов'язків, займаються постачальницько-збутовою діяльністю. Така організація маркетингу часто обертається більшими витратами під час придбання товарів й оплати послуг, втратою значної частини прибутку внаслідок нерационального вибору ринків і каналів реалізації продукції.

Нами розроблено модель управління транзакційними витратами на сільськогосподарському підприємстві, що сприяє ефективному управлінню сільськогосподарським підприємством у цілому.

Основні критерії, на які повинні орієнтуватися товаровиробники: ріст рентабельності продукції; відповідність обсягів збуту ємності продовольчого ринку; вихід на нові ринки збуту; гармонізація грошових потоків.

На другому етапі проводиться оцінка виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства з позицій забезпечення технологічних процесів. На цьому етапі необхідне ведення оперативного й адміністративного управління. Адміністративне управління дасть змогу сільсько-

господарським товаровиробникам прогнозувати, аналізувати, планувати, координувати й контролювати діяльність сільськогосподарського підприємства. Завдяки оперативному управлінню будуть прийматися управлінські рішення, спрямовані на короткостроковий період, які дадуть змогу забезпечити ефективне здійснення виробничого процесу.

Організація роботи з оперативного управління виробництвом на сільськогосподарському підприємстві залежить від розмірів і структури підприємства, організації виробництва й характеру технологічного процесу. Оперативне управління охоплює такі напрями:

- визначення партії одноразово виготовленої продукції;
- планування місця й часу виконання процесу виготовлення сільськогосподарської продукції;
- координування проходження внутрівиробничих і зовнішніх замовлень;
- видача нарядів на виконання робіт і встановлення строків здачі й поставки продукції та контроль над їх дотриманням;
- забезпечення оптимального завантаження робітників й устаткування у виробничому процесі;
- забезпечення замовлень на матеріали, необхідні для безперебійного процесу виробництва.

Третім етапом став вибір маркетингової стратегії, що ґрунтується на обліку комплексу даних про зовнішнє й внутрішнє середовище діяльності сільськогосподарського підприємства (стратегічне управління).

На заключному етапі створюється система, що забезпечує безперервність планування маркетингу на сільськогосподарському підприємстві як діяльності з досягнення максимальної ефективності виробництва через приведення виробничих програм у відповідність з кон'юнктурою ринку сільськогосподарської продукції. Дана система дасть змогу:

- проводити систематичне вдосконалювання технологічних процесів;
- досліджувати потреби кінцевих покупців сільськогосподарських підприємств;
- здійснювати моніторинг зовнішнього й внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарського підприємства;
- забезпечити альтернативність стратегічного планування та мінімізацію транзакційних витрат;
- оперативно реагувати на кон'юнктурні зміни на ринку.

Реалізація запропонованих етапів організації управління транзакційними витратами на сільськогосподарських підприємствах дасть змогу підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва і його конкурентоздатність.

Практика управління витратами на всіх аграрних підприємствах свідчить про недосконалість системи управлінського обліку. У границях проблемно-орієнтованого підходу виявлено таку

закономірність: фінансово стійкі, великі підприємства чисельністю від 300 до 600 осіб мають високий ступінь організації управлінського обліку (ведення різних бюджетів, планування). У несталих, хистких, фінансово нестійких аграрних організаціях відзначено низький рівень організації управлінського обліку, слабку систему регулювання витрат.

За даними управлінського обліку й експертних оцінок виявлено, що в багатьох організаціях відсутні інструменти обліку трансакційних витрат. Це визначає необхідність формування документа для виявлення й реєстрації витрат, орієнтованого

на формування інформаційного масиву даних про їх величину й структуру (табл. 1).

Запропонований принцип класифікації побудований на виділенні внутрішніх і зовнішніх трансакцій, детермінує з трансакційними процесами на виконання постачальницько-збутової функції.

Класифікація трансакційних витрат аграрних організацій включає такі види неявних витрат: у формі недоотриманого вибору від нераціональних масштабів ринкової діяльності організації (межі фірми) у результаті дисбалансу трансформаційного й трансакційного секторів економіки.

Таблиця 1

Документ моніторингу внутрішніх і зовнішніх трансакційних витрат підприємства агропродовольчої сфери

Відповідні елементи трансакційних витрат	Види трансакційних витрат					
	пошуку інформації	ведення переговорів	виміру, контролю	специфікації й захисту прав власності	попередження опортуністичного поведіння	Інші трансакційні витрати
Внутривиробничі трансакційні витрати аграрних підприємств						
Внутрішні трансакційні витрати на забезпечення постачальницько-збутової функції						
Витрати на зміст відділів, відповідальних за просування продукції на ринок (оплата праці, амортизація)	+	+	+	-	+	-
Внутрішні трансакційні витрати на забезпечення функціонування аналітичної, обліково-аналітичної системи						
Витрати на зміст відділів, зайнятих у сфері обліку, аналізу, контролю, юридичного захисту (оплата праці, амортизація приміщень)	+	+	+	+	+	-
Внутрішні трансакційні витрати функціонування системи управління						
Представницькі витрати, витрати на відрядження	+	+	-	-	+	-
Витрати на перепідготовку й навчання кадрів	-	-	-	+	+	-
Зовнішні трансакційні витрати аграрних підприємств						
Зовнішні трансакційні витрати ex ante/ex post (до/після укладання угоди)						
Витрати на рекламу	+	+	-	+	+	-
Консультаційні, аудиторські послуги	+	+	-	+	+	-
Послуги зв'язку, поштові витрати	+	+	-	-	-	-
Зовнішні трансакційні витрати, пов'язані із забезпеченням ринкової діяльності, (оренда торговельних приміщень)						
Оренда торговельних крапок (збут яєць, м'яса, зерна)	+	+	-	-	-	-
Послуги зі страхування	+	+	+	+	+	-
Зовнішні трансакційні витрати, пов'язані з адміністративною взаємодією						
Послуги з охорони об'єктів (пташники й ін.)	+	+	-	+	+	-
Послуги протипожежної безпеки	+	+	-	+	+	-
Витрати на охорону праці, екологічні платежі	+	+	+	+	-	-
Зовнішні трансакційні витрати, пов'язані із взаємодією з інститутами інфраструктури АПК						
Витрати на транспортування вантажів	+	+	-	-	-	-
Витрати з ремонту техніки	+	+	-	-	-	-
Трансакційні витрати у формі недоотриманого вибору						
Нераціональні масштаби ринкової діяльності підприємств, втрати доходу через реалізацію продукції за цінами на шкоду власній вигоді	+	+	+	+	+	+
Втрати в результаті дисбалансу трансформаційного й трансакційного секторів економіки	+	+	+	+	+	+
Неефективна управлінська діяльність	+	+	+	-	+	+
Втрати фізичного обсягу продукції в процесі реалізації	+	+	+	-	+	+

Запропонований інструментарій дає змогу виявити трансакційні витрати аграрних підприємств.

Під час взаємодії з посередниками підприємства втрачають значні ресурси, що призводить до зниження потенційного виторгу у разі вибору нераціонального продуктового ланцюжка.

Способом впливу на величину трансакційних витрат є вироблення державного й внутрішнього механізму регулювання. Оптимізація витрат підприємств передбачає не тільки їх зниження, а й формування раціональної структури. Зниження й ріст трансакційних витрат можуть здійснюватися по елементах витрат, тоді як сукупні трансакційні витрати можуть залишатися незмінними. Одним зі способів впливу на величину трансакційних витрат виступає заміна одного виду трансакцій іншим. Перерозподіл дає змогу знизити фінансові втрати. З метою необхідності заміни розроблено методику визначення структури трансакційних витрат.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дають змогу запропонувати новий механізм управління трансакційними витратами, орієнтований на можливість регулювання процесів середовища підприємства, що формують трансакційні витрати. Основні напрями механізму включають вплив на чинники внутрішнього й зовнішнього середовища з метою регулювання величини трансакційних витрат. Організаційний блок представлений підрозділами підприємства, у зовнішньому середовищі – підприємствами з постачання й збуту продукції та державними органами. Економічний механізм представлений методами державного регулювання та іншими інструментами внутрішнього середовища (виявлення, облік, планування, прогнозування витрат).

Механізм базується на ринковій інфраструктурі, державному регулюванні (скорочення бюрократичних процедур, адміністративних бар'єрів, підтримка автоматизації обліково-аналітичних й управлінських процесів та ін.), розвитку системи ринкової інформації, взаємодії з науковими й фінансовими інститутами, підвищенні керованості процесами, виборі способу реалізації продукції,

формуванні раціональної організаційної структури та масштабів ринкової діяльності

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Садовська І.Б. Сутність і класифікація трансакційних витрат як об'єкта обліку. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 27. С. 116–119.
2. Панженская И.Г. Методика учета трансакционных издержек. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2006. № 4.
3. Кузьминов Я.И. Курс институциональной экономики. *Институты. Сети. Трансакционные издержки. Контракты* : учебник. Москва : ВШЭ, 2006. 443 с.
4. Кірейцев Г.Г. Сутність трансакційних витрат та вплив на їх мінімізацію інвестиційної діяльності. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 145–153.
5. Кірейцев Г.Г. Концепція обліку трансакційних витрат у сільському господарстві. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2008. № 124. С. 288–293.

REFERENCES:

1. Sadovska I.B. (2009) Sutnist i klasyfikaciya transakciynux vitrat yak byekta obliku [The sence and classification of transaction charges as an object of account]. *Scientific Bulletin*. Volun National Universytet named after Lesya Ukrainka. no. 27, pp. 116–119.
2. Panzhenskaia Y.H. (2006) Metodyka ucheta transakcyonnuh yzderzhkek. [Methodology for accounting transaction costs]. *Scientific Adygeya State University: an on-line electronic scientific publication*. no. 4.
3. Kuzmynov Ya.Y. (2006) Kurs institucziional ekonomiki. *Instituty. Seti. Transakczionnye izderzhki. Kontrakty*. [Intititional Economics Course. Institutes. Networks. Transactions costs. Contractsts]. *Economics*. Moskov.
4. Kireitsev H.H. (2011) Sutnist transakczijnikh vitrat ta vpliv na yikh minimilizaciyu investiczijnoyi diyalnosti. [The nature of transaction costs and the impact on their minimization of investment activity]. *Economy AIS*. no. 8, pp. 145–153.
5. Kireitsev H.H. (2008) Konczepczyia obliku transakczijnikh vitrat u silskomu gospodarstvi. [The concept of accounting for transaction costs in agriculture]. *Scientific Bulletin of the National Agrarian University*. no. 124, pp. 288–293.

РОЗДІЛ 7. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ СТРАТЕГІЇ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКУ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING THE INTERNAL CAPITAL MANAGEMENT OF BANK

Фінансові кризи останніх років виявили потребу в удосконаленні практик управління ризиками, які застосовуються у фінансових закладах у всьому світі, а також у більш високому рівні достатності капіталу. Методологічні засади підходу до формування технологій ризик-орієнтованого банківського аналізу являють собою концепцію з трьох основних компонент (мінімальні вимоги до капіталу, процедура нагляду, ринкова дисципліна) та сприяють розповсюдженню більш надійної практики управління ризиками в банках. Для банків, які використовуватимуть внутрішні моделі для оцінки необхідного розміру резервного капіталу, необхідною умовою можливості їх використання є докладне розкриття інформації щодо сутності методики, включаючи статистичну інформацію. У статті проведено аналіз методики формування внутрішньої стратегії управління достатністю капіталу банку (ICAAP). Метою управління ризиками в банках України є забезпечення структури банку, яка визначає відповідальність у рамках процесу ICAAP та організаційну структуру управління ризиками та адекватності капіталу.

Ключові слова: Базельський комітет банківського регулювання та нагляду, банківські ризики, методики аналізу банківських ризиків, внутрішня стратегія управління достатністю капіталу банку (ICAAP).

Финансовые кризисы последних лет выявили потребность в совершенствовании практики управления рисками, которые применяются в финансовых учреждениях по всему миру, а также в более высоком уровне достаточности капитала. Методологические основы подхода к формированию технологий риск-ориентированного банковского анализа представляют собой концепцию из трех основных компонент (минимальные требования к капиталу, процедура надзора, рыночная дисциплина) и способствуют распространению более надежной практики управления рисками в банках. Для банков, которые будут использовать внутренние модели для оценки необходимого размера резервного капитала, необходимым условием возможности их использования является подробное раскрытие информации о сути методики, включая статистическую информацию. В статье проведен анализ методики формирования внутренней стратегии управления достатностью капитала банка (ICAAP). Целью управления рисками в банках Украины является обеспечение структуры банка, которая определяет ответственность в рамках процесса ICAAP и организационную структуру управления рисками и адекватности капитала.

Ключевые слова: Базельский комитет банковского регулирования и надзора, банковские риски, методики анализа банковских рисков, внутренняя стратегия управления достатностью капитала банка (ICAAP).

УДК 336.711:330.14]:[005.52:005.334]

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-65>

Павлюк О.О.

к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Павлюк Є.Д.

к.е.н., начальник управління моделювання ризиків АБ «Укргазбанк»

Pavluk Olena

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Pavluk Yevhen

JSB «UkrGasbank»

The financial crises of recent years have identified the need to improve the risk management practices used in financial institutions worldwide, as well as a higher level of capital adequacy. It became necessary to introduce management information systems, risk models and more stringent procedures that would allow identifying and integrating risks and risk industries across all banking activities. The methodological principles of the approach to the formation of risk-oriented banking analysis technologies are a concept of three main components (minimum capital requirements, supervision procedure, market discipline) and promote the spread of more sound risk management practices in banks. the calculation of the need for capital to cover it can be carried out using one of three approaches: a basic indicative based on external ratings; a standardized one based on the determination of capital for each of the bank's business lines using capital ratios; advanced, for which the amount of required capital is calculated on the basis of internal risk measurement systems developed by banks. For banks that will use internal models to estimate the required amount of reserve capital, a prerequisite for their use is a detailed disclosure of the nature of the methodology, including statistical information. Quantitative analysis of bank credit risk is carried out using the method of financial ratios, statistical and expert methods. The article analyzes the methodology of forming the internal capital adequacy management strategy (ICAAP). The processes and systems, collectively referred to as the Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP), provide the bank with adequate capital resources in accordance with all major risk types and define the responsibilities for ensuring compliance with the risk capital strategy. The purpose of risk management in Ukrainian banks is to provide a structure that defines responsibility within the ICAAP process and defines the organizational structure of risk management and capital adequacy. ICAAP should not be seen as an isolated process; it should be part of the bank's strategic and operational management as a component of corporate governance.

Key words: BASEL Committee on Banking Regulation and Supervision, Banking Risks, Banking Risk Analysis Techniques, Internal Bank Capital Adequacy Management Strategy (ICAAP).

Постановка проблеми. Регулювання банківської діяльності, яке базується на новій переглянутій системі правил і стимулів, дає можливість більш ефективного досягнення цілей пруденційного нагляду. Це, своєю чергою, забезпечує більш точне вимірювання ширшого спектра ризиків і гарантує,

що вимоги до капіталу будуть тісніше пов'язані з фактичною мірою ризику кожного посередника. Крім того, такий підхід є стимулом для банків, щоб поліпшити їхні методи управління й методи вимірювання ризиків, у тому числі, можливо, для прийняття рішення про скорочення розмірів капіталу,

яке вони зобов'язані провести. Нова система також забезпечує більше конкурентне поле діяльності банків завдяки розширенню діяльності і гармонізації їхніх методів, підвищуючи роль ринкової дисципліни та формулюючи конкретні вимоги до розкриття інформації. Отже, актуальним є дослідження основних методологічних засад формування внутрішнього капіталу банку на підставі оцінки ризиків із метою імплементації передових методів оцінки ризиків у банки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасний синтез теорії економічного ризику охоплює численні його характеристики, пов'язані переважно з практичними аспектами її використання в різноманітних видах економічної діяльності: страховому бізнесі, банківській справі, інвестиціях тощо. Сучасна парадигма ризик-менеджменту, формування якої набуло інтенсивного розвитку починаючи з 1950-х років, базується на портфельній теорії Г. Марковіца, яка являє собою методику формування інвестиційного портфеля, спрямовану на оптимальний вибір активів виходячи з потрібного співвідношення «дохідність – ризик». Сформульована в 1950-х роках теорія становить фундамент сучасної портфельної теорії [1].

Друга важлива модель оцінки вартості капітальних активів належить У.Ф. Шарпу, який поділив загальний ризик інвестицій у цінні папери на дві частини: ризик систематичний і ризик несистематичний. Він розробив модель оцінювання капітальних активів (Capital Asset Pricing Model – CAPM). Систематичним Шарп назвав ризик, пов'язаний зі станом фінансового ринку. Своєю чергою, останній залежить від змін в економіці та фінансах країни, а також від змін у світовій торгівлі, міжнародному русі капіталів, стані валют. Учений довів, що ризик, пов'язаний із системою економічних і фінансових відносин, не можна перебороти за допомогою диверсифікації портфеля, що запропонував Г. Марковіц. Несистематичний ризик ще має назву «диверсифікований», або «портфельний». Його природа відрізняється від природи ризику систематичного.

Вагомий внесок у ризик-менеджмент зробили на початку 1970-х років Фішер Блек, Майрон Шоулз та Роберт Мертон, здійснивши відкриття у теорії ціноутворення опціонів. Цей результат відомий як модель Блека – Шоулза. Згідно із цією моделлю, ключовим елементом визначення вартості опціону є очікувана волатильність базового активу. Залежно від коливання активу ціна на нього зростає або знижується, що прямо пропорційно впливає на вартість опціону. Отже, якщо відома вартість опціону, то можна визначити рівень волатильності, очікуваної ринком, та модель оцінки вартості опціонів [2].

На сучасному етапі в країнах із розвинутою економікою дедалі більшого поширення набуває концепція ризик-менеджменту в межах усього

підприємства (enterprise-wide risk-management). Цю відносно нову концепцію системи управління ризиками, яка з'явилася наприкінці 1990-х років, часто називають комплексним (інтегрованим), або стратегічним, ризик-менеджментом діяльності (integrated or strategic risk-management). Концептуальні засади цього підходу були розроблені COSO (The Committee of Sponsoring Organization) та викладені в документі «Управління ризиками підприємства – інтегрована модель» [3]. Період розроблення концептуальної бази з управління ризиками позначився корпоративними скандалами і банкрутствами, які набули широкого розголосу й завдали значних збитків інвесторам, персоналу компаній та іншим зацікавленим сторонам. Наслідком цього стали заклики до зміцнення корпоративного управління й удосконалення управління ризиками за допомогою ухвалення нових законів, нормативних актів і нових вимог до реєстрації цінних паперів на фондових біржах.

Одним із наслідків описаних подій стало ухвалення закону Сарбейнса – Окслі у США у 2002 р. Даний закон розширює давно наявну вимогу до відкритих акціонерних товариств зі створення та підтримання систем внутрішнього контролю, зобов'язуючи керівництво компаній подавати інформацію про ефективність цих систем, а незалежного аудитора – засвідчувати надані відомості. Документ «Концептуальні засади внутрішнього контролю» став загальноприйнятим стандартом під час виконання даних вимог до надання звітності. Аналогічні закони були ухвалені й в інших країнах.

У країнах ЄС цей процес було розпочато Європейським комітетом із банківського нагляду (The Committee of European Banking Supervisors – CEBS), який опублікував консультаційний документ «Застосування процесу перевірки нагляду за стовпчиком 2» (Consultation Paper Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2) та який був закритий для коментарів 31 серпня 2004 р. [4]. Ці нові пропозиції стали основою ухвалення проєкту Директиви «Про вимоги до капіталу» (CRD). У цьому документі CEBS переробив свої пропозиції, включивши в нього деякі рекомендації, які були отримані в результаті проведених консультацій. Процеси та системи, які разом називаються «Процеси оцінки достатності внутрішнього капіталу» (Internal Capital Adequacy Assessment Process – ICAAP), забезпечують банк адекватними капітальними ресурсами відповідно до всіх основних типів ризиків та визначають обов'язки для забезпечення виконання вимоги до дотримання стратегії ризикового капіталу. Документ був розширений до включення принципів внутрішнього управління до процесу оцінки достатності капіталу установи (ICAAP). Цей документ також містить детальну інформацію про те, як повинен відбуватися діалог між установою та її керівництвом щодо внутрішніх систем

оцінки ризиків (Risk Assessment Systems – RAS) у процесі нагляду та оцінки (Supervisory Review and Evaluation Process – SREP). На нашу думку, цей документ сприяв співробітництву в надгляді та регулюванні банків на національному рівні та на рівні європейського банківського співтовариства, оскільки недостатня координація могла призвести до дублювання наглядових стандартів. Ці керівні принципи спрямовані на сприяння конвергенції практик нагляду, беручи до уваги тенденції та національні практики для досягнення надійного та ефективного ринку.

Постановка завдання. Основним завданням статті є аналіз методологічних засад рекомендацій Базельського комітету стосовно формування внутрішньої стратегії управління достатністю капіталу банку (ICAAP) та формування рекомендацій щодо застосування методики ICAAP українськими банками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною базою формування концепції ICAAP стали принципи Базель 2 – Pillar 2, які спрямовані на зміцнення зв'язку між профілем ризику банку, його управлінням ризиками та системою пом'якшення ризиків. Інституції повинні самі започаткувати належний процес управління ризиком, а саме контролювати, вимірювати й агрегувати свої ризики. Згідно з Базель 2 – Pillar 2, банки повинні здійснювати адекватну оцінку, планування капіталу та створювати адекватну суму капіталу для протидії ризикам, які притаманні банку, а також розвивати процеси управління ризиками. Тобто ICAAP належить установі, а наглядові органи не повинні втручатися у цей процес.

Завдання органу контролю – оцінка ICAAP на адекватність внутрішніх процесів усередині банку. Згідно з документом, діалог між установою та її керівником є ключовою частиною процесу нагляду. Цей документ підкреслює відповідну участь органів нагляду й установи та взаємодії між ними з метою зробити цей діалог чітким та послідовним. Діалог повинен охоплювати всі аспекти бізнес-ризиків та ризик-контролю, включаючи системні ризики управління, – системи внутрішнього контролю та внутрішнього управління. Для забезпечення прозорості та послідовності діалогу та сприяння зближенню практик нагляду наглядові процеси у цьому документі було детально викладено. Зокрема, визначено, що метою Supervisory Review Process (SRP) є забезпечення банків достатнім капіталом для підтримування всіх ризиків, притаманних їхньому бізнесу. Тому визначено, що банки розробляють і використовують надійні методи управління ризиками у процесі їх моніторингу та вимірювання. Ключовим моментом SRP є те, що наглядові органи повинні переглядати й оцінювати внутрішні капітали установ щодо оцінки адекватності нормативним вимогам капіталу.

Визначено, що наглядовим органам слід застосовувати наглядові дії, якщо вони не задоволені результатом цього процесу, а саме планувалося, що установи працюватимуть вище від мінімуму регулятивного коефіцієнта капіталу, тому наглядові органи повинні мати можливість вимагати утримувати капітал, що перевищує мінімум.

Слід зауважити, що робота над формуванням внутрішньої стратегії управління достатністю капіталу тривала на рівні самих банків, банківських груп та інших установ, зокрема світових рейтингових агентств і міжнародних аудиторських компаній. Так, аналітична служба управління ризиками рейтингового агентства Moody's працює з банками для розроблення, розгортання та документування ICAAP та залежно від унікальних портфелів банків ураховує всі суттєві ризики. Відповідно до цієї методики, розробляється ICAAP, яке допомагає досягти бізнес-цілей банку, а також пройти перевірку відповідності основним стандартам регуляторних органів [5].

Аналітика Moody's Analytics використовує поетапний підхід до розроблення ICAAP. Перший етап спрямований на розроблення структури ICAAP, яка відповідає профілю установи та апетиту до ризику. Під час виконання настанов агентства будуються організаційна структура, приймаються системні рішення та набуваються навички, необхідні для вимірювання ризиків, стрес-тестування, експозиції та оптимальний розподіл капіталу. З метою оптимізації використання капіталу для забезпечення життєдіяльності банку в період криз агентством визначено основні складники ICAAP:

- розроблення та формулювання процесу, як банк буде управляти своїм капіталом через економічні цикли;
- запровадження ефективної політики, практики та методів, які визначають та допомагають подолати весь спектр ризиків;
- створення вірогідних стрес-тестів як інструментів для раннього виявлення проблем із капіталом банку;
- сприяння підвищенню можливості, знань та навичок банківського менеджменту для управління ризиками за зміни обставин;
- створення документації, яка втілює стратегію ризиків та практику організації;
- запровадження методів, процедур та інформаційних систем для забезпечення адекватного капіталу.

Перелічені рекомендації, тісно пов'язані з рекомендаціями Базельського комітету, були включені й опубліковані в чинних директивах Європейського Союзу, щоб зробити їх обов'язковими для кредитних установ та інвестиційних фірм, що працюють у рамках ЄС. Вимоги Базель 2 частково відображено в переробленій Директиві ЄС 2000/12/ЄС, яка служить основою для впровадження

в національному законодавстві. Наприклад, відповідно до цієї Директиви та до національного законодавства, в Австрії законодавча база визначається законом про банківську діяльність Австрії (BWG), а також відповідними правилами FMA (Financial Market Authority). Тому всі моделі, методи та процеси з метою впровадження ICAAP у межах BA AG визначаються відповідно до Стандартних рекомендацій UniCredit Group (UCG). Керівництво з ризику, а також майбутні виправлення, поправки чи винятки повинні бути затверджені Правлінням BA AG після перегляду та позитивного висновку UniCredit (UCI) як холдингової компанії UCG. Основні складники ICAAP зображено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, основними компонентами регуляторних вимог, відповідно до другого складника (Pillar 2) Базель 2, є такі:

Перша компонента. Процес перевірки наглядом – Supervisory Review Process (SRP). Основною метою SRP є забезпечення того, щоб установи мали достатньо капіталу, щоб підтримувати всі матеріальні ризики, на які вони можуть наражатися. Банк повинен посилити зв'язок між ризиком та капіталом, щоб стратегія, підходи та системи управління ризиками установи були інтегровані з його плануванням капіталу. Очікується, що установи розроблятимуть та використовуватимуть надійні методи управління ризиками для моніторингу та оцінки їх ризиків.

Друга компонента. Внутрішнє управління. Внутрішнє управління окреслено у ст. 22 та дод. V до CRD і спрямоване на забезпечення того, щоб орган управління установи (як функція нагляду, так

і управління) відповідав чітко та прозоро за свою бізнес-стратегію, організацію та внутрішній контроль. Внутрішнє управління є відповідальним за орган управління (як функції нагляду, так і управління). Це стосується, насамперед, установлення ділових цілей установи та її апетиту до ризику й показує, як організуються бізнес-організації, як розподіляються обов'язки та повноваження, як створюються лінії звітності, яку інформацію вони передають і як відбувається внутрішній контроль (у тому числі контроль ризику, дотримання та внутрішній аудит).

Третя компонента. Процес перегляду та оцінки наглядом – Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) [6]. SREP визначається у ст. 124 та дод. XI CRD і здійснюється для оцінки ICAAP, включаючи адекватність капіталу, що є в розпорядженні установи. Наглядовий орган повинен перевірити вплив інституту на всі суттєві ризики (його профіль ризику), адекватність і надійність його внутрішнього управління та ICAAP, адекватність його власних коштів проти своїх ризиків. Наглядач також повинен оцінити, чи є достатньо капіталу, щоб запобігти вразливості установи.

Слід зауважити, що ці основні принципи були включені в CRD. Відповідно до першого принципу, орган управління (як функції нагляду, так і управління) установи має головну відповідальність за те, щоб відбувалися процеси забезпечення наявності достатнього капіталу для задоволення своїх власних коштів та внутрішніх цільових показників капіталу. Цей принцип викладено в ст. 123. Особливо важливою у цьому контексті є роль внутрішнього

Рис. 1. Основні складники ICAAP

Джерело: розроблено автором за [2; 8]

менеджменту, а також Комітету європейських банківських наглядачів Committee of European Banking Supervisors (CEBS), який є незалежною консультативною групою з банківського нагляду в Європейському Союзі і розробляє додаткові вказівки на основі ст. 22 та дод. V до CRD. Решта принципів вимагають від наглядових органів перегляду та оцінки ICAAP для проведення власної оцінки профілю ризику установи, для виявлення будь-яких слабких місць чи невідповідностей, а також, якщо необхідно, запровадження належних заходів, кодифікованих у ст. ст. 124 та 136 та дод. XI CRD. Ці принципи стосуються процесу нагляду та оцінки нагляду (The supervisory review and evaluation process – SREP), системи оцінки ризиків (RAS) та діалогу [7]. SRP поширюється за межі ICAAP та SREP, оскільки охоплюють постійний наглядовий моніторинг дотримання установи, включаючи умови у CRD для надання дозволу на використання IRB-підходу та адекватних систем оцінки ризику (Adequacy of risk evaluation systems – AMA). Ці умови викладено у ст. 145 для постійного використання цих моделей, а також за умов великих ризиків. Однак ці рекомендації не охоплюють більш широких проблем, хоча можуть бути передбачені подальші рекомендації.

Аналіз процесів внутрішньої оцінки ризиків дає змогу зробити висновки щодо банківського нагляду в Україні:

1. Банки України повинні здійснювати оцінку загальної адекватності капіталу у зв'язку зі своїм профілем.

2. Відповідно до такої оцінки, банки повинні мати стратегією підтримки рівня достатності свого капіталу.

3. Органи нагляду переглядають та оцінюють стратегію достатності внутрішнього капіталу установ, а також їхню здатність контролювати та забезпечувати відповідність вимогам власних коштів.

Висновки з проведеного дослідження. Перший складник Базель 2 (Pillar 1), вимоги до капіталу ґрунтуються на єдиних правилах і є мінімальними для потреб власних коштів. Проте жоден комплекс правил не може охоплювати всіх аспектів загального профілю ризику установи. Подібно до установ та органів нагляду оцінки ризику та достатності капіталу базуються на загальному профілі ризику установи, тому вимагають більше ніж простої оцінки відповідності мінімальним вимогам до капіталу в межах Pillar 1.

Базельський комітет сподівається, що банки будуть працювати над вимогами про мінімальний капітал, які встановлено в рамках Pillar 1. Вимога про власний капітал, що перевищує вимоги Pillar 1, є регуляторним інструментом, який може бути використаний наглядовими органами у процесі наглядового контролю для виявлення ризиків після повного та ретельного розгляду інших заходів

нагляду. Слід також зазначити, що хоча інституції можуть звернутися до внутрішнього капіталу або економічного капіталу у своїх ICAAP, вони відрізняються за змістом та складом із власних коштів. Максимально точно це можна виразити основною думкою про те, що наглядові органи зосередяться на власних коштах у діалозі підходів ICAAP – SREP.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Markowitz H.M. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investment. New York : Wiley, 1959.
2. Black F., Scholes M. The pricing of options and corporate liabilities. *Journal of Political Economy*. 1973. Vol. 81. № 3. P. 637–659.
3. Enterprise Risk Management – Integrated Framework. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. 2004. URL: www.coso.org/Pages/erm-integratedframework.aspxrequirements (дата звернення: 24.01.2019).
4. Consultation Paper Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2. Committee of European Banking Supervisors. 2005. URL: www.eba.europa.eu/documents/10180/37070/CP03-second1.pdf (дата звернення: 02.06.2019).
5. Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP). Moody's Analytics Risk Management Services. URL: www.moody.com/sites/products/ProductAttachments/ICAAP.pdf (дата звернення: 20.04.2019).
6. The Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP) and the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP). Bank of England. 2017. URL: www.bankofengland.co.uk/prd/Documents/publications/ss/2017/ss3115update.pdf (дата звернення: 17.03.2019).
7. Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP). European Banking Authority. 2014. URL: [http://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+\(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes\).pdf](http://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes).pdf) (дата звернення: 11.02.2019).
8. Reducing variation in credit risk-weighted assets – constraints on the use of internal model approaches – consultative document. Bank for international settlement. 2016. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d362.htm> (дата звернення 12.02.2019).

REFERENCES:

1. Markowitz H. M. (1959) Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investment. New York: Wiley.
2. Black F., Scholes M. (1973) The pricing of options and corporate liabilities. *Journal of Political Economy*. vol. 81, no. 3, pp. 637–659.
3. Enterprise Risk Management — Integrated Framework. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. 2004. Available at: www.coso.org/Pages/erm-integratedframework.aspxrequirements. (accessed 24 January 2019).
4. Consultation Paper Application of the Supervisory Review Process under Pillar 2. Committee of European Banking Supervisors. 2005. Available at: www.eba.europa.eu/documents/10180/37070/CP03-second1.pdf. (accessed 2 June 2019).

5. Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP). Moody's Analytics Risk Management Services. Available at: www.moody.com/sites/products/ProductAttachments/ICAAP.pdf (accessed 20 April 2019).

6. The Internal Capital Adequacy Assessment Process (ICAAP) and the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP). Bank of England. 2017. Available at: www.bankofengland.co.uk/prd/Documents/publications/ss/2017/ss3115update.pdf (accessed 17 March 2019).

7. Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP). European Banking Authority. 2014. Available at: [http://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+\(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes\).pdf](http://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes).pdf) (accessed 11 February 2019).

8. Reducing variation in credit risk-weighted assets – constraints on the use of internal model approaches – consultative document. Bank for international settlement. 2016. Available at: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d362.htm> (accessed 12 February 2019).

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ, ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ Й РИЗИКИ

DIGITALIZATION AND ITS IMPACT ON UKRAINE'S ECONOMY: ADVANTAGES, CHALLENGES, THREATS AND RISKS

УДК 338.28:330.5

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-66>

Шевчук І.Б.

д.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики Львівський національний університет імені Івана Франка

Депутат Б.Я.

к.ф.-м.н., доцент кафедри економічної кібернетики Львівський національний університет імені Івана Франка

Тарасенко О.Є.

магістр Львівський національний університет імені Івана Франка

Shevchuk Iryna

Ivan Franko National University of Lviv

Deputat Bohdan

Ivan Franko National University of Lviv

Tarasenko Olexander

Ivan Franko National University of Lviv

У статті проаналізовано тенденції розвитку та обсяг цифрової економіки в Україні та найбільших країн світу. Окреслено ключові цифрові тренди, які визначатимуть напрямки розвитку економіки такого типу. Серед них – Інтернет речей (IoT), цифрові трансформації як окремих бізнесів, так і цілих секторів; економіка спільного користування (sharing есопоту); віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем; штучний інтелект; цифрові платформи. Виділено інституційні, інфраструктурні, екосистемні та урядові проблеми, які перешкоджають розвитку в Україні цифрових трендів та трансформації економіки в цифрову. Доведено, що цифровізація повинна проводитися з дотриманням принципів забезпечення рівного доступу, створення переваг, економічного зростання, сприяння розвитку інформаційного суспільства, орієнтації на співробітництво, стандартизації, довіри та безпеки, фокусування на державному управлінні. Наведено переваги від цифровізації економіки України, а також окреслено загрози та ризики, що будуть зумовлені цим процесом.

Ключові слова: цифровізація, цифрова економіка, цифрові послуги, цифрові технології, загрози, виклики, ризики.

В статті проаналізовані тенденції розвитку та обсяг цифрової економіки

в Україні та найбільших стран мира. Определены ключевые цифровые тренды, которые будут определять направления развития экономики такого типа. Среди них – Интернет вещей (IoT), цифровые трансформации как отдельных бизнесов, так и целых секторов; экономика общего пользования (sharing есопоту) виртуализация физических инфраструктурных ИТ-систем; искусственный интеллект; цифровые платформы. Выделены институциональные, инфраструктурные, экосистемные и правительственные проблемы, которые препятствуют развитию в Украине цифровых трендов и трансформации экономики в цифровую. Доказано, что цифровизация должна проводиться с соблюдением принципов обеспечения равного доступа, создания преимуществ, экономического роста, содействия развитию информационного общества, ориентации на сотрудничество, стандартизации, доверия и безопасности, фокусирования на государственном управлении. Приведены преимущества от цифровизации экономики Украины, а также обозначены угрозы и риски, которые будут обусловлены этим процессом.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая экономика, цифровые услуги, цифровые технологии, угрозы, вызовы, риски.

The article analyzes the development trends and size of the digital economy in Ukraine and the largest countries in the world. Key digital trends that will guide the development of this type of economy are outlined. These include Internet of Things (IoT), digital transformation of both individual businesses and entire sectors; sharing economy; virtualization of physical infrastructure IT systems; Artificial Intelligence; digital platforms. Institutional, infrastructural, ecosystem and governmental problems that impede the development of digital trends in Ukraine and the transformation of the economy into digital are highlighted. It has been proved that digitalization must be carried out in compliance with the principles of equal access, creation of benefits, economic growth, promotion of information society development, orientation towards cooperation, standardization, trust and security, focusing on public administration. The benefits and challenges to society of digitalization have been identified. They are the destruction of the old system of production and distribution of goods, the presence of excessive optimism about the pace of change and development, the uneven distribution of the positive effect between countries, between population groups within countries and the reduction of jobs. The risks of digital transformation and the risks of digitalization are outlined. The first group includes rising unemployment, cybercrime (identity theft, billing, collection of sensitive and commercial information, activity blocking). The second is the risks associated with the use of the Internet of Things; risks of artificial intelligence, robotization, automation; risks of using blockchain technology; risks associated with the use of imported microelectronics; risks associated with the use of cloud and distribution computing; risks associated with the sustainability of the Internet; risks of influencing the public consciousness; risks associated with increasing the complexity of business models and the lack of skilled personnel and etc. It is justified that the digitization of the country should be comprehensive, not punctual. Then it will have the maximum positive effect for the economy and the population.

Key words: digitalization, digital economy, digital services, digital technologies, threats, challenges, risks.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного глобального світу характеризується процесами переходу до економіки знань та інформаційного суспільства, посилення цифровізації (цифрової трансформації), що в кінцевому підсумку, згідно з «теорією поколінь» В. Штрауса та Н. Хоува, зробить покоління Z (народилися між другою половиною дев'яностих та другою половиною двотисячних) повністю «цифровим», тобто таким, яке вільно використовує віртуал. Усе це призведе до радикальних змін, якими формуватимуться економіки держав та їхній соціально-економічний розвиток. Супутніми для даного процесу будуть різного роду ризики та виклики для держави, економіки, бізнесу й громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу рівня цифровізації, її глобальних трендів, впливу на розвиток економіки та життя населення, присвятили свої праці такі вчені, як: М.В. Руденко [5], Г.Т. Карчева, Д.В. Огородня, В.А. Опенька [2, с. 13–21], С.В. Коляденко, Н.М. Краус, О.П. Голобородько, К.О. Січкаренко, К.М. Краус, І.Г. Яненко, В. Фіщук, Т.Н. Юдіна, І.М. Тушканов [8, с. 193–201], В.І. Ляшенко, О.С. Вишневський [3], О.В. Данніков, К.О. Січкаренко, М.В. Руденко, А.І. Лащ та ін. Водночас варто дослідити, які переваги, виклики, загрози та ризики вона створює для економіки України.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути основні виклики та переваги від цифровізації

економіки України, а також окреслити загрози та ризики, що будуть зумовлені цим процесом.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток інформаційних технологій докорінно змінює середовище та спосіб життя людини. Відбувається цифровізація (впровадження цифрових технологій) усіх сфер її життя. Держава, бізнес та населення стають активними споживачами цифрових технологій (Інтернет речей, роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн тощо).

Сьогодні цифровізація виступає одним із головних чинників зростання світової економіки, оскільки завдяки їй не тільки підвищується продуктивність праці (пряма перевага), а й відбувається економія часу, створюються новий попит на нові товари і послуги, нова якість та цінність (непряма перевага) тощо. При цьому використання цифрових даних як ресурсу для виробництва зумовлює перехід від традиційної ринкової економіки до цифрової економіки, якою пронизуватимуться всі сектори: державний та приватний, реальний, невиробничий і фінансовий, видобувний, обробний та сектор послуг.

Так, згідно з оцінками експертів, частка цифрової економіки у ВВП найбільших країн світу до 2030 р. становитиме 50–60%. Цікаво, що в Україні цей показник може бути ще вищим та досягнути рівня 65% ВВП (за реалізації форсованого сценарію (за три-п'ять років) розвитку цифрової економіки в Україні) [6].

Слід зазначити, що такого рівня можна буде досягнути, якщо в Україні реалізуватиметься комплекс заходів щодо розвитку цифрової інфраструктури, цифровізації реального сектору (зокрема, через розвиток інфраструктури «Індустрія 4.0», «цифрового робочого місця», «смарт-фабрики»), цифровізації базових сфер життєдіяльності (розвиток STEM-освіти, запровадження eHealth та e-безпеки, розбудова «розумних міст»), розвитку цифрової грамотності населення.

Станом на середину 2019 р. ключовими цифровими трендами (напрями розвитку цифрових технологій), якими визначатиметься розвиток цифрової економіки як в Україні, так і в цілому світі є:

- дані, які стають головним джерелом конкурентоспроможності;
- Інтернет речей (Internet of things, IoT);
- цифрові трансформації як окремих бізнесів, так і цілих секторів;
- економіка спільного користування (sharing economy);
- віртуалізація фізичних інфраструктурних IT-систем;
- штучний інтелект;

– цифрові платформи.

Однак можна виділити цілу низку інституційних, інфраструктурних, екосистемних та урядових проблеми, які перешкоджають розвитку в Україні цифрових трендів та трансформації української економіки у цифрову.

До інституційних проблем належать [6]:

- низька включеність державних установ щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства (Цифрова адженда України);
- невідповідність профільного законодавства глобальним викликам та можливостям;
- невідповідність національних, регіональних, галузевих стратегій та програм розвитку цифровим можливостям.

Інфраструктурними проблемами є [6]:

- низький рівень покриття території країни цифровими інфраструктурами;
- відсутність окремих цифрових інфраструктур (наприклад, інфраструктури Інтернету речей, електронної ідентифікації та довіри тощо);
- нерівний доступ громадян до цифрових технологій та нових можливостей (цифрові розриви).

Серед екосистемних проблем найбільш впливовими є [6]:

- слабка державна політика щодо стимулів та заохочень розвитку інноваційної економіки;
- незрілий ринок інвестиційного капіталу;
- застаріла система освіти, методик викладання, відсутність фокусу на STEM-освіту, soft skills та підприємницькі навички, недосконалі моделі трансферу технологій та закріплення знань та вмінь;
- дефіцит висококваліфікованих кадрів.

Основна проблема у сфері електронного уряду та врядування – низький рівень автоматизації та цифровізації державних послуг [6].

Напрацювання шляхів вирішення комплексу окреслених проблем значно активізує процеси цифровізації та пришвидшить розвиток цифрової економіки в Україні. Однак для того щоб населення, бізнес, державні службовці, політики, економіка отримували максимальну вигоду від цифровізації, потрібно проводити її з дотриманням принципів, наведених на рис. 1.

У кінцевому підсумку цифровізація дасть можливість [6]:

- створювати щонайменше від 11% (у 2021 р.) до 95% (2030 р.) додаткового ВВП на рік;
- додатково створити до 1 260 млрд. дол. США ВВП (за 10 років);
- збільшити надходження до бюджету на 240 млрд. дол. США (за 10 років);
- створити 700 тис нових робочих місць;
- досягнути в 2030 р. частки цифрової економіки в загальному ВВП України у 65%;
- забезпечити 99,9% українських домоволодінь широкосмуговим доступом до мережі Інтернет (ШСД);

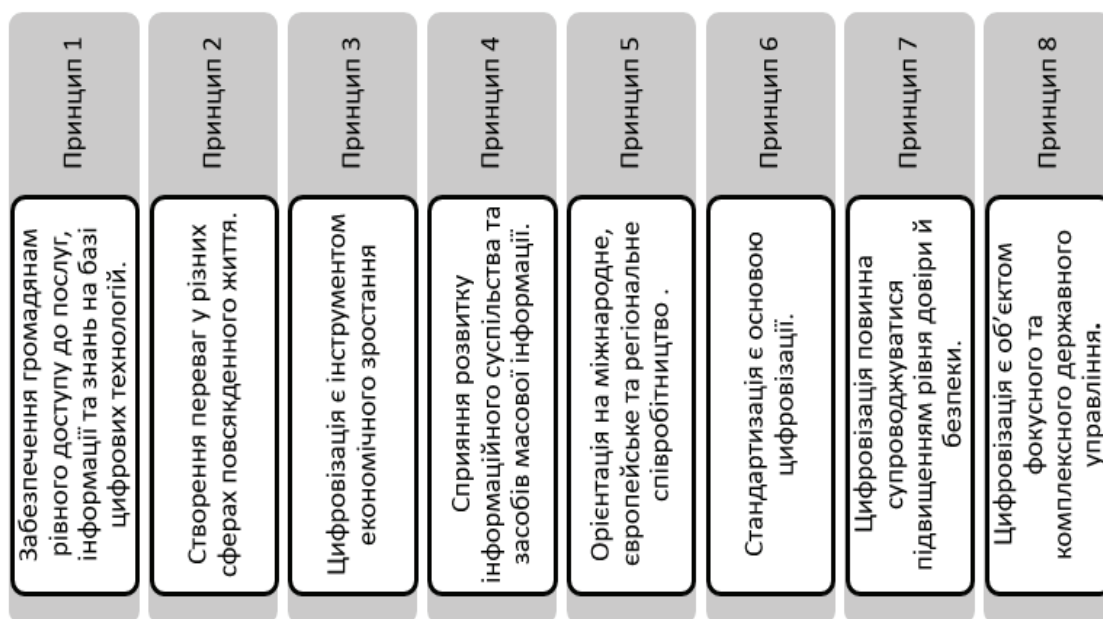

Рис. 1. Принципи цифровізації

Джерело: побудовано на основі [6]

- покрити всю територію України 4G-5G;
- покрити 99% усіх автомобільних і залізничних магістралей та 95% сільської місцевості технологіями мобільного Інтернету;
- надати 99,9% громадян цифрову ідентифікацію (citizen-card, Mobile ID) та технічні можливості користуватися довірчими послугами тощо.

Кожен українець зможе легко капіталізувати себе, свої, знання, вміння та навички завдяки використанню цифрових технологій.

Безперечно, цифровізація надає багато переваг, що проявляються у формі численних мультиплікаційних ефектів від включення в єдиний інформаційний простір усіх виробничих ланцюжків. Проте її вплив на суспільство та економіку є неоднозначним. По-перше, забезпечення нею переходу розвитку економіки на новий рівень зумовлює руйнування старої системи виробництва і розподілу благ. А це характеризує вже цифрові технології як «підривні» (disruptive). По-друге, впровадженню нових технологій притаманний надлишковий оптимізм, тобто коли сукупний ефект від використання цифрових дивідендів є набагато слабшим за очікуваний. Сказане підтверджується тим, що в останні роки спостерігається стійка тенденція до скорочення середніх по світовій економіці темпів зростання продуктивності праці, тільки 15% проєктів із цифровізації підприємств є успішними [1]. По-третє, має місце нерівномірність у розподілі позитивного ефекту від запровадження цифрової економіки як між країнами, так і серед груп населення всередині країн. По-четверте, цифровізація більшою мірою вигідна торговельним компаніям і банкам. При цьому «наскрізні технології» (роботизація, технологія блокчейна, нейромережі,

штучний інтелект, квантова віртуальна і доповнена реальність), якими оптимізується виробництво, відбувається роботизація, здійснюється віддалений контроль, призводять до скорочення і ліквідації робочих місць.

Але крім позитивних моментів, цифровізація несе із собою певні ризики. Тут варто розрізнити ризики цифрової трансформації та ризики цифровізації, зумовлені впровадженням цифрових технологій.

Головний ризик цифрової трансформації економіки – можливе зростання рівня безробіття. По-перше, автоматизація процесів залишить без роботи частину населення. По-друге, виникатимуть нові потреби та запити з боку ринку на нові професії (герокинезіолог, естетист, спеціаліст із сонячних технологій, аналітик автотранспорту, ренатуралізатор, персональний вебменеджер, посол із культури компанії, міський фермер, аудитор екосистем, консультант із питань роботів, цифровий мемуарист, дизайнер ігрофікації, експерт зі спрощення, архітектор віртуальної реальності, інженер 3D-друку, консультант із цифрової валюти) та трансформацію наявних (учитель, шкільний дієтолог, містопланувальник, бібліотекар). Частково вирішити наведені проблеми працевлаштування можна шляхом стимулювання самозайнятості, формування культури «навчання протягом усього життя», створення й розвитку цифрових платформ талантів.

Іншим потужним ризиком є зростання кіберзлочинності (крадіжки персональних даних, коштів із рахунків, збирання безлічі конфіденційної та комерційної інформації, блокування діяльності тощо), боротьбу з якою потрібно проводити як на особистому, так і державному рівні.

Для досягнення максимального ефекту від цифровізації потрібно, щоб держава докладала максимум зусиль до інформування населення щодо цих ризиків, забезпечення консультаційною та технологічною підтримкою у впровадженні та використанні захищених інформаційно-комунікаційних систем, інфраструктур, платформ, заохочування до самозайнятості, формування культури «навчання протягом усього життя» тощо.

Серед ризиків, зумовлених упровадженням цифрових технологій, можна виділити такі:

1. Ризики, пов'язані із застосуванням Інтернету речей: уразливість (несанкціонований вплив, кібертероризм) і незаконне застосування технологій (управління відеонаглядом і т.п.).

2. Ризики застосування штучного інтелекту, роботизації, автоматизації: зростання соціального відчуження через втрату робочих місць, підвищення рівня безробіття, соціальна напруженість, тотальне спостереження за населенням, можливий витік інформації, що є комерційною таємницею, та ін.

3. Ризики використання технології блокчейн, пов'язані з уразливістю безпеки самої системи блокчейна і побудованої на ній інфраструктурі послуг, незмінністю інформації в мережі (неможливість виправити помилку, змінити некоректно введену інформацію), використанням токенів як засобу для відмивання грошей, фінансування тероризму.

4. Ризики, пов'язані з використанням імпоротної мікроелектроніки. Основна частка програмного забезпечення (зокрема, системного програмного забезпечення операційних систем і систем управління базами даних) та комп'ютерної техніки, що використовуються в Україні, є імпортованими. Не виключено, що вони можуть містити спеціальні чіпи для шпигування.

5. Ризики, пов'язані із застосуванням хмарних і розподільних обчислень – залежність від надійності функціонування телекомунікаційної системи; розмивання відповідальності за інформаційну безпеку та зниження рівня контролю у зв'язку із їх розподілом між компаніями-користувачами, організацією та власником хмарної платформи, Інтернет-провайдером.

6. Ризики, пов'язані зі стійкістю роботи Інтернету.

7. Ризики впливу на суспільну свідомість. Розвиток технологій великих даних, зростання мережевого простору, досягнення в когнітивних і поведінкових науках зумовили появу ефективних розробок, орієнтованих на неявний збір даних і приховане управління груповою поведінкою великих колективів.

8. Ризики, пов'язані з підвищенням рівня складності бізнес-моделей і відсутністю кваліфікованих кадрів.

Висновки з проведеного дослідження. Передусім цифровізація країни має бути комплексною (повний і всеохоплюючий перехід на цифрові технології), а не точковою (поліпшення якості певних

систем чи сфер життя громадян). Тоді вона даватиме максимальний позитивний ефект для економіки та населення. Зменшення частки традиційної економіки і збільшення цифрової, як показує позитивний світовий досвід, може давати збільшення ВВП на 20% протягом п'яти років та ROI цифрової трансформації до 500%. При цьому цифрові ініціативи мають охоплювати всі сфери життєдіяльності людини – від Індустрії 4.0, IoT та смарт-фабрики до впровадження блокчейну в державних установах. А тому усунення бар'єрів для цифрових перетворень повинне відбуватися шляхом об'єднання зусиль усіх гілок влади, бізнесу та громадськості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Digitalization is the revolution happening today. URL: https://digital-transformation.gamesforbusiness.com/?gclid=EAlaIqobChMI79nJxbHD5AIVD9KyCh2i3QfJEAAAYASAAEgKLn_D_BwE (дата звернення: 29.11.2019).

2. Карчева Г.Т., Огородня Д.В., Опенька В.А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3(27). С. 13–21.

3. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 252 с.

4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 19.11.2019).

5. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. URL : <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4191&i=10> (дата звернення: 21.11.2019).

6. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 21.11.2019).

7. Шевчук І.Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання : монографія. Львів : АТБ, 2018. 448 с.

8. Юдина Т.Н., Тушканов І.М. Цифровая экономика сквозь призму философии хозяйства и политической экономии. *Философия хозяйства*. 2017. № 1. С. 193–201.

REFERENCES:

1. Digitalization is the revolution happening today. Available at: https://digital-transformation.gamesforbusiness.com/?gclid=EAlaIqobChMI79nJxbHD5AIVD9KyCh2i3QfJEAAAYASAAEgKLn_D_BwE (accessed 29 November 2019).

2. Karceva G., Ogorodnya D., Openka V. (2017), Tsyfrova ekonomika ta ii vplyv na rozvytok natsional'noi ta mizhnarodnoi ekonomiky. [The digital economy and its impact on the development of national and international economies]. *Financial space*. no. 3(27), pp. 13–21. (in Ukrainian)

3. Lyashenko V., Vishnevsky O. (2018) *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy iak mozhlyvist' proryvnoho rozvytku* [Digital Modernization of the Ukrainian Economy as a Breakthrough Opportunity]. Kyiv. (in Ukrainian)

4. Kontsepsiia rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspil'stva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv schodo ii realizatsii [Concept of development of digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80> (accessed 19 November 2019).

5. Rudenko M. Tsyfrovizatsiia ekonomiky: novi mozhlyvosti ta perspektyvy [Digitizing the Economy: New Opportunities and Perspectives]. Available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4191&i=10> (accessed 21 November 2019)

6. Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu [Ukraine 2030E is a country with advanced digital economy]. Available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (accessed 21 November 2019).

7. Shevchuk I. (2018) *Informatsijni tekhnologii v rehional'nij ekonomitsi: teoriia i praktyka vprovadzhennia ta vykorystannia* [Information technologies in the regional economy: theory and practice of implementation and use]: a monograph. Lviv: NNVK «АТБВ. (in Ukrainian)

8. Yudina T., Tushkanov I. (2017), Cifrovaja jekonomika skvoz' prizmu filosofii hozjajstva i politicheskoi jekonomii. [The Digital Economy Through the Prism of Economics and Political Economy]. Philosophy of economy. no. 1, pp. 193–201.

РОЗДІЛ 11. РЕЦЕНЗУВАННЯ

Шарко М.В.

д.е.н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва
Херсонський національний технічний університет

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Жукової О.Ю., Парсяка В.Н., Жукова Ю.Д.
«Інноваційний аутсорсинг в управлінні
мультисервісним інжиніринговим підприємством»¹

Як засвідчує аналіз накопиченого людством досвіду економічного розвитку, глобалізація, класифікація господарських систем має наслідком інтенсифікацію інтеграційних процесів, стрімкий розвиток інновацій в усіх секторах промислового виробництва. Поточний перебіг подій вимагає від менеджменту вітчизняних машинобудівних підприємств та підприємств індустріальної інфраструктури запроваджувати оригінальні підходи до організації управління. Абсолютно переконані, що лише звернувшись до них, отримуємо шанс забезпечити імплементацію життєво важливих нововведень, сформуванню позитивний імідж країни, створення на її теренах корпорацій, виготовлених ними товарів, підвищити їхню конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому (усе більш відкритому та завжди привабливому) ринках.

Наведені міркування виглядають особливо доречними щодо управління бізнес-процесами підприємств. У своїх досконалих формах воно сприяє організації утворювальної діяльності у такий спосіб, щоб підвищувалась споживчі властивості товарів, зростала продуктивність праці найманого персоналу, оптимізувалися організаційна структура бізнесу, впроваджувалися нові операційні технології, які, власне, і є прямим чи опосередкованим результатом інтенсивної інноваційної активності.

У чималій кількості відомих нам наукових публікацій проблемі управління бізнес-процесами як інструменту інноваційного розвитку підприємств приділяється значна увага. Разом з тим, навіть зважаючи на вже зроблений вагомий науковий доробок, поза нею опинився такий революційний метод як аутсорсинг. Особливо у галузях, де наше відставання від розвинутих країн набуває особливої небезпеки. Бути «європейською житницею» почесно, поза сумнівом, але, правди ніде діти, по-справжньому користуються повагою і відповідним впливом (включаючи військово-політичний) лише ті, хто здатен дивувати складними інже-

нерними спорудами, досконалими машинами та механізмами, електронно-обчислювальними приладами, засобами обробки та передачі інформації тощо. Тож брак наукового пророблення теоретичних і методичних питань щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств суднового інжинірингу, підвищення їх економічної ефективності, визначення векторів руху інвестиційних ресурсів для корінного поліпшення фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання та виваженого позиціювання на ринку, обумовили мету, задачі, які розв'язують автори монографії.

У першому розділі висвітлено розроблені теоретико-методичні засади застосування аутсорсингу в інноваційній сфері. Зокрема, з'ясовано роль стратегічного управління інжиніринговою діяльністю; підкреслено важливість розвитку промислового виробництва на інноваційних засадах; запропонована авторська дефініція аутсорсингу; наведено переконливі аргументи на користь його застосування на українських теренах; виконано ретельний аналіз структури факторів виробництва; продемонстрована різниця у визначенні життєвого циклу нововведення у термінах маркетингу та менеджменту якості, запропоновано розлогу класифікацію аутсорсингу та формалізовано умови, за яких він здатен зацікавити замовника інжинірингу.

Автори наголошують, і не безпідставно: вітчизняне суднобудування опинилася на порозі нової промислової революції, визначальною рисою якої є домінування знань у структурі факторів виробництва, підсилене можливостями їхнього обміну із застосуванням цифрових інформаційних технологій. Складно не погодитись із позицією щодо різноманітності організаційно-правових форм, які може набувати співпраці між замовником та аутсорсером або з висновком, що попит на судовий інжиніринг формується на чотирьох рівнях, кожен з яких відбиває динаміку світової економічної кон'юнктури. Виконане у цьому контексті

¹ Жукова О.Ю., Парсяк В.Н., Жуков Ю.Д. Інноваційний аутсорсинг в управлінні мультисервісним інжиніринговим підприємством : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., заслуж. діяча науки і техніки України В.Н. Парсяка. Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова, Ф-т економіки моря. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 246 с.

моделювання ймовірних зв'язків між сторонами аутсорсингової угоди демонструє широкі перспективи створення бізнес-альянсів, які здатні покласти край занепаду суднобудування в Україні.

У другому розділі досліджено поточний стан та закладено теоретико-методичні основи запровадження інноваційного аутсорсингу у судновому інжинірингу. Увага зосереджена, між іншим, на тенденціях, притаманних посткризовому етапу світової економіки, причинах зростання ринкового попиту на суднобудівний інжиніринг. Ґрунтовним виглядає аналітичний огляд структури ринку інжинірингових послуг, який враховує і наслідки нещодавніх військово-політичних катаклізмів. На відміну від дотеперішніх трактувань, зроблено висновок про приналежність інжинірингу відразу двом суміжним етапам життєвого циклу продукту: розробці нововведення та підготовці його виробництва.

Не можуть не бентежити виявлені факти неефективного використання потенціалу суднобудівних конструкторських бюро, обмеженість портфелю послуг, які вони спроможні надавати. Ця констатація перебуває у скперечності з закордонною практикою і деклараціями про збереження за Україною статусу морської держави. Аби виправити ситуацію на краще, автори, ретельно вивчивши організаційно-економічні аспекти взаємодії учасників інноваційного аутсорсингового процесу, розробили концептуальну модель його застосування в корабельному інжинірингу. Її позитивні характеристики підтверджені практикою пілотної імплементації в ТОВ «МДЕМ», яке стало головним полігоном для перевірки виконаних наукових висновків та рекомендацій. Досягненню цієї ж мети слугує математична модель формування портфелю інжинірингових проєктів та алгоритм управління ним. Його практична апробація призвела до висновку, що розбудова управління процесами суднобудівного інжинірингу має відбуватися на трьох рівнях: проєктному, стратегічному та портфельному.

У третьому розділі увагу сконцентровано на організаційно-економічних аспектах впровадження інноваційного аутсорсингу у суднобудуванні. Автори розробили:

– карту стратегічних рішень щодо запровадження аутсорсингу, послідовність їх опрацювання з окресленням інструментів розробки рішень, які надають можливість вхопити специфіку обставин, у яких перебуває бізнес. Керуючись цим дороговказом, перевіреною практикою, кожне підприємство, що спеціалізується на наданні інтелектуальних послуг, може розпочати створення стратегічного альянсу на користь собі, партнеру і суспільству;

– оригінальністю відрізняються створені теоретико-методичні підвалини системи управління якістю роботи інжинірингового підприємства із застосуванням «toll-gate»-технології та холонічних агенцій. Вони прилаштовані саме під інтегровані

системи проєктування і виробництва, у центрі яких – адекватні компоненти штучного інтелекту. На підставі вивчення циклічних коливань ринкової кон'юнктури на світовому ринку суднобудування, у систему управління якістю вбудована функція об'єктивізації прогнозів потенційних контрактів в середній і довгостроковій перспективі;

– переконливо доведено, що співпраця між підприємством-аутсосером та замовником проєктно-конструкторської документації має шанси відбуватися впродовж тривалого часу за умови досягнення балансу економічних інтересів кожної сторони. Підкреслено, що їхній гармонізації сприяє використання менеджментом такого інструменту як бюджетування. І знову справа не обмежується виключно теоретизуванням з цього приводу. Більш того, пропонується використовувати збалансовану систему показників, обрахунки яких та співставлення відповідних значень дозволяють безперервно відчувати «пульс» інжинірингового підприємства, підтримуючи його через перерозподіл обсягів запланованих робіт, у належному стані.

Текст монографії логічно побудований, чітко викладений, всебічно аргументований. Переконані, що читачі не лише з користю, але й задоволенням перегорнуть її сторінки. Вважаємо за потрібне з теплотою згадати фахівців Видавництва «ОЛДІ-ПЛЮС», які до глибокого змісту книги додали бездоганну форму кожного розділу та обкладинки.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 47
Частина 2

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 20,36. Ум. друк. арк. 20,93.

Підписано до друку 13.12.2019. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, Україна, 65101

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.